

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 39

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39>

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав–Хмельницький
2018

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Мармуль Л.О., докт. екон. наук (головний редактор);

Алексєєв І.В., докт. екон. наук; Гордей О.Д., докт. екон. наук; Горошкова Л.А., докт. екон. наук; Ігнатенко М.М., докт. екон. наук; Калюга Є.В., докт. екон. наук; Кириленко О.П., докт. екон. наук; Кужелєв М.О., докт. екон. наук; Лисецький А.С., докт. екон. наук; Лук'яненко І.Г., докт. екон. наук; Мех О.А., докт. екон. наук; Навальна М.І., докт. філол. наук; Оболенська Т.Є., докт. екон. наук; Оболенський О.Ю., докт. екон. наук; Петрук О.М., докт. екон. наук; Тропіна В.Б., докт. екон. наук; Череп А.В., докт. екон. наук; Чугунов І.Я., докт. екон. наук; Левасва Л.Ю., канд. екон. наук; Макарчук І.М., канд. екон. наук; Малишко В.В., канд. екон. наук; Паламарчук О.М., канд. екон. наук; Рибаківа Т.О., канд. екон. наук; Чабан Г.В., канд. екон. наук; Кучеренко С.Ю., канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Косєдовскі докт. екон. наук (Польща); В. Воронов докт. соц. наук (Латвія); І. Бойко докт. екон. наук (Росія); О. Ванкевич докт. екон. наук (Республіка Білорусь); О. Доріна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); А. Левітська докт. екон. наук (Республіка Молдова); В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвія); М. Шефер докт. екон. наук (Німеччина); С. Полоник докт. екон. наук (Республіка Білорусь), М. Хітов докт. економіки (Болгарія); Т. Сорокіна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); Т. Тетєринєць канд. екон. наук (Республіка Білорусь).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 4 від 26 листопада 2018 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Адреса редакційної колегії:

08400, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Художник обкладинки: Попенко О.В.

Коректор: Навальна М.І.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 27 листопада, 2018 року. Формат 60x84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 19,53.

Обл.–вид. арк. 16,52. Наклад 100 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

08400, обл. Київська, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

(реєстрація: серія КВ, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія КВ, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)

Тел./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com>

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»

зарєєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (США), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Росія), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

© ПХДПУ, 2018.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 39

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39>

Основан в 2006 году
Издается четыре раза в год

Переяслав–Хмельницкий
2018

ББК 65.9 (4)
УДК 330.658.114
18Е

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Мармуль Л.А. докт. экон. наук (главный редактор);

Алексеев И.В., докт. экон. наук; **Гордей О.Д.**, докт. экон. наук; **Горошкова Л.А.**, докт. экон. наук; **Игнатенко Н.Н.**, докт. экон. наук; **Калюга Е.В.**, докт. экон. наук; **Кириленко О.П.**, докт. экон. наук; **Кужелев М.А.**, докт. экон. наук; **Лисецкий А.С.**, докт. экон. наук; **Лукьяненко И.Г.**, докт. экон. наук; **Мех О.А.**, докт. экон. наук; **Навальная М.И.**, докт. филол. наук; **Оболенская Т.Е.**, докт. экон. наук; **Оболенский А.Ю.**, докт. экон. наук; **Петрук А.М.**, докт. экон. наук; **Тропина В.Б.**, докт. экон. наук; **Череп А.В.**, докт. экон. наук; **Чугунов И.Я.**, докт. экон. наук; **Леваева Л.Ю.**, канд. экон. наук; **Макарчук И.Н.**, канд. экон. наук; **Мальшко В.В.**, канд. экон. наук; **Паламарчук О.Н.**, канд. экон. наук; **Рыбакова Т.А.**, канд. экон. наук; **Чабан Г.В.**, канд. экон. наук, **Кучеренко С.Ю.**, канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: **В. Коседовски** докт. экон. наук (Польша), **В. Воронов** докт. соц. наук (Латвия), **И. Бойко** докт. экон. наук (Россия), **Е. Ванкевич** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **Е. Дорина** докт. экон. наук (Республика Беларусь); **А. Левитская** докт. экон. наук (Республика Молдова), **В. Меньшиков** докт. соц. наук (Латвия), **М. Шефер** докт. экон. наук (Германия), **С. Полоник** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **М. Хитов** докт. экономики (Болгария), **Т. Сорокина** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **Т. Тетеринец** канд. экон. наук (Республика Беларусь).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол № 4 от 26 ноября 2018 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов « Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.

Корректор: Навальная М.И.

Верстка: Сердюк А.В.

Подписан к печати 27 ноября 2018. Формат 60x84/8.

Бумага офсет. № 1.

Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 19,53.

Обл.-изд. л. 16,52. Тираж 100 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды.

08400, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела

(регистрация: серия KB, № 12268-1152 P от 01.02.2007; перерегистрация: серия KB, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)

Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета» зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (CША), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Россия), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

©ПХДПУ, 2018.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 38

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39>

Established in 2006
Issued four per year

Pereiaslav-Khmelnyskyi
2018

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: L.O. Marmul, Doctor of Economics (chief editor);

I.V. Alekseyev, Doctor of Economics; O.D. Hordei Doctor of Economics; L.A. Goroshkova Doctor of Economics; M.M. Ignatenko, Doctor of Economics; Y.V. Kaliuga, Doctor of Economics; O.P. Kyrylenko, Doctor of Economics; M.O. Kuzheliev, Doctor of Economics; A.S. Lisetsky, Doctor of Economics; I.G. Lukianenko, Doctor of Economics; O.A. Mekh, Doctor of Economics; M.I. Navalna, Doctor of Philology; T.Y. Obolenska, Doctor of Economics; O.Y. Obolenskiy, Doctor of Economics; O.M. Petruk, Doctor of Economics; V.B. Tropina, Doctor of Economics; A.V. Cherep, Doctor of Economics; I.Y. Chugunov, Doctor of Economics; L.Y. Levaieva, Candidate of Economics; V.V. Malyshko, Candidate of Economics; I.M. Makarchuk, Candidate of Economics, O.M. Palamarchuk, Candidate of Economics; T.O. Rybakova, Candidate of Economics; G.V. Chaban, Candidate of Economics, S.Y. Kucherenko, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: V. Kosedovskiy, Doctor of Economics (Poland); V. Voronov, Doctor of Sociology (Latvia); I. Boyko, Doctor of Economics (Russia); O. Vankevych, Doctor of Economics (Republic of Belarus); O. Dorina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); A. Levitska, Doctor of Economics (Republic of Moldova); V. Menshikov, Doctor of Sociology (Latvia); M. Shefer, Doctor of Economics (Germany); S. Polonyk, Doctor of Economics (Republic of Belarus); M. Khitov, Doctor of Economics (Bulgaria); T. Sorokina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); T. Teterynets, Candidate of Economics (Republic of Belarus).

Recommended by the Academic Council of Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University. Protocol No 4 dated November 26, 2018.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Address of Editorial Board:

08400, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: M.I. Navalna

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on November 27, 2018. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 19,53.

Issued sheets 16,52. 100 copies.

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

08400, Kyiv Region, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register

(registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).

Tel./fax +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com>

Serial publication «University Economic Bulletin»,

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Russian Science Citation Index (RISC), Ulrich's Periodicals Directory (USA), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Russia), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian Scientific Journals.

©ПХДПУ, 2018.

УДК 332.142.6:332

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-07-13>

АГРОХІМІЧНА ПАСПОРТИЗАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ СТАЛОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Кошкалда І. В.,
Шелудько К. В.

У сучасних умовах євроінтеграційних процесів значний інтерес для дослідження представляє проблема формування сільськогосподарського землекористування відповідно до стратегії сталого розвитку України. Зважаючи на недосконалість функціонування нормативно-правової бази та нестабільність політичної ситуації у державі особливо актуальною стає проблема збереження раціонального використання та охорони сільськогосподарського землекористування. На нашу думку, одним із чинників забезпечення формування сталого сільськогосподарського землекористування є ведення агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки, тобто агрохімічної паспортизації.

Метою даної роботи є проведення аналізу регулювання відносин у сфері проведення агрохімічної паспортизації при формуванні сталого сільськогосподарського землекористування.

У дослідженні використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу та синтезу, аналогії та порівняння, узагальнення, статистичні тощо. Методологічною основою дослідження є комплексний підхід, системно-структурний аналіз та діалектичний метод наукового пізнання.

У роботі обґрунтовано, що агрохімічна паспортизація земельної ділянки є важливим інструментом у формуванні сталого розвитку сільськогосподарського землекористування через призму взаємодії між правовим, технологічним, екологічним та економічним середовищем.

Удосконалено алгоритм проведення агрохімічної паспортизації, що дає системне представлення процесу паспортизації. Запропонований алгоритм включає структурування дев'яти етапів її проведення. На основі дослідження сучасного стану ведення агрохімічної паспортизації було узагальнено її принципи та завдання, а також визначено функціональні можливості її проведення, які можуть бути враховані при розробці Закону України «Про державну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення».

Ключові слова: агрохімічна паспортизація, сільськогосподарське землекористування, сталий розвиток.

АГРОХИМИЧЕСКАЯ ПАСПОРТИЗАЦИЯ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ФОРМИРОВАНИЯ УСТОЙЧИВОГО СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ

Кошкалда И. В.,
Шелудько К. В.

В современных условиях евроинтеграционных процессов значительный интерес для исследования представляет проблема формирования сельскохозяйственного землепользования в соответствии со стратегией устойчивого развития Украины. Учитывая несовершенство функционирования нормативно-правовой базы и нестабильность политической ситуации в государстве особенно актуальной становится проблема сохранения рационального использования и охраны

сельськогосподарського землепользования. По нашему мнению, одним из факторов обеспечения формирования устойчивого сельскохозяйственного землепользования является ведение агрохимического паспорта поля, земельного участка, то есть агрохимической паспортизации.

Целью данной работы является проведение анализа регулирования отношений в сфере проведения агрохимической паспортизации при формировании устойчивого сельскохозяйственного землепользования.

В исследовании использовались общенаучные и специальные методы: анализа и синтеза, аналогии и сравнения, обобщения, статистические и др. Методологической основой исследования является комплексный подход, системно-структурный анализ и диалектический метод научного познания.

В работе обосновано, что агрохимическая паспортизация земельного участка является важным инструментом в формировании устойчивого развития сельскохозяйственного землепользования через призму взаимодействия между правовым, технологическим, экологическим и экономическим средой.

Усовершенствовано алгоритм проведения агрохимической паспортизации, что дает системное представление процесса паспортизации. Предложенный алгоритм включает структурирование девяти этапов ее проведения. На основе исследования современного состояния ведения агрохимической паспортизации были обобщены ее принципы и задачи, а также определены функциональные возможности ее проведения, которые могут быть учтены при разработке Закона Украины «О государственной агрохимической паспортизации земель сельскохозяйственного назначения».

Ключевые слова: агрохимическая паспортизация, сельскохозяйственное землепользование, устойчивое развитие.

AGRO-CHEMICAL CERTIFICATION AS A PRECONDITION FOR STABLE AGRICULTURAL LANDSCAPING FORMATION

**Koshkalda I. V.,
Sheludko K. V.**

In today's conditions of European integration processes, the problem of the formation of agricultural land use in accordance with the strategy of sustainable development of Ukraine is of considerable interest to the study. In view of the imperfection of the functioning of the regulatory and legal framework and the instability of the political situation in the country, the problem of preservation of rational use and protection of agricultural land use becomes especially relevant. In our opinion, one of the factors contributing to the formation of sustainable agricultural land use is the agrochemical passport of the field, land, agrochemical certification.

The purpose of this work is to conduct an analysis of the regulation of relations in the field of agrochemical certification in the formation of sustainable agricultural land use.

The study used general scientific and special methods: analysis and synthesis, analogies and comparisons, generalizations, statistics, etc. The methodological basis of the study is an integrated approach, system-structural analysis and a dialectical method of scientific knowledge.

The work substantiates that agrochemical certification of a particular site is an important tool in the formation of sustainable development of agricultural land use through the prism of interaction between the legal, technological, ecological and economic environment.

The algorithm of agrochemical certification is improved, which gives a systematic representation of the process of certification. The proposed algorithm involves the structuring of nine stages of its implementation. Based on the research of the current state of agrochemical certification, its principles and tasks were generalized, as well as the functional possibilities of its carrying out, which can be taken into account when developing the Law of Ukraine «On state agrochemical certification of agricultural land».

Key words: agrochemical certification, agricultural land use, sustainable development.

JEL Classification: Q15, Q16

Актуальність дослідження. У сучасних умовах євроінтеграційних процесів значний інтерес для дослідження представляє проблема формування сільськогосподарського землекористування відповідно до стратегії сталого розвитку України. Зважаючи на недосконалість функціонування нормативно-правової бази та нестабільність політичної ситуації у державі особливо актуальною стає проблема збереження раціонального використання та охорони сільськогосподарського землекористування. На нашу думку, одним із чинників забезпечення формування сталого сільськогосподарського землекористування є ведення агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки, тобто агрохімічної паспортизації. Однак, не зважаючи на наявні дослідження, на сьогоднішній день постала необхідність до комплексного підходу врегулювання процедури проведення агрохімічної паспортизації, який би включав алгоритм проведення заходів агрохімічної паспортизації земель. Необхідною умовою ефективного використання земельних ресурсів, є наявність інформації щодо їхнього якісного стану. Що зумовлює необхідність удосконалення методичних засад проведення робіт з агрохімічного обстеження земель сільськогосподарського призначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень і публікацій, свідчить про те, що значний внесок у розробку сучасних наукових підходів до проблем врегулювання агрохімічної паспортизації, зокрема сільськогосподарського землекористування, зробили такі вчені як – С. А. Балюк [1], Д. С. Добряк [2], С. М. Рижук [3], Т. К. Оверковська [4], О. Г. Тараріко [5] та інші. Водночас питання ведення агрохімічної

паспортизації земель сільськогосподарського призначення поки що залишаються недостатньо дослідженими та потребують подальшого наукового обґрунтування.

Метою даної роботи є проведення аналізу регулювання відносин у сфері проведення агрохімічної паспортизації при формуванні сталого сільськогосподарського землекористування.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та методичних засад формування сталого сільськогосподарського землекористування.

Виклад основного матеріалу. Згідно наказу Міністерства аграрної політики та продовольства від 11.10.2011 № 536: «Агрохімічний паспорт поля, земельної ділянки – документ, що містить дані щодо агрохімічної характеристики ґрунтів і стану їх забруднення токсичними речовинами та радіонуклідами» [6].

Агрохімічний паспорт поля, земельної ділянки є результатом агрохімічної паспортизації всіх земель сільськогосподарського призначення, яка проводиться з метою державного контролю за зміною показників родючості, забруднення ґрунтів токсичними речовинами і радіонуклідами, раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Об'єктом агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення є: рілля, сіножаті і пасовища, багаторічні насадження. Паспортизація орних земель повинна здійснюватися через кожні 5 років, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень – через кожні 5-10 років і є обов'язковою.

Дані агрохімічної паспортизації земель використовуються в процесі регулювання земельних відносин при: передачі у власність або наданні в користування, в тому числі оренду, земельної ділянки; зміні власника земельної ділянки або землекористувача; проведенні грошової оцінки земель; визначення розмірів плати за землю; здійсненні контролю за станом родючості ґрунтів.

Взагалі, агрохімічна паспортизація того чи іншого угіддя є важливим інструментом у формуванні сталого сільськогосподарського землекористування через призму взаємодії між правовим, технологічним, екологічним та економічним середовищем.

Взаємодія описаних чинників утворюють «робочу» систему результатом якої є еколого-соціально-економічний ефект, що виражається у вигляді підвищення якості життя, що є основою новою сталого розвитку. Наприклад, на правовій основі (вдосконалена законодавча база) впроваджують управлінські функції (планування, організації, контролю). Коли сформована база даних про кількісний, якісний та правовий стан кожної земельної ділянки, то це спрощує планування технологічних заходів (коригування агротехнологій при оброботці землі, внесенні добрив та агрохімікатів; планування сівозмін; застосування ГІС технологій та інші), а також ініціює розвиток екологічної мережі (відтворення родючості ґрунтів, забезпечення еколого-безпечними продуктами харчування (рис. 1).

Дослідивши функціональні можливості агрохімічної паспортизації сільськогосподарських угідь, ми сформували основні принципи, які б, у свою чергу, сприяли формуванню сталого сільськогосподарського землекористування. А саме:

- забезпечення контролю за раціональним використанням та охороною земель;
- встановлення відповідного виду відповідальності (адміністративна, дисциплінарна, матеріальна, фінансова, кримінальна) в залежності від правопорушення;
- проведення державного обліку та моніторингу показників стану ґрунтової родючості сільськогосподарських земель;
- пріоритет вимог ґрунтоохоронних технологій при використанні земель сільськогосподарського призначення над економічними інтересами їх власників і користувачів, у тому числі орендарів;
- проведення державного фінансування ґрунтозахисних заходів лише на підставі даних агрохімічної паспортизації земель;
- публічність використання коштів державного та місцевих бюджетів для економічного стимулювання заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів.

Звертає на себе увагу той факт, що на законодавчому рівні проведення агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення визнається обов'язковою вимогою. Відтак агрохімічний паспорт є обов'язковим документом для всіх сільськогосподарських землевласників та землекористувачів. Проте чинне законодавство не встановлює заходів примусового впливу за невиконання зазначених вимог. Таким чином, така законодавча невідповідність робить вимогу обов'язкового ведення агрохімічного паспорта досить умовною. На сьогодні не сформовано досконалого механізму для здійснення контролюючих функцій відповідними службами, в частині обов'язковості складання та ведення агрохімічного паспорта, через відсутність чітко визначених критеріїв. У зв'язку з цим вважаємо необхідним подальше удосконалення законодавства України щодо проведення агрохімічної паспортизації, а саме – в частині встановлення юридичної відповідальності за невиконання вимог у сфері проведення агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення.

Таким чином, агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення слід розглядати як один із напрямків здійснення державного контролю за дотриманням законодавства у сфері охорони якісного стану земель сільськогосподарського призначення та відповідності діяльності сільськогосподарських землекористувачів принципам раціонального та екологічно безпечного використання земель.

Необхідність врегулювання процедури проведення агрохімічної паспортизації зумовлює прийняття відповідного Закону України «Про державну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського

призначення», який би закладав основи проведення заходів агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення та забезпечував охорону і раціональне використання земель.

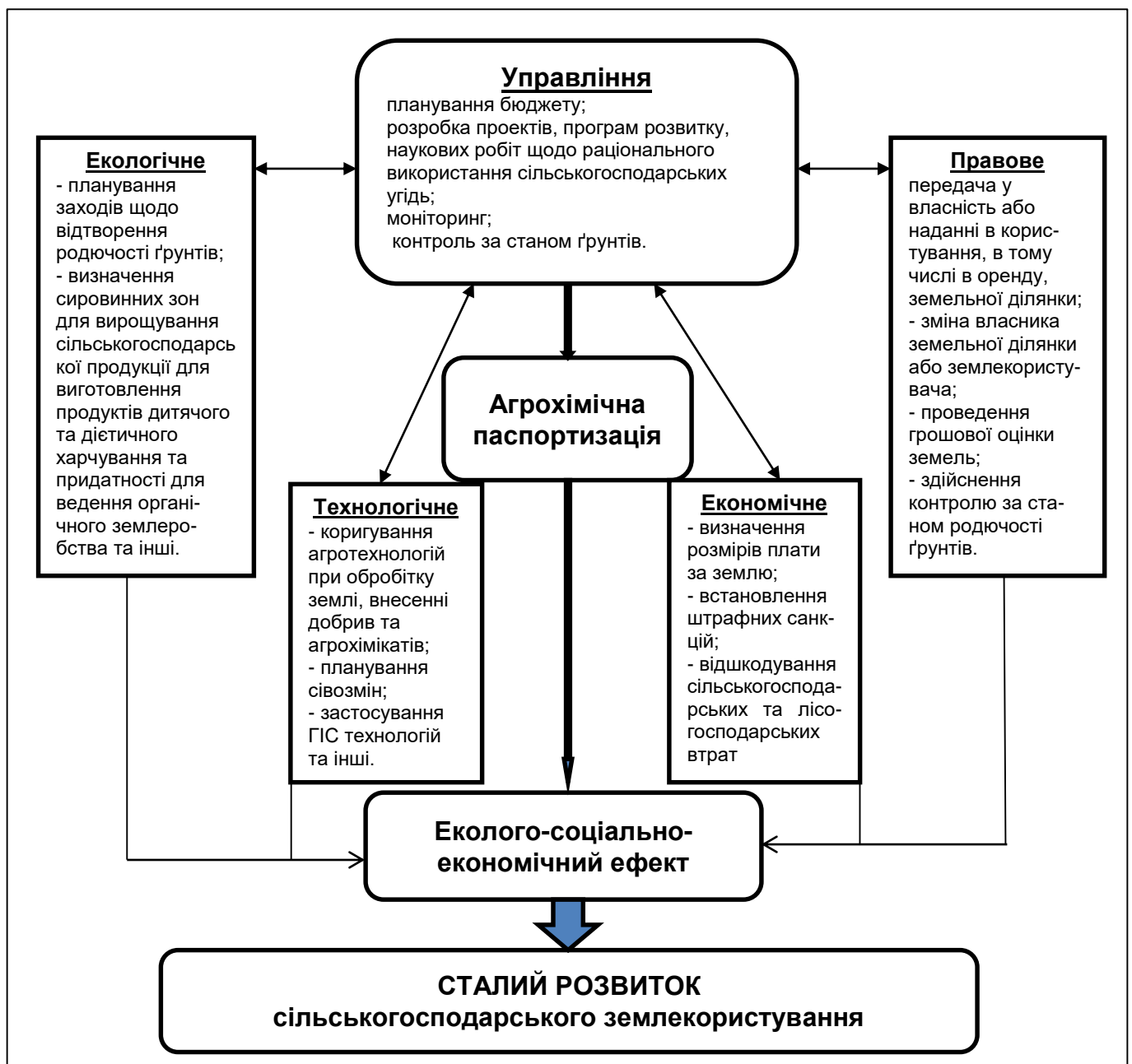

Рисунок 1. Структура впливу агрохімічної паспортизації на формування сталого сільськогосподарського землекористування

*Джерело: сформовано авторами

Згідно з вищезазначеним варто проаналізувати стан агрохімічної паспортизації сільськогосподарських підприємств Харківської області за 2011-2015 рр. (X тур) на основі даних Харківської філії державної установи «Інститут охорони ґрунтів України», а також запроєктувати об'єм (площу) та бюджет даного виду робіт на XI тур 2016-2020 рр.

За даними таблиці можна зробити висновок, що за звітній X тур агрохімічної паспортизації обстежено 1178,8 тис.га, а це менше половини від загальної площі зареєстрованих (згідно Держкомстату у Харківській області) сільськогосподарських підприємств Харківської області. Якщо більше половини сільськогосподарських угідь області не обстежені і не мають агрохімічного паспорта, то інформація про їх якісний стан відсутня. А це в свою чергу є перешкодою до проведення заходів по боротьбі з деградаційними процесами, відтворення ґрунтової родючості, коригування агротехнологій та інші. На наступний XI тур (2016-2020 рр.) ми запроєктували агрохімічне обстеження на всі площі сільськогосподарських угідь зареєстрованих господарств (відповідно Держкомстату у Харківській області), які будуть виконуватись виключно за рахунок держбюджету (табл. 1).

Отже, цілком зрозумілою є обов'язковість проведення такого заходу охорони якісного стану земель сільськогосподарського призначення як агрохімічна паспортизація та її значення для забезпечення виробництва високоякісних та екологічно безпечних продуктів харчування та сировини для переробної промисловості.

Таблиця 1. Виконання завдань з агрохімічної паспортизації за X та на проектний XI тур Харківської області

Район	Виконання завдань з агрохімічної паспортизації за X тур (2011-2015 рр.)					Прогноз агрохімічної паспортизації на проектний XI тур (2016-2020 рр.)			
	господарств всього	обстежена площа, тис.га	Розроблено паспортів, шт.	за рахунок держбюджету		всього	обстежена площа, тис. га	за рахунок держбюджету	
				тис. грн	%			тис. грн.	%
Балаклійський	17	53	1266	321,6	100,0	30	144,4	10321,71	100,0
Барвінківський	15	49,3	788	306,1	81,5	13	120,2	8591,90	100,0
Близнюківський	23	48,6	798	307,7	81,0	20	125,5	8970,74	100,0
Богодухівський	34	53	793	301,5	81,4	19	88,8	6347,42	100,0
Борівський	14	23,4	324	137,5	82,0	21	67,3	4810,60	100,0
Валківський	22	40,2	677	258,4	81,4	16	82,7	5911,40	100,0
Великобурлуцький	4	15,2	247	76,0	100,0	17	104,8	7491,10	100,0
Вовчанський	37	79,9	1086	482,8	81,4	28	138,4	9878,99	100,0
Дергачівський	15	41,7	1274	267,5	100,0	18	87,6	6261,65	100,0
Дворічанський	16	26,3	897	174,2	100,0	17	59,3	4238,76	100,0
Зачепилівський	9	51,7	680	256,2	100,0	15	69,4	4960,71	100,0
Зміївський	12	45,4	729	408,8	96,8	13	74,5	5325,26	100,0
Золочівський	13	46,8	1424	264,2	100,0	19	79,1	5654,07	100,0
Ізюмський	18	49	1616	231,3	100,0	23	98,0	7005,04	100,0
Кегичівський	14	38,1	864	225,6	100,0	17	69,7	4982,16	100,0
Коломацький	12	8,8	300	44,6	100,0	7	25,1	1794,15	100,0
Красноградський	12	28,6	816	161,3	100,0	13	79,5	5682,66	100,0
Краснокутський	9	38,2	554	192,8	97,7	25	75,1	5368,15	100,0
Куп'янський	25	47,5	1408	263,3	100,0	27	97,3	6955,00	100,0
Лозівський	3	16,4	378	74,1	100,0	35	120,1	8584,75	100,0
Нововодолазький	19	81,7	1400	399,4	100,0	20	92,6	6619,05	100,0
Первомайський	17	43,3	1146	248,5	100,0	24	103,2	7376,74	100,0
Печенізький	5	10,2	266	47,9	100,0	9	30,1	2151,55	100,0
Сахновщинський	18	122,6	1240	296,2	100,0	15	105,2	7519,70	100,0
Харківський	15	44,3	382	286,6	100,0	28	100,0	7148,00	100,0
Чугуївський	11	31,2	568	294,8	100,0	29	81,9	5854,21	100,0
Шевченківський	24	44,4	1336	244,7	100,0	24	85,6	6111,54	100,0
Усього по області	435	1178,8	23265	6582,6	97,0	542	2479,4	171917,01	100,0

Крім цього, наявність агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки є обов'язковою при передачі земельних ділянок у власність, користування, наданні дозволу на зняття та перенесення родючого шару ґрунту земельної ділянки, консервації та рекультивації земель тощо.

Враховуючи вище розглянуті пропозиції ми сформуваємо основні завдання агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення, які можуть бути враховані до нормативно - правової бази, а саме:

- здійснення моніторингу ґрунтів та державного контролю за якісним станом ґрунтів сільськогосподарських угідь, як пріоритетних у складі земель сільськогосподарського призначення;
- забезпечення власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення агрохімічними паспортами державного зразка, до яких вносяться дані щодо агрохімічної характеристики ґрунтів і стану їх забруднення токсичними речовинами та радіонуклідами;
- визначення, шляхом наукових досліджень, показників якісного стану ґрунту та ресурсної родючості, які використовуються при сертифікації земель (ґрунтів) сільськогосподарських угідь, врегулюванні земельних відносин, бонітуванні ґрунтів;
- визначення умов для раціонального використання органічних, мінеральних та бактеріальних добрив, хімічних меліорантів та інших агрохімікатів, які забезпечують підвищення родючості ґрунтів, запобігання забрудненню довкілля;
- підготовка висновків щодо зміни показників родючості ґрунтів та екологічного стану земель для здійснення економічного стимулювання заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів.

Отже, ми вважаємо, що в удосконалена методика агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення повинна включати такі основні етапи:

Етап 1: Аналіз матеріалів минулих турів ґрунтового и агрохімічного обстеження, виготовлення планово-картографічної основи землекористування господарств, складання схеми земельних ділянок, що паспортизуються, нанесення сітки елементарних ділянок;

Етап 2: Систематичні агрохімічні та технологічні обстеження (польові роботи), які передбачають відбір зразків ґрунту на землях сільськогосподарського призначення;

Етап 3: Аналітичні роботи з визначення у відібраних зразках ґрунту показників їх родючості, вмісту важких металів, залишків пестицидів та радіонуклідів;

Етап 4: Виготовлення агрохімічних паспортів державного зразка, в яких фіксуються дані щодо агрохімічної характеристики ґрунтів і стану їх забруднення токсичними речовинами та радіонуклідами;

Етап 5: Виготовлення картограм;

Етап 6: Складання проектів і розроблення рекомендацій щодо ефективного використання агрохімікатів;

Етап 7: Розроблення протирадіаційних заходів для радіоактивно забруднених районів;

Етап 8: Внесення даних для формування національного та регіональних інформаційних банків даних про стан ґрунтової родючості сільськогосподарських земель;

Етап 9: Створення інформаційно-аналітичної системи для розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій щодо прийняття рішень про відвернення та ліквідацію наслідків негативних процесів, планування ґрунтозахисних та інших заходів у сфері охорони родючості ґрунтів, а також коригування вже існуючих картографічних та аналітичних даних.

Висновки. Удосконалено алгоритм проведення агрохімічної паспортизації, що дає системне представлення процесу паспортизації. Запропонований алгоритм включає структурування дев'яти етапів її проведення. На основі дослідження сучасного стану ведення агрохімічної паспортизації було узагальнено її принципи та завдання, а також визначено функціональні можливості її проведення, які можуть бути враховані при розробці Закону України «Про державну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення».

Список використаних джерел

1. *Адаптація агротехнологій до змін клімату: ґрунтово-агрохімічні аспекти: колективна монографія* / С. А. Балюк, В. В. Медведєв, Б. С. Носко. Харків : ННЦ «ІГА ім. О.Н. Соколовського», 2018.
2. Добряк Д.С. Науково-методичні погляди до інтенсифікації використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств // Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. №1. Харків, 2016. С.64-69.
3. *Методика агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення* / За ред. С. М. Рижук, М. В. Лісового, Д. М. Бенцаровського. Київ, 2003. 64 с.
4. Оверковська Т. К. Правові питання агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. №1 (56). Том 3. Вінниця : 2012. С.93-97.
5. *Агроекологічний моніторинг та паспортизація сільськогосподарських земель: методичний матеріал* / Укр. акад. аграр. наук. Ін-т агроекології та біотехнології. Нац. наук. центр «ІГА ім. О.Н.Соколовського». Держ. технол. центр охорони родючості ґрунтів «Центрдержродючість»; Упоряд. : О. Г. Тараріко, М. В. Козлов, Н. В. Палапа. Київ : Фітосоціоцентр, 2002. 295 с.
6. *Мінагрополітики України. Наказ 11.10.2011 N 536 «Про затвердження Порядку ведення агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки»*. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1517-11>.

References

1. Baliuk, S. A., Medvediev, V. V. & Nosko, B. S. (2018). *Adaptatsiia ahrotekhnolohii do zmin klimatu: gruntovo-ahrokhimichni aspekty: kolektyvna monohrafiia* [Adaptation of agrotechnologies to climate change: soil-agrochemical aspects: collective monograph] Kharkiv: NNTs «IHA im. O.N. Sokolovskoho». [in Ukr.].
2. Dobriak, D. S. (2016). *Naukovo-metodychni pohliady do intensyfikatsii vykorystannia zemelnykh resursiv silskohospodarskykh pidpriemstv* [Scientific and methodological views on the intensification of the use of land resources of agricultural enterprises] Visnyk KhNAU - Visnyk KhNUU. Serii: Ekonomichni nauky. [Series: Economic Sciences], 1, 64-69. [in Ukr.].
3. *Metodyka ahrokhimichnoi pasportyzatsii zemel silskohospodarskoho pryznachennia* [Methods of agrochemical certification of agricultural land]. Za red. S. M. Ryzhuka, M. V. Lisovoho, D. M. Bentsarovskoho. Kyiv, 2003. 64 s. [in Ukr.].
4. Overkovska, T. K. (2012). *Pravovi pytannia ahrokhimichnoi pasportyzatsii zemel silskohospodarskoho pryznachennia* [Legal issues of agrochemical passporting of agricultural land] Zbirnyk naukovykh prats VNAU - Collection of scientific works of VNAU. Serii: Ekonomichni nauky [Series: Economic Sciences], 1 (56). Volume 3. 93-97. [in Ukr.].
5. *Ahroekolohichniy monitorynh ta pasportyzatsiia silskohospodarskykh zemel: metodychnyi material* [Agroecological monitoring and certification of agricultural land: methodical material] Ukr. akad. ahrar. nauk. In-t ahroekolohii ta biotekhnolohii. Nats. nauk. tsentr «IHA im. O.N.Sokolovskoho». Derzh. tekhnol. tsentr okhorony rodiuchosti hruntiv «Tsentrderzhrodiuchist»; Uporiad. : O. H. Tarariko, M. V. Kozlov, N. V. Palapa. Kyiv : Fitosotsiotsentr, 2002. 295 p. [in Ukr.].
6. *Minahropolityky Ukrainy. Nakaz 11.10.2011 N 536 «Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia ahrokhimichnogo pasporta polia, zemelnoi dilianky»* [Ministry of Agrarian Policy of Ukraine. Order of 11.10.2011 N

536 «On approval of the procedure for conducting agrochemical passport of the field, land»]. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1517-11>. [in Ukr.].

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Кошкалда Ірина Віталіївна, доктор економічних наук, професор кафедри управління земельними ресурсами та кадастру, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
e-mail: irinavit1506@gmail.com

Шелудько Катерина Валеріївна, асистент кафедри управління земельними ресурсами та кадастру, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
e-mail: sheludkok@meta.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Кошкалда Ирина Витальевна, доктор экономических наук, профессор кафедры управления земельными ресурсами и кадастра, Харьковский национальный аграрный университет им. В.В. Докучаева
e-mail: irinavit1506@gmail.com

Шелудько Екатерина Валерьевна, ассистент кафедры управления земельными ресурсами и кадастра, Харьковский национальный аграрный университет им. В.В. Докучаева
e-mail: sheludkok@meta.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Koshkalda Iryna, doctor of science (economics), professor, Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaev
e-mail: irinavit1506@gmail.com

Sheludko Katerina, assistant, Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaev
e-mail: sheludkok@meta.ua

УДК 339.13:658.8

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-13-22>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Крюкова І. О.,
Стоянова-Коваль С. С.

Предмет, мета роботи. У статті здійснено дослідження теоретичних та практичних аспектів стратегічного управління молокопереробними підприємствами. Здійснена оцінка сучасного стану розвитку підприємств молокопереробної галузі. Проведено порівняння методичних засад оперативного і стратегічного менеджменту бізнес-суб'єктів галузі. Обґрунтовано складові процесу стратегічного управління молокопереробних компаній.

Метод або методологія проведення роботи. При здійсненні наукових досліджень було використано сукупність наступних методів і прийомів наукового пізнання: абстрактно-логічний (при формуванні логіко-структурної схеми процесу стратегічного управління), монографічний та економіко-статистичний (при оцінці сучасного стану розвитку молокопереробної галузі), методи аналізу і синтезу (при формалізації та оцінці дії факторів на процес стратегічного управління), метод наукового порівняння.

Результат роботи. За результатами дослідження встановлено, що в умовах загострення конкуренції та посилення ризиків економічного середовища процес менеджменту підприємств молокопереробної галузі має орієнтуватись на стратегічну перспективу. Систематизація наукових підходів до стратегічного управління дозволила визначити, що його слід трактувати у тісному зв'язку із потенціалом компанії, факторами зовнішнього і внутрішнього середовища, сукупністю функціональних цілей бізнес-суб'єкта. Аналіз сучасного стану розвитку молокопереробної галузі України показав наявність значного потенціалу виробництва поряд із існуючим дисбалансом внутрішніх тенденцій функціонування галузі. Разом з тим, досягнення значних успіхів на ринку молокопродуктів сьогодні виявляється неможливим без імплементації засад стратегічного управління у діяльність молокопереробних компаній. За дослідженнями системних переваг стратегічно орієнтованих бізнес-структур обґрунтовано етапність та основні складові процесу стратегічного управління сучасних молокопереробних підприємств.

Галузь застосування результатів. Отримані результати можуть бути використані при обґрунтуванні та реалізації стратегічних засад управління підприємств молокопереробної сфери АПВ.

Висновки. Наявні методичні підходи до сутності стратегічного управління сьогодні демонструють відсутність єдиної концепції до обґрунтування процесу стратегічного управління бізнес-суб'єктами. Разом з тим, систематизація наукових поглядів дозволяє виділити ключові аспекти такої концепції, на засадах яких має ґрунтуватись стратегічне управління: оригінальність та диверсифікація пропозиції

на ринку; максимізація ринкової вартості бізнесу; забезпечення синергійного ефекту менеджменту; адаптивність та результативність управлінського процесу. Порівняння оперативного і стратегічного управління свідчить про значний потенціал підвищення результативності менеджменту за умов імплементації стратегічних підходів до управлінського процесу молокопереробних підприємств.

Ключові слова: стратегічне управління, молокопереробні підприємства, стратегії, розвиток, результативність, управлінський процес.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ МОЛОКОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Крюкова И. А.
Стоянова-Коваль С. С.

Предмет, цель работы. В статье проведено исследование теоретических и практических аспектов стратегического управления молокоперерабатывающими предприятиями. Осуществлена оценка современного состояния развития предприятий молокоперерабатывающей отрасли. Проведено сравнение методических принципов оперативного и стратегического менеджмента бизнес-субъектов отрасли. Обоснованы составляющие процесса стратегического управления молокоперерабатывающих компаний.

Метод или методология проведения работы. При осуществлении научных исследований была использована совокупность следующих методов и приемов научного познания: абстрактно-логический (при формировании логико-структурной схемы процесса стратегического управления), монографический и экономико-статистический (при оценке современного состояния развития молокоперерабатывающей отрасли), методы анализа и синтеза (при формализации и оценке воздействия факторов на процесс стратегического управления), метод научного сравнения.

Результат работы. По результатам исследования установлено, что в условиях обострения конкуренции и усиления рисков экономической среды процесс менеджмента предприятий молокоперерабатывающей отрасли должен ориентироваться на стратегическую перспективу. Систематизация научных подходов к стратегическому управлению позволила определить, что его следует рассматривать в тесной связи с потенциалом компании, факторами внешней и внутренней среды, совокупности функциональных целей бизнес-субъекта. Анализ современного состояния развития молокоперерабатывающей отрасли Украины показал наличие значительного потенциала производства наряду с существующим дисбалансом внутренних тенденций функционирования отрасли. Вместе с тем, достижение значительных успехов на рынке молокопродуктов сегодня оказывается невозможным без имплементации принципов стратегического управления в деятельность молокоперерабатывающих компаний. По результатам исследований системных преимуществ стратегически ориентированных бизнес-структур обоснованы этапность и основные составляющие процесса стратегического управления современных молокоперерабатывающих предприятий.

Область применения результатов. Полученные результаты могут быть использованы при обосновании и реализации стратегических задач управления предприятиями молокоперерабатывающей сферы АПК.

Выводы. Имеющиеся методические подходы к сущности стратегического управления сегодня демонстрируют отсутствие единой концепции к обоснованию процесса стратегического управления бизнес-субъектами. Вместе с тем, систематизация научных взглядов позволяет выделить ключевые аспекты концепции, на основе которой должно основываться стратегическое управление: оригинальность и диверсификация предложения на рынке; максимизация рыночной стоимости бизнеса; обеспечение синергетического эффекта менеджмента; адаптивность и результативность управленческого процесса. Сравнение оперативного и стратегического управления свидетельствует о значительном потенциале повышения результативности менеджмента в условиях имплементации стратегических подходов к управленческому процессу молокоперерабатывающих предприятий.

Ключевые слова: стратегическое управление, молокоперерабатывающие предприятия, стратегии, развитие, результативность, управленческий процесс.

CONCEPTUAL BASES OF STRATEGIC MANAGEMENT OF THE MILK PROCESSING ENTERPRISES DEVELOPMENT

Kryukova I. O.,
Stoyanova-Koval S. S.

Subject, purpose of work. Some theoretical and practical aspects of the strategic management of dairy processing enterprises are investigated in the article. The assessment of the current state of development of enterprises in the dairy industry carried out. The comparison of methodological principles of operational and strategic management of business subjects of the industry has been made. The main components of the strategic management of dairy companies are grounded.

Method or methodology of work. The combination of the following methods and techniques of scientific knowledge were used in the implementation of scientific research: abstract logical (in the formation of the logical-

structural scheme of the process of strategic management, monographic and economic-statistical (in assessing the current state of development of the milk processing industry), methods of analysis and synthesis (when formalizing and assessing the impact of factors on the process of strategic management), the method of scientific comparison.

The result of work. *The results of the study proved that in the face of increasing competition and increasing risks in the economic environment, the management process of dairy processing enterprises should be guided by a strategic perspective. The strategic management should be considered in close connection with the potential of the company, external and internal factors, the totality of the functional objectives of the business entity. Analysis of the current state of development of the dairy industry in Ukraine showed that there is a significant production potential, along with the existing imbalance of internal trends in the functioning of the industry. The achievement of significant success in the dairy products market today is impossible without the implementation of the principles of strategic management in the activities of milk processing companies. According to the results of studies of the systemic advantages of strategically oriented business structures, the stages and the main components of the strategic management process of modern dairy processing enterprises have been substantiated.*

The field of results application. *The obtained results can be applied in the justification and implementation of the strategic objectives of the management of enterprises in the dairy industry of the agro-industrial complex.*

Conclusions. *The modern methodological approaches to the essence of strategic management today demonstrate the lack of a unified concept to substantiate the process of strategic management of business entities. The basic aspects of strategic management today should be: originality and diversification of supply in the market; maximizing the market value of the business; ensuring a synergistic management effect; adaptability and effectiveness of the management process. Comparison of operational and strategic management indicates a significant potential for improving the effectiveness of management in the context of the implementation of strategic approaches to the management process of dairy processing enterprises.*

Key words: *strategic management, milk processing enterprises, strategies, development, performance, management process.*

JEL Classification: Q12, Q16

Актуальність дослідження. Реалізація євроінтеграційних прагнень та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки, зокрема, сфер агропромислового виробництва, вимагає імплементації принципово нових для вітчизняних виробників підходів до обґрунтування стратегічних орієнтирів розвитку. Вихід та зміцнення позицій на європейському і національному продовольчому ринку сьогодні неможливі без розробки дієвої стратегії бізнес-суб'єкта.

Ступінь дослідження проблеми. Стратегічні орієнтири реалізації розвитку вітчизняного агропромислового виробництва постають у центрі наукових досліджень провідних вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. Видатний вклад у розвиток науково-теоретичних, методичних і прикладних аспектів формування дієвої стратегії розвитку підприємств АПВ зробили: В.М. Геєць, О.О. Красноручський, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, О.В. Мандич, Л.О. Мармуль, В.Я. Месель-Веселяк, В.С. Петренко, Н.І. Рижикова, П.Т. Саблук. Визначення ключових засад стратегії і стратегічного менеджменту ґрунтовно висвітлено в працях таких вчених, як І. Ансофф, Р. Грант, М. Портер, Г. Мінцберг, П. Стребел, А. Томпсон, Дж. Харрисон, Дж. Хиггинс та ін. Разом з тим, загрозливі тенденції, які сьогодні склались у сировинній сфері молокопереробних підприємств та нестабільні показники ефективності функціонування останніх, вимагають здійснення подальших наукових досліджень у спектрі обґрунтування стратегічних орієнтирів їх розвитку.

Предмет дослідження – науково-теоретичні та методичні аспекти стратегічного управління розвитком підприємств молокопереробної сфери.

Метою дослідження є систематизація підходів до визначення сутності стратегічного управління та обґрунтування базових елементів процесу стратегічного управління молокопереробних підприємств.

Завдання дослідження:

1. Узагальнення наукової літератури щодо змісту дефініції «стратегічне управління».
2. Проведення оцінки сучасного стану розвитку підприємств молокопереробної сфери.
3. Визначення ключових відмінностей тактичного і стратегічного управління діяльністю бізнес-суб'єктів.
4. Обґрунтування етапів та складових процесу стратегічного управління розвитком молокопереробних підприємств.

Методи. При здійсненні наукових досліджень було використано сукупність наступних методів і прийомів наукового пізнання: абстрактно-логічний, монографічний, економіко-статистичний, аналіз і синтез, метод наукового порівняння.

Постановка проблеми. Продовольчий сектор є одним із найважливіших в економіці України. Проте, загострення політичних і економічних ризиків посилюють загальний негативний вплив на стан економіки країни та формують потенційну небезпеку для розвитку харчових компаній, від прибутковості яких знаходиться не лише речове матеріальне благополуччя людей, але й фінансова і суспільно-політична стійкість країни в цілому. Вирішення життєвих завдань розвитку підприємств агропромислового виробництва, зокрема, молокопереробної галузі, сьогодні неможливе без застосування стратегічних підходів до процесу управління діяльністю підприємницьких структур.

Результат дослідження. У критеріях ринкових взаємовідносин результативність діяльності молокопереробних компаній, в значній мірі, знаходиться в залежності від адміністративної роботи, що гарантує справжню фінансову

незалежність господарюючих суб'єктів, окупність їх виробничих витрат і конкурентоспроможність. Результативність управління, в першу чергу, знаходиться в залежності від своєчасності прийнятою адміністративним персоналом даних, а також адаптації цієї інформації персоналом до існуючих ринкових умов.

Теорія стратегічного управління з'явилася в науковому контексті іноземних дослідників в середині ХХ ст., і в нинішній період досить масово віддзеркалюється в роботах українських наукових вчених-практиків. Проте, слід відмітити, що значна частина результатів досліджень та наукових видань, не в повній мірі пристосовані до суспільно-економічних умов господарювання національної економіки, характерних ознак функціонування агропромислових формувань, і не мають широкого досвіду практичної імплементації на сучасному українському бізнес-середовищі

Вперше поняття «стратегія» було використано в якості управлінського терміна у 50-х роках, коли вкрай актуальною постала проблематика своєчасного реагування на раптові зміни зовнішнього середовища. Зміст даної дефініції був досить неоднозначним, при цьому словники не надавали суттєвої допомоги у тлумаченні внаслідок орієнтації на застарілі традиції, коли термін «стратегія» безпосередньо використовувалось у військовій практиці і ототожнювався із сутністю «науки і мистецтва розгортання військ до бойових дій» [6].

З точки зору економічної науки, стратегія розглядається як довгостроковий план керівництва господарського суб'єкта, що спрямований на укріплення позицій, задоволення споживчих запитів і досягнення перспективних цілей [3].

Початковий базис стратегічного управління був сформований вченими та випускниками Гарвардської школи бізнесу, який встановлював стратегію як спосіб встановлення конкурентоздатних цілей компанії. Стратегічне керівництво – це створення і здійснення операцій, підвищення результативності роботи компанії в довгостроковій перспективі в порівнянні із основними конкурентами [17, 18].

З метою систематизації існуючих методичних підходів до визначення сутності стратегічного управління та чіткого формулювання його гносеологічного змісту, є необхідність аналізу наукової літератури. Так, Рюлли Э. зв'язав представлення стратегії і планування, давши наступне формулювання стратегії: «... це затвердження довготривалих цілей компанії, проекти її операцій і головних напрямків розміщення ресурсів» [10].

І. Ансофф спільно з Р. Деклерком і Р.Хайесом рекомендували подальше трактування стратегічного управління як: «... цілісного соціо-динамічного розвитку з метою стратегічної адаптації на противагу лінійної інтерпретації зв'язків між підприємством і його сферою, що властиве стратегічному плануванню» [1].

Згідно з поглядом М. Портера, стратегія – це метод реагування бізнес-суб'єкта на зовнішні можливості і небезпеки, внутрішні сильні і слабкі сторони. Головне завдання стратегії полягає в досягненні системою довготривалих конкурентоспроможних переваг над конкурентами в будь-якій області бізнесу [8].

Опрацювання підходів різних вчених дозволила визначити, що головним стратегічним завданням діяльності сучасних компаній є створення умов для успішного впровадження інновацій і забезпечення розвитку позитивних змін в компанії за допомогою розподілу ресурсів, пристосування до змін середовища та своєчасної реакції на зовнішні ризики задля попередження потенційних і реальних ризиків та загроз [5,9]. (табл. 1).

Таблиця 1. Головні риси стратегії

Риси успішної стратегії	Риси стратегії не являються
Оригінальна пропозиція та її диверсифікація порівняно з конкурентами	Удосконалення методів організації виробництва
Ринкова вартість бізнесу та її нарощування	Постановка цілей та формування іміджу компанії, капіталізація активів
Адаптивність процесів виробництва та управлінні	Виконання завдань компанії
Одержання ефекту синергії	Навчання впродовж життя
Реалізація стратегії, її гнучкість, адаптивність та результативність	Зростання, та інноваційний підхід

Успішна стратегія повинна групувати в собі задуманий напрям дій, а також можливості та інструменти вчасного реагування на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища бізнесу.

Стребел П. стратегію визначає як комплект операцій і властивих характеристик роботи для досягнення цілей і успіху компанії. У його трактуванні, стратегія в той же час вважається багатообіцяючою (захисною) і швидкою (те що пристосовується) [15].

Стратегічне керівництво – це здійснення концепції, в якій поєднуються цілеспрямований, комплексний, ситуативний і сукупний підходи до роботи компанії, що надає вірогідність визначати місію та завдання розвитку, зіставляти їх з існуючими здібностями (потенціалом) компанії та забезпечувати їх співвідношення в межах концепції стратегії [4].

За визначенням Саєнко М.Г. стратегічний менеджмент – це процес управлінського впливу на процеси створення і підтримки стратегічної адекватності цілей організації, її потенціалу та можливостям у зовнішньому оточенні. Таким чином, стратегічний управлінський вплив може розглядатися як сукупність складових, взаємодія яких сприяє формуванню та досягненню цілей в процесі реалізації стратегії розвитку господарського суб'єкта; процес, що спрямований на досягнення стратегічної відповідності між середовищем організації і зовнішнім середовищем [12].

Інші автори [7,11] характеризують стратегічне керівництво як різносторонній, офіційно поведінковий хід, який може допомогти виразити і виконувати результативні стратегії, які сприяють балансуванню взаємин між системою, у тому числі її окремими складовими, і зовнішньою сферою, та системно орієнтовані на досягнення певної мети підприємства. Це процес, використовуючи який, менеджери мають можливість здійснити довгостроковий управлінський вплив на організацію, визначити специфічні цілі функціонування, розробити стратегії досягнення даних цілей, з урахуванням всіх релевантних (найсуттєвіших) зовнішніх і внутрішніх умов, а також забезпечити досягнення визначених планових показників, постійно розвиваючись та трансформуючись.

Таким чином, стратегічне управління слід розглядати не лише як адміністративну роботу, а: 1) як багатofакторний вплив системи управління, що здійснюється з метою реалізації основних функціональних стратегій: ринкової; виробничої; економічної; соціальної, вартісної; 2) як процес та відповідний результат пристосування та узгодження цілей підприємства із потенціалом компанії і факторами зовнішнього і внутрішнього середовища, за яких генеральною метою управління є нарощування ринкової вартості бізнесу та задоволення потреб споживачів.

Вчені трактують стратегічне управління як безпосередню діяльність, сутність якої полягає у виборі спрямування дій для досягнення цілей господарського суб'єкта за умов мінливого зовнішнього середовища. В певний момент, стратегічний менеджмент, визначає тип дій організації за сучасних умов, задля ефективного досягнення цілей у майбутньому [2,4,7].

Аналіз наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених щодо визначення сутності стратегії і стратегічного управління, надає підстави для доповнення існуючих положень сутнісного змісту досліджуваної дефініції. Так, вважаємо доцільним стратегічне управління розглядати як діяльність, яка пов'язана з обґрунтуванням і практичною реалізацією довгострокових, націлених на позитивні зміни для компанії управлінських рішень, за умов врахування індивідуального потенціалу компанії та сукупності факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Пріоритетною метою процесу стратегічного управління діяльністю сучасних бізнес-суб'єктів вважаємо синергійне поєднання двох площин менеджменту: забезпечення населення якісними та безпечними продуктами харчування та нарощування ринкової вартості бізнесу.

Молокопереробна промисловість України в сучасних умовах є провідною галуззю харчової промисловості, стратегічний характер управління якої визначає перспективи закріплення України на європейському ринку молочної продукції, забезпечення продовольчої безпеки населення країни та орієнтири розвитку галузей тваринництва у аграрному секторі.

Як свідчать проведені дослідження, розвиток молокопереробної галузі сьогодні визначається низькою протиріч та нестабільним характером. Так, загрозливі для національного агропродовольчого сектору тенденції скорочення сировинної бази молокопереробних підприємств (чисельності поголів'я корів, обсягів виробництва молока та чіткий вектор зміщення виробництва від підприємств суспільного сектору до особистих селянських господарств) супроводжуються чітким трендом зростанням обсягів виробництва практично всіх видів молочних продуктів (табл. 2).

За оцінками експертів, обсяги виробництва молокопродуктів в Україні у 2017р. склали близько 1,5 млн. тонн. Але головним стратегічним показником залишається те, що Україна, як і раніше, знаходиться у рейтингу 20 найбільших виробників молока та молочних продуктів у світі (займаючи 16 місце у світі). [16]. Поряд з тим, за критеріями безпеки споживання молокопродуктів фактичне споживання в Україні не відповідає індикаторам продовольчої безпеки. При нормі споживання молока та молокопродуктів в розрахунку на одну особу 380 кг за рік, фактично українці споживають 200 кг (52,6%). Поряд з цим, рівень результативності діяльності підприємств молокопереробної галузі дещо перевищує середні показники по підприємствах за даним видом економічної діяльності в цілому.

Таблиця 2. Обсяги виробництва і споживання молокопродуктів в Україні

Показники	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.
Кількість корів, тис гол	2631,2	2582,2	2554,3	2443	2262,7	2166,6	2017,8
Обсяг виробництва молока, тис т	11086,0	11377,6	11488,2	11132,8	10615,4	10381,5	10280,5
Молоко та вершки – всього, тис. т	962,7	991,7	1043,7	1190,5	1087,1	1076,1	1080,3
Масло вершкове, тис т	76,2	88,1	93,9	113	101	102	108
Сири (свіжі, терті, плавлені), тис т	254,6	247,5	248,8	205,1	191,4	182,9	206,4
Йогурти, кефір, сметана та інші ферментовані продукти, тис. т	440,2	452,7	488	443	403	405	388
Морозиво, млн. т	161	182	173	146	136	149	152
Обсяг споживання молока та молокопродуктів, кг на 1 особу	204,9	214,9	220,9	222,8	209,9	209,5	200,0
Рівень рентабельності діяльності молокопереробних підприємств, %	5,9	7,1	7,4	6,3	1,5	3,8	5,2

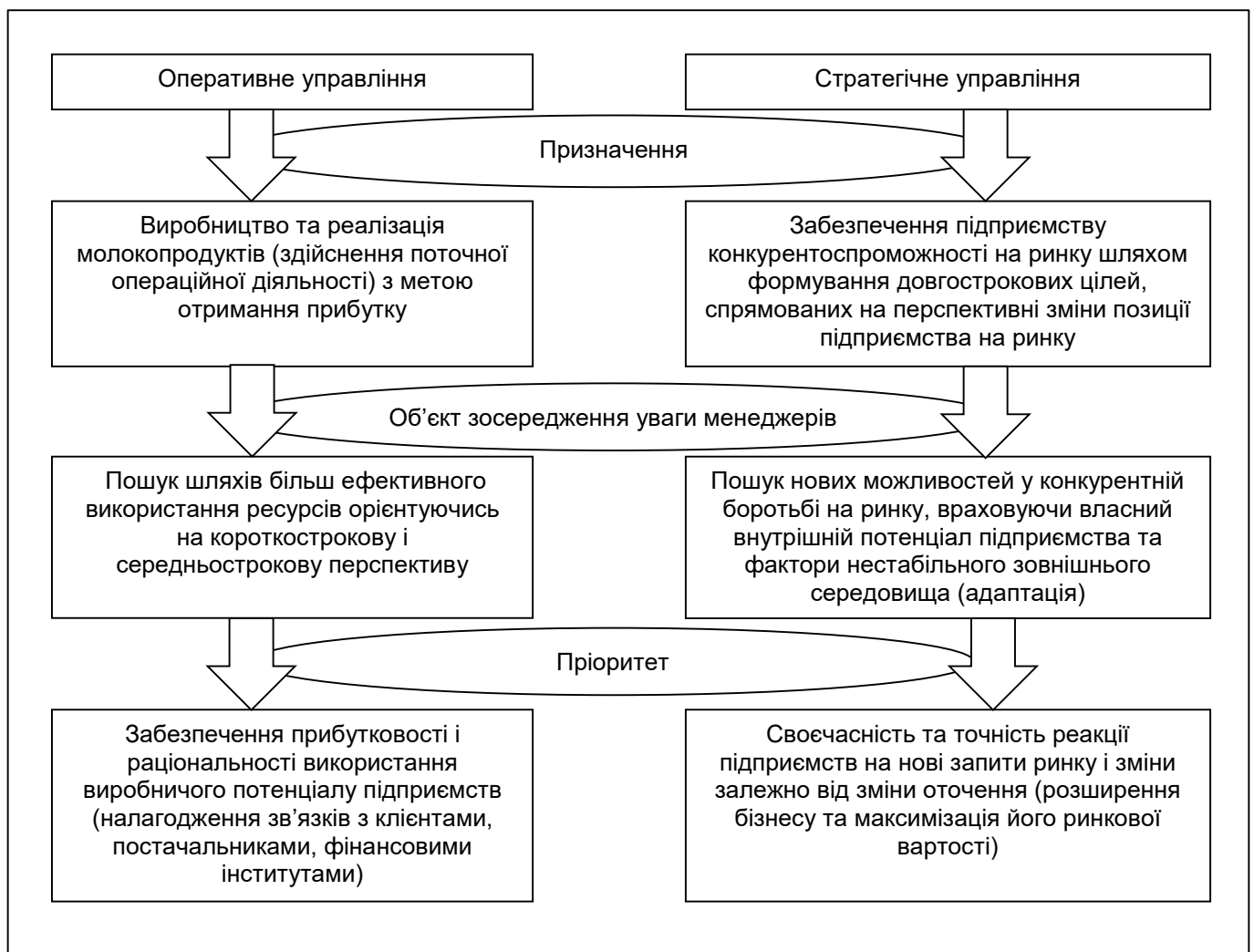
Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [13,14]

Фактичні результати діяльності підприємств молокопереробної галузі України свідчать, що концепція, практична реалізація стратегічних завдань, а також система менеджменту молокопереробних компаній в Україні в даний період не зайняли відповідне місце на ринку. Погляди сучасних компаній переплітаються з необхідністю

використання і вивчення стратегічного досвіду управління в їх роботі і зміщення акцентів з площини тактичного менеджменту, зокрема, поточного планування, на довгостроковий характер розвитку. При цьому, питання довготермінового планування та стратегічного управління є досить різними. Розробка довгострокових планів пов'язана тільки з деякими часовими обмеженнями та безпосередньо не спрямована на трансформацію поведінки господарського суб'єкта на ринку. Стратегічний менеджмент не має прямого зв'язку з обмеженнями у часі, проте зорієнтований на виокремлення найбільш значних для суб'єкта господарювання подій, що призводять до змін у складі асортименту продовольчої продукції, масштабності виробничої діяльності на прогнозування їх розвитку та здійснення оцінки можливих наслідків. Проміжок періоду, що включає стратегічне керівництво, обумовлюється темпами формування компанії і сфери усїєї галузі [9].

Стратегічне управління виступає елементом системи менеджменту та теорією і практикою довело власну фінансову доцільність. Протягом минулих років у практиці управління молокопереробних підприємствах спостерігалось послаблення даної складової менеджменту, зокрема, в частині стратегічного планування. Основними причинами такого становища є надмірно висока динамічність факторів зовнішнього середовища, нестабільність умов макроекономічного розвитку галузі та економіки в цілому, нестійкий характер господарських взаємин на ринках молочної сировини та молокопродуктів, нестабільний, мало прогнозований платоспроможний попит з боку споживачів продукції. З цієї причини керівники компаній досить часто розпочинають рік, керуючись недостатньо обґрунтованими плановими індикаторами розвитку, орієнтовним розумінням про кінцеві результати діяльності компанії, застосовуючи в процесі ведення господарства лише оперативне планування та короткострокові проекти виробництва і реалізації готової продукції.

Проведені дослідження дозволили провести порівняльну характеристику щодо стратегічного і оперативного менеджменту у сфері молокопереробної галузі сфери агропромислового виробництва (рис. 1.).

Рисунок 1. Порівняння оперативного і стратегічного управління в молокопереробній сфері

Джерело: розроблено автором

Аналіз експертних публікацій, статистичних і рейтингових відомостей фінансових видань дозволили визначили, що значних успіхів у молокопереробному бізнесі та провідний позицій на національному ринку молокопродуктів досягли ті молокопереробні компанії, система управління яких організована із врахуванням

стратегічних принципів управління. Серед найбільш успішних підприємств молокопереробної галузі України, в яких орієнтиром розвитку є стратегічна перспектива, є: «Терра Фуд» (виручка 3,4 млрд. грн.), «Молочний Альянс» (виручка 3,3 млрд. грн.), «Danone Україна» (виручка 2,1 млрд. грн.), «Альміра» (виручка 1,9 млрд. грн.), «Комо» (виручка 1,8 млрд. грн.), «Компанія Рудь» (виручка 1,6 млрд. грн.), «Люстдорф», «Milkiland Україна» (1,4 млрд. грн.), «Roshen», «Волошкове поле (1,3 млрд. грн.) [16].

Умови сучасного ринкового середовища вимагають від менеджерів здатності не лише своєчасного реагування на зміни зовнішнього середовища, але й вміння з користю та адаптивно використовувати такі зміни. Інноваційні вимоги господарювання має за мету розвиток конкурентоспроможності не тільки продукту, а і самого підприємства. На думку практиків-економістів, епоха інтуїтивного, спонтанного, ситуаційного управління завершилась. Все найбільше значення набуває управління на засадах аргументованих наукових підходів. Непередбачуваність змін зовнішнього та внутрішнього середовища вимагає постійного пошуку нестандартних, ефективних інноваційних підходів, які лежать в основі стратегічного управління. Іншими словами: «розпоряджатися – означає передбачати» [8,10].

Стратегічно орієнтованим підприємствам молокопереробної галузі властиві такі переваги:

- мінімізація негативних наслідків мінливості зовнішнього і внутрішнього середовища, в тому числі фактору «невизначеності майбутнього»;
- можливість врахувати об'єктивні (внутрішні та зовнішні) фактори, вплив яких зумовлює зміни, і зосередившись на дослідженні даних факторів, створювати відповідні банки інформації;
- можливість одержати необхідну базу для ухвалення зважених тактичних і стратегічних рішень;
- сформувати належні умови щодо забезпечення довго- і короткострокової ефективної діяльності, можливості нарощування ринкової вартості бізнесу;
- можливість забезпечити більш високий рівень керованості організації, так як при існуванні стратегічних планів є можливість здійснити порівняння досягнутих результатів та окреслених цілей, що конкретизовані у планових завданнях;
- можливість формування системи стимулюючого впливу на розвиток гнучкості і адаптованості господарського суб'єкта і окремих підсистем організації до змін;
- досягнення динамічності змін шляхом прискорення реалізації практичних заходів стосовно реалізації стратегічних планів через застосування відповідної системи регулюючого впливу, контролю і аналізу;
- формування виробничого потенціалу і системи зовнішніх зв'язків, що швидко адаптуються до змін і забезпечують можливість досягати цілі у майбутньому.

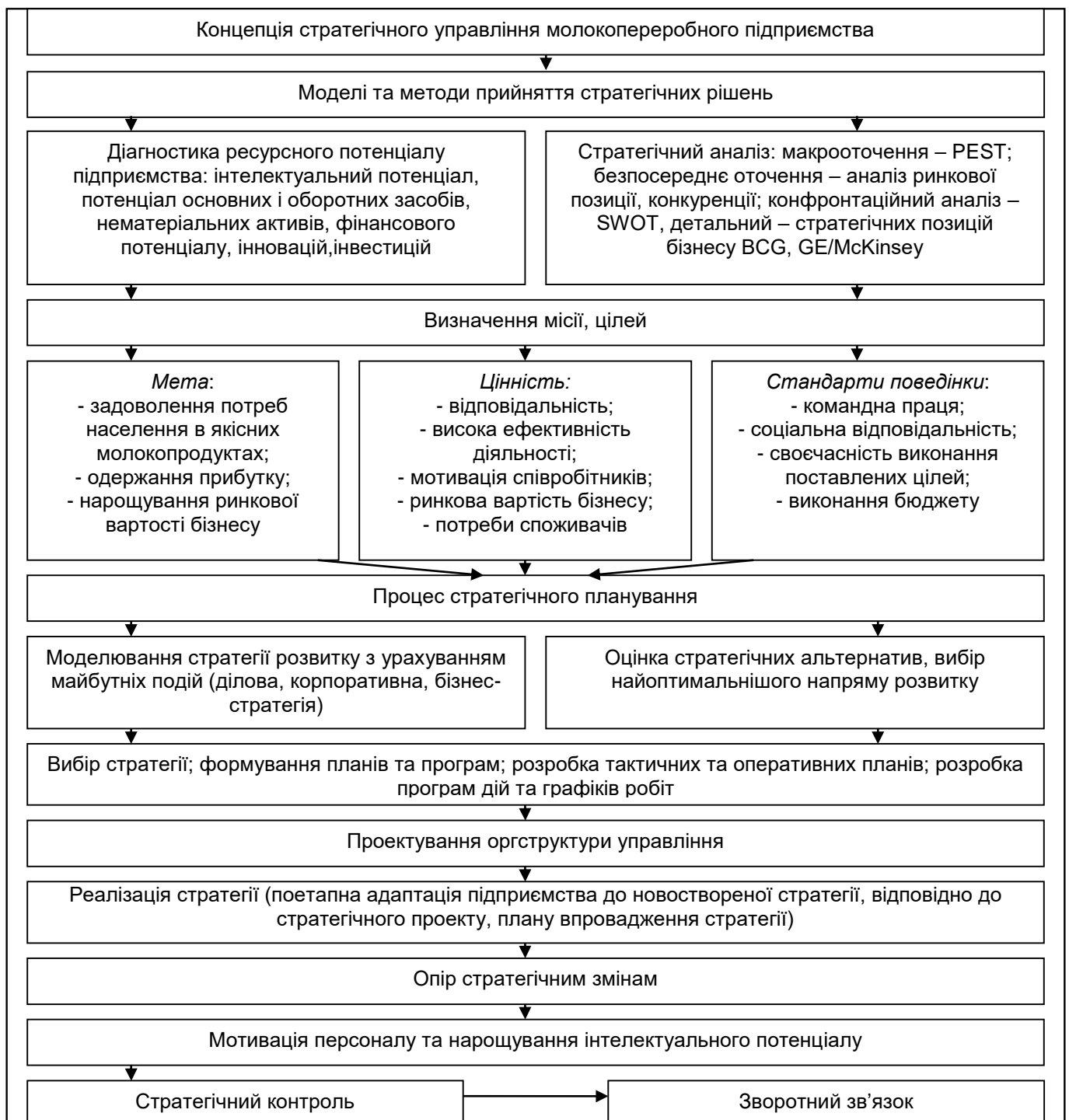
Реалії сьогодення свідчать, що значна частка молокопереробних компаній України є неприбутковими або низькорентабельними. Незадовільні фінансові результати значно стримують можливості використання сучасних менеджмент-технологій, підвищення ступеня підготовленості кадрів, залучення кваліфікованих спеціалістів у галузі стратегічного управління, використання стратегічних інструментів управління розвитком компанії. У спектрі вирішення першочергових завдань більшості вітчизняних підприємств сьогодні постають господарські питання розрахунків, виконання економічних зобов'язань та матеріально-технічного забезпечення виробничого процесу. Забезпеченість і організація процесів управління постає другочерговим завданням. Разом з тим, вже сьогодні існує декілька значимих передумов, які активізують молокопереробні компанії до використання стратегічного управління. Це, головним чином, загострення рівня конкурентної боротьби, відкритість ринків молокопродуктів для європейських виробників, інтернаціоналізація бізнесу і нестабільність факторів економічного середовища. Ці чинники постають каталізаторами розробки та імплементації у господарську практику молокопереробних компаній концепції стратегічного управління, яка має бути деталізована до рівня чітких цілей, завдань, поетапних процесів та очікуваних результатів (рис. 2).

Значимість стратегічного управління в економічній підсистемі зумовлює високий рівень організації оперативного і середньострокового управління, характер і результати використання ресурсів, ефективність діяльності компанії в цілому. За умов різноманітності товарного асортименту, великої кількості споживачів, забезпечити максимізацію прибутковості і вартості молокопереробного бізнесу вбачається можливим лише на основі відповідного стратегічного механізму управлінського впливу.

Висновки. Проведені дослідження довели, що за сучасних умов ведення бізнесу у молокопереробній галузі успіхів на ринку можливо досягти лише за рахунок орієнтації управлінського процесу на довгострокову перспективу. Сукупність факторів нестабільного зовнішнього і внутрішнього середовища бізнесу та загострення конкурентної боротьби на ринку молокопродуктів сьогодні постають одним з найбільш дієвих стимулів імплементації засад стратегічного управління у практику менеджменту вітчизняних молокопереробних компаній. Базовими аспектами концепції стратегічного менеджменту бізнес-суб'єктів сьогодні мають стати: оригінальність та диверсифікація пропозиції на ринку, максимізація ринкової вартості бізнесу, досягнення синергійного ефекту системи менеджменту, висока адаптивність та результативність управлінського процесу.

Визначаючою метою стратегічного управління сучасних молокопереробних підприємств має стати поєднання завдань забезпечення населення у доступних, якісних і екологічно чистих молокопродуктах та нарощування ринкової вартості бізнесу компаній. Процес стратегічного управління має розпочинатись з системи обґрунтованого стратегічного планування, ґрунтуватись на здійсненні стратегічного аналізу, нарощуванні стратегічного інтелектуального потенціалу та організації дієвого механізму стратегічного контролю. Стратегічне управління підприємств молокопереробної галузі має носити альтернативний

адаптивний характер та забезпечувати можливості зміцнення потенціалу конкурентоспроможності бізнес-суб'єктів як у коротко-, так і в довгостроковій часовій перспективі.

Рисунок 2. Процес стратегічного управління підприємствами молокопереробної галузі

Джерело: розроблено автором на основі [3, 4, 7, 8].

Список використаних джерел

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. Москва : Экономика, 1989. 519с.
2. Геєць В. М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку. Київ : Інститут економічного прогнозування НАН України, 2003. 1008с.
3. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке. Москва : «Вильямс», 2003. 240 с.
4. Мандич О. В. Стратегії конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств: монографія. Харків : «Точка», 2017. 332с.
5. Мармуль Л. О. Інноваційно-інвестиційний розвиток переробних підприємств: монографія. Київ : ННЦ ІАЕ НААУ, 2011. 225 с.

6. Некрасова Н. А., Некрасов С. И., Садикова О. Г. Тематический философский словарь : учеб. пособ. Москва : МГУ ПС (МИИТ), 2010. 164 с.
7. Петренко В. С. Стратегії розвитку аграрних підприємств з іноземними інвестиціями : монографія. Херсон «Айлант», 2017. 360с.
8. Портер М. Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів. Київ : «Основи», 1998. 390с.
9. Рижикова Н. І. Управління інноваційно-інвестиційною діяльністю підприємств та об'єднань агропромислового виробництва: стратегії, механізми та інструментарій: монографія. Харків : «Смуґаста типографія», 2017. 400с.
10. Рюлли Э., Шмидт Л.С. Исследование стратегических процессов в организации // Проблемы теории и практики управления. 2000. № 5. С. 99-104.
11. Саблук П. Т., Кропивко М. М. Особливості стратегічного планування розвитку сільської територіальної громади // Економіка АПК. 2018. № 3. С. 5-15.
12. Саєнко М. Г. Стратегія підприємства: підруч. Тернопіль : «Економічна думка», 2006. 390с.
13. Статистичний щорічник «Баланси споживання основних продуктів харчування населенням України» за 2017р. URL: <http://ukrstat.gov.ua>
14. Статистичний щорічник «Сільське господарство України» за 2017р. URL: <http://ukrstat.gov.ua>
15. Стребел П. Управленческие технологи внедрения инноваций // Маркетинг. 2000. № 1. С. 76-81.
16. Top-100 виробників молочної та молоко місткої продукції у 2017. URL: <https://latifundist.com/rating/top-10-proizvoditelej-molochnoj-i-molokosoderzhashchej-produktsii-2017>.
17. Harrison J., Garon H. Strategis Management of Organization and Shareholders. Theory and practice. West Publishing Co., 1994. 420p.
18. Retting M., Simons G. A project planning and development process for small teams // Communications of the ACM, 1993, V. 36, № 10. pp. 83-87.

References

1. Ansoff, I. (1989). *Novaya korporatyvnaya strategiya [New corporate strategy]*. Moscow : *Economika*. [in Ukr.].
2. Geets, V. (2003). *Economica Ukrainy: strategiya i polityca dovgostrokovogo rozvytku [Economy of Ukraine: strategy and policy of long-term development]*. Kyiv: Institute for Economic Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukr.].
3. Drucker P. (2003). *Zadachy menedgmenta v XX veke [Management tasks in the XXI century]*. Moscow : Williams. [in Rus].
4. Mandych, O. (2017). *Strategiy konkurentospromozhnogo rozvytku agrarnykh pidpriemstv: monohrafiia [Strategies for competitive development of agrarian enterprises: monograph]*. Kharkiv : «Point». [in Ukr.].
5. Marmul, L. (2011) *Innovaciyno-investytsiyniy rozvytok pererobnykh pidpriemstv: monohrafiia [Innovative and investment development of processing enterprises: monograph]*. Kyiv : NNC IAE NAAU. [in Ukr.].
6. Nekrasova, N., Nekrasov, S. & Sadikova, O. (2010). *[Tematicheskii filosofskiy slovar [Thematic Philosophical Dictionary]*. Moscow : MGU. [in Rus].
7. Petrenko, V. (2017). *Strategiy rozvytku agrarnykh pidpriemstv z inozemnym kapitalom: monohrafiia [Strategies for the development of agrarian enterprises with foreign investments: monograph]*. Kherson : Aylant. [in Ukr.].
8. Porter, M. (1998). *Strategiya konkurenciy. Metodika analizu galuzey i diyalnosti konkurentiv [Strategy of competition. Methods of analysis galusei i diyalnosti competitors]*. Kyiv : Osnovy. [in Ukr.].
9. Ryzhikova, N. (2017). *Upravlinnya innivaciyno-investytsiynoyu diyalnistyu [Management of innovation and investment activity of enterprises and associations of agro-industrial production: strategies, mechanisms and tools: monograph]*. Kharkiv: Smugasta typografiya. [in Ukr.].
10. Ryulli, E. & Schmidt, L. (2000). *Issledovanie strategicheskyyh processov v organizaciy [Research of strategic processes in the organization]*. *Problemy teoryi i practicy upravleniya - Problems of theory and practice of management*. 5. 99-104. [in Rus].
11. Sabluk, P. & Kropivko, M. (2018). *Osoblyvosty strategichnogo planuvannya rozvytku silskoy teritorialnoy gromady [Features of strategic planning of rural community development]*. *Economika APK - Economy of agroindustrial complex*, 3. 5-15. [inUkr.].
12. Saenko, M. (2006). *Strategiya pidpriemstva: pidruchnyk [Enterprise strategy: tutorial]*. Ternopil : *Economichna dumka*. [inUkr.].
13. *Statystychniy zchorschnyk: Balancy spozhyvannya osnovnykh produktiv harchuvannya naseleennyam Ukrainy za 2017 rik [Statistical yearbook «Balance of consumption of basic food products by the population of Ukraine» for 2017]*. URL: <http://ukrstat.gov.ua>. [inUkr.].
14. *Statystychniy zchorschnyk: Silske gospodarstvo Ukrainy za 2017 rik [Statistical yearbook «Agriculture of Ukraine» for 2017]*. URL: <http://ukrstat.gov.ua>. [inUkr.].
15. Strebел, P. (2000). *Upravlencheskie tehnologiy vnedreniya innovaciy [Managerial Innovation Technologists]*. *Marketing – Marketing*, 1. 76-81. [in Rus].
16. *Top-100 vyrobnykiv volochnoy ta molokomistkoy produkcii u 2017 [The top 100 producers of milk and milk products in 2017]*. URL: <https://latifundist.com/rating/top-10-proizvoditelej-molochnoj-i-molokosoderzhashchej-produktsii-2017>. [inUkr.].

17. Harrison, J. & Garon, H. (1994). *Strategichniy managment organizaciy I akcioneriv. Teoriya I praktika [Strategis Management of Organization and Shareholders. Theory and Practice]*. West Publishing Co., 420p. [in Eng.].

18. Retting, M. & Simons, G. (1993). *Proces planuvannya I rozrobky proektyv nevelykih grup [A project planning and development process for small teams]*. *Zvyazok ACM - Communications of the ACM*, 10. 83-87. [in Eng.].

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Крюкова Ірина Олександрівна, д.е.н., доцент,
Одеський державний аграрний університет
e-mail: kryukovaial@rambler.ru

Стоянова-Коваль Світлана Савівна, д.е.н., доцент,
Одеський державний аграрний університет
e-mail: odau-byx_oblik@ukr.net
orcid.org/0000-0002-4557-0360

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Крюкова Ирина Александровна, д.э.н., доцент
Одесский государственный аграрный университет
e-mail: kryukovaial@rambler.ru

Стоянова-Коваль Светлана Савовна, д.э.н., доцент
Одесский государственный аграрный университет
e-mail: odau-byx_oblik@ukr.net

DATA ABOUT AUTHORS

Kryukova Iryna, Doctor of Economics, Associated professor
Odessa State Agrarian University
e-mail: kryukovaial@rambler.ru

Stoyanova-Koval Svitlana, Doctor of Economics, Associated professor
Odessa State Agrarian University
e-mail: odau-byx_oblik@ukr.net

УДК 657.2: 334.732:631

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-22-29>

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ

Кучеренко М. А.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і організаційних аспектів бухгалтерського обліку та контролю в сільськогосподарських виробничих кооперативах.

Метою роботи є обґрунтування методичних засад здійснення обліку й контролю діяльності виробничих кооперативів, виявлення їх особливостей та специфіки, розробка пропозицій щодо удосконалення.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові та спеціальні економічні й облікові методи наукового пізнання: монографічний, узагальнення, системно-структурного аналізу й синтезу, групувань, графічний, бухгалтерських рахунків, подвійного запису, фінансової звітності

Результати роботи. У статті визначено зміст та виявлено особливості здійснення бухгалтерського обліку у сільськогосподарських виробничих кооперативах (СВК). Обґрунтовано методологію і методи його організації, ведення та розвитку на основі національних та міжнародних стандартів обліку. Встановлено складові та структуру облікової політики. Зазначено тісний взаємозв'язок обліку і контролю у СВК. Запропоновано пропозиції щодо їх удосконалення.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані при здійсненні обліку і контролю діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів. Також вони є необхідною умовою розробки стратегій їх розвитку та управління.

Висновки. Зміст та особливості методики бухгалтерського обліку в кооперативних утвореннях визначаються особливостями формування і змін окремих складових їх власного капіталу, зокрема, пайового капіталу та нерозподіленого прибутку (непокритих збитків), а також виникненням нових об'єктів обліку і господарських відносин. Водночас, контроль є однією з ключових функцій обліку та управління. Дієвість контролю безпосередньо пов'язана з якістю системи обліку на рівні держави і, зокрема, на рівні кожного підприємства або сільськогосподарського виробничого контролю. Тому подальші заходи їх удосконалення на перспективу доцільно здійснювати послідовно, у тісному взаємозв'язку.

Ключові слова: бухгалтерський облік, контроль, діяльність сільськогосподарські кооперативи, особливості, зміст, методичні засади, удосконалення, управління.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И КОНТРОЛЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ И ИХ ОСОБЕННОСТИ

Кучеренко Н. А.

Предметом исследования является совокупность теоретических, методических и организационных аспектов бухгалтерского учета и контроля в сельскохозяйственных производственных кооперативах.

Целью работы является обоснование методических основ осуществления учета и контроля деятельности производственных кооперативов, выявление их особенностей и специфики, разработка предложений по совершенствованию.

Методологической основой статьи стали общенаучные и специальные экономические и учетные методы научного познания: монографический, обобщения, системно-структурного анализа и синтеза, группировки, графический, бухгалтерских счетов, двойной записи, финансовой отчетности

Результаты работы. В статье определено содержание и выявлены особенности осуществления бухгалтерского учета в сельскохозяйственных производственных кооперативах (СПК). Обоснованно методологию и методы его организации, ведения и развития на основе национальных и международных стандартов учета. Установлено составляющие и структуру учетной политики. Указано тесная взаимосвязь учета и контроля в СПК. Предложено предложения по их усовершенствованию.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы при осуществлении учета и контроля деятельности сельскохозяйственных производственных кооперативов. Также они являются необходимым условием разработки стратегий их развития и управления.

Выводы. Содержание и особенности методики бухгалтерского учета в кооперативных образованиях определяются особенностями формирования и изменений отдельных составляющих их собственного капитала, в частности, паевого капитала и нераспределенной прибыли (непокрытого убытка), а также возникновением новых объектов учета и хозяйственных отношений. В то же время, контроль является одной из ключевых функций учета и управления. Действенность контроля непосредственно связана с качеством системы учета на уровне государства и, в частности, на уровне каждого предприятия или сельскохозяйственного производственного контроля. Поэтому дальнейшие меры их усовершенствования на перспективу целесообразно осуществлять последовательно, в тесной взаимосвязи.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, контроль, деятельность сельскохозяйственных кооперативы, особенности, содержание, методические основы, совершенствование, управление.

METHODOLOGICAL BASES OF ACCOUNTING AND CONTROL OF AGRICULTURAL COOPERATIVES ACTIVITIES AND THEIR FEATURES

Kucherenko M. A.

The subject of the research is a set of theoretical, methodological and organizational aspects of accounting and control in agricultural production cooperatives.

The purpose of the work is to substantiate the methodical principles of accounting and control of activity of production cooperatives, to identify their features and specifics, to develop proposals for improvement.

The methodological basis of the article became general scientific and special economic and accounting methods of scientific knowledge: monographic, generalization, system-structural analysis and synthesis, grouping, graphic, accounting accounts, double entry, financial reporting

Results of work. The article defines the content and identifies the peculiarities of accounting in agricultural production cooperatives (SICs). The methodology and methods of its organization, management and development on the basis of national and international accounting standards are substantiated. The components and structure of the accounting policy are established. The close relationship of accounting and control in VCA is indicated. Proposals for their improvement.

The field of application of results. The results of the study can be used for the accounting and control of the activities of agricultural production cooperatives. They are also a prerequisite for developing strategies for their development and management.

Conclusions. The content and features of the accounting method in cooperative entities are determined by the peculiarities of the formation and modification of individual components of their equity, in particular, share capital and retained earnings (uncovered losses), as well as the emergence of new objects of accounting and economic relations. At the same time, control is one of the key functions of accounting and management. The effectiveness of control is directly related to the quality of the accounting system at the state level and, in particular, at the level of each enterprise or agricultural production control. Therefore, further measures of their improvement in the future are expedient to carry out consistently, in close interconnection.

Key words: accounting, control, activity of agricultural cooperatives, features, content, methodical principles, improvement, management.

JEL Classification: Q13, M41, M42

Постановка проблеми. Сільськогосподарські кооперативи займають важливе місце у здійсненні виробництва й реалізації продуктів харчування, їх обслуговуванні, формуванні зайнятості на селі, забезпеченні розвитку сільських територій. Особливе значення їх функціонування має для малих і середніх

товаровиробників, адже допомагає акумулювати необхідну техніку, інші матеріально-технічні засоби, технології, трудові ресурси, грошові кошти, необхідні обсяги продукції для реалізації.

Також кооперація відіграє важливу роль в організації виробництва й управлінні ним, забезпечуючи дотримання учасниками необхідних стандартів якості та відповідності, сприяє вирішенню соціальних й екологічних проблем сільських територій. Тому вирішення проблем методологічного й методичного забезпечення обліку й контролю діяльності виробничих кооперативів є актуальним та своєчасним у системі бухгалтерського обліку загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Необхідно зазначити, що проблеми обліку виробничої діяльності підприємств та сільськогосподарських у їх складі завжди знаходилися у полі зору відомих вітчизняних науковців з обліку, аналізу, контролю й оподаткування. Зокрема, слід назвати роботи Бутинця Ф., Коцупатрого М., Маренич Т., Огійчука М., Собка В., Сука Л., Ткаченко Н., інших провідних науковців. Проте питання організації обліку й контролю діяльності виробничих сільськогосподарських кооперативів висвітлені не достатньо. Серед фундаментальних праць, присвячених вказаній проблематиці, слід назвати науково-навчальне видання авторського колективу у складі Т. Камінської, Л. Мармуль, В. Плаксієнка та ін. авторів, що пройшло вже навіть перевидання. Проте і внутрішнє, і зовнішнє середовище господарювання постійно змінюються, що потребує врахування й поглиблення досліджень.

Метою статті є обґрунтування методичних засад здійснення обліку й контролю діяльності виробничих кооперативів, виявлення їх особливостей та специфіки, розробка пропозицій щодо удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», сільськогосподарський кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами – виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об’єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов’язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва та матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування [30].

Відповідно, сільськогосподарські виробничі кооперативи (СВК) – це об’єднання фізичних осіб, виробників сільськогосподарської продукції, такий кооператив має статус юридичної особи і в цілому здійснює таку ж господарську діяльність як і будь-який суб’єкт господарських відносин (реалізують свою продукцію за цінами, що встановлюються самостійно на договірних засадах з покупцем). СВК набули значного поширення у колишніх соціалістичних країнах, зокрема Центральної, Східної і Південно-Східної Європи.

Вони створені в процесі реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств, які хоча і називалися сільськогосподарськими виробничими кооперативами, але були аналогами колгоспів. У них не були задіяні відносини власності, розподіл доходу кооперативу між його членами здійснювався лише з урахуванням їх трудової участі в кооперативі. Майнова і земельна участь у кооперативах їх членів залишалася поза увагою.

Створення і діяльність таких кооперативів базується на нормах Конституції України, Цивільного, Господарського, Податкового і Земельного кодексів України, Законів України «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію», Указів Президента України «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку», «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки на ринкових засадах» та інших нормативно-правових документів. В Україні кооперативи можуть бути двох видів: виробничі (СВК) і обслуговуючі (СОК), які мають певні відмінності (табл. 1).

Таблиця 1. Відмінні ознаки сільськогосподарських кооперативів

Ознаки	Сільськогосподарський виробничий кооператив	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив
Мета кооперативу	Полягає в одержанні прибутків	Надання послуг для членів кооперативу і економічний захист їх від експансії посередницького капіталу
Здійснення господарської діяльності	Всі види господарської діяльності здійснюються сумісно його членами, крім тих, які виконують для них обслуговуючі кооперативи	Члени СОК делегують йому окремі види діяльності, залишаючись при цьому самостійними сільгоспвиробниками (СГП, ФГ, ОСГ)
Здійснення трудової діяльності	Здійснюють самі члени кооперативу (можуть бути також наймані працівники)	Наймані працівники
Участь членів кооперативу в діяльності свого кооперативу	Трудова участь	Отримання певних послуг (зберігання, переробка, реалізація продукції, ремонт сільськогосподарської техніки, придбання засобів виробництва, ін.)

Важливою особливістю є те, що виробничі кооперативи є суб’єктами підприємницької діяльності, тобто їх ціллю є отримання прибутку. Тобто, такий кооператив є так званим «комерційним». Їх особливість полягає в тому, що члени кооперативу повинні: внести вступний внесок і пай у порядку та розмірах, визначених статутом кооперативу; приймати обов’язково трудову участь в діяльності кооперативу. Тобто асоційованих

членів апріорі не може бути в такому кооперативі на відміну від обслуговуючих відповідно до ст. 12, 13 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію».

Сільськогосподарські кооперативи здійснюють бухгалтерський облік у загально встановленому порядку, як інші суб'єкти господарювання – юридичні особи. Водночас, спеціальним законодавством, а саме (Законом про кооперацію, Законом про сільгоспкооперацію, Цивільним кодексом (статті 163-166), Господарським кодексом (статті 9-11) для них передбачено певну специфіку формування майна (фондів), розподілу доходу від діяльності й надання послуг тощо.

Сільськогосподарський кооператив формується на добровільних засадах і вважається створеним з дня його державної реєстрації. Вони є самостійними суб'єктами ринкових відносин і їм притаманні всі елементи комплексу цих відносин. Основним правовим документом, що регулює організаційні, виробничі та соціально-фінансово-економічні відносини кооперативу, є його статут. На основі нього розробляється наказ про облікову політику, а також посадові інструкції працівників. Прийняття рішень щодо організації обліку стосується її трьох основних напрямів: створення й діяльності облікового апарату; формування облікової політики, її структури та змісту; порядку й форм роботи бухгалтерії.

Специфіка діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів впливає на побудову бухгалтерського обліку та визначає особливості формування облікової політики таких суб'єктів господарювання. Слід зазначити, що існуючі на сьогодні підходи до формування та розкриття облікової політики не в повній мірі враховують специфічні особливості бухгалтерського обліку сільськогосподарських виробничих кооперативів. При розгляді зовнішніх факторів інформаційного середовища, що впливають на формування облікової політики і обліковий процес в цілому сільськогосподарських виробничих кооперативів, насамперед, потрібно виділити галузеву приналежність і специфіку даного виду організацій. Значний вплив на формування облікової політики чинить вибір форми оподаткування, яка визначається податковим законодавством. Цей зовнішній аспект інформаційного середовища пов'язаний з внутрішніми факторами: масштаб господарської діяльності, ступінь децентралізації організаційної структури (наявність відокремлених підрозділів) і т.д.

Ключовими для виконання облікових процедур в кооперативі є положення з бухгалтерського обліку, які регулюють питання формування капіталу, руху активів, виконання зобов'язань та формування доходів, витрат і результатів діяльності. Окремі стандарти розширені Методичними рекомендаціями (табл. 2).

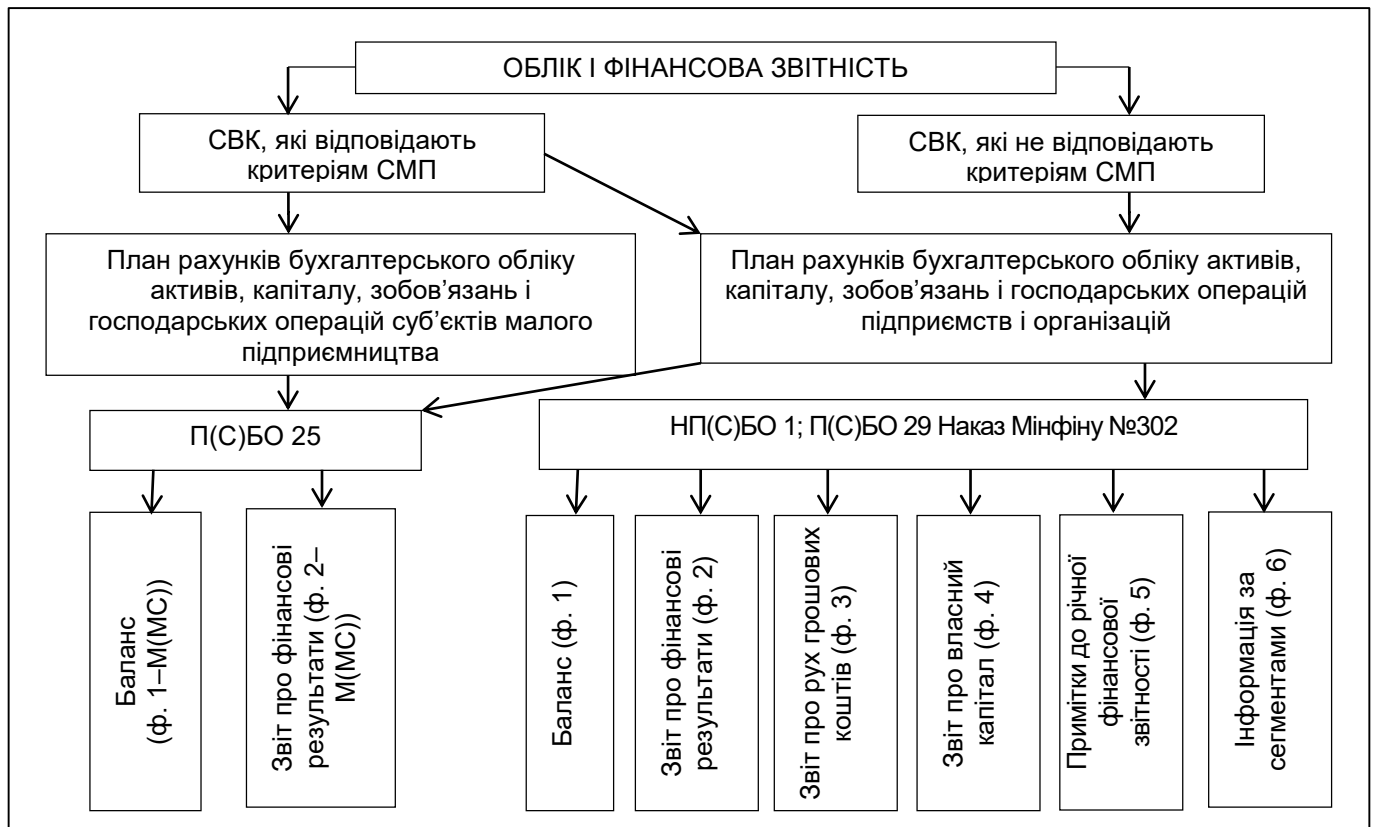
Таблиця 2. Методологічне й методичне забезпечення обліку у сільськогосподарських кооперативах

№ п/п	П(С)БО	Методичні рекомендації
1.	П(С)БО 7 «Основні засоби»	Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів, № 561
2.	П(С)БО 8 «Нематеріальні активи»	Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів, № 1327
3.	П(С)БО 9 «Запаси»	Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку запасів, № 2
4.	П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»	–
5.	П(С)БО 11 «Зобов'язання»	–
6.	П(С)БО 14 «Оренда»	–
7.	П(С)БО 15 «Дохід»	–
8.	П(С)БО 16 «Витрати»	Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств, № 132

Вибір форми бухгалтерського обліку тісно пов'язаний прийнятою формою оподаткування суб'єктом господарювання. Сільськогосподарські виробничі кооперативи можуть застосовувати загальну чи спрощену системи оподаткування, а також спеціальні податкові режими. Організація обліку, в тому числі й обліку пайового капіталу, здійснюється на підставі чинного законодавства України, зокрема Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», П(С)БО, Плану рахунків бухгалтерського обліку та інструкції про його застосування тощо.

Сільськогосподарські виробничі кооперативи, які відповідають критеріям суб'єктів малого підприємництва, мають право на складання і подання фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва в складі Балансу (ф. № 1-м) і Звіту про фінансові результати (ф. № 2-м). СВК, які не є платниками ПДВ та відповідають критеріям суб'єктів малого підприємництва, мають право складати та подавати Спрощений фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва в складі Балансу (ф. № 1-мс) і Звіту про фінансові результати (ф. № 2-мс) відповідно до П(С)БО 25 (рис. 1).

Згідно п 181.1 ПКУ, у разі якщо загальна сума від здійснення операцій з постачання товарів/послуг, що підлягають оподаткуванню згідно з розділом V, у тому числі з використанням локальної або глобальної комп'ютерної мережі, нарахована (сплачена) такій особі протягом останніх 12 календарних місяців, сукупно перевищує 1000000 гривень (без урахування податку на додану вартість), така особа зобов'язана зареєструватися як платник податку у контролюючому органі за своїм місцезнаходженням (місцем проживання) з дотриманням вимог, передбачених ст. 183 ПКУ, крім особи, яка є платником єдиного податку.

Рисунок 1. Нормативно-правове регулювання бухгалтерського обліку і звітності сільськогосподарських кооперативів (узагальнено автором)

Наступним складником облікової політики є робочий план рахунків бухгалтерського обліку із визначенням синтетичних та аналітичних рахунків, необхідних для ведення обліку. Для отримання необхідних даних вся належним чином задокументована інформація щодо господарських операцій СВК повинна бути відображена на рахунках бухгалтерського обліку із застосуванням робочого плану рахунків. При розробці робочого плану рахунків СВК доцільно брати за основу План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій.

Субрахунки до синтетичних рахунків вводяться СВК або самостійно (виходячи з потреб управління, контролю, аналізу та звітності) або на основі Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Також враховуються положення Інструкції про його застосування, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. В облікову політику необхідно включити розділ, що регламентує типові форми документації роботи кооперативу, правила документообігу і технології обробки інформації.

Створення первинних облікових документів, порядок і терміни передачі їх для відображення в бухгалтерському обліку здійснюються відповідно до затвердженого в кооперативі графіка документообігу, який складається у вигляді схеми або переліку робіт, виконуваних кожним підрозділом кооперативу, а також виконавцями із зазначенням їх взаємозв'язку і термінів виконання. Складання графіка документообігу в кооперативі необхідно здійснювати відповідно до Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку № 88. Правильне складання графіка документообігу і його дотримання сприяють раціональному розподілу посадових обов'язків між працівниками, посиленню контрольних функцій бухгалтерського обліку та забезпечують своєчасність складання звітності. Роботу зі складання графіка документообігу організує головний бухгалтер.

В сільськогосподарській виробничій кооперації об'єднується праця його членів, хоча об'єднання пайових внесків для утворення капіталу має дуже важливе значення. Відповідно, і прибуток розподіляється як за трудовими внесками, так і у вигляді виплати часток на паї. В господарських товариствах механізм розподілу прибутку і виплати дивідендів ніяким чином не враховує активність чи працю учасників (акціонерів). В кооперативі кожен член має один голос, а в товаристві голоси розподіляються пропорційно до часток (кількості акцій) у пайовому капіталі.

Діяльність сільськогосподарського кооперативу, як і будь-якого іншого, починається з формування пайового капіталу. Пайовий капітал — це сукупність коштів фізичних та юридичних осіб, добровільно розміщених у товаристві для здійснення його фінансово-господарської діяльності. Величина розміру вступних та майнових внесків законодавством не визначена і не потребує відображення в статуті кооперативу. Найчастіше розмір пайових внесків до пайового капіталу кооперативу встановлюється в рівних частинах і пропорційно очікуваній участі члена кооперативу в його господарській діяльності.

Відповідно до чинного законодавства, майно кооперативу поділяється на пайовий та неподільний фонд. Зауважимо, що в основних нормативно-правових документах потрібно замінити ці категорії на «неподільний капітал та пайовий капітал», так як це було зроблено з категорією «статутний фонд», яка в 2010 р. була замінена на «статутний капітал». Неподільний капітал (фонд) — обов'язковий фонд, що формується за рахунок вступних внесків і відрахувань від доходу кооперативу й не підлягає розподілу між пайовиками.

Пайові внески членів кооперативу до нього не належать. Вступні внески вносяться засновниками кооперативу в грошовій формі у розмірі, який зазначається в статуті кооперативу. Вступні внески, які внесені до неподільного фонду при виході з кооперативу не повертаються. Пайовий капітал (фонд) формується за рахунок пайових внесків членів кооперативу при його створенні і є одним із джерел формування майна кооперативу. Він складається з обов'язкового та додаткового паю. Обов'язкові паї, вносяться відповідно до рішення загальних зборів.

Додаткові паї – це внески членів кооперативу понад обов'язкові, які передаються ними за власним бажанням до складу пайового капіталу. Вони можуть бути перетворені на обов'язкові, якщо зобов'язання щодо участі члена кооперативу у його господарській діяльності зростають. Сума внеску, що перевищує обов'язковий розмір (наприклад, при внесенні будівлі значної вартості), складатиме додатковий пай.

Відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку, для обліку пайового капіталу потрібно використовувати рахунок 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал» субрахунок 402 «Пайовий капітал» у розрізі субрахунків другого порядку за видами капіталу. Та на практиці ми переконалися, що сільськогосподарські кооперативи мають різну методику обліку пайового капіталу. Так, у деяких регіонах України існують кооперативи, які обліковують пайовий капітал на субрахунку 401 «Статутний капітал», порушуючи вимоги нормативних документів і спотворюючи економічну сутність даної категорії.

Досить поширеною помилкою організації обліку є те, що в деяких кооперативах відбувається безпідставне завищення розміру пайового капіталу на суму безоплатно одержаних паїв тощо. Це, насамперед, стосується кооперативів, що сформувалися в результаті реорганізації чи ліквідації КСП. Так, наприклад, існує поняття «незатребуваних» або «невитребуваних» паїв, тобто таких за якими не звернулись власники в процесі розпаювання майна КСП.

Найчастіше грошовий еквівалент цих паїв входить до розміру пайового капіталу кооперативу, тобто відкриваються субрахунки до рахунку 402 «Пайовий капітал» під назвою «безоплатно отримані паї», та «невитребувані паї». Такий порядок обліку є помилковим, адже безпідставно завищується сума пайового капіталу й облікова інформація не є достовірною, що в свою чергу сприяє прийняттю помилкових управлінських рішень. Для обліку вартості безкоштовно отриманого майна (необоротних активів) призначено рахунок 42 «Додатковий капітал», а безоплатно отримані оборотні активи, які є у складі майнових паїв слід визнавати доходами.

Щодо «невитребуваних» паїв, то це взагалі недопустимо, на вартість паїв, щодо яких власники не прийняли жодного з рішень, кооператив не має права власності (це, переважно, майно колишніх членів КСП). У разі, якщо майно, виділене під «невитребувані паї», обліковується на балансі кооперативу, то вартість цих паїв доцільно відображати в складі зобов'язань виробничого кооперативу, і тільки при прийнятті рішення власниками цих паїв про вступ до складу членів кооперативу, включати до пайового капіталу.

З огляду на таке розмаїття способів обліку складових пайового капіталу, ми пропонуємо закріпити на законодавчому рівні єдину методологію бухгалтерського обліку пайового капіталу сільськогосподарських виробничих кооперативів. Водночас, виходячи з економічної сутності категорії пайовий капітал та його складових, ми пропонуємо для здійснення обліку пайового капіталу до субрахунку 402 «Пайовий капітал» виділяти такі субрахунки другого порядку: 4021 «Неподільний капітал», 4022 «Пайовий капітал основний», 4023 «Пайовий капітал додатковий». Аналітичний облік за субрахунком 402 «Пайовий капітал» ведеться по кожному члену кооперативу в розрізі його паю.

Отже, методика ведення бухгалтерського обліку, існуючі на сьогодні підходи до формування та розкриття облікової політики не в повній мірі враховують специфічні особливості бухгалтерського обліку сільськогосподарських виробничих кооперативів. Ключовими для виконання облікових процедур у кооперативі є положення з бухгалтерського обліку, які регулюють питання формування капіталу, руху активів, виконання зобов'язань та формування доходів, витрат і результатів діяльності.

Особливості організації відносин власності в сільськогосподарських виробничих кооперативах слід враховувати при побудові обліку і системи внутрішньогосподарського контролю для забезпечення власників належною інформацією щодо їх прав та використання вкладеного майна. Контроль призначений попередити це, сприяти достовірності і повноті облікових даних. Він є одночасно і складовою бухгалтерського обліку, однією з найважливіших його функцій, і відокремленою галуззю економічної науки.

Досліджуючи зв'язок господарського контролю з іншими науками, Бутинець Ф. відзначав, що найважливішим завданням контролю є вивчення ефективності здійснюваних операцій. Отже, саме контроль повинен забезпечити виконання двох завдань: створення надійної (якісної) інформації про достовірність наданої фінансової та іншої звітності керівництву та користувачам; відповідність здійснених господарських операцій і внутрішньогосподарських особливостей діючим нормативно-правовим актам.

Перше завдання сприяє обґрунтованості висновків щодо наслідків діяльності та створенню відносин довіри між всіма економічними суб'єктами, між засновниками і системою управління підприємством, розробці ефективної стратегії і тактики господарювання. Слід зауважити, що сам по собі контроль в значній мірі

ґрунтується на обліковій інформації, піддає її всебічному аналізу на предмет відхилення результатів господарських операцій від намірів (очікувань) управління, готуючи тим самим відповідну аналітичну інформацію. Друге спрямоване на забезпечення захисту законних майнових інтересів економічних суб'єктів та їх власників, шляхом здійснення дієвої системи внутрішньогосподарського контролю. Отже, тільки контроль з боку бухгалтерії є недостатнім для досягнення цих завдань, їх може вирішити тільки вся система внутрішньогосподарського контролю.

За своїм змістом такий контроль у сільськогосподарських виробничих кооперативах здатний (за умови його існування і відсутності практики незалежного аудиту) забезпечити підтвердження достовірності показників звітності для засновників (членів кооперативу), правильності документування господарських операцій, повноти обліку, точності при визначенні фінансових результатів; і, може допомагати керівництву, спеціалістам та працівникам бухгалтерії щодо дотримання вимог нормативних і законодавчих актів.

В системі бухгалтерського обліку формується необхідна інформація для контролю та подальшого регулювання всіх господарських процесів. При цьому, ознакою саме даних бухгалтерського обліку є обов'язкове відображення господарських процесів і явищ суворо документувальним способом, що сприяє реалізації важливих принципів наукового управління, конкретності і об'єктивності. Створення системи внутрішнього контролю знижує ризик недостовірності інформації для керівництва і власників.

Висновки. Зміст та особливості методики бухгалтерського обліку в кооперативних утвореннях визначаються особливостями формування і змін окремих складових їх власного капіталу, зокрема, пайового капіталу та нерозподіленого прибутку (непокритих збитків), а також виникненням нових об'єктів обліку і господарських відносин. Водночас, контроль є однією з ключових функцій обліку та управління. Дієвість контролю безпосередньо пов'язана з якістю системи обліку на рівні держави і, зокрема, на рівні кожного підприємства або сільськогосподарського виробничого контролю. Тому подальші заходи їх удосконалення на перспективу доцільно здійснювати послідовно, у тісному взаємозв'язку.

Список використаних джерел

1. Ігнатенко М. М., Новак Н. П. Нові вимоги нормативно-законодавчого забезпечення обліку, оцінки та оподаткування використання земельних ресурсів. *Економіка та держава: наук. жур.* № 2. 2018. С. 4-6.
2. Плаксієнко В. Я., Мармуль Л. О., Маренич Т. Г. та ін. *Бухгалтерський облік у виробничих та агросервісних кооперативах.* Київ : Центр учбової літератури, 2014. 448 с.
3. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 19.01.2013 р. №469/97-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/469/97-вр>
4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», затв. наказом Міністерства фінансів України від 19.08.2014 р. № 39. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00>
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затв. наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
7. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник для студентів спеціальності 7.050106 «облік і аудит» вищих навчальних закладів. / 3-є вид., доп. і перероб. Житомир : ПП «Рута», 2003. 444 с.
8. Башинський О. Облік доходів сільськогосподарських підприємств за П(С)БО 30 «Біологічні активи», застосування на практиці. *Все про бухгалтерський облік.* 2011. № 40. С.21.
9. Уланчук В. С., Оляднічук Н. В. Удосконалення первинного обліку в аграрних підприємствах – вимога сьогодення. *Облік і фінанси АПК.* 2006. №1. С. 120-124.
10. Канцедал Н. А. Особливості розрахунків сільськогосподарських підприємств в умовах платіжної кризи. *Вісник Полтавської державної аграрної академії.* 2010. №4. С. 105-107.

References

1. Ihnatenko, M. M. & Novak, N. P. (2018). *Novi vymohy normatyvno-zakonodavchoho zabezpechennia obliku, otsinky ta opodatkuvannia vykorystannia zemelnykh resursiv.* [New requirements of normative and legislative support of accounting, estimation and taxation of land use]. *Ekonomika ta derzhava: nauk. Zhur - Journal «Ekonomika ta derzhava» a special journal in Ukraine on economics*, 2. 4-6. (in Ukr.).
2. Plaksiienko, V. Ya., Marmul', L. O., Marenych, T. H. & in. (2014). *Bukhhalterskyi oblik u vyrobnychkykh ta ahroservisnykh kooperatyvakh* [Accounting in production and agro-service cooperatives]. Kyiv : Tsentri uchbovoi literatury, 448 s. (in Ukr.).
3. *Pro silskohospodarsku kooperatsiiu: Zakon Ukrainy vid 19.01.2013 r. №469/97-VR.* [On Agricultural Cooperation : Law of Ukraine dated January 19, 2013 No469/97-BP]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/469/97-вр> (in Ukr.).
4. *Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 r. № 996-XIV* [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine : Law of Ukraine dated 16.07.1999 No.996-XIV]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (in Ukr.).
5. *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 25 «Finansovyi zvit subiekta maloho pidpriumnytstva», zatv. nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 19.08.2014 r. № 39* [Regulation (standard) of accounting 25

«Financial report of a small business entity», pos. by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated August 19, 2014 No.39]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00> (in Ukr.).

6. *Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti», zatv. nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 07.02.2013 r. № 73. [National Accounting Standards (Standard) 1 «General Requirements for Financial Statements», pos. by the order of the Ministry of Finance of Ukraine from 07.02.2013 No73]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>. (in Ukr.).*

7. Butynets, F. F. (2003). *Teoriia bukhhalterskoho obliku: Pidruchnyk dlia studentiv spetsialnosti 7.050106 «oblik i audyt» vyshchykh navchalnykh zakladiv [Theory of Accounting: Textbook for students of the specialty 7.050106 «Accounting and Audit» of higher educational institutions]. 3-ie vyd., dop. i pererob. Zhytomyr : PP «Ruta», 444 s. (in Ukr.).*

8. Bashynskiy, O. (2011). *Oblik dokhodiv silskohospodarskykh pidpriemstv za P(S)BO 30 «Biologichni aktyvy», zastosuvannia na praktytsi [Accounting for the income of agricultural enterprises for P (C) BO 30 «Biological Assets», application in practice]. Vse pro bukhhalterskyi oblik - All about accounting, 40. 21. (in Ukr.).*

9. Ulanchuk, V. S. & Oliadnichuk, N. V. (2006). *Udoskonalennia pervynnoho obliku v ahrarnykh pidpriemstvakh – vymoha sohodennia [Improvement of primary accounting in agrarian enterprises is a requirement of the present]. Oblik i finansy APK - Accounting and Finance Agroindustrial complex, 1. 120-124. (in Ukr.).*

10. Kantsedal, N. A. (2010). *Osoblyvosti rozrakhunkiv silskohospodarskykh pidpriemstv v umovakh platizhnoi kryzy [Features of calculations of agricultural enterprises in the context of the payment crisis]. Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii - Bulletin of Poltava State Agrarian Academy, 4. 105-107. (in Ukr.).*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Кучеренко Микола Анатолійович, старший викладач кафедри обліку та оподаткування, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail: mak24.75@meta.ua
orcid.org/0000-0002-7840-0755

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Кучеренко Николай Анатольевич, старший преподаватель кафедры учета и налогообложения, ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницький, 08401, Украина
e-mail: mak24.75@meta.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kucherenko Mykola, senior lecturer of the Department of Accounting and Taxation, Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
Sukhomlynsky Str., 30, Pereyaslav-Khmelnysky, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: mak24.75@meta.ua

УДК 336.225.3

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-29-37>

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ З ВРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Новак Н. П.,
Коваль С. В.,
Круковська О. В.

Предметом дослідження є процеси й системи оподаткування сільськогосподарських підприємств, їх складники й принципи; види й обсяги податків в Україні та за кордоном; тенденції розвитку й можливі напрями вдосконалення.

Метою роботи є виявлення особливостей оподаткування діяльності сільськогосподарських підприємств, його принципів, переваг і недоліків з метою подальшого удосконалення, у т.ч. на засадах вивчення та врахування зарубіжного досвіду.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові методи пізнання, - системно-структурного аналізу і синтезу, діалектичний, історичний, абстракції. Також це методи узагальнення, групування, порівняння, абсолютних і відносних величин, інші методи дослідження.

Результати роботи. Визначено, що системи, механізми та процеси оподаткування сільськогосподарських підприємств в Україні перебувають у розвитку. Вони потребують значного удосконалення з метою оптимізації притаманних функцій. Адже відносно розподільчих і регуляторних традиційно переважає фіскальна функція. З цією метою були охарактеризовані основні види податків та їх обсяги, оцінені зміни Податкового кодексу, визначені основні принципи, завдання й необхідні структурні зрушення у системі оподаткування. Також детально досліджено й узагальнено досвід

субсидування, страхування й оподаткування агровиробничої діяльності у США та європейських країнах. Особливо цінними для вітчизняної теорії і практики є форми й механізми податкової підтримки малих і середніх сільськогосподарських підприємств.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані у теорії й практиці обліку та оподаткування аграрних підприємств, управлінні їх фінансовими результатами, виробленні стратегій розвитку на перспективу, обґрунтуванні державної аграрної й податкової, регуляторної та регіональної політики, при підтримці розвитку сільських територій і місцевих територіальних громад.

Висновки. Системи оподаткування сільськогосподарських підприємств в Україні мають певні особливості у частині складників, розмірів та принципів стягнення. Вони часто змінюються з метою удосконалення, проте основною функцією залишають фіскальну. Тому велике значення має вивчення і, за можливості, впровадження передового світового досвіду стимулювання, страхування й оподаткування аграрного виробництва з метою його оптимізації у перспективі.

Ключові слова: оподаткування, сільськогосподарські підприємства, розвиток, удосконалення, зарубіжний досвід, врахування, стимулювання, страхування.

ОСОБЕННОСТИ СИСТЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УКРАИНЕ И НАПРАВЛЕНИЯ ЕЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ С УЧЕТОМ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

Новак Н. П.,
Коваль С. В.,
Круковская Е. В.

Предметом исследования являются процессы и системы налогообложения сельскохозяйственных предприятий, их составляющие и принципы; виды и объемы налогов в Украине и за рубежом; тенденции развития и возможные направления совершенствования.

Целью работы является выявление особенностей налогообложения деятельности сельскохозяйственных предприятий, его принципов, преимуществ и недостатков с целью дальнейшего совершенствования, в т.ч. на основе изучения и учета зарубежного опыта.

Методологической основой статьи стали общенаучные методы познания, - системно-структурного анализа и синтеза, диалектический, исторический, абстракции. Также это методы обобщения, группировки, сравнения, абсолютных и относительных величин, другие методы исследования.

Результаты работы. Определено, что системы, механизмы и процессы налогообложения сельскохозяйственных предприятий в Украине находятся в развитии. Они требуют значительного усовершенствования с целью оптимизации присущих функций. Ведь относительно распределительных и регуляторных традиционно преобладает фискальная функция. С этой целью были охарактеризованы основные виды налогов и их объемы, оценены изменения Налогового кодекса, определены основные принципы, задачи и необходимые структурные сдвиги в системе налогообложения. Также подробно исследованы и обобщены опыт субсидирования, страхование и налогообложения агропроизводственной деятельности в США и европейских странах. Особенно ценными для отечественной теории и практики являются формы и механизмы налоговой поддержки малых и средних сельскохозяйственных предприятий.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в теории и практике учета и налогообложения аграрных предприятий, управлении их финансовыми результатами, выработке стратегий развития на перспективу, обосновании государственной аграрной и налоговой, регуляторной и региональной политики при поддержке развития сельских территорий и местных территориальных общин.

Выводы. Системы налогообложения сельскохозяйственных предприятий в Украине имеют определенные особенности в части составляющих, размеров и принципов взимания. Они часто меняются с целью усовершенствования, однако основной функцией оставляют фискальную. Поэтому большое значение имеет изучение и, по возможности, внедрение передового мирового опыта стимулирования, страхование и налогообложения аграрного производства с целью его оптимизации в перспективе.

Ключевые слова: налогообложение, сельскохозяйственные предприятия, развитие, совершенствование, зарубежный опыт, учета, стимулирования, страхование.

FEATURES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES TAXATION SYSTEM IN UKRAINE AND DIRECTIONS FOR ITS IMPROVEMENT WITH CONSIDERATION OF FOREIGN EXPERIENCE

Novak N. P.,
Koval' S. V.,
Krukovskaya O. V.

The subject of the research is the processes and systems of taxation of agricultural enterprises, their components and principles; types and amounts of taxes in Ukraine and abroad; trends of development and possible directions of improvement.

The aim of the work is to identify the peculiarities of taxation of agricultural enterprises, its principles, advantages and disadvantages for the purpose of further improvement, including on the bases of studying and taking into account foreign experience.

The methodological basis of the article became general scientific methods of cognition, - system-structural analysis and synthesis, dialectical, historical, abstraction. Also, these methods are generalization, grouping, comparison, absolute and relative values, other methods of research.

Results of work. It is determined that the systems, mechanisms and processes of taxation of agricultural enterprises in Ukraine are in development. They require significant improvement to optimize their inherent functions. In fact, the fiscal function is traditionally prevailing in terms of distribution and regulatory factors. For this purpose, the main types of taxes and their volumes were characterized, changes in the Tax Code were assessed, the main principles, tasks and necessary structural changes in the taxation system were determined. The experience of subsidizing, insurance and taxation of agribusiness in the United States and European countries has also been studied and summarized in detail. The forms and mechanisms of tax support for small and medium-sized agricultural enterprises are especially valuable for the domestic theory and practice.

The field of application of results. The results of the research can be used in the theory and practice of accounting and taxation of agrarian enterprises, management of their financial results, development of development strategies for the future, justification of the state agrarian and tax, regulatory and regional policies, with the support of the development of rural areas and local communities.

Conclusions. The taxation systems of agricultural enterprises in Ukraine have certain features in terms of the components, size and principles of collection. They often change in order to improve, but the main function is fiscal. Therefore, the study and, if possible, the introduction of advanced world experience in stimulating, insurance and taxation of agricultural production, with a view to optimizing it in the long term, is of great importance.

Key words: taxation, agricultural enterprises, development, improvement, foreign experience, accounting, incentive, insurance.

JEL Classification: Q13, H21, H32

Постановка проблеми. Становлення ринкового сільського господарства України відбувалося за активного надання державної підтримки, в тому числі й за рахунок застосування особливих податкових умов для господарюючих у галузі суб'єктів. Світова практика засвідчує, що сільське господарство, зважаючи на його специфічні особливості, потребує державної підтримки навіть у ринкових умовах. Серед заходів такої підтримки особливе місце займають специфічні податкові преференції для сільськогосподарських підприємств шляхом застосування спеціальних режимів оподаткування.

Нинішня модель оподаткування сільськогосподарських підприємств в Україні розроблялась як тимчасова для підтримки реформованих сільськогосподарських структур в умовах системної кризи в галузі в другій половині 90-х років. Нині сільське господарство суттєво відрізняється від того, що функціонувало наприкінці ХХ ст., тому чинна практика оподаткування сільгоспідприємств потребує певного вдосконалення, зокрема, щодо її поступового наближення до загальноприйнятих стандартів. Це обумовлює актуальність розробки наукових засад розвитку податкової системи щодо аграрного сектору економіки, яка б повною мірою забезпечила виконання функцій податків та сприяла збалансованому розвитку агропромислового виробництва в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багаточисленні аспекти оподаткування діяльності підприємств досліджувалися у наукових працях зарубіжних вчених, зокрема варто відзначити роботи таких дослідників, як: Е. Аткинсона, А. Ауербаха, А. Вагнера, К. Векселя, Т. Гоббса, Дж. Кейнса, П. Кларка, П. Леруа-Больє, Дж. Локка, Р. Лукаса, К. Макконела, Дж. Ст. Мілля, Ф. Нітті, А. Пігу, Д. Рикардо, П. Ромера, П. Семюельсона, Р. Солоу, Л. Штейна. Серед вітчизняних науковців – це В. Андрущенко, І. Благун, Е. Бойко, В. Буряковський, О. Василик, В. Вишневський, М. Вдовиченко, Т. Власенко, М. Дем'яненко, І. Грищенко, В. Загорський, С. Іловайський, М. Ігнатенко, А. Крисоватий, М. Кучерявенко, П. Мельник, Т. Меркулова, Н. Новак та ін. науковці. Їх праці стосувалися видів, обсягів, функцій податків, методів їх нарахування, використання. Проте стимулюючі аспекти оподаткування виробничо-економічної діяльності сільськогосподарських підприємств з використанням зарубіжного досвіду, особливо для малих і середніх господарств, потребують поглибленого обґрунтування.

Метою статті є виявлення особливостей системи оподаткування сільськогосподарських підприємств, її динаміки і структурних зрушень, визначення принципів і завдань формування, обґрунтування напрямів і засобів удосконалення, у т.ч. з використанням зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податки є основним інструментом реалізації розподільної функції фінансів і одним з головних каналів поповнення доходної частини державного бюджету. Виважена і науково обґрунтована податкова політика щодо запровадження пільг чи надання переваг оподаткуванні є важливим регулятором підприємницької діяльності в усіх сферах економіки. Податок – це сукупність грошових відносин, що виникають між державою і юридичними та фізичними особами у зв'язку з відчуженням і присвоєнням їм частини вартості національного продукту і створенням державного фонду фінансових ресурсів [1, с. 126].

Зарубіжна практика справляння податку з доходів фізичних осіб насичена знижками, з яких переважна частина – це знижки з оподатковуваних доходів, іноді безпосередньо з податкових зобов'язань. Шляхом розв'язання зазначеної проблеми є запровадження системи сімейних знижок з оподатковуваних доходів.

Остання може мати такі складові: знижка на непрацюючого члена подружжя – 50,0% прожиткового мінімуму на місяць; знижка на кожну дитину в сім'ї - 50,0% прожиткового мінімуму на місяць. Податок на доходи фізичних осіб (прибутковий податок з громадян) у вітчизняних умовах у різні періоди, з точки зору фіскальної ефективності, сприймаються неоднозначно.

Його другорядність у 90-ті роки минулого століття обумовлена трьома причинами: недосконалістю конструкції фіскального механізму, низьким рівнем доходів переважної більшості громадян, неготовністю платників до сплати через низький рівень довіри до держави. Як наслідок – цей податок посідав друге-третє місце серед податкових доходів бюджету й потребував реформування. Треба враховувати, що підприємство у системі господарювання набуває нової якості: самостійний вибір діяльності, висока відповідальність за результати виробництва, ефективне господарювання, поява рушійної сили у вигляді вільної конкурентної боротьби. Це примушує уважно стежити за досягненнями науково-технічного прогресу, передової технології, неухильно поліпшувати якість продукції, всемірно задовольняти споживача, здійснювати соціальну відповідальність.

Ефективна податкова політика повинна забезпечувати компроміс інтересів усіх учасників економічних відносин: уряду, агробізнесу, сільських громад, громадян тощо [2, с. 90]. Оподаткування є важливою складовою системи фінансового регулювання розвитку агропромислового виробництва, вагомим важелем впливу на вирішення проблем, пов'язаних із суспільною значущістю сільського господарства – забезпечення продовольчої безпеки країни, пом'якшення дії природних та економічних ризиків, стимулювання господарської активності в сільській місцевості, збереження навколишнього середовища, забезпечення гармонійного розвитку сільських територій та підвищення рівня зайнятості й життя сільського населення.

Ключовими передумовами, що мають враховуватися при формуванні податкового механізму в сільському господарстві, є залежність галузі від природних чинників, сезонний характер виробництва, нерівномірність надходження доходів, низький рівень техніко-технологічного розвитку, значне розшарування господарюючих суб'єктів за розмірами, обсягами та соціально-економічними показниками діяльності тощо. Також слід враховувати, що сільськогосподарське виробництво безпосередньо формує продовольчу безпеку держави, визначає рівень соціальної стабільності в суспільстві. Сучасний інструментарій системи фінансового регулювання розвитку сільського господарства сформувався наприкінці минулого століття як невід'ємна складова системи державної підтримки суб'єктів агропромислового виробництва в умовах реформаційних перетворень у галузі.

У процесі виконання фіскальних функцій податкова система взаємодіє з суб'єктами господарської діяльності [3, с. 179]. Даний взаємозв'язок є досить складний і має двосторонній характер. З одного боку, податки впливають на фінансово-економічний стан аграрного підприємства, а саме обсяг оборотних коштів, величину прибутку, інвестиційну діяльність, а з іншого, – особливості суб'єктів господарювання (конкурентоспроможність, рентабельність виробництва, форма власності, заміна обсягів виробництва вироблених товарів чи послуг), – впливають на податки. Ці аспекти прямо пропорційно впливають на формування бази оподаткування і, як наслідок, на економічну діяльність підприємств.

Прагнення держави, фіскальних органів миттєвого поповнити бюджет, часті зміни в податковому законодавстві призвели до поглиблення нестабільності господарювання, а також надмірного податкового навантаження на українських виробників. Багато досліджень показує, що дохід, отриманий державою суто фіскальними методами, менш значущий порівняно з економічним збитком, який завдається суб'єктам ринкових відносин. Податки впливають на прибутковість, на виробничу діяльність, на платоспроможність, на формування фінансових ресурсів для інвестиційної діяльності та на конкурентоспроможність продукції.

Функціонування податкової системи країни проявляється при аналізі певних податків, що найбільше впливають на діяльність підприємств, а саме відрахувань на соціальні заходи та податок на доходи фізичних осіб, податку на прибуток підприємств. Вона відзначається складністю, невпорядкованістю, порушенням функціональної гармонії окремих складових та системи в цілому. Основне протиріччя пов'язане з неузгодженістю потреб у податкових надходженнях з можливостями їх отримання. Крім того, стоїть завдання досягти такого рівня розвитку податкової системи, щоб забезпечуючи доходи бюджету, остання не стримувала процеси накопичення, зростання виробництва, не відбувалося перекосів у частині змін у структурі суспільного господарства, не деформувалися ринкові процеси та, головне, не порушувалася соціальна справедливість стосовно конкретного періоду розвитку нашої держави [4, с. 11]. З 2017 р. відбулися суттєві зміни щодо сплати податків, а саме:

1) для єдиного соціального внеску (ЄСВ) встановлена єдина ставка 22,0 % замість ставок з урахуванням класів професійного ризику виробництва із застосуванням коефіцієнта 0,6, який повинен був застосовуватися з 01 січня 2016 р. При цьому скасований єдиний соціальний внесок, який сплачувався за рахунок працівника (за ставками 2,0 %, 2,6 %, 3,6 % і т.д.), а також підвищена максимальна величина бази нарахування ЄСВ з 17 до 25 мінімальних місячних заробітних плат;

2) для визначення коефіцієнта індексації нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь (ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ і перелогів) застосовується індекс споживчих цін за 2015 р. із значенням 120,0%. Податковий кодекс України регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків, а також відповідальність за порушення податкового законодавства [5, с. 251].

В Податковому Кодексі України (Стаття 292-1) сказано, що «... об'єктом оподаткування для платників єдиного податку четвертої групи є площа сільськогосподарських угідь (рілля, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ), що перебуває у власності сільськогосподарського товаровиробника або надана йому у користування, у тому числі на умовах оренди. Базою оподаткування податком для платників єдиного податку четвертої групи для сільськогосподарських товаровиробників є нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь (рілля, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень), з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного за станом на 1 січня базового податкового (звітного) року відповідно до порядку, встановленого цим Кодексом» [6].

Основні принципи побудови та призначення системи оподаткування нами представлено в табл. 1.

Таблиця 1. Принципи побудови та функції системи оподаткування

Принципи	Функції
обов'язковість	стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності
рівнозначність і пропорційність	справляння податків з юридичних осіб здійснюється у певній частці від отриманого прибутку
недопущення проявів податкової дискримінації	забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених верств населення
соціальна справедливість	Забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених верств населення
стабільність	забезпечення незмінності податків і зборів і їх ставок, а також податкових пільг протягом бюджетного року
економічна обґрунтованість	встановлення податків і зборів на підставі показників розвитку національної економіки та фінансових можливостей
доступність	забезпечення дохідливості норм податкового законодавств для платників податків і зборів

Основними методами перенесення податкового тягаря є: зміна складу податкового кредиту; запровадження нових податкових знижок; перегляд пільг, зміна шкали ставок. Упроваджувати відповідні рішення слід поступово, щоб можливі втрати бюджету не позначилися на фінансуванні основних потреб держави та суспільства. Доцільно було б кожен із запропонованих заходів впроваджувати з інтервалом в 1 рік. Така практика є стандартною для розвинутих країн [7, с. 68]. В сучасних умовах нестабільності виробництва, кризових явищ, особливо в аграрній сфері, податкова система функціонує ефективно майже тільки з фіскальних позицій, чим стримує і гальмує розвиток малого і середнього агробізнесу.

Нестабільність податкового законодавства, великі штрафні санкції, невідповідність бухгалтерського і податкового обліку ускладнюють роботу підприємця і бухгалтера, які повинні досконально знати всі закони й підзаконні нормативні документи, уміти співставляти їх норми, щоб дійти до узгодження, оскільки у нас дуже часто різні нормативні документи з питань оподаткування по-різному тлумачать порядок застосування пільг, строки сплати податків тощо.

До основних елементів оподаткування, за допомогою яких здійснюється вплив податків на фінансово-господарську діяльність підприємств агросфери, можна віднести: об'єкт оподаткування; база оподаткування; ставки податку; джерело сплати податку; строки сплати податку; податкові пільги; штрафні санкції за порушення податкового законодавства. Дія цих елементів оподаткування виявляється на таких показниках фінансово-господарської діяльності, як собівартість і ціна продукції, обсяг реалізації, прибуток від реалізації, платоспроможність і фінансова стійкість підприємства, іммобілізація обігових засобів, залишки нереалізованої продукції, обсяг залучення кредитів, чистий прибуток, використання прибутку [8, с. 160].

Підтримка аграрних товаровиробників, незалежно від виду й обсягу продукції, яку вони виробляють, може надаватися шляхом: встановлення спеціальних режимів та механізмів оподаткування аграрного сектора економіки; часткового бюджетного відшкодування вартості висіяного високорепродуктивного насіння сільськогосподарських культур; підтримки аграрних виробників через фінансовий лізинг; виконання цільових державних програм, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів, боротьбу зі шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин і тварин, ефективного ведення аграрного господарства; виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь [9, с. 5].

Успішний соціально-економічний розвиток агропромислового виробництва можливий при умові державного регулювання та науково обґрунтованих структурних зрушень в національній економіці країни. На нашу думку, доцільно прийняти нормативно-законодавчі акти про міжгалузеві економічні відносини, в яких необхідно передбачити наступне:

а) запровадження оподаткування отриманих надприбутків за прогресивними ставками;

б) створення фонду підтримки галузей економіки з уповільненим оборотом капіталу, який би формувався в бюджеті країни за рахунок коштів, які отримали від надходжень оподаткування сільськогосподарських підприємств надприбуткових галузей національної економіки.

На думку С.М. Кваші, організаційно-господарський механізм відтворення аграрної сфери полягає «... у використанні як заходів державного регулювання, так і ринкових важелів. Серед перших виділяються

протекціоністські заходи на вітчизняному продовольчому ринку, непряма бюджетна підтримка сільськогосподарського виробництва, пільгові умови оподаткування та кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Ринкові регулятори структурних зрушень у сільськогосподарському виробництві передбачають співвідношення та динаміку попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію, використання законів конкуренції на аграрному ринку, маркетингових інструментів та стратегій функціонування у ринковому середовищі» [10, с. 165].

Отже, до основних шляхів здійснення аграрної політики у сучасних умовах можна віднести: а) структурні – формування галузевого розвитку агропромислового виробництва; б) визначення співвідношення обсягів виробництва рослинництва і тваринництва; в) бюджетні – ефективне визначення ринкових регуляторів ВВП; інтенсивне субсидування аграрного виробництва; обсяги бюджетного фінансування повинні відповідати потребам агропромислового виробництва; г) податкові – звільнення від ПДВ комплектуючих виробів, запасних частин, засобів захисту рослин і тварин, мінеральних добрив; д) звільнення від оподаткування фінансування наукових розробок для агропромислового виробництва; е) зменшення податкового тиску на сільськогосподарських виробників.

Відповідно цього, пріоритетними завданнями структурних змін в агропромисловому виробництві в нинішніх умовах господарювання можна віднести: продовження політики модернізації виробництва і набуття технологічних переваг вітчизняних товаровиробників відносно зарубіжних; залучення державних програм розвитку переважно тваринницьких галузей на основі ринкових інструментів підтримки; формування ефективних еквівалентних макроекономічних пропорцій у сфері структурних ланок підприємств агропромислового виробництва; зменшення залежності аграрної економіки від імпорту товарів та виробничих ресурсів.

В результаті проведеного дослідження нами пропонується розглядати організацію структурної політики у динаміці й управління нею на нижче приведених ієрархічних рівнях, зокрема: 1 рівень – галузь у світовій економіці; 2 рівень – галузь у національній економіці; 3 рівень – структура галузей (підгалузей); 4 рівень – структура споживчого ринку; 5 рівень – структура переробної (харчової) промисловості; 6 рівень – структура сільськогосподарських виробників за категоріями; 7 рівень – структура собівартості сільськогосподарської продукції. Отже, удосконалення структурної політики в агропромисловому виробництві шляхом розробки економічного та організаційного механізмів регулювання сприятиме підвищенню ефективності функціонування всіх галузей і сфер агропромислового виробництва.

Сільське господарство здатне ефективно функціонувати при умові відпрацьованості економічного механізму регулювання, за якого всі галузі національної економіки мали б стартові умови господарювання. До основних принципів функціонування системи оподаткування необхідно віднести принцип рівнозначності і пропорційності, який дасть можливість справляння податків з юридичних осіб здійснювати у певній частці від отриманого прибутку та забезпечувати сплату рівних податків і зборів усіма суб'єктами підприємницької діяльності. З метою удосконалення оподаткування сільськогосподарської діяльності предметним є врахування досвіду зарубіжних країн [11]. Світові моделі підтримки сільського господарства систематизовано та представлено в табл. 2.

Таблиця 2. Світові моделі субсидування, страхування й оподаткування сільськогосподарських підприємств

Країна	Моделі підтримки сільського господарства
1	2
США	У 2014 р. прийнято новий Закон про сільське господарство. Він зберіг кредитну програму сприяння торгівлі у вигляді субсидій фермерам, коли ціни на основні культури падають нижче певного рівня. Втім, прямі виплати були замінені страховими. Тобто, головним орієнтиром стало страхування врожаю. Концепція страхування розширилась на інші сфери (виробництво молока, ін.). Загалом, фермери можуть обирати схему підтримки збуту продукції з-поміж двох основних програм. Перша – страхування від падіння цін (PLC) передбачає компенсації, якщо ціни на продукцію рослинництва падають нижче заздалегідь визначених рівнів. Друга – страхування ризиків (ARC). Вона забезпечує виплати фермерам в разі зменшення доходів нижче середнього по країні показника. Крім того, існує ще кілька варіантів страхування врожаю або прибутків. При цьому уряд може субсидувати страхові премії за ставками 38,0% - 80,0%, в залежності від рівня покриття і варіантів, обраних виробниками. Цей високий рівень субсидій необхідний для цінової доступності продукції.
Нідерланди	Досягнувши сталих позицій на світовому ринку, основними пріоритетами у сільському господарстві називається сталий розвиток, інновації, покращання умов утримання тварин, використання відновлюваних джерел енергетики тощо. Серед субсидій для фермерів існує програма гарантування частини позики, яку готова взяти на себе держава. Претендувати на цю програму можуть малі й середні підприємці, молоді фермери віком до 39 років. Додаткові позики, які фермер отримує під гарантії, мають бути витрачені на чітко визначені цілі – оптимізацію виробництва, покращенням якості продукції або умов утримання тварин. Держава підтримує ферми, де відмовилися від використання хімікатів та пестицидів. Для того, щоб забезпечити конкурентоспроможність їх товарів, уряд підписав договори із супермаркетами та Федерацією агропромисловості і тепличного виробництва про розширення дистрибуції цієї продукції. Ще одна мета – розширення використання біомаси як палива у фермерських господарствах. Так, до 2030 р. планується замінити 30,0% нафтопродуктів на «зелену енергетику». Тому підтримуються наукові дослідження у цій сфері.

1	2
Франція	Суттєвий вплив на аграрну політику держави надає розвинена мережа профспілок, які піклуються про умови праці та життя фермерів, а також про збереження «мінімального рівня доходів» навіть у разі неврожаю або природних катаклізмів. Особливою є й система оподаткування: розрахунок суми доходу, що підлягає оподаткуванню, проводиться виходячи з даних земельного кадастру, середніх показників вартості продукції, витрат виробництва, врожайності сільгоспкультур і продуктивності худоби. Центральне місце в системі кредитного забезпечення галузі відіграє банк «Креді Агріколь».
Франція	Механізм дії пільгових кредитів для сільського господарства заснований на погашенні банком різниці між договірною процентною ставкою і ставкою пільгової позики, наданої фермеру. Крім уряду, фермерів також підтримує й Євросоюз через Спільну аграрну політику (САП). Франція отримує близько 17% від загального бюджету. У середньому, одне господарство отримує близько 12,0 тис. євро субсидій на рік.
Австралія	Фінансова підтримка уряду надається фермерам для компенсації збитків, спричинених природними або техногенними факторами – це тривалі посухи (на всій території країни поєднується зрошення і сухе землеробство), повені, пожежі або деякі інші стихійні лиха. При цьому урядові дотації надаються лише у випадку, коли збитки у зв'язку зі стихійним лихом терпить значна кількість господарств у регіоні. Така підтримка може мати різні форми: гранти, короткострокові кредити за низькими відсотковими ставками, ін. Також держава надає податкові пільги фермерам для компенсації амортизації сільськогосподарського обладнання. Для захисту національного агросектору уряд застосовує систему спеціальних платежів та імпортних мит. Виробники різних видів сільськогосподарської продукції сплачують податки за різними ставками. Так, цукрова промисловість не отримує податкових пільг, тоді як виноробство має певні переваги в оподаткуванні.
Канада	Сільське господарство Канади отримує значну державну підтримку (щороку варіюється у межах 6,0-8,0 млрд. дол.), хоча вона в рази менша, ніж у країнах ЄС. Втім, такі низькі показники завдячують унікальній канадській системі державної монополії на закупівлю молока, сиру, яєць та птиці під назвою «управління поставками». Спеціально створені державні компанії регулюють пропозицію цих товарів на ринку, контролюючи внутрішнє виробництво та обмежуючи імпорту за допомогою високих мит, що можуть сягати 200,0%. Така система дає змогу уникнути прямого субсидування агросфері, але шкодить споживачам. Адже через державне регулювання ціни тут на кінцевий продукт на 30,0-300,0% вищі, ніж в інших країнах. Таким чином, покупці через високі ціни підтримують товаровиробників.
Польща	Для того, щоб модель малих сімейних ферм не була витиснута великими, підтримка проводиться із використанням економічних (краще пристосування продукції до потреб ринку) і соціальних (збереження більшої кількості робочих місць на селі і кращої екологічної ситуації) мотивів. Держава намагається всіляко підтримувати дрібні аграрні підприємства, які демонструють поступову динаміку зростання, особливо на тлі європейських доплат за орні землі чи окремі види продукції. Кілька банків спеціалізуються на кредитуванні агросфери, зокрема BGZ. По довгострокових кредитах (до 10-ти років) держава може компенсувати половину відсоткової ставки. Популярним є також пільгове кредитування, коли підприємець може сплатити лише 3,0%, а решту суми по відсотковій ставці банку повертає держава.
Китай	У Китаї сільськогосподарськими податками є: на землеробство і на утримання і розведення худоби. Платниками податків виступають юридичні та/або фізичні особи, які отримують дохід від землеробства або тваринницької діяльності. Також сплачується податок за користування сільгоспугіддями. Цим податком обкладаються землі сільськогосподарського призначення, що перебувають у державній та колективній власності. Ставки податку диференціюються по регіонах (місцевостях) залежно від середнього розміру земельної ділянки, що припадає на людину, економічної ситуації в них. З метою недопущення великого розриву в ставках між сусідніми регіонами, Міністерство фінансів затвердило середню ставку податку, рівну 2,5-9,0 юанів. Податок сплачується одноразово. Продукція власного виробництва, яка самостійно реалізується, не оподатковується ПДВ.

Із змістом спільної аграрної політики (САП) ЄС 2014-2020 рр. пов'язані завдання зробити її ринкову орієнтацію більш глибокою, суспільну підтримку аграрного сектору цілеспрямованішою, підвищити довгострокову продуктивність, стійкість та ефективність сільського господарства. У центрі уваги САП на цей період визначені економіка, екологія й сільські території. Зважаючи на позитивний вплив пільгового оподаткування сільськогосподарської діяльності на цінову політику підприємств та розвиток національної економіки, для країни доцільним вважається їх ситуаційне використання з впровадженням світових моделей підтримки сільського господарства.

Висновки. Оподаткування сільськогосподарської діяльності повинно проводитись диференційовано. Воно має здійснюватися в залежності від пріоритетів розвитку видів сільськогосподарської діяльності, масштабів виробництва, зважаючи на темпи переходу на екологічне й органічне виробництво та ефективність

використання біоресурсів, фактори впливу на ціну продукції. Висока ризикованість здійснення такої діяльності потребує впровадження ефективного механізму страхування на перспективу. Необхідно також враховувати й генномодифіковану продукцію та її вплив на відтворення довілля й здоров'я населення.

Список використаних джерел

1. Малініна Н. М., Тулуш Л. Д. Особливості формування системи прямого оподаткування аграрного сектору в розвинутих країнах. Соціально-економічні проблеми і держава. 2012. Вип. 1 (6). С. 124-134.
2. Березовський В. В., Тулуш Л. Д. Податкове регулювання конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Фінанси і кредит. 2008. № 2. С. 88-95.
3. Сеперович Н. В., Тулуш Л. Д., Проніна В. І. Оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Львів : НВФ «Українські технології», 2009. 296 с.
4. Лупенко Ю. О., Тулуш Л. Д. Оподаткування сільського господарства в умовах трансформації спеціальних податкових режимів. Економіка АПК. 2016. № 1. С. 5-17.
5. Давиденко Н. М. Вплив податкової реформи на сільськогосподарські підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2016. № 1. С. 250-253.
6. Лист ДФС України від 03.01.2017 № 8/7/99-99-15-03-02-17 «Про скасування спеціального режиму оподаткування діяльності у сфері сільського та лісового господарства, а також рибальства». URL: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/listi-dps/print-70807.html>.
7. Мармуль Л. О. Оптимізація структури та підвищення ефективності землекористування сільськогосподарських підприємств. Науковий вісник ХДУ. Серія: Економічні науки. Вип. 15. Ч. 2. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2015. С. 66-69.
8. Ярош М. В. Оптимізація оподаткування ПДВ: оцінка рівня податкового навантаження при оподаткуванні сільськогосподарських продуктів. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. Вип. 6(2). С. 159-163.
9. Ігнатенко М. М., Новак Н. П. Нові вимоги нормативно-законодавчого забезпечення обліку, оцінки та оподаткування використання земельних ресурсів. Економіка та держава: наук. жур. № 2. 2018. С. 4-6.
10. Кваша С. М. Напрями удосконалення механізмів формування ринкової рівноваги на ринках сільськогосподарської продукції. Економіка АПК. 2011. № 2. С. 161-167.
11. Світові моделі підтримки сільського господарства URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-sil'skogo-gospodarstva.html>.

References

1. Malinina, N. M. & Tulush, L. D. (2012). *Osoblyvosti formuvannya systemy pryamoho opodatkuvannya ah-rarnoho sektoru v rozvynutykh krayinakh [Features of the formation of the system of direct taxation of the agricultural sector in the developed countries]*. *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava - Socio-Economic Problems and the State*, 1 (6), 124-134 (in Ukr.).
2. Berezovs'kyi, V. V. & Tulush, L. D. (2008). *Podatkove rehulyuvannya konkurentospromozhnosti sil's'-kohospodars'koyi produktsiyi [Tax regulation of competitiveness of agricultural products]*. *Visnyk Sums'koho nats. ah-rarnoho un-tu. Seriya: Finansy i kredyt - Bulletin of Sumy National Agrarian University Series «Economic Sciences»*, 2, 88-95 (in Ukr.).
3. Seperovych, N. V., Tulush, L. D. & Pronina, V. I. (2009). *Opodatkuvannya sil's'kohospodars'kykh tovarovyrobnykiv [Taxation of agricultural commodity producers]*. *L'viv : NVF «Ukrayins'ki tekhnolohiyi» (in Ukr.)*.
4. Lupenko, Yu.O. & Tulush, L. D. (2016). *Opodatkuvannya sil's'koho hospodarstva v umovakh transformatsiyi spetsial'nykh podatkovykh rezhymiv [Taxation of agriculture in the context of the transformation of special tax regimes]*. *Ekonomika APK - The Economy of Agro-Industrial Complex*, 1, 5-17 (in Ukr.).
5. Davydenko, N. M. (2016). *Vplyv podatkovoyi reformy na sil's'kohospodars'ki pidpry-yemstva [The impact of tax reform on agricultural enterprises]*. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'no-ho universytetu. Ekonomichni nauky - Herald of Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, 1, 250-253 (in Ukr.).
6. Lyst DFS Ukrayiny (2017) *Pro skasuvannya spetsial'noho rezhymu opodatkuvannya diyal'nosti u sferi sil's'koho ta lisovoho hospo-darstva, a takozh rybal'stva [On the abolition of the special regime for taxation of activities in the field of agriculture and forestry, as well as fisheries]*. URL: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/listi-dps/print-70807.html>. (in Ukr.).
7. Marmul', L. O. (2015). *Optymizatsiya struktury ta pidvyshchennya efektyvnosti zemleko-rystuvannya sil's'kohospodars'kykh pidpryyem stv [Optimization of the structure and increase of the efficiency of land use of agricultural enterprises]*. *Naukovyy visnyk KHDU. Seriya: Ekonomichni nauky - Scientific Journal of KSU. Series «Economic Sciences»*, 15, 66-69 (in Ukr.).
8. Yarosh, M. V. (2016). *Optymizatsiya opodatkuvannya PDV: otsinka rivnyia podatkovoho navan-tazhennya pry opodatkuvanni sil's'kohospodars'kykh produktiv [Optimization of VAT taxation: assessment of the level of tax levy on the taxation of agricultural products]*. *Ekonomich-nyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyyi - Scientific Journal of ZSEA. Series «Economic Sciences»*, 6(2), 159-163 (in Ukr.).
9. Ihnatenko, M. M. & Novak, N. P. (2018). *Novi vymohy normatyvno-zakonodavchoho zabezpechennya obliku, otsinky ta opodatkuvannya vykorystannya zemel'nykh resursiv [New requirements of normative and legislative*

support of accounting, estimation and taxation of land use]. *Ekonomika ta derzhava - Journal «Ekonomika ta derzhava» a special journal in Ukraine on economics*, 2, 4-6 (in Ukr.).

10. *Kvasha, S. M. (2011). Napryamy udoskonalennya mekhanizmiv formuvannya rynkovoyi rивnovahy na rynkakh sil'skohospodars'koyi produktsiyi [Directions of improvement of mechanisms of formation of a market equilibrium in the markets of agricultural products]. Ekonomika APK - The Economy of Agro-Industrial Complex*, 2, 161-167 (in Ukr.).

11. *Svitovi modeli pidtrymky sil's'koho hospodarstva [World Models of Agricultural Support]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-sil'skogo-gospodarstva.html>* (in Ukr.).

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Новак Наталія Петрівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, Україна
e-mail: natali.novak74@ukr.net

Коваль Світлана Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, Україна
e-mail: koval_s_2017@ukr.net

Круківська Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, Україна
e-mail: marina0108@meta.ua

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Новак Наталья Петровна, доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения, ГВУЗ «Херсонский государственный аграрный университет»
ул. Сретенская, 23, г. Херсон, 73006, Украина
e-mail: natali.novak74@ukr.net

Коваль Светлана Викторовна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения,
ГВУЗ «Херсонский государственный аграрный университет»
ул. Сретенская, 23, г. Херсон, 73006, Украина
e-mail: koval_s_2017@ukr.net

Круківська Елена Владимировна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения,
ГВУЗ «Херсонский государственный аграрный университет»
ул. Сретенская, 23, г. Херсон, 73006, Украина
e-mail: marina0108@meta.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Novak Natalia, Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor Department of Accounting and Taxation,

«Kherson State Agrarian University»
Str. Sretenskaya, 23, Kherson, 73006, Ukraine
e-mail: natali.novak74@ukr.net

Koval Svetlana, Candidate of Economics, Associate Professor, Associate Professor Department of Accounting and Taxation,

«Kherson State Agrarian University»
Str. Sretenskaya, 23, Kherson, 73006, Ukraine
e-mail: koval_s_2017@ukr.net

Krukovskaya Elena, Candidate of Economics, Associate Professor, Associate Professor Department of Accounting and Taxation,

«Kherson State Agrarian University»
Str. Sretenskaya, 23, Kherson, 73006, Ukraine
e-mail: marina0108@meta.ua

ПОТЕНЦІАЛ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА: РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ТА СКЛАДОВИХ

Пілявський В. І.,
Могилат М. Г.

Предметом дослідження виступають теоретичні засади щодо розуміння сутності потенціалу та практичні підходи формування його складових за сталого розвитку підприємств і зокрема в агропромисловому виробництві.

Метою написання статті є дослідження сутнісної характеристики і складових потенціалу сталого розвитку підприємства та визначення взаємодії, насамперед, економічного, соціального й екологічного підпотенціалів, на рівні підприємства.

Результати роботи. Запропоновано авторське трактування поняття потенціал сталого розвитку підприємств. Встановлено що в переліку складових потенціалу сталого розвитку інноваційна компонента набуває особливого значення і формує інноваційне поле подальшого розвитку економічного, екологічного і соціального потенціалу.

Визначено що інноваційне поле в агропромисловому виробництві мають формувати великі переробні підприємства агропромислового виробництва. Інноватори з метою їх подальшого стимулювання мають брати участь в управлінні інноваційними компаніями та підтримуватись державою.

Проведено узагальнення сутності та надано авторську інтерпретацію дефініції соціального і екологічного потенціалу сталого розвитку підприємства. Розроблено базові структури економічного і соціального потенціалів для сталого розвитку підприємств агропромислового виробництва. Показано зв'язки економічної, соціальної та екологічної складових потенціалу сталого розвитку підприємств агропромислового виробництва.

Галузь застосування результатів – підприємства агропромислового виробництва та подальші наукові дослідження щодо оцінки складових та формування організаційно-управлінських напрямів використання потенціалу сталого розвитку агропромислових підприємств.

Висновки. Результати дослідження теоретичних поглядів щодо змісту феномену потенціал сталого розвитку підприємств вказують на потрібну детермінацію процесу його створення і функціонування. Це визначається динамікою структурою та спрямованістю суспільних потреб, а також можливостями взаємодії одного фактора (екологічного, соціального) з іншим (економічним) що передбачає їх збалансованість.

Ключові слова: потенціал, сталий розвиток, підприємство, економічний потенціал, соціальний потенціал, екологічний потенціал, інноваційна компонента, інноватор.

ПОТЕНЦІАЛ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА: ПОНИМАНИЕ СУЩНОСТИ И СОСТАВЛЯЮЩИХ

Пілявський В. І.,
Могилат Н. Г.

Предметом исследования выступают теоретические основы понимания сущности потенциала и практические подходы формирования его составляющих по устойчивого развития предприятий и в частности в агропромышленном производстве.

Целью написания статьи является исследование сущностной характеристики и составляющих потенциала устойчивого развития предприятия и определения взаимодействия, прежде всего, экономического, социального и экологического подпотенциалов, на уровне предприятия.

Результаты работы. Предложено авторское определение понятия потенциал устойчивого развития предприятий. Установлено, что в перечне составляющих потенциала устойчивого развития инновационная компонента приобретает особое значение и формирует инновационное поле дальнейшего развития экономического, экологического и социального потенциала.

Определено, что инновационное поле в агропромышленном производстве должны формировать крупные перерабатывающие предприятия агропромышленного производства. Инноваторы с целью их дальнейшего стимулирования должны принимать участие в управлении инновационными компаниями и поддерживаться государством.

Проведено обобщение сущности и предоставлено авторскую интерпретацию дефиниций социального и экологического потенциала устойчивого развития предприятия. Разработаны базовые структуры экономического и социального потенциалов для устойчивого развития предприятий агропромышленного производства. Показано связи экономической, социальной и экологической составляющих потенциала устойчивого развития предприятий агропромышленного производства.

Область применения результатов - предприятия агропромышленного производства и дальнейшие научные исследования по оценке составляющих и формирования организационно-управленческих направлений использования потенциала устойчивого развития агропромышленных предприятий.

Висновки. Результати дослідження теоретичних взаємодій щодо змісту феномена потенціалу сталого розвитку підприємств вказують на трійну (еколого-соціально-економічну) детермінацію процесу його створення та функціонування. Це визначається динамікою структури та напрямленості суспільних потреб, а також можливостями взаємодії одного фактора (екологічного, соціального) з іншим (економічним) що передбачає їх збалансованість.

Ключові слова: потенціал, сталого розвитку, підприємство, економічний потенціал, соціальний потенціал, екологічний потенціал, інноваційна компонента, інноватор.

THE POTENTIAL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES: UNDERSTANDING OF THE ESSENCE AND COMPONENTS

Piliavskii V. I.,
Mohylat M. H.

The subject of research is the theoretical basis for understanding the essence of the potential and practical approaches to the formation of its components for sustainable development of the enterprises, particularly in agricultural industry.

The purpose of the research is to study the essential characteristics and components of the enterprise's sustainable development potential, and to foremost determine the interaction of economic, social and environmental sub-potentials at the level of enterprise.

Results of the research. Author's interpretation of the concept of enterprises' sustainable development potential is proposed. It has been revealed that in the list of components of sustainable development potential, the innovative component acquires special significance, and forms an innovative field for the further development of economic, environmental and social potential. It has been determined that an innovative field in agro-industrial production should be formed by the large processing enterprises of agricultural industry. In order to further stimulate them, innovators should participate in management of innovative companies and be supported by the state. Summarizing of the essence and the author's definition of the terms «social» and «environmental» potential of the enterprise's sustainable development was provided. The basic structures of economic and social potential for sustainable development of agro-industrial enterprises have been developed. The interconnection between economic, social and environmental components of agro-industrial enterprises' sustainable development has been exposed.

Field of application of the results – the enterprises of agricultural industry, and further scientific research on evaluating the components, and forming the organizational and managerial directions of agro-industrial enterprises' sustainable development potential's use.

Conclusions. The results of studying the theoretical views on the content of «enterprises' sustainable development potential» phenomenon indicate a triple determination of the process of its creation and functioning. It is determined by the dynamics of the structure and direction of public needs, and also by the possibilities of interaction of one factor (environmental and social) with another (economic), providing balance between them.

Key words: potential, sustainable development, enterprise, economic potential, social potential, environmental potential, innovative component, innovator.

JEL Classification: Q13, L22

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах ринкових відносин розуміння сутності «потенціалу сталого розвитку підприємства» набуває особливої значущості як одна з основних характеристик стабільності його функціонування, здатності протидіяти викликам зовнішнього середовища та спроможності чи неспроможності досягати бажаного результату. Аргументоване, чітке розуміння теоретичних основ побудови, структури його взаємозв'язків складових потенціалу сталого розвитку підприємства важливе не тільки для науки, а й для практичних цілей оскільки чітка характеристика його змісту та елементна структура формує адекватний підхід до його оцінки, управління і розвитку, дозволяє знайти механізми забезпечення ефективної діяльності будь-якого суб'єкта господарювання.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Аналіз наукового доробку щодо сутності потенціалу сталого розвитку підприємств, як в цілому так і його екологічної складових знайшли відображення в публікаціях що здійснили такі автори як: А. І. Бурда [1], А. А. Коваль [2], Л. В. Коваль [3], Н. Г. Коршунова [4], Н.С. Краснокутська [5], О.М. Кулініч [6], А.В. Кучерявий [7], О.В. Латишева [8], М. Лесечко [9], У. Пауэлл [10], І.М. Петрович [11], Е. І. Полякова [12], В.Я. Шевчук [13], А.М. Шпортко [14] та ін..

В їхніх працях велика увага приділяється розгляду сутності, змістовного наповнення, особливостей формування, оцінки та використання потенціалу підприємства. Перелічені вчені привнесли вагомий внесок у розвиток теорії і практики потенціалу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Тож науковці не дійшли єдиної думки щодо розуміння сутності потенціалу сталого розвитку підприємства, його соціальної, екологічної та економічної складових.

Мета дослідження. Сформулювати наукове підґрунтя сутнісної характеристики та складових потенціалу сталого розвитку підприємства. Визначити взаємодію екологічного, соціального і економічного потенціалів на рівні підприємства.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз трактування «потенціалу сталого розвитку» підприємств показав що він відбиває сутність особливого стану господарської системи в складному ринковому середовищі тобто перехід від суто економічного потенціалу до пошуку оптимального балансу між економічною, соціальною та екологічною складовими розвитку.

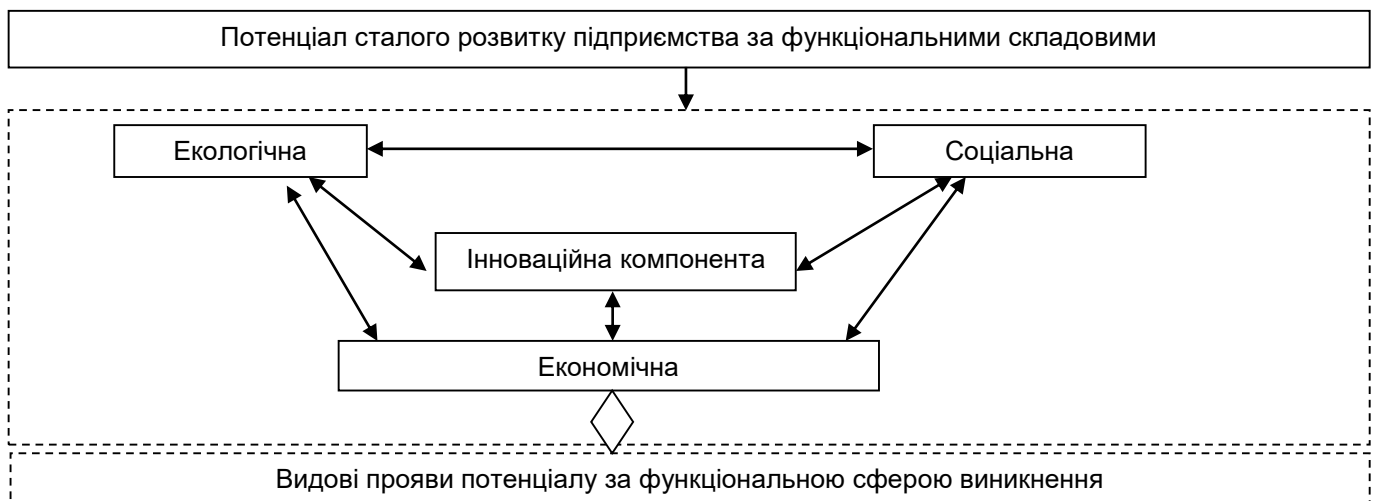
Мова йдеться про «гармонійний процес, який забезпечує збалансоване економічне сходження, збереження природно-ресурсного потенціалу, гарантує біосферний простір та екологічну безпеку з метою задоволення життєво необхідних потреб людей і суспільства в цілому» [13, с. 44].

О. В. Латишева зазначає що потенціал сталого розвитку підприємств потрібно розглядати «як систему ключових можливостей та ресурсів, що включають ресурси (природні, трудові, економічні та інші), управлінсько-організаційні можливості (управління еколого-економічними процесами, ринкові механізми управління, інструменти системи менеджменту, у т.ч. екологічно-орієнтованого характеру), та компетенції (маркетингові, інвестиційно-технологічні, управлінські та ін.)» [8, с. 42].

А. І. Бурда характеризує потенціал сталого розвитку підприємства як сукупність ресурсів і можливостей, що дозволяють забезпечити збалансований еколого-соціально-економічний розвиток підприємства, а його формування на підприємстві має передбачати: по-перше, здатність до саморозвитку і прогресу підприємства, тобто забезпечення сталого зростання виробництва, створення надійних умов і гарантій для суб'єктів господарювання, створення сприятливого клімату для інвестицій та інновацій; по-друге раціональне використання природних ресурсів і збереження екологічної рівноваги в регіоні; по-третє, стабільне підвищення якості життя всіх працівників та жителів міста [1].

Тож, розуміння сутності потенціалу сталого розвитку полягає в можливостях і здатності підприємства, як відкритої соціально-економічної системи досягати приросту капіталу за рахунок інтенсивних факторів економіки, раціонального використання природних ресурсів і збереження екологічної рівноваги та стабільного підтримання якості життя працюючого персоналу і їх сімей.

Стале зростання потенціалу підприємства, на наш погляд, має посилюватись за рахунок інноваційної компоненти кожної із складових (рис. 1).

Рисунок 1. Функціональні складові виникнення потенціалу сталого розвитку підприємства

Ключовою ідеєю потенціалу сталого розвитку підприємства є пошук такого співвідношення між економічною, екологічною і соціальною підсистемами яке б забезпечило ефективне використання природних ресурсів, підтримувало б екологічну безпеку суспільства та гарантувало б необхідну якість життя і добробуту населення [14].

Потенціал сталого розвитку є результатом здатності та можливості підприємства до певних змін за умов наявності певних ресурсів створювати, розвивати та зберігати тривалий час конкурентні переваги [7].

Розуміння потенціалу сталого розвитку підприємства, за результатами, теоретичних пошуків, має проходити через діалектичну єдність та взаємозв'язок інноваційної компоненти з економічною, екологічною та соціальною складовими.

Інноваційна компонента має включати сукупність взаємопов'язаних організацій, зайнятих виробництвом і реалізацією наукових знань, технологій, конструкторських розробок, а також комплекс інструментів правового, фінансового, організаційно-економічного, адміністративного характеру що забезпечать умови для створення, трансферту та поширення нових знань. Тут має бути задіяним економічний механізм практичної реалізації інновацій, їх просування до економічної, екологічної, організаційно-управлінської та соціальної складових потенціалу сталого розвитку підприємств і формування зворотних зв'язків. Інноваційна компонента має формувати інноваційне поле, тобто забезпечувати взаємодію підприємницьких і науково-інноваційних структур, формування інноваційних стимулів господарської діяльності які спонукають здійснювати переливання капіталу для фінансового забезпечення агропромислового виробництва, перебудови каналів руху товарів, збереження навколишнього середовища та підвищення добробуту людей.

Вважаємо, що основою інноваційного поля в агропромисловому виробництві мають стати великі підприємства переробної промисловості під потреби яких і для підвищення ефективності яких можуть і повинні створюватися інноваційні малі і середні підприємства у формі аутсорсинга, технологічного і економічного консалтингу, каналів постачань і руху товарів.

Потенціал сталого розвитку підприємств агропромислового виробництва в контексті формування інноваційного поля та його впливу на вищезазначені складові потребує заходів: стимулювання безперешкодного трансферу результатів досліджень, що фінансуються з державного бюджету в сільськогосподарські, переробні і торгово-збутові підприємства і створення малих інноваційних підприємств у технологічному ланцюгу сільськогосподарського середовища, переробки і реалізації продовольчої продукції. Необхідно переглянути спеціальні умови стимулювання інноваторів з боку держави, надати участь ученим в управлінні інноваційними компаніями та здійснювати підтримку програм стажування молодих спеціалістів на підприємствах і в компаніях з високим рівнем інноваційного розвитку.

Дослідники з Information Technology and Innovation Foundation (ITIF), дослідивши демографічні дані інноваторів США встановили, що 20% інноваторів співпрацювали з кількома установами, половина з яких були приватно-державними – створеними у співпраці між приватною компанією та університетом або державної дослідною лабораторією. 13% інновацій було створено за підтримки публічних дослідних лабораторій, тоді як університети підтримали створення 7% інновацій. Таким чином, теза про те, що дослідників, учених та інноваторів має підтримувати держава – і тоді вони зможуть добитися успіхів, підтверджує статистика [15].

Економічна складова потенціалу сталого розвитку підприємства забезпечує ефективність господарської діяльності та його економічне зростання.

Л. В. Коваль відмічає що підприємство розглядається як відкрита система, а економічна складова його діяльності є основою і виступає головним об'єктом управління й аналізу, тому категорія «економічний потенціал підприємства» вважається тотожною до категорії «потенціал підприємства» [3].

На нашу думку, в цьому визначенні відмічена дуже важлива риса економічного потенціалу сталого розвитку підприємства, але частина не може бути тотожною сукупності складових в тому числі і у розумінні потенціалу як категорії.

Економічний потенціал підприємства виступає однією із основних його властивостей, яка формує підґрунтя спектра підприємницьких можливостей, його структуризації для забезпечення стабільного розвитку та ефективного відтворення. Економічний потенціал підприємства як складна поліформічна структура включає в себе, як зазначають І.М. Петрович, А.М. Прокопишин-Рашевич такі потенціали: інформаційний, фінансово-інвестиційний, інноваційний, виробничий (включає природно-ресурсний, технологічний та технічний), потенціал відтворення, кадровий, науковий технічний, маркетингово-логістичний [11].

Н. С. Краснокутська правомірно зазначає що структура економічного потенціалу підприємств різних галузей та масштабів діяльності не є однаковою [5].

Тому для підприємств агропромислового виробництва економічний потенціал об'єктивно пов'язаний з виробничим, фінансовим, підприємницьким, інноваційним, конкурентним та організаційно-управлінським потенціалами як базовими складовими. Тож в цьому існують відомі елементи які можливо кількісно оцінити і ті які проявляють себе тільки в процесі сумісної діяльності як можливості, здатності і компетенції.

Соціальна складова потенціалу сталого розвитку підприємств має досить різні тлумачення в літературі щодо її поняття. Загальноприйнятого визначення соціального потенціалу підприємства не існує. Різні автори розглядають соціальний потенціал через сукупність особистих якостей «працівників» [2, с. 166]; «запас соціальних зв'язків працівника як в середині підприємства, так і за його межами, який він може активно використовувати для отримання необхідної інформації, відповідно збільшуючи свій трудовий потенціал [10, с. 299]; «рівень цивільної свідомості і соціальної здатності, ступінь засвоєння працівником норм становлення до праці, ціннісні орієнтації, інтереси, потреби і запити в сфері праці, виходячи з ієрархії потреб людини» [12, с. 192]; «можливості колективу в цілому а також можливості окремих елементів спрямованих на ефективну роботу підприємства [4].

В зазначених публікаціях соціальний потенціал ґрунтується на індивідуальному потенціалі працівника і всього кадрового персоналу підприємства.

Дослідники М. Лесечко та А. Чемерис пропонують розглядати соціальний потенціал як суму суспільних та індивідуальних можливостей – демографічних, освітніх, професійних, соціально інфраструктурних, працевлаштування та ін. На їх думку активний аспект соціального потенціалу визначається рівнем репродуктивного, продуктивного і деструктивного соціального капіталу [9].

На наш погляд, враховуючи основні ознаки, соціальний потенціал сталого розвитку підприємства подає собою сукупність можливостей, здібностей і компетенцій кадрового персоналу з його організацією праці, соціального забезпечення і захисту працівників, мотиваційного, демографічного, етнокультурного і особистісного, а в її структурі інтелектуального, професійного, духовного, морального, фізичного та психофізіологічного компонентами.

Соціальний потенціал підприємства поєднує кадровий персонал і соціальну інфраструктуру. Основними завданнями формування соціального потенціалу сталого розвитку підприємства є проведення ефективної кадрової роботи і розвитку соціальної сфери територій агропромислового виробництва; зростання обсягів соціальних інвестицій; удосконалення соціальних стандартів в економіці і природокористуванні; контроль за

їх дотриманням; створення сприятливих умов для формування соціальних мереж в колективі і розвитку інтернет ресурсів людям працездатного віку щоб відчувати «позитиви» сучасних глобалізаційних процесів; нарощування трудового потенціалу.

Екологічна складова потенціалу сталого розвитку підприємства подає собою природне середовище та виступає як сфера життєдіяльності. В теперішній час роль екологічного потенціалу набуває особливого значення у зв'язку зі збільшенням обсягів ресурсоспоживання, виснаженням ресурсів, забрудненням навколишнього середовища.

Екологічний потенціал передбачає можливості підприємства здійснювати господарську діяльність за умови збереження екосистеми тобто якості середовища існування людей, можливість забезпечення населення необхідними продуктами харчування.

Екологічний потенціал до відповідного моменту можна використовувати без попередніх витрат праці. Він визначає лише можливість участі об'єктів природи в суспільному виробництві підприємства і забезпечення життєдіяльності людей. Коли можливості стають необхідністю, то елементи природи перетворюються на природні ресурси і природні умови.

При еколого-економічному підході одночасно формуються екологія і економіка навколишнього середовища. На їх засадах здійснюється дослідження еколого-економічного потенціалу.

Природа є потенціалом який перебуває поза межами економіки. Еколого-економічний потенціал виступає у двох якостях: як ресурсний потенціал і як зовнішнє середовище економіки підприємства що забезпечує її функціонування, можливість залучення у виробництво. Важливо зауважити що одні і ті ж об'єкти природи можуть одночасно належати до ресурсного і екологічного потенціалів. Останній порівняно із природо-ресурсним потенціалом відрізняється функцією його елементів у суспільному відтворенні. Зокрема, екологічний потенціал підприємства забезпечує зовнішні умови залучення в економічний обіг елементів природно-ресурсного потенціалу, надаючи для цього простір, природно-кліматичні фактори, можливість утилізації відходів виробництва і споживання. Природно-ресурсний потенціал включає природні ресурси і природні умови.

Екологічний потенціал в контексті господарської діяльності складається із можливостей запобігання забрудненню навколишнього середовища та сплати екологічних податків (плати за забруднення довкілля шкідливими речовинами). Механізм взаємодії екологічної і економічної складових потенціалу сталого розвитку підприємства агропромислового виробництва має забезпечувати сферу виробництва та зменшення впливу на навколишнє середовище, відновленню природи та її ресурсів.

Соціальна складова потенціалу сталого розвитку підприємства тісно пов'язана з економічною та узагальнено охоплює підтримання належного рівня життя населення, створення робочих місць та забезпечення певного рівня добробуту персоналу і їх сімей.

Зв'язок екологічної і соціальної складових – «викликані інтерес до таких питань як внутрішньопоколінна і міжпоколінна рівність, включаючи дотримання прав майбутніх поколінь та участі населення у процесі прийняття рішень» [6, с. 28-29].

Таким чином потенціал сталого розвитку підприємств передбачає збалансованість між економічною, соціальною та екологічною складовими, важливою компонентою яких є інновації.

Висновки. Результати дослідження теоретичних поглядів щодо змісту феномену потенціал сталого розвитку підприємств вказують на потрібну детермінацію процесу його створення і функціонування. Це визначається динамікою структурою та спрямованістю суспільних потреб, а також можливостями взаємодії одного фактора (екологічного, соціального) з іншим (економічним) що передбачає їх збалансованість. Потенціал сталого розвитку підприємства агропромислового виробництва – складна система взаємопов'язаних елементів його зовнішнього та внутрішнього середовища існування якої обумовлює необхідність досягнення певної цілі або результату діяльності.

Список використаних джерел

1. Бурда А. І. Оцінювання потенціалу сталого розвитку промислових підприємств. Дис. канд. екон. наук. спец. 08.00.04. НТУ «КПІ», Київ, 2009 с. 254, С. 34.
2. Коваль А. А. Концепция управления социальным потенциалом предприятия. ВІСНИК КНУТД. 2012. №3. С.164-168.
3. Коваль Л. В. Економічний потенціал підприємства: сутність та структура. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2010. № 690 : Логістика. С. 59-65.
4. Коршунова Н. Г. Управление социально-экономическим потенциалом машиностроительного предприятия: автореф. дис. на соискание наук. ступеня канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством. Екатеринбург, 2000. 24с. URL: <http://www.dicercat.com/content/upravlenie-sotsialnoekonomicheskim-potencialom-mashinostroitel'nogo-predpriyatia>.
5. Краснокутська Н. С. Потенціал торговельного підприємства: теорія та методологія дослідження: моногр. Харків : Харк. держ. ун-т. харчування та торгівлі, 2010. 247 с.
6. Кулініч О. М. Сталый розвиток національної екології як ознака цивілізаційних процесів ХХІ століття. Актуальні проблеми економіки. 2012. №1 (127). С. 25-31.
7. Кучерявый А. В. Стратегическая устойчивость предприятия: понятие и составляющие. Надежность. 2005. № 1. С. 14-18.

8. Латишева О. В. Визначення сутності поняття потенціал сталого розвитку підприємств. *Reporter of the Priazovskyi Statetechical University. Section : Economic sciences. Issue 33. 2017. p 35-42.*
9. Лесечко М., Чемерис А. Соціальний капітал: проблеми розвитку і оцінки. *Вісник Державної служби України. №3 2001. URL: http://nads.gov.ua/control/uk/publish/article.jsessionid=E6394D6B3D0DC8BDF6A2C337F22EA68D?art_id=37661&cat_id=37402.*
10. Пауэлл У., Смит-Дор Л. *Сети и хозяйственная жизнь. Москва : РОССПЭН, 2004. 674 с.*
11. Петрович І. М., Прокопишин-Рашкевич Л. М. *Економіка та фінанси підприємства: підручник. Львів, 2014. 408 с.*
12. Полякова Е. І. Управління посиленням економічної безпеки підприємства за функціональною складовою – соціальний потенціал. *Наукові праці ДОННТУ. Серія економічна. 2008. Вип. 33. С.192-197.*
13. Шевчук В. Я. *Макроекономічні проблеми сталого розвитку. Київ : Геопринт, 2006. 200 с.*
14. Шпортко А. М., Кірейцева Г. В. Становлення концепції сталого розвитку. URL: http://www.ztu.edu.ua/ua/science/conference/files/eco_es.../ShportkoAM.doc.
15. MiniBoss Львів Бізнес-школа. 2017. URL: <https://www.facebook.com/MINIBOSS.Lviv/posts/xmo-макуй-інноваторські-йому-років-якої-він-статі-яку-освіту-має-допомагають/428378790910862/>

References

1. Burda, A. I. (2009). *Otsiniuvannia potentsialu staloho rozvytku promyslovykh pidpriemstv. [Estimation of the potential of sustainable development of industrial enterprises]. Dys. kand. ekon. nauk. spets. 08.00.04. NTU «KPI», Kyiv, S. 34. [in Ukr.]*
2. Koval', A. A. (2012). *Kontseptsiya upravleniya sotsial'nym potentsialom predpriyatiya. [The concept of management of social potential of the enterprise]. VISNYK KNUVD - BULLETIN OF KNUVD, 3. 164-168.*
3. Koval L. V. (2010). *Ekonomichnyi potentsial pidpriemstva: sutnist ta struktura. [Economic potential of the company: suet and structure]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» - Visnyk of Lviv Polytechnic National University. Lohistyka - Logistics, 690. 59-65.*
4. Korshunova N. G. (2000). *Upravlenie sotsial'no-ekonomicheskim potentsialom mashinostroitel'nogo predpriyatiya [Management of social and economic potential of a machine-building enterprise] avtoref. dis. na soiskanie nauk. stupenya kand. ekon. nauk: spets. 08.00.05 «Ekonomika i upravlenie narodnym khozyaystvom. Ekaterinburg, 24s. URL: <http://www.dicercat.com/content/upravlenie-sotsialnoekonomicheskim-potentsialom-mashinostroitel'nogo-predpriyatiya>.*
5. Krasnokutska, N. S. (2010). *Potentsial torhovel'nogo pidpriemstva: teoriia ta metodolohiia doslidzhennia: monohr. [Potential trade trading company: the theory and methodology of study: monograph]. Kharkiv : Khark. derzh. un-t. kharchuvannia ta torhivli, 247 s.*
6. Kulinich, O. M. (2012). *Stalyi rozvytok natsionalnoi ekolohii yak oznaka tsyvilizatsiinykh protsesiv XXI stolittia. [Sustainable development of national ecology as a feature of civilization processes of the XXI century]. Aktualni problemy ekonomiky - Actual Problems of Economics, 1(127). 25-31.*
7. Kucheryavy, A. V. (2005). *Strategicheskaya ustoychivost' predpriyatiya: ponyatie i sostavlyayushchie [Strategic sustainability of the enterprise: the concept and components]. Nadezhnost' – Reliability, 1. 14-18.*
8. Latsheva, O. V. (2017). *Vyznachennia sutnosti poniattia potentsial staloho rozvytku pidpriemstv [Definition of the essence of the concept of the potential of sustainable development of enterprises]. Reporter of the Priazovskyi Statetechical University. Section : Economic sciences, 33. 35-42.*
9. Lesechko, M. & Chemerys, A. (2001). *Sotsialnyi kapital: problemy rozvytku i otsinky [Social capital: problems of development and evaluation]. Visnyk Derzhavnoi sluzhby Ukrainy - Bulletin of the State Service of Ukraine, 3. URL: http://nads.gov.ua/control/uk/publish/article.jsessionid=E6394D6B3D0DC8BDF6A2C337F22EA68D?art_id=37661&cat_id=37402.*
10. Pauell, U., Smit-Dor, L. (2004). *Seti i khozyaystvennaya zhizn' [Networks and economic life]. Moskva : ROSSPEN, 674 s.*
11. Petrovych, I. M. & Prokopyshyn-Rashkevych, L. M. (2014). *Ekonomika ta finansy pidpriemstva: pidruchnyk [Economy and finance of the enterprise: a textbook]. Lviv, 408 s.*
12. Poliakova, E. I. (2008). *Upravlinnia posyleniam ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva za funktsionalnoi skladovoiu – sotsialnyi potentsial [Management of the strengthening of economic security of the enterprise on the functional component - social potential]. Naukovi pratsi DONNTU. Serii ekonomichna - Scientific works of DONNTU. The series is economical, 33. 192-197.*
13. Shevchuk, V. Ya. (2006). *Макроекономічні проблеми сталого розвитку [Macroeconomic problems of sustainable development]. Kyiv : Neoprynt, 200 s.*
14. Shportko, A. M. & Kireitseva, H. V. *Становлення концепції сталого розвитку [The formation of the concept of sustainable development]. URL: http://www.ztu.edu.ua/ua/science/conference/files/eco_es.../ShportkoAM.doc.*
15. MiniBoss Lviv Biznes-shkola. 2017. URL: <https://www.facebook.com/MINIBOSS.Lviv/posts/xmo-макуй-інноваторські-йому-років-якої-він-статі-яку-освіту-має-допомагають/428378790910862/>

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Пілявський Володимир Ілліч, к.е.н., докторант Міжнародний університет бізнесу і права м. Херсон, вул. 49 Гвардійської дивізії, 37 а.
e-mail: mpm0907_1949@ukr.net

Могилат Микола Григорович, к.е.н., ст. викладач кафедри економіки підприємства Полтавської державної аграрної академії
м. Полтава, вул. Сковороди 1/3.
e-mail: mogylat@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Пилявский Владимир Ильич, к.э.н., докторант Международный университет бизнеса и права
г. Херсон, ул. 49 Гвардейской дивизии, 37 а.
e-mail: mprm0907_1949@ukr.net

Могилат Николай Григорьевич, к.э.н., ст. преподаватель кафедры экономики предприятия Полтавской государственной аграрной академии
м. Полтава, ул. Сковороды 1/3.
e-mail: mogylat@ukr.net

INFORMATION ON AUTHORS

Piliavskii Volodymyr, Candidate of Economic Sciences (PhD in Economics), Doctoral Candidate, International University of Business and Law,
Kherson, 49th Hvardiiskoi dyvisii str., 37 a
e-mail: mprm0907_1949@ukr.net

Mohylat Mykola, Candidate of Economic Sciences (PhD in Economics), Senior Lecturer at the Department of Economics of Enterprise,
Poltava State Agrarian Academy, Poltava, Skovorody str., 1/3
e-mail: mogylat@ukr.net

УДК 331.552.4.631.11

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-44-51>

ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

**Романюк І. А.,
Левасва Л. Ю.**

Предметом дослідження є сукупність соціально-економічних взаємовідносин щодо проблем й перспектив використання трудоресурсного потенціалу аграрних підприємств.

Метою роботи є виявлення основних проблем відтворення населення на сучасному етапі розвитку сільських територій України, зайнятості в цілому й економічно активного населення зокрема, оцінка масштабів неформальної зайнятості й обґрунтування на цій основі перспективи покращення трудоресурсного потенціалу аграрних підприємств і управління ним.

Методологічною основою статті стали статистико-математичні методи досліджень: абсолютних і відносних величин, індексний, статистичних групувань, рядів динаміки. Для оцінки зайнятості й безробіття серед основних статтєво-вікових груп населення була використана методологія Міжнародної організації праці (МОП).

Результати роботи. Важливою умовою успішної роботи аграрних підприємств та забезпечення їх виробничо-ресурсного потенціалу є забезпеченість та постійність складу їх працівників. Управління трудовими ресурсами є одним з основних напрямів економічної роботи в аграрних підприємствах, мета якого – виявити нові й збільшити існуючі джерела та резерви підвищення ефективності виробництва за рахунок збільшення його обсягу при збільшенні продуктивності праці й кращому використанні заробітної плати. Актуальність проблематики досліджень трудових ресурсів аграрних підприємств та їх практичного вирішення посилюється необхідністю підвищення зайнятості й зменшення безробіття сільських жителів, стабілізації ринку праці на селі, припинення депопуляції сільського населення, збереження поселенської мережі сільських територій.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані у діяльності аграрних підприємств з метою формування нових конкурентних переваг, підвищення ефективності використання трудоресурсного потенціалу та зміцнення своєї конкурентної позиції на ринку.

Висновки. Як у більшості розвинутих країн, в Україні існує пряма залежність між рівнем освіти та рівнем економічної активності: чим вищий рівень освіти, тим вищий рівень економічної активності, причому чим нижчий рівень освіти, тим більший розрив у рівнях економічної активності сільського та міського населення. Формування ефективного виробничо-ресурсного потенціалу в аграрних підприємствах України можливе шляхом впровадження такої кадрової політики, яка передбачає планування потреби в кадрах, ефективного використання працівників (навчання, розвиток персоналу), застосування матеріальних стимулів та соціально орієнтованих мотиваційних механізмів.

Суттєве скорочення чисельності зайнятого сільського населення зумовлює високі ризики бідності, вразливості та соціальної ізоляції, що вплинуло на створення надзвичайно негативної тенденції на ринку праці. Щоб вижити у таких скрутних умовах, селяни, що раніше заробляли кошти у колгоспах та радгоспах, були вимушені займатись вирощуванням продукції на продаж чи обмін в особистому селянському господарстві або ж їхати на заробітки за кордон чи до українських міст, де ситуація на ринку праці була більш сприятливою. Лише незначна частка селян спромоглася започаткувати фермерські господарства на зразок тих, що функціонують у розвинутих країнах.

Ключові слова: трудові ресурсний потенціал, аграрні підприємства, проблеми, перспективи, відтворення, управління, удосконалення, стимулювання.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРУДОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Романюк И. А.,
Леваева Л. Ю.

Предметом исследования является совокупность социально-экономических взаимоотношений по проблемам и перспективам использования трудового ресурсного потенциала аграрных предприятий.

Целью работы является выявление основных проблем воспроизводства населения на современном этапе развития сельских территорий Украины, занятости в целом и экономически активного населения в частности, оценка масштабов неформальной занятости и обоснование на этой основе перспективы улучшения трудового ресурсного потенциала аграрных предприятий и управления им.

Методологической основой статьи стали статистико-математические методы исследований: абсолютных и относительных величин, индексный, статистических группировок, рядов динамики. Для оценки занятости и безработицы среди основных половозрастных групп населения была использована методология Международной организации труда (МОТ).

Результаты работы. Важным условием успешной работы аграрных предприятий и обеспечения их производственно-ресурсного потенциала обеспеченность и постоянство состава их работников. Управление трудовыми ресурсами является одним из основных направлений экономической работы в аграрных предприятиях, цель которого – выявить новые и увеличить существующие источники и резервы повышения эффективности производства за счет увеличения его объема при увеличении производительности труда и лучше использовании заработной платы. Актуальность проблематики исследований трудовых ресурсов аграрных предприятий и их практического решения усугубляется необходимостью повышения занятости и уменьшения безработицы сельских жителей, стабилизации рынка труда на селе, прекращения депопуляции сельского населения, сохранение поселенческой сети сельских территорий.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в деятельности аграрных предприятий с целью формирования новых конкурентных преимуществ, повышения эффективности использования трудового ресурсного потенциала и укрепления своей конкурентной позиции на рынке.

Выводы. Как в большинстве развитых стран, в Украине существует прямая зависимость между уровнем образования и уровнем экономической активности: чем выше уровень образования, тем выше уровень экономической активности, причем чем ниже уровень образования, тем больше разрыв в уровнях экономической активности сельского и городского населения. Формирование эффективного производственно-ресурсного потенциала в аграрных предприятиях Украины возможно путем внедрения такой кадровой политики, которая предусматривает планирование потребности в кадрах, эффективное использование работников (обучение, развитие персонала), применение материальных стимулов и социально ориентированных мотивационных механизмов.

Существенное сокращение численности занятого сельского населения обуславливает высокие риски бедности, уязвимости и социальной изоляции, что повлияло на создание чрезвычайно негативной тенденции на рынке труда. Чтобы выжить в таких трудных условиях, крестьяне, ранее зарабатывали средства в колхозах и совхозах, были вынуждены заниматься выращиванием продукции на продажу или обмен в личном крестьянском хозяйстве или ехать на заработки за границу или в украинские города, где ситуация на рынке труда была более благоприятной. Лишь незначительная часть крестьян смогла начать фермерские хозяйства наподобие тех, что функционируют в развитых странах.

Ключевые слова: трудові ресурсний потенціал, аграрні підприємства, проблеми, перспективи, воспроизводство, управление, совершенствование, стимулирование.

PROBLEMS AND PERSPECTIVES FOR THE USE OF HUMAN RESOURCES POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Romaniuk I. A.,
Levaieva L. Yu.

The subject of the research is a set of socio-economic relations regarding problems and perspectives of labor resource potential of agrarian enterprises.

The purpose of the work is to identify the main problems of population reproduction at the present stage of development of rural areas of Ukraine, employment in general and economically active population, in particular, assessing the scope of informal employment and justifying on this basis the prospects for improving the labor resource potential of agrarian enterprises and managing them.

Methodological basis of the article became statistical and mathematical methods of research: absolute and relative values, index, statistical groupings, series of dynamics. The International Labor Organization (ILO) methodology was used to assess employment and unemployment among the main sex and age groups of the population.

Results of work. An important condition for successful work of agrarian enterprises and ensuring their productive and resource potential is the security and continuity of their employees. Management of labor resources is one of the main areas of economic activity in agrarian enterprises, the purpose of which is to identify new ones and increase existing sources and reserves for increasing the efficiency of production by increasing its volume with increasing productivity and better use of wages. The urgency of the research of labor resources of agrarian enterprises and their practical solution is compounded by the need to increase employment and reduce unemployment of rural residents, stabilize the labor market in the countryside, stop the depopulation of rural population, and preserve the settlement network of rural areas.

The field of application of results. Research results can be used in the activity of agrarian enterprises in order to create new competitive advantages, increase the efficiency of labor resource use and strengthen its competitive position in the market.

Conclusions. As in most developed countries, there is a direct correlation between the level of education and the level of economic activity in Ukraine: the higher the level of education, the higher the level of economic activity, the lower the level of education, the greater the gap in the levels of economic activity of rural and urban populations. Formation of effective production-resource potential in agrarian enterprises of Ukraine is possible through the implementation of such a personnel policy, which involves planning of staffing needs, effective use of employees (training, staff development), the use of material incentives and socially oriented motivational mechanisms.

A significant reduction in the number of employed rural populations leads to high risks of poverty, vulnerability and social exclusion, which has contributed to the creation of an extremely negative trend in the labor market. To survive under such difficult conditions, the peasants who previously earned funds from collective farms and state farms were forced to engage in growing products for sale or exchange in a personal farm, or to go to work abroad or to Ukrainian cities where the situation on the labor market was more favorable. Only a small percentage of the peasants managed to establish farms, such as those operating in developed countries.

Key words: labor-resource potential, agrarian enterprises, problems, prospects, reproduction, management, improvement, stimulation.

JEL Classification: Q13, J24, J43

Постановка проблеми. Важливою умовою успішної роботи аграрних підприємств та забезпечення їх виробничо-ресурсного потенціалу є забезпеченість та постійність складу їх працівників. Управління трудовими ресурсами є одним з основних напрямів економічної роботи в аграрних підприємствах, мета якого – виявити нові й збільшити існуючі джерела та резерви підвищення ефективності виробництва за рахунок збільшення його обсягу при збільшенні продуктивності праці й кращому використанні заробітної плати. Актуальність проблематики досліджень трудових ресурсів аграрних підприємств та їх практичного вирішення посилюється необхідністю підвищення зайнятості й зменшення безробіття сільських жителів, стабілізації ринку праці на селі, припинення депопуляції сільського населення, збереження поселенської мережі сільських територій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика трудових ресурсів, їх раціонального використання в аграрних підприємствах, організації й управління є досить традиційним предметом вивчення у вітчизняній аграрній економічній науці. До неї зверталися Д. Богиня, О. Богуцький, Ф. Важинський, В. Дієсперов, М. Долішний, М. Жибак, О. Замора, В. Злупко, М. Ігнатенко, В. Лишиленко, Е. Лібанова, І. Лукінов, Л. Мармуль, П. Саблук, К. Якуба. У їх працях висвітлені демографічні чинники формування трудових ресурсів; питання використання, продуктивності праці й заробітної плати; кваліфікації кадрів і її підвищення. Проте зайнятість економічного активного населення та її рівень характеризується значною динамікою, що потребує постійного аналізу та оцінки з метою забезпечення ефективного управління. Поглиблене вивчення має супроводжувати й відносно нове для країни явище – неформальної зайнятості. Це дозволить обґрунтувати стратегічні управлінські рішення щодо раціонального використання трудових ресурсів на перспективу, покращити зайнятість на основі удосконалення її структури, раціонального поєднання її видів, матеріального й соціального стимулювання.

Метою статті є виявлення основних проблем відтворення населення на сучасному етапі розвитку сільських територій України, зайнятості в цілому й економічно активного населення зокрема, оцінка масштабів неформальної зайнятості й обґрунтування на цій основі перспективи покращення трудоресурсного потенціалу аграрних підприємств і управління ним.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трудоресурсний потенціал, трудові ресурси як його основа, продуктивність їх праці є одним із важливих складників забезпечення ефективності функціонування й конкурентоспроможності аграрних підприємств на вітчизняному й світовому аграрних ринках [1, с. 81]. Основними показниками, які характеризують ефективність використання трудових ресурсів, є дані про кількість працівників різних категорій і професій, їх кваліфікацію й освітній рівень, про витрати робочого часу, кількість виробленої продукції чи виконаних робіт, а також дані про рух особового складу підприємств.

Формування виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств нерозривно пов'язане з демографічною базою трудових ресурсів села. Для демографічних процесів, що відбувалися протягом останніх років, характерне зменшення чисельності населення [2, с. 17]. Причому сільське населення скорочується значно інтенсивніше, ніж міське. Станом на 01 січня 2017 р. кількість наявного населення України (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя) скоротилася на 5,5%. При цьому вона становила 42 млн. 929,3 тис. осіб. Таким чином, за рік українців стало менше на 24956951 осіб (табл. 1).

Таблиця 1. Кількість наявного населення в Україні

роки	Осіб			Загальна чисельність населення у % до попереднього року	Питома вага міського населення у загальній чисельності, %	Питома вага сільського населення у загальній чисельності, %
	усе населення	міське	сільське			
1991	51 944 400	35 085 200	16 859 200	100,2	67,54	32,46
2010	45 962 947	31 524 795	14 438 152	99,6	68,59	31,42
2011	45 778 534	31 441 649	14 336 885	99,6	68,68	31,32
2012	45 633 637	31 380 874	14 252 763	99,7	68,77	31,23
2013	45 553 047	31 378 639	14 174 408	99,8	68,88	31,12
2014	45 426 249	31 336 623	14 089 626	99,7	68,98	31,02
2017*	42 456 298	29 673 113	13 256 185	94,5	69,12	30,88

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Як бачимо, на тлі загального скорочення кількості, відбулося зменшення як міського, так і сільського населення. Тож сільське населення на 01 січня 2017 р. скоротилося на 5,9% і складало 13256185 осіб. Зменшення міського населення відбулося на 5,3% відповідно. Пропорційна зміна питомої ваги відбулася між сільським і міським населенням. Так, у звітному році зменшення на 0,14 в.п. питомої ваги сільського населення у загальній кількості, що склало 30,9%, навпаки підвищило на 0,14 в.п. питому вагу міського населення, яке склало 69,1%. Зменшення кількості сільського населення пов'язувалося, крім факторів природного відтворення, також з адміністративно-територіальними перетвореннями: приєднанням деяких сіл до міст, наданням міського статусу селищам тощо. Отже, село, сільський життєвий уклад неухильно гине [3]. Демографічна криза в сільській місцевості переростає в демографічну катастрофу. За роки незалежності українське село втратило майже 3,6 млн. жителів, що становило третю частину загального скорочення населення країни.

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні також не сприяє поліпшенню якісних характеристик трудового потенціалу села. Середньомісячна кількість економічно активного населення віком 15–70 років у 2017 р., порівняно з 2016 р., зменшилась на 4,3% і становила 19,9 млн. осіб, з них 19,0 млн. осіб (95,6%) були у працездатному віці. Із зазначеної кількості громадян 18,1 млн. осіб, або 90,7%, були зайняті економічною діяльністю, а решта – 1,8 млн. осіб, відповідно до методології Міжнародної організації праці (МОП), класифікувалися як безробітні. Рівень економічної активності населення віком 15–70 років становив у 2017 р. 62,4%, у працездатному віці – 71,5% (табл. 2).

Таблиця 2. Рівень економічної активності населення за віковими групами, статтю та місцем проживання*

Показники	Усього	У тому числі за віковими групами, років							Працездатного віку
		15–24	25–29	30–34	35–39	40–49	50–59	60–70	
2015 рік									
Усе населення	64,9	39,1	80,9	83,9	86,6	85,8	66,9	23,9	72,9
жінки	59,0	33,8	70,6	76,0	81,9	84,0	60,8	21,5	68,4
чоловіки	71,4	44,2	90,8	91,7	91,4	87,7	74,4	27,5	77,4
міські поселення	63,4	35,7	81,6	85,0	87,5	85,7	64,3	16,5	72,7
сільська місцевість	68,4	46,1	79,0	80,9	84,2	85,9	73,2	41,3	73,6
2016 рік									
Усе населення	62,4	38,4	80,5	82,6	84,8	84,6	63,2	15,5	71,4
жінки	56,1	32,5	69,4	73,3	80,2	83,3	57,1	13,8	66,5
чоловіки	69,3	44,0	91,3	91,7	89,5	86,0	70,7	18,1	76,4
міські поселення	62,6	37,0	82,8	84,3	85,9	85,6	62,5	12,5	72,4
сільська місцевість	61,8	41,3	75,0	77,3	82,0	82,4	64,8	22,9	69,1
2017 рік									
Усе населення	62,4	36,3	80,8	82,3	85,2	85,0	65,9	14,5	71,5
жінки	56,2	31,8	70,7	73,3	80,5	83,7	59,1	12,2	66,5
чоловіки	69,2	40,6	90,5	91,2	90,1	86,5	74,1	17,9	76,7
міські поселення	63,1	33,5	83,4	84,3	87,1	86,6	66,2	13,1	72,9
сільська місцевість	60,8	41,2	75,3	76,9	81,0	81,9	65,1	17,5	68,8

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2018 р.

Аналіз рівня економічної активності населення за статтю, віковими групами, місцем проживання до загальної кількості населення відповідної вікової групи за період 2015-2017 р. свідчить про те, що майже в усіх вікових групах економічна активність населення у відсотках до загальної кількості населення відповідної вікової групи в 2017 р. порівняно з 2016 р. та 2015 р. знизилася. Так, у порівнянні з 2015 р. у віковій групі 15 – 24 років зниження відбулося з 39,1 до 36,3%; 30 – 34 років – з 83,9 до 82,3 %; 35-39 років – з 86,6 до 85,2%; 50-59 р. з 66,9 до 65,9%; 60 – 70 років з 23,9 до 14,5 %. У той же час рівень економічної активності населення у таких вікових групах, як 25 – 29 років і 40-49 років знизився, відповідно з 85,8 до 85,0%; і з 80,9 до 80,8%. За період з 2015 р. по 2017 р. найвищий рівень економічної активності населення України був характерний для осіб віком 35-39 років, а найнижчий – для молоді віком 15-24 років та осіб віком 60-70 років. Зазначений показник був вищим серед чоловіків, на відміну від жінок.

Рівень економічної активності населення в сільській місцевості в 2017 р. був нижчим від цього показника для України в цілому й складав 60,8%, а сільське населення у віці 14-24 років становив 41,2%. Найнижчий рівень припав на вікову категорію 60-70р. – 17,5%. Сільське населення виявилось старшим міського більше, ніж на півроку – середній вік сільського населення на початок 2011 р. складав 40,8 років. У якості індикатора розвитку трудового потенціалу аграрних підприємств доцільно розглянути середньооблікову кількість штатних працівників та її динаміку (табл. 3).

Таблиця 3. Середньооблікова кількість й динаміка штатних працівників за видами економічної діяльності, тис. осіб*

Показники	Роки				2017 у % до	
	2013	2014	2015	2016	2015	2016
Сільське господарство, лісове господарство та рибне госп-во, з них сільське господарство	603	622	548	518	85,90	94,53
Промисловість	2743	2705	2595	2297	83,74	88,52
Будівництво	331	320	284	228	68,88	80,28
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	873	938	876	786	90,03	89,73
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	774	785	770	731	94,44	94,94
Тимчасове розміщування й організація харчування	91	96	95	85	93,41	89,47
Інформація та телекомунікації	184	179	177	157	85,33	88,70
Фінансова та страхова діяльність	270	272	266	245	90,74	92,11
Операції з нерухомим майном	151	157	125	103	68,21	82,40
Професійна, наукова та технічна діяльність	338	314	307	276	81,66	89,90
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	576	569	557	529	91,84	94,97
Освіта	1584	1581	1566	1499	94,63	95,72
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1144	1134	1118	1065	93,09	95,26
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	182	183	164	172	94,51	104,88
Діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	97	95	81	89	91,75	109,88
Функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	51	51	50	50	98,04	100,00
Надання інших видів послуг	91	122	141	129	141,76	91,49
Усього	10083	10123	9720	8959	88,85	92,17

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2018 р.

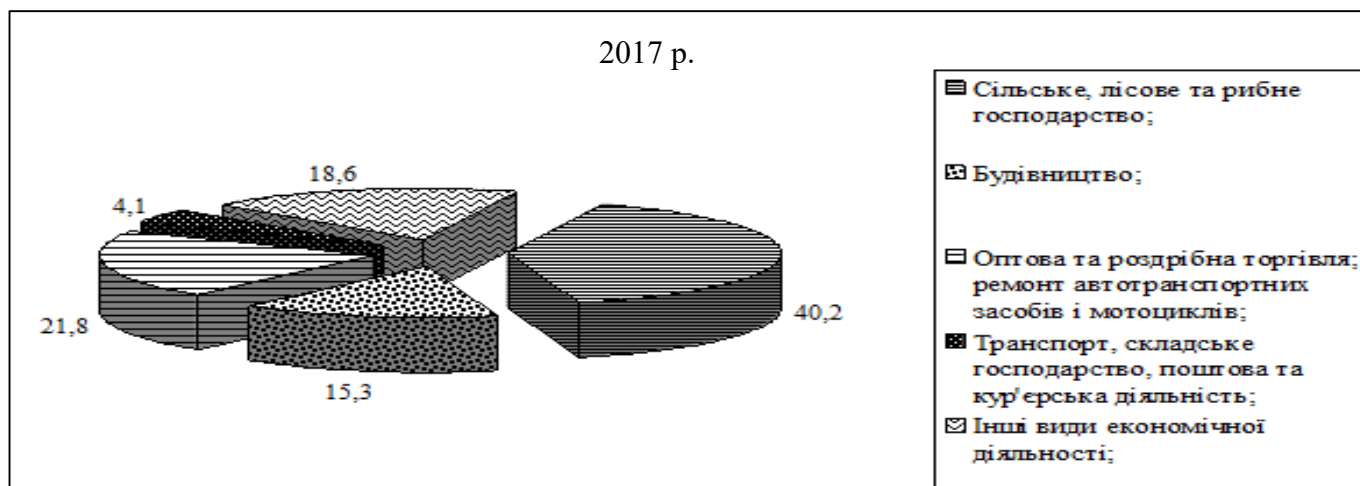
Аналіз зайнятості населення за галузями господарства свідчить, що, протягом досліджуваного періоду започаткувалася негативна тенденція зниження кількості штатних працюючих в усіх сферах діяльності. Із загальної їх кількості 22,6% були зайняті у галузях освіти, охорони здоров'я, державному управлінні, 28,2% – у різних сферах промисловості та будівництва, 8,2% – на транспорті та лише 5,8% були зайняті у сільському господарстві.

Отже, серед загальної кількості зайнятого населення кожний п'ятий працював у промисловості, шостий – у торгівлі, сьомий – у сільському господарстві. Протягом 2013–2017 рр. середньорічна чисельність працюючих штатних працівників у сільському господарстві скоротилася з 603 до 518 тис. осіб, або на 85 тис. осіб, що пояснювалося погіршенням соціально-економічних умов праці і життя на селі.

Щоб вижити в сучасних умовах господарювання, значна частина населення України, зокрема сільського, змушена шукати додаткові джерела заробітку, якими нерідко стають доходи від неформальної зайнятості [4, с. 159]. Зазначене явище включає сукупність неформальних робочих місць як у неформальному, так і в офіційному (формальному) секторах економіки. По-суті, це явище є проявом механізму саморегуляції економіки, або так звана вимушена форма адаптації населення до сформованої соціально-економічної ситуації [5, с. 87].

Так, у 2017 р. кількість зайнятого населення, яке працювало на неформальних робочих місцях, становила 4,5 млн., або 25,1% від загальної кількості зайнятих. Неформальна зайнятість зосереджена в певних секторах та соціально-економічних групах. За статусами зайнятості неформальні трудові відносини переважали у секторі самостійної зайнятості, де частка неформально зайнятого населення складала 72,7%, а серед працюючих за наймом таких осіб було 16,1%. Також чоловіки порівняно з жінками були більш схильні працювати неформально

57,7%. Більше половини неформально зайнятих осіб 50,6% були мешканцями сільської місцевості. Аналіз неформальної зайнятості за видами економічної діяльності у 2017 р. наведено на рис. 1.

Рисунок 1. Неформальна зайнятість населення за видами економічної діяльності у 2017 р.
побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2018 р.

Серед неформально зайнятих осіб значна частка була зайнята в сільському, лісовому та рибному господарстві 40,2%. Іншими поширеними видами економічної діяльності населення цієї категорії є: оптова та роздрібна торгівля – 21,8%; будівництво – 15,3%. Таким чином, зазначені категорії населення виявляються найбільш вразливими та соціально незахищеними в сучасних умовах господарювання.

Поширення неформальної зайнятості серед осіб пенсійного віку, насамперед, спричинене низьким рівнем пенсійного забезпечення, що спонукає їх до пошуку неформальних джерел отримання додаткових засобів існування. На думку науковців О.М. Бородіної, І.В. Прокопи, В.В. Юрчишина, відтворення трудового капіталу можливе і за наявності помірної депопуляції, коли зменшення кількості населення супроводжується підвищенням його освітнього рівня, професійних якостей [6].

Останнім часом в аграрній сфері економіки України відчувається недостатнє забезпечення кваліфікованими кадрами, здатними вирішувати складні виробничі питання [7, с. 134]. Сучасні агропромислові підприємства потребують фахівців, підготовлених на високому рівні, працівників, здатних виконувати поставлені завдання, вирішувати існуючі проблеми, прогнозувати результат, передбачати потенційні витрати з урахуванням всіх аспектів сільськогосподарської праці [8, с. 145]. За питомою вагою працівників з вищою освітою сільське населення поступається міському (табл. 4).

Таблиця 4. Розподіл економічно активного населення у віці 15-70 років, за рівнем освіти в Україні, тис. осіб*

Показники	2016				2017				Темп росту	
	міське	%	сільське	%	міське	%	сільське	%	міське	сільське
Повна вища	5304,4	35,19	812,4	11,8	5303,1	37,69	835	14,27	99,98	102,78
Базова вища	145,8	0,967	59	0,9	181,7	1,291	48,4	0,827	124,62	82,03
Неповна вища	3419,5	22,68	1129,5	16,4	3000,6	21,33	996,6	17,03	87,75	88,23
Повна загальна середня	5844,8	38,78	4192,65	60,7	5418,7	38,51	3699,8	63,24	92,71	88,24
Базова загальна середня	343,5	2,28	688,3	10,0	161,5	1,148	259,5	4,435	47,02	37,70
Початкова загальна або не мають освіти	14,6	0,1	25,8	0,4	4,7	0,033	11,3	0,193	32,19	43,80
Всього	15072,6	100	6907,65	100,0	14070,3	100	5850,6	100	93,35	84,70

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2018 р.

З наведених даних можна зробити висновок, що протягом досліджуваного періоду відмічається негативна тенденція зниження кількості освіченого економічно активного населення у віці 15-70 років в Україні, - як міського, так і сільського. У структурі міського економічно активного населення у віці 15-70 років у 2017 р. частка осіб з повною вищою освітою становила 37,7%, або 5303,1 тис. осіб, варто зазначити, що по при відміченій негативній тенденції, їх частка в порівнянні з 2016 р. збільшилася на 2,5 в.п., (35,2%). Частка економічно активного населення у віці 15-70 років сільської місцевості з повною вищою освітою у 2017 р. перебуває на рівні 14,3%, що становить 835 тис. осіб. Серед зазначеної категорії високою була частка населення, що мали повну загальну освіту 63,2%, проти 38,5% серед міського населення. Неповну вищу освіту має 996,6 тис. осіб сільської місцевості, даний показник в порівнянні з 2014 р. зменшився на 132,9 тис. осіб, але частка в загальній кількості освіченого економічно активного населення у віці 15-70 років збільшилася майже на 1,0%. Це свідчить про те, що у сільській місцевості існує більше можливостей і стимулів до роботи для осіб з низьким рівнем освіти, ніж у міській.

Отже, рівнем освіти знижується разом з рівнем економічної активності, але в останні роки спостерігається несподіване похвалення економічної активності найменш освічених осіб [9, с. 112]. Особи з базовою або повною вищою освітою мають традиційно високі рівні зайнятості: майже дві третини усіх осіб з вищою освітою віком 15-70 років є зайнятими. Різниця у рівнях освіти сільського та міського населення разюча. Сільська молодь після отримання вищої освіти не повертається в село й знаходить роботу в містах, в інших сферах економіки [10]. Цьому сприяє недостатньо розвинена інфраструктура та незадовільні умови проживання.

Висновки. Як у більшості розвинутих країн, в Україні існує пряма залежність між рівнем освіти та рівнем економічної активності: чим вищий рівень освіти, тим вищий рівень економічної активності, причому чим нижчий рівень освіти, тим більший розрив у рівнях економічної активності сільського та міського населення. Формування ефективного виробничо-ресурсного потенціалу в аграрних підприємствах України можливе шляхом впровадження такої кадрової політики, яка передбачає планування потреби в кадрах, ефективне використання працівників (навчання, розвиток персоналу), застосування матеріальних стимулів та соціально орієнтованих мотиваційних механізмів.

Суттєве скорочення чисельності зайнятого сільського населення зумовлює високі ризики бідності, вразливості та соціальної ізоляції, що вплинуло на створення надзвичайно негативної тенденції на ринку праці. Щоб вижити у таких скрутних умовах, селяни, що раніше заробляли кошти у колгоспах та радгоспах, були вимушені займатись вирощуванням продукції на продаж чи обмін в особистому селянському господарстві або ж їхати на заробітки за кордон чи до українських міст, де ситуація на ринку праці була більш сприятливою. Лише незначна частка селян спромоглася започаткувати фермерські господарства на зразок тих, що функціонують у розвинутих країнах.

Перехід до ринкових засад працевлаштування у сільському господарстві певною мірою дисциплінував робочу силу, підвищив вимоги до неї, що сприяло зростанню продуктивності праці. Також техніко-технологічне переоснащення виробничих структур призвело до підвищення продуктивності праці та вивільнення працівників. Тому наступною необхідною умовою ефективного формування виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств, на нашу думку, є досягнення високого рівня продуктивності праці, економічна суть якої полягає у зменшенні її кількості на виробництво одиниці продукції.

Список використаних джерел

1. Пивовар А. *Перспективи розвитку трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Житомирської області*. Економіка АПК. 2013. № 11. С. 78–84.
2. Важинський Ф. *Перспективні напрямки використання трудового потенціалу сільських територій Тернопільської області : науково-аналітична записка*. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України», 2016. 45 с.
3. Жибак М. М. *Соціально-економічна сутність аграрного трудового потенціалу*. Збірник наукових праць «Економічний аналіз». Вип. 4, 2009. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2009_4/pdf/zhybak.pdf
4. Рудік Н. М. *Формування та використання трудових ресурсів у реформованих сільськогосподарських підприємствах*. Таврійський науковий вісник: науковий журнал. Вип. 59. Херсон : Айлант, 2008. С. 157-162.
5. Замора О. І. *Основні тенденції формування і використання трудових ресурсів в аграрних підприємствах*. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 4. С. 85-90.
6. Молдаван Л., Бородіна О., Юрчишин В. та ін. *Аграрний сектор: час принципово змінити орієнтири розвитку*. Дзеркало тижня. 2010. № 26 (806). 10-16 липня
7. Грішнова О. А. *Економіка праці та соціально-трудова відносини : підручник*. 4-те вид., оновлене. Київ : Знання, 2009. 390 с.
8. Мармуль Л. О., Романюк І. А. *Ринок праці та зайнятість населення сільських територій: теорія і практика регулювання: монографія*. Херсон : Айлант, 2015. 266 с.
9. Клокар О. О. *Підвищення ефективності відтворення трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств*. Економіка АПК. 2011. № 10. С. 112-115.
10. Ігнатенко М. М. *Проблеми та перспективи підвищення зайнятості сільського населення на засадах соціальної відповідальності агробізнесу*. Ефективна економіка. № 12. 2015. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?n=12&y=2015>.
11. Кучеренко С.Ю., Леваева Л.Ю. *Особенности организации и нормирования труда в Украине*. Организация и нормирование труда: наука, образование, практика. Сборник научных трудов. Минск : БНТУ, 2018. С.163-169.

References

1. Pyvovar, A. (2013). *Perspektyvy rozvytku trudovoho potentsialu sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv Zhytomyr's'koyi oblasti [Prospects of labor potential development of agricultural enterprises of Zhytomyr region]*. *Ekonomika APK - The Economy of Agro-Industrial Complex*, 11, 78-84 (in Ukr.).
2. Vazhyn's'kyu, F. (2016). *Perspektyvni napryamky vykorystannya trudovoho potentsialu sil's'kykh terytoriy Ternopil's'koyi oblasti: naukovo-analitychna zapyska [Promising directions of labor potential utilization of rural territories of the Ternopil region: scientific and analytical note]*. L'viv: DU «Instytut rehional'nykh doslidzhen' im. M.I. Dolishn'oho NAN Ukrayiny» (in Ukr.).

3. Zhybak, M. M. (2009). *Sotsial'no-ekonomichna sutnist' ahrarnoho trudovoho potentsialu* [Socio-economic essence of agrarian labor potential]. *Ekonomichnyy analiz - Economic Analysis*, 4. URL: [//www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2009_4/pdf/zhybak.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2009_4/pdf/zhybak.pdf) (in Ukr.).
4. Rudik, N. M. (2008). *Formuvannya ta vykorystannya trudoresursnoho potentsialu v reformovanykh sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstvakh* [Formation and use of labor-resource potential in reformed agricultural enterprises]. *Tavriys'kyy naukovyy visnyk - Taurian scientific journal: scientific journal*, 59, 157-162 (in Ukr.).
5. Zamora, O. I. (2009). *Osnovni tendentsiyi formuvannya i vykorystannya trudovykh resursiv v ahrarnykh pidpryyemstvakh* [Main tendencies of formation and use of labor resources in agrarian enterprises]. *Aktual'ni problemy ekonomiky - Actual Problems of the Economy*, 4, 85-90 (in Ukr.).
6. Moldavan, L., Borodina, O., Yurchyshyn, V., Paskhaver, B., Prokopa, I., Shubrav's'ka, O. & Ostashko, T. (2010). *Ahrarnyy sektor: chas pryntsyypovo zminyty oriyentyry rozvytku* [Agrarian sector: time to fundamentally change the landmarks of development]. *Dzerkalo tyzhnya*, 26(806) (in Ukr.).
7. Hrishnova, O.A. (2009). *Ekonomika pratsi ta sotsial'no-trudovi vidnosyny* [The economics of labor and social-labor relations]. Kyiv : Znannya (in Ukr.).
8. Marmul', L. O. & Romanyuk, I. A. (2015). *Rynok pratsi ta zaynyatist' naseleння sil's'kykh terytoriy: teoriya i praktyka rehulyuvannya* [Labor market and rural population employment: theory and practice of regulation]. Kherson : Aylant (in Ukr.).
9. Klokar, O. O. (2011). *Pidvyshchennya efektyvnosti vidtvorennya trudovykh resursiv sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv* [Increasing the efficiency of reproduction of labor resources of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK - The Economy of Agro-Industrial Complex*, 10, 112-115 (in Ukr.).
10. Ihnatenko, M. M. (2015). *Problemy ta perspektyvy pidvyshchennya zaynyatosti sil's'koho naseleння na zasadakh sotsial'noyi vidpovidal'nosti ahrobiznesu* [Problems and prospects of increasing employment of rural population on the basis of social responsibility of agribusiness]. *Efektyvna ekonomika*, 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=12&y=2015> (in Ukr.).
11. Kucherenko S. Yu., Levaeva L. Yu. (2018). *Osobennosti organizatsii i normirovaniya truda v Ukraine* [Features of labour organization and work quota setting in Ukraine] *Organizatsiya i normirovanie truda: nauka, obrazovanie, praktika. Sbornik nauchnykh trudov*. Minsk : BNTU, 163-169.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Романюк Ірина Анатоліївна, кандидат економічних наук, асистент кафедри економіки та маркетингу Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-9257-2043>

Леваєва Людмила Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
e-mail: lluda85@i.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0697-2700>
Researcher ID: R-4302-2017

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Романюк Ирина Анатольевна, кандидат экономических наук, ассистент кафедры экономики и маркетинга Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

Леваева Людмила Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: lluda85@i.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Romaniuk Iryna Anatolievna, Candidate of Sciences (Economics), assistant of department of economy and marketing

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture
e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

Levaieva Ludmila, Ph.D., associate professor of business economics department Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: lluda85@i.ua

УДК 330.131.7:637.13

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-52-58>

СУТНІСТЬ РИЗИКІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ ОЦІНКА З МЕТОЮ НИВЕЛЮВАННЯ Й УНИКНЕННЯ В УПРАВЛІННІ ЕФЕКТИВНІСТЮ Й КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ РОЗВИТКУ

Аранчій В. І.,
Ігнатенко М. М.

Предметом дослідження є виявлення ризиків підприємницької діяльності, їх видів та сутності. Також йдеться про класифікацію основних видів ризиків, обґрунтування методів оцінки та аналізу з метою уникнення, мінімізації або нейтралізації для забезпечення ефективності й конкурентоспроможності підприємств.

Метою роботи є ідентифікація підприємницьких ризиків, їх змісту, класифікація видів, обґрунтування провідних методів оцінки й аналізу з метою уникнення й мінімізації і на цій основі – забезпечення ефективності й конкурентоспроможності функціонування й розвитку підприємств.

Методологічною основою статті стали основні методологічні положення економіки підприємств, нормативно-законодавчі акти щодо розвитку підприємницької діяльності, загальнонаукові й спеціальні економічні методи пізнання. Серед них узагальнення, групування, екстраполяції, метод порівняльного аналізу, статистичний, експертних оцінок, математичного прогнозування й програмування.

Результати роботи. У процесі написання статті було визначено сутність підприємницьких ризиків, виявлено їх види, здійснено класифікацію й групування за видами й сферами прояву. Це дало можливість обґрунтувати методи їх подальшого аналізу та оцінки. В свою чергу, врахування та попередження ризиків на цій основі дозволить забезпечити тактику й стратегію розвитку підприємств з належною ефективністю та конкурентоспроможністю.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в теорії й практиці управління ризиками підприємницької діяльності. Оцінка ризиків та їх аналіз буде доцільним в економіці, у фінансах підприємств, в аналізі підприємницької діяльності, при розробці стратегій її розвитку на перспективу.

Висновки. Ризики підприємницької діяльності мають різні сфери прояву та ступені впливу на неї. Їх можна оцінити як якісно, так і кількісно. Крім того, запропоновані групування й класифікації дозволяють, певним чином, ідентифікувати управлінські рішення, принаймні, за сферами прояву. У цілому, оцінка видів і ступенів впливу підприємницьких ризиків та їх врахування у тактичному й стратегічному управлінні буде вагомим чинником забезпечення ефективності й конкурентоспроможності підприємств на перспективу.

Ключові слова: ризики, підприємницька діяльність, групування, оцінка, уникнення, мінімізація, управління, ефективність, конкурентоспроможність.

СУЩНОСТЬ РИСКОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ИХ ОЦЕНКА С ЦЕЛЮ НИВЕЛИРОВАНИЯ И ИЗБЕЖАНИЯ В УПРАВЛЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТЬЮ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ РАЗВИТИЯ

Аранчий В. И.,
Игнатенко Н. Н.

Предметом исследования является выявление рисков предпринимательской деятельности, их видов и сущности. Также речь идет о классификации основных видов рисков, обоснование методов

оценки и анализа для предотвращения, минимизации или нейтрализации для обеспечения эффективности и конкурентоспособности предприятий.

Целью работы является идентификация предпринимательских рисков, их содержания, классификация видов, обоснования ведущих методов оценки и анализа с целью избежания и минимизации и на этой основе – обеспечение эффективности и конкурентоспособности функционирования и развития предприятий.

Методологической основой статьи стали основные методологические положения экономики предприятий, нормативно-законодательные акты по развитию предпринимательской деятельности, общенаучные и специальные экономические методы познания. Среди них обобщения, группировки, экстраполяции, метод сравнительного анализа, статистический, экспертных оценок, математического прогнозирования и программирования.

Результаты работы. В процессе написания статьи были определены сущность предпринимательских рисков, выявлены их виды, осуществлена классификация и группировка по видам и сферам проявления. Это дало возможность обосновать методы их дальнейшего анализа и оценки. В свою очередь, учета и предупреждения рисков на этой основе позволит обеспечить тактику и стратегию развития предприятий с должной эффективностью и конкурентоспособностью.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в теории и практике управления рисками предпринимательской деятельности. Оценка рисков и их анализ будет целесообразным в экономике, в финансах предприятий, в анализе предпринимательской деятельности, при разработке стратегий ее развития на перспективу.

Выводы. Риски предпринимательской деятельности имеют различные сферы проявления и степени влияния на нее. Их можно оценить как качественно, так и количественно. Кроме того, предложенные группировки и классификации позволяют определенным образом идентифицировать управленческие решения, по крайней мере, по сферам проявления. В целом, оценка видов и степеней влияния предпринимательских рисков и их учета в тактическом и стратегическом управлении будет весомым фактором обеспечения эффективности и конкурентоспособности предприятий на перспективу.

Ключевые слова: риски, предпринимательская деятельность, группировка, оценка, избегание, минимизация, управление, эффективность, конкурентоспособность.

THE ESSENCE OF RISKS OF BUSINESS ACTIVITY AND THEIR ASSESSMENT WITH THE AIM OF SEDIMENT AND DISABILITY IN MANAGEMENT OF EFFICIENCY AND COMPETITIVENESS DEVELOPMENT

**Aranchiy V. I.,
Ihnatenko M. M.**

The subject of the research is to identify the risks of entrepreneurial activity, their types and nature. It also discusses the classification of the main types of risks, the substantiation of evaluation and analysis methods in order to avoid, minimize or neutralize to ensure the efficiency and competitiveness of enterprises.

The purpose of the work is to identify the business risks, their content, the classification of species, the substantiation of the leading methods of evaluation and analysis in order to avoid and minimize and on this basis – ensuring the efficiency and competitiveness of the operation and development of enterprises.

The methodological basis of the article became the main methodological provisions of the enterprise's economy, regulatory and legislative acts on the development of entrepreneurial activity, general scientific and special economic methods of cognition. Among them are generalization, grouping, extrapolation, method of comparative analysis, statistical, expert estimations, mathematical forecasting and programming.

Results of work. In the process of writing the article, the essence of entrepreneurial risks was identified, their types were identified, classification and grouping according to the types and areas of manifestation were made. This gave an opportunity to substantiate the methods of their further analysis and evaluation. In turn, taking into account and preventing risks on this basis will allow to ensure the tactics and strategy of the development of enterprises with proper efficiency and competitiveness.

The field of application of results. The results of the study can be used in the theory and practice of business risk management. Risk assessment and analysis will be appropriate in the economy, in the finances of enterprises, in the analysis of entrepreneurial activity, in developing strategies for its development in the future.

Conclusions. Risks of entrepreneurial activity have different spheres of manifestation and degree of influence on it. They can be evaluated both qualitatively and quantitatively. In addition, the proposed grouping and classifications allow, in a certain way, to identify managerial decisions, at least in terms of spheres of manifestation. In general, assessing the types and extent of the impact of business risks and their inclusion in tactical and strategic management will be a significant factor in ensuring the efficiency and competitiveness of enterprises in the long run.

Key words: risks, entrepreneurial activity, grouping, estimation, avoidance, minimization, management, efficiency, competitiveness.

JEL Classification: D81, L26

Постановка проблеми. Ризик – важливий елемент підприємницької діяльності. Досягає успіху той підприємець, який уміє вчасно ризикувати. В умовах ринкової економіки ризик – ключовий елемент підприємницької діяльності. Жорстка конкуренція на ринку, соціально-економічна, політична нестабільність, визначають актуальність проблеми вчасного розпізнавання та оцінки підприємницьких ризиків. Розвиток ризикових ситуацій може привести як до настання несприятливих збиткових наслідків, так і до позитивних результатів. Підприємець, який уміє прорахувати ризик, отримує бажаний результат у вигляді збільшення прибутку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні, методологічні та практичні аспекти управління ризиками знайшли відображення в працях багатьох закордонних учених, таких як Й. Тетенс, Д. М. Кейнс, Ф. Найт, Г. Марковіц, А. Маршал, Дж. Мілль, Н. У. Сеніор, А. Пігу тощо. Серед сучасних вітчизняних науковців питання оцінки ризиків досліджували Н. Герасимчук, Т. Говорушко, Л. Донець, М. Ігнатенко, О. Логвінова, Л. Мармуль, І. Романюк та інші. Але теоретичні та прикладні аспекти впливу ризиків на господарську діяльність підприємств в Україні досліджені недостатньо, тому існує необхідність у детальному вивченні особливостей вітчизняного господарства на прояв ризиків в ньому. Крім того, потребують подальшого удосконалення методи оцінки підприємницьких ризиків у напрямку визначення їх галузевих та вітчизняних особливостей.

Метою статті є ідентифікація поняття ризиків, визначення їх видів, оцінка впливів на ефективність підприємницької діяльності з метою розробки засобів та механізмів їх мінімізації, нейтралізації або уникнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасній фаховій літературі під ризиком у підприємницькій діяльності розуміють ймовірність (загрозу) настання події, що може викликати втрати чи зменшення прибутку за рахунок недоотримання доходів або появи додаткових витрат. Тому суттю управління ризиками є намагання забезпечити процес подолання невизначеності в ситуації неминучого вибору, на основі оцінювання ймовірності досягнення запланованого результату. Для визначення сутності ризиків у підприємницькій діяльності розмежують поняття «невизначеність» і «ризик»: «невизначеність» відображає стан маркетингового середовища; «ризик» – стан підприємницької діяльності.

Причиною-наслідковий ланцюг є наступним, адже невизначеність маркетингового середовища обумовлює ризикованість підприємницької діяльності. Сутність поняття «ризик у підприємницькій діяльності» може бути виражена через наступні взаємопов'язані характеристики: можливість недосягання запланованого результату; можливість досягнення запланованого результату; невпевненість в можливості досягнення запланованого результату; ймовірність появи втрат в процесі намагання досягти запланованого результату. Для кращого розуміння сутності ризиків доцільно назвати підходи до їх визначення (табл. 1).

Підприємницький ризик – це загроза понести втрати при будь-яких видах діяльності, пов'язаних із виробництвом продукції, товарів чи послуг, у вигляді додаткових витрат, або отримання доходів нижче від прогнозованих. Він включає ризик повної чи часткової втрати майна або грошового внеску, у тому числі й ризик банкрутства, характерний для ринкових відносин [5, с. 137].

Таблиця 1. Узагальнення наукових поглядів на зміст поняття «ризик»

Прихильники підходу	Визначення поняття
Найт Ф.	Ризик – вимірна можливість втрати частини ресурсів, недоотримання доходу або появи додаткових витрат у результаті здійснення підприємницької діяльності внаслідок невизначеності.
Вишневська О.А. [1]	Ризик – це комплекс чинників, дій або процесів, які можуть викликати матеріальні та інші втрати, збитки.
Говорушко Т.А. [2]	Ризик – економічна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності, конфліктності в ситуаціях оцінювання, управління, неминучого вибору.
Євдокименко В.М. [3]	Ризик – ймовірність (загроза) втрати господарюючим суб'єктом частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення виробничо-фінансової діяльності як на етапі планування, так і в процесі реалізації.
Чуприна І.В. [4]	Ризик – діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, що пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість оцінити вірогідність досягнення бажаного результату, невдачі, відхилення від мети, що містяться у вірогідних альтернативах

Ризик підприємницької діяльності багато в чому визначається залежністю від зовнішніх (політичних, природно-кліматичних, соціально-економічних) та внутрішніх факторів (спеціалізація, матеріально-технічна база, кадрова політика, маркетинг, фінанси, менеджмент). До основних видів підприємницьких ризиків відносяться: виробничі (невчасність графіка поставки продуктів, умови транспортування, нещасні випадки на виробництві, пошкодження майна, кваліфікація кадрів, сезонність, збій графіка роботи), інвестиційні (на стадіях підготовки проекту та його реалізації), фінансові (ризик підвищення орендних ставок, зростання цін на сировину, активізація конкурентів, загроза банкрутства).

Оскільки ризики є іманентними супутниками підприємницької діяльності, то теоретично кожна дія підприємця супроводжується адекватним видом ризику. Відповідно до багаточисельних дій підприємця існує така ж кількість ризиків. Дії підприємця піддаються класифікації, а, отже, можна класифікувати і ризики підприємницької діяльності. Розробка раціональної класифікації підприємницьких ризиків має не тільки

важливу наукову цінність, вона є надзвичайно важливою з прикладної точки зору в контексті процесів управління ризиками. Адекватна логіці підприємницької діяльності ідентифікація видів ризиків дозволяє коректно розрахувати ступінь ризику і рівні втрат та обрати методи зниження ризикованості.

По-перше, класифікація - це наукова абстракція, яка має сенс, якщо вона здатна цілісно відобразити багатоманітність світу. Спроба побудувати класифікації на ознаці «причина виникнення ризику» є контрпродуктивною і свідомо нездійсненою, оскільки утопічно спрямована на врахування максимальної кількості причин виникнення загроз. Тобто, робиться спроба врахувати та типологізувати безкінечний ряд причин. Якби людство апіорі знало і могло враховувати всі джерела загроз, то суспільне життя взагалі, і економічне життя зокрема, було безризиковим. Але це, на жаль, нездійсненна ілюзія.

По-друге, викликає сумнів доцільність введення в класифікацію деяких загальнолюдських чинників макрорівня (природно-кліматичні, кримінально-правові ризики). Підприємницька діяльність є однією з професійних форм людського існування і дослідження її специфічних ризиків повинно стосуватися лише факторів виробництва, в процесі взаємодії яких отримується прибуток і виникає ймовірність (загроза) настання події втрати чи зменшення прибутку [6, с. 49]. Вважаємо, що ризики існування людської цивілізації хоча і впливають на підприємницьку діяльність, проте недоцільно включати їх до підприємницьких ризиків, оскільки вони є ризиками для всіх форм суспільного життя.

Серед усієї різноманітності класифікацій найбільш важливою, на нашу думку, є розподіл ризиків за джерелами виникнення. За результатами дослідження існуючих класифікацій підприємницьких ризиків за даною ознакою ми пропонуємо поділяти на макроекономічні та політичні, внутрішньоекономічні, природні та кримінальні. Відмітимо, що деякі види ризиків (кримінальні, ресурсні, комерційні тощо) можуть бути викликані як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Наприклад, кримінальні ризики пов'язані із злочинами, які можуть бути скоєні як працівниками підприємства, так і сторонніми особами. Сутність окремих видів ризиків деталізована у табл. 2.

Таблиця 2. Основні види підприємницьких ризиків та їх сутність

Вид ризиків	Сутність ризику
Валютні	передбачають небезпеку грошових втрат, пов'язаних зі зміною курсу однієї валюти стосовно іншої при проведенні зовнішньоекономічних та валютних операцій, забороною або обмеженням конвертації національної валюти у іноземну валюту тощо.
Податкові	виникають в зв'язку із змінами у податковій політиці країни, що можуть погіршити результати господарської діяльності (зміна податкової системи, збільшення ставки податку, скасування пільг, переведення до іншої групи платників податку тощо).
Інфляційні	є наслідком знецінення реальних доходів в результаті зниження купівельної спроможності національної грошової одиниці, зростання витрат під впливом інфляційного зростання цін на сировину та матеріали.
Політичні	виникають у зв'язку із загостренням геополітичної та внутрішньополітичної ситуації. Факторами нестабільності можуть виступати війна, революція, націоналізації, конфіскації підприємств, введення ембарго, відмова нового уряду виконувати зобов'язання, що взяти попередниками, тощо.
Природні	пов'язані із проявом стихійних сил природи: повені, посухи, землетруси, бурі, пожежі і т. п.
Кримінальні	пов'язані із крадіжками майна, приховуванням доходів, іншими злочинами проти власності, а також корупційними злочинами, що перешкоджають правомірній підприємницькій діяльності.
Виробничо-технологічні	збитки внаслідок можливих збоїв або зупинок виробничих процесів, порушень технології, впровадження нової технології, використання сировини низької якості або незадовільної роботи персоналу тощо.
Ресурсні (майнові)	призводять до втрати майна (устаткування, сировини, готової продукції тощо) внаслідок аварійних ситуацій, транспортування, недбалості, перенапруги технічної і технологічної системи, природних причин тощо.
Комерційні	невизначеність фінансових результатів, небезпека втрат в процесі реалізації товарів, робіт і послуг внаслідок падіння попиту на товар, що реалізується підприємством, витиснення його конкурентами, введення обмежень на продаж тощо.
Фінансово-кредитні	виникають якщо отримані кредити не можуть бути своєчасно повернені, необхідністю за будь-яких умов заощадити певну частину доходу, щоб сплатити борг.
Інвестиційні	пов'язані із ризиком вкладення капіталу в активи та інноваційні розробки, які визнаються неперспективними чи не забезпечують належного позитивного економічного ефекту.
Портфельні	зумовлені можливими коливаннями ринкових відсоткових ставок за цінними паперами, якими володіє підприємство.

Джерело: узагальнено авторами за джерелами 7, 8, 9.

Оскільки ризик, як економічна категорія, відображає ймовірність непевної (випадкової) події, яка може відбутися або ні, прийняттю будь-якого господарського рішення має передувати ретельний аналіз ризику. Робота з виявлення потенційних чинників ризику в діяльності підприємства та оцінки їх значущості з

метою розробки методів зниження ризику або зменшення пов'язаних з ним несприятливих наслідків називається аналізом ризику [10, с. 25].

Процес аналізу ризику включає наступні етапи:

1. Якісний аналіз – виявлення, опис, класифікація ризиків, аналіз вихідних припущень
2. Кількісний аналіз – формалізація, моделювання, розрахунок та оцінювання можливих ризиків.
3. Вибір методів впливу на ризики (зниження, збереження чи передача) із альтернативних варіантів.
4. Прийняття рішення щодо захисту від наслідків ризикових подій.
5. Контроль результатів, переоцінка і корегування ризиків, прийняття оперативних управлінських рішень щодо їх вирішення.

Отже, першим етапом, від якого значною мірою залежність успіх управління ризиками, є їх аналіз. Виділяють якісний та кількісний аналіз ризику. Якісний аналіз ризику виявляє джерела і причини ризиків, етапи і види діяльності, при яких виникає ризик: 1) визначення потенційних зон ризиків; 2) виявлення складу ризиків, які супроводжують дану діяльність; 3) прогнозування можливих практичних вигод і негативних наслідків прояву виявлених ризиків. Якісна оцінка передбачає встановлення орієнтиру в нечисловому, термінологічному вираженні, наприклад, «мінімальний ризик», «помірний ризик», «граничний ризик», «неприпустимий ризик».

Підставою для віднесення до тієї чи іншої групи є система параметрів, встановлена для кожного портфеля ризику. Якісна оцінка дається кожній операції, що входить до складу портфеля ризиків, та по портфелю в цілому. Під час якісного аналізу ризиків використовують неформалізовані методи, такі як метод експертних оцінок, метод мозкового штурму, методи асоціацій та аналогій, метод Дельфи та інші евристичні методи. Результати якісного аналізу є базою для кількісного аналізу ризику. На етапі кількісного аналізу обчислюють значення величин окремих ризиків і ризиків підприємства (діяльності) в цілому. При цьому виявляють різні негативні наслідки можливих ризиків, оцінюють їх кількісно, розробляють систему заходів протидії ризику з розрахунком їх економічного ефекту.

Найбільш розповсюдженими методами кількісного аналізу ризику є статистичний, аналіз доцільності витрат, метод експертних оцінок та використання аналогій. Статистичний метод ґрунтується на вивченні статистичних даних про події, що мали місце на даному чи аналогічному підприємстві у минулому, з метою визначення імовірності окремої несприятливої події у майбутньому [11, с. 33]. Під час аналізу розраховують показники варіації (дисперсію, середньоквадратичне відхилення, коефіцієнт варіації, семіваріацію, семіквадратичне відхилення) та відносні показники (ймовірність, коефіцієнт ризику тощо). Метод аналізу доцільності витрат спрямований на мінімізацію розміру капіталу, що піддається ризику. Для оцінки ступеня ризику використання фінансових ресурсів підприємства використовують показники фінансової стійкості.

Методи експертних оцінок передбачають опитування компетентних осіб, висококваліфікованих спеціалістів з досліджуваної проблеми, які мають глибокі знання про об'єкт дослідження. Експерти оцінюють ризик за допомогою логічних і статистичних методів з використанням інтуїції, знань та професійного досвіду опитуваних. Сутність методу аналогій полягає в аналізі усіх наявних даних про об'єкти, що мають високий ступінь подібності з оцінюваним. Метод використовує базу даних аналогічних об'єктів для виявлення загальних залежностей і перенесення їх на досліджуваний об'єкт з метою розрахунку ймовірностей виникнення витрат [12, с. 225].

Звичайно, отримані різними методами результати будуть відрізнятися, але аналіз розходжень між ними дозволить виявити фактори, які враховуються в одних методах і не враховуються в інших, що впливає на точність оцінки і достовірність отриманих результатів. Оскільки кожна з наведених методик має свої недоліки, вдосконалення існуючих методичних підходів до оцінки підприємницьких ризиків, особливо з урахуванням їх галузевої специфіки, залишається актуальним.

Ведення будь-якого виду підприємницької діяльності пронизано ризиком, уникнути якого неможливо, особливо це стосується сфери громадського харчування. Саме походження ризиків буває різним, вони як можуть призвести до негативних фінансових наслідків, так і навпаки сприяють підйому позицій на ринку, фінансової винагороди, а також позитивно впливати на колектив, стимулюючи до отримання нових компетенцій у галузі та покращення сервісу. Саме тому, аби задовольнити потреби клієнтів часто доводиться йти на ризик, задля утримання лідерських позицій на конкурентному ринку. Для успішного функціонування бізнесу, необхідно впроваджувати своєрідні «ноу-хау», які будуть приваблювати відвідувачів і робити його унікальним серед інших аналогічних закладів.

У процесі ведення підприємницької діяльності уникнути ризику неможливо, проте можна мінімізувати негативні наслідки. Саме тому, необхідно ретельно підходити до питання вибору методів їх оцінки. Вчені пропонують використовувати метод експертних оцінок (бальна оцінка); середньоквадратичне відхилення (показник ступеня ризику реалізації); коефіцієнта варіації (стабільність ситуації або ступінь ризику); статистичний метод (кількісна інформація); аналітичний метод (експертний відбір). Перевагами усіх є об'єднання факторного аналізу параметрів, які впливають на ризик і виявлення можливих способів зниження його ступеня.

Основною метою управління ризиками є їх мінімізація з метою уникнення або часткового зменшення можливих витрат від їх дії, покриття або ж перерозподілу ризиків підприємницької діяльності у просторі та часі [13, с. 62]. Мінімізувати ризики можливо за допомогою делегування (перерозподілу інвестованих коштів); лімітування (встановлення граничних сум витрат); спеціальних застережень (відшкодування збитків); самострахування (створення натуральних і грошових страхових фондів); страхування; хеджування (укладення угод); формування центрів відповідальності в управлінні.

Висновки. На нашу думку, підприємницький ризик в сучасних умовах – це ймовірність втрати коштів й інших засобів, витрачених на виробництво та реалізацію продукції, які залежить від видів людської діяльності, природних явищ, механізмів та інструментів управління ними. Таке поняття дає змогу характеризувати ризик не лише з точки зору якісної оцінки, але й з кількісної; застосовувати конкретні методи та прийоми щодо його запобігання; ідентифікації його з ризиками, притаманними іншим сферам функціонування підприємств, – соціальної, екологічної, фінансової безпеки, організації й управління. Ризик в цьому випадку може оцінюватись якісно – його ступенем та кількісно – розміром. Необхідно ефективно та раціонально управляти ризиками. Від цього залежить фінансовий стан, безпека, життєвий цикл, ефективність і конкурентоспроможність підприємств, перспективи їх розвитку та його стратегії.

Список використаних джерел

1. Вишневецька О.А., Войцешина Н.І. *Причини виникнення та особливості управління підприємницьким ризиком в агробізнесі.* Вісник ХДУ. Сер. : Економічні науки. 2017. Вип. 23. Частина І. С. 142-145.
2. Говорушко Т. А., Стецюк К. М. *Страховання: навч. посіб.* Львів: «Магнолія 2006», 2014. 328 с.
3. Євдокименко В.М., Дергалюк Б. В. *Ризики підприємницької діяльності: розробка механізму управління.* Науковий вісник ХДУ. Сер. : Економічні науки. 2014. Вип. 5(2). С. 74-77.
4. Чуприна І.В. *Поняття та класифікація ризиків в підприємницькій діяльності.* Збірник наукових праць ВНАУ. Серія : Економічні науки. 2012. № 4. С. 187–193.
5. Ткаченко А. М., Якоюсь І.С. *Методи оцінки підприємницького ризику.* Науковий вісник Запорізької державної інженерної академії. 2008. № 1. С. 136-139.
6. Мармуль Л.О. *Прогнозування сталого розвитку сільських регіонів на засадах конкурентоспроможності та впровадження інноваційних проектів.* Науковий вісник ХДУ. – Серія: Економічні науки. Вип. 9. Ч. 7. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2014. С. 48-51.
7. Герасимчук Н.А., Мірзосєва Т.В., Томашевська О.А. *Економічні і фінансові ризики: навч. посіб.* Київ : ЦП Компринт, 2015. 288 с.
8. Донець Л.І., Шепеленко О. В., Баранцева С.М. та ін. *Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків: навч. посіб.* Київ : Центр учбової літератури, 2012. 472 с.
9. Логвінова О. П., Семененко І. М. *Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків: навч. посіб.* Харків : Вид-во «Лідер», 2015. 370 с.
10. Діба М.І. *Суть та види фінансових ризиків у системі ризик-менеджменту підприємства.* Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Облік та аудит. 2008. № 1. С. 22–28.
11. Ігнатенко М.М. *Планування і прогнозування соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки.* Агросвіт: наук. жур. № 17. 2015. С. 31-37.
12. Зоріна О.А. *Методи аналізу фінансових ризиків. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку контролю і аналізу.* 2011. №2(20). С. 221-229.
13. Романюк І.А. *Нові чинники та концепції здійснення інтенсифікації сільського господарства.* Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. №4(36). С. 60-63.

References

1. Vyshnevs'ka, O. A. & Voytseshyna, N. I. (2017). *Ppychyny vynyknennya ta osoblyvosti upravlinnya pidpnyemnyts'kyom pyzykom v ahrobiznesi* [The origins and peculiarities of management of subprime poem in agribusiness]. *Visnyk KHDU. Ser.: Ekonomichni nauky – Scientific Journal of KSU. Series «Economic Sciences», 23, 142-145 (in Ukr.)*
2. Hovorushko, T. A. & Stetsyuk, K. M. (2014). *Strakhuvannya* [Insurance]. L'viv: «Mahnoliya 2006» (in Ukr.)
3. Yevdokymenko, V. M. & Derhalyuk, B. V. (2014). *Pyzyky pidpnyemnyts'koyi diyal'nosti: rozrobka mekhanizmu upravlinnya* [The psychology of subjects: development of a management mechanism]. *Naukovyy visnyk KHDU. Ser.: Ekonomichni nauky – Scientific Journal of KSU. Series «Economic Sciences», 5(2), 74-77 (in Ukr.)*
4. Chupryna, I. V. (2012). *Ponyattya ta klasyfikatsiya ryzykiv v pidpnyemnyts'kiy diyal'nosti* [Concept and classification of risks in entrepreneurial activity]. *Zbirnyk naukovykh prats' VNAU. Seriya : Ekonomichni nauky - Proceedings of VNAU A series of economic science, 4, 187-193 (in Ukr.)*
5. Tkachenko, A. M. & Yakoyus', I. S. (2008). *Metody otsinky pidpnyemnyts'koho ryzyku* [Methods of assessing entrepreneurial risk]. *Naukovyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi – Scientific Journal of ZSEA. Series «Economic Sciences», 1, 136-139 (in Ukr.)*
6. Marmul', L. O. (2014). *Prohnozuvannya staloho rozvytku sil's'kykh rehioniv na zasadakh konkurentospromozhnosti ta vprovadzhennya innovatsiynykh proektiv* [Forecasting sustainable development of rural regions on the basis of competitiveness and implementation of innovative projects]. *Naukovyy visnyk KHDU. Seriya: Ekonomichni nauky - Scientific Journal of KSU. Series «Economic Sciences», 9, 48-51 (in Ukr.)*
7. Herasymchuk, N. A., Mirzoyeva, T. V. & Tomashevs'ka, O. A. (2015). *Ekonomichni i finansovi pyzyky* [Economic and financial policies]. Kyiv : TSP Komppynt (in Ukr.)
8. Donets', L. I., Shepelenko, O. V., Barantseva, S. M., Serhyeyeva, O. V. & Veremeychuk, O. F. (2012). *Obgruntuvannya hospodars'kykh rishen' ta otsinyuvannya pyzykiv* [Substantiation of business decisions and assessment of psychics]. Kyiv : Tsentr uchbovoyi literatury (in Ukr.)
9. Lohvinova, O. P. & Semenenko, I. M. (2015). *Obgruntuvannya hospodars'kykh rishen' i otsinyuvannya pyzykiv* [Justification of economic decisions and evaluation of psychology]. Kharkiv : Vyd-vo «Lider» (in Ukr.)

10. Dyba, M. I. (2008). *Sut' ta vydy finansovykh ryzykiv u systemi ryzyk-menedzhmentu pidpriumstva* [The essence and types of financial risks in the enterprise risk management system]. *Natsional'nyy universytet «L'vivska politekhnika». Seriya : Oblik ta audyt – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: Accounting and Audit*, 1, 22-28 (in Ukr.)

11. Ihnatenko, M. M. (2015). *Planuvannya i prohnozuvannya sotsial'noyi vidpovidal'nosti sub'yektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky* [Planning and forecasting of social responsibility of subjects of management of agrarian sphere of economy]. *Ahrosvit - Agrosvit*, 17, 31-37 (in Ukr.)

12. Zorina, O. A. (2011). *Metody analizu finansovykh pyzykiv* [Methods of analysis of financial psychics]. *Problemy teorii ta metodolohiyi bukhhalters'koho obliku kontrolyu i analizu - Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*, 2(20), 221-229 (in Ukr.)

13. Romanyuk, I. A. (2016). *Novi chynnyky ta kontseptsyi zdiysnennya intensyfikatsiyi sil's'koho hospodarstva* [New factors and concepts of implementation of intensification of agriculture]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu - Bulletin of the Berdyansk University of Management and Business*, 4 (36), 60-63 (in Ukr.)

ДАНИ ПРО АВТОРА

Аранчій Валентина Іванівна, кандидат економічних наук, професор, ректор
Полтавська державна аграрна академія
вул. Сковороди, 1/3, м. Полтава, 36003, Україна
e-mail: pdaa@pdaa.edu.ua
orcid.org/0000-0002-7391-2882
Researcher ID: E-3402-2017

Ігнатенко Микола Миколайович, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail: professorignatenko@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5713-7951

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Аранчий Валентина Ивановна, кандидат экономических наук, профессор, ректор
Полтавская государственная аграрная академия
ул. Сковороды, 1/3, м. Полтава, 36003, Украина
e-mail: pdaa@pdaa.edu.ua

Игнатенко Николай Николаевич, доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой экономики
ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина
e-mail: professorignatenko@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Aranchiy Valentina, Candidate of Economics, Professor, Rector
Poltava State Agrarian Academy
str. Skovoroda, 1/3, Poltava, 36003, Ukraine
e-mail: pdaa@pdaa.edu.ua

Ihnatenko Mykola, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economics
«Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»
str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav-Khmelnytsky, 08401, Ukraine
e-mail: professorignatenko@ukr.net

УДК 657.1

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-58-64>

ДОБУВНА І ЛІСОЗАГОТІВЕЛЬНА ГАЛУЗІ В КОНТЕКСТІ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄС

Калюга Є. В.

Мета дослідження полягає в науково-аналітичному обґрунтуванні організаційно-правових форм суб'єктів господарювання добувної і лісозаготівельної галузей відповідно до вимог облікової Директиви ЄС 2013/34 щодо розкриття повної та об'єктивної інформації податкових платежів на користь держави.

Предмет дослідження. Нормативно-правове забезпечення організаційно-правових форм суб'єктів господарювання добувної і лісозаготівельної галузей.

В статті обґрунтовується необхідність впровадження в Україні міжнародних стандартів та передових практик розкриття інформації у видобувних галузях відповідно до Ініціативи щодо забезпечення прозорості на підставі основних положень облікової Директиви ЄС 2013/34. Розкриття інформації надасть можливість громадськості доступу до повної та об'єктивної інформації щодо

платежів суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у видобувних галузях, на користь їх отримувачів, створення передумов для суспільно відповідального використання корисних копалин загальнодержавного значення. Для цього проаналізовані організаційно-правові форми суб'єктів господарювання за останні три роки (01.01.2015р.-01.01.2017р.) і визначено відповідність їх критеріям Директиви ЄС 2013/34. На підставі отриманої інформації в Україні необхідно внести коригування до нормативно-правових актів суб'єктів господарювання.

Висновки. Проведені дослідження організаційно-правового статусу діючих в Україні суб'єктів господарювання (добувної і лісозаготівельної галузей) потребує перегляду у зв'язку з вимогами Директиви 2013/34/ЄС та діючого нормативно-правового законодавства. Для цього необхідно визначити у грошовій одиниці європейських країн такі показники як загальна сума балансу, чистий оборот з урахуванням середньої чисельності працівників. Це призведе до укрупнення суб'єктів господарювання, відповідно зменшення їх кількості, що полегшить відповідно і адміністрування податків в Україні.

Ключові слова: добувна і лісозаготівельна галузі, корисні копалини, Директива ЄС 2013/34, прозорість виплат, податкові платежі на користь держави, природні ресурси, Звіт про податкові платежі на користь держави, Звіт про управління, критерії визначення суб'єктів господарювання, організаційно-правові форми.

ДОБЫВАЮЩАЯ И ЛЕСОЗАГОТОВИТЕЛЬНАЯ ОТРАСЛИ В КОНТЕКСТЕ ВСТУПЛЕНИЯ УКРАИНЫ В ЕС

Калюга Е. В.

Цель исследования заключается в научно-аналитическом обосновании организационно-правовых форм субъектов хозяйствования добывающей и лесозаготовительной отраслей в соответствии с требованиями учетной Директивы ЕС 2013/34 по раскрытию полной и объективной информации налоговых платежей в пользу государства.

Предмет исследования. Нормативно-правовое обеспечение организационно-правовых форм субъектов хозяйствования добывающей и лесозаготовительной отраслей.

В статье обосновывается необходимость внедрения в Украине международных стандартов и передовых практик раскрытия информации в добывающих отраслях в соответствии с Инициативой по обеспечению прозрачности на основе основных положений учетной Директивы ЕС 2013/34. Раскрытие информации предоставит общественности доступ к полной и объективной информации относительно платежей субъектов хозяйствования, которые осуществляют деятельность в добывающих отраслях, в пользу получателей, создание условий для общественной ответственности использования полезных ископаемых общегосударственного значения. Для этого проанализированы организационно-правовые формы субъектов хозяйствования за последние три года (01.01.2015р.-01.01.2017р.) и определено соответствие их критериям Директивы ЕС 2013/34. На основании полученной информации в Украине необходимо внести уточнения в нормативно-правовые акты субъектов хозяйствования.

Выводы. Проведенные исследования организационно-правового статуса действующих в Украине субъектов хозяйствования (добывающей и лесозаготовительной отраслей) требует пересмотра в связи с требованиями Директивы 2013/34 / ЕС и действующего нормативно-правового законодательства. Для этого необходимо определить в денежной единице европейских стран такие показатели как общая сумма баланса, чистый оборот с учетом средней численности работников. Это приведет к укрупнению субъектов хозяйствования, соответственно уменьшение их количества, что облегчит соответственно и администрирования налогов в Украине.

Ключевые слова: добывающая и лесозаготовительные отрасли, полезные ископаемые, Директива ЕС 2013/34, прозорість виплат, податкові платежі в пользу государства, Отчет об управленіи, критерии определения субъектов хозяйствования, организационно-правовые формы.

MINING AND LOGGING INDUSTRIES IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S EU ACCESSION

Kaliuha Ye. V.

The purpose of the paper is to provide scientific and analytical substantiation for the organizational and legal forms of business entities of mining and logging sectors in accordance with the requirements of the EU Accounting Directive 2013/34 on the disclosure of complete and objective information of tax payments in favour of the state.

Subject of study. Regulatory framework for the organizational and legal forms of economic entities of mining and logging sectors.

The article substantiates the need for implementation in Ukraine of international standards and best practices of disclosure of information in the extractive industries (mining and logging) in accordance with the Initiative on providing transparency based on main provisions of the accounting Directive 2013/34/EU. Disclosure of information will provide the public with the possibility to access complete and objective information on payments of business entities that operate in the extractive industries in favor of their recipients, creating preconditions for publicly responsible use of minerals resources of national importance. For this purpose, the organizational and legal forms of business entities for the last three years (01.01.2015 - 01.01.2017) have been analyzed and the

compliance of the Directive 2013/34/EU with their criteria has been determined. On the basis of the information received it is necessary to make adjustments to legal acts of the business entities in Ukraine.

Conclusions. Organizational and legal status of economic entities operating in Ukraine (mining and logging industries) needs to be revised according to the requirements of the Directive 2013/34/EU and the current legal and regulatory framework. For this it is necessary to determine such indicators as total balance sheet and net turnover considering the average number of employees in the unit of account of European countries. This will lead to the business entities consolidation correspondingly to reducing their number, and will thereafter facilitate the administration of taxes in Ukraine.

Keywords: mining and logging industry, mineral resources, Directive 2013/34/EU, transparency of payments, tax payments in favor of the state, natural resources, Statement of tax payments in favor of the state, Management report, criteria for determination of business entities, organizational and legal forms.

JEL Classification: Q23, N50

Актуальність теми. Розкриття інформації в добувних галузях відповідно до вимог ЄС є необхідною умовою для надання громадськості доступу до повної та об'єктивної інформації щодо податкових платежів суб'єктів господарювання на користь держави. Реалізація цього положення можлива при створенні передумов для суспільно відповідального використання корисних копалин загальнодержавного значення, а також для ознайомлення та обговорення в суспільстві питань, пов'язаних із використанням та управлінням державою і територіальними громадами корисних копалин. Для цього необхідно привести організаційно-правові форми суб'єктів господарювання в Україні відповідно до вимог ЄС.

Ступінь дослідження проблеми в економічній літературі. Суттєвий вклад у розвиток нормативно-правового забезпечення та розкриття інформації у видобувних галузях на підставі вимог Директиви ЄС 2013/34 внесли З.-М. В. Задорожний, Я. Д. Крупка, Л. Г. Ловінська, В. К. Орлова, В. В. Палій, В. М. Пархоменко, В. В. Сопко та ін.

Предмет дослідження. Нормативно-правове забезпечення організаційно-правових форм суб'єктів господарювання добувної і лісозаготівельної галузей.

Мета дослідження полягає в науково-аналітичному обґрунтуванні організаційно-правових форм суб'єктів господарювання добувної і лісозаготівельної галузей відповідно до вимог облікової Директиви ЄС 2013/34 щодо розкриття повної та об'єктивної інформації податкових платежів на користь держави.

Завдання дослідження. Для досягнення зазначеної мети були поставлені наступні завдання:

- провести аналіз організаційно-правових форм суб'єктів господарювання добувної і лісозаготівельної галузей відповідно до вимог облікової Директиви ЄС 2013/34;
- рекомендувати суб'єктам господарювання добувної і лісозаготівельної галузей привести у відповідність свої правові документи відповідно до діючого законодавства в Україні.

Постановка проблеми. Дослідити організаційно-правовий статус суб'єктів господарювання добувної і лісозаготівельної галузей та внести рекомендації щодо приведення його відповідно до діючого законодавства.

Результати дослідження. Зміст Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачає поступове наближення до правових відносин ЄС у сфері бухгалтерського обліку та аудиту. З урахуванням статусу України, як асоційованого члена ЄС, актуальним питанням є розгляд основних положень облікової Директиви ЄС 2013/34 Європейського Парламенту та Ради від 26.06.2013р. (надалі - Директиви ЄС 2013/34) [2], ключовим питанням якої є підвищення прозорості виплат податкових платежів на користь урядів. У зв'язку з зазначеним, передбачено, що великі підприємства та суб'єкти суспільного інтересу, **зайняті в двох галузях: добувній та лісозаготівельній (заготівлі корінного лісу)**, повинні щорічно складати окремі звіти, розкриваючи значні виплати на користь урядів тих країн, у яких вони здійснюють свою діяльність [4].

Дослідження доцільно провести відповідно наступних напрямів: аналіз складу суб'єктів зазначених галузей (за останні три роки - 2015р. - 2017р.) відповідно їх організаційно-правових форм, критерії визначення суб'єктів господарювання на підставі Директиви 2013/34/ЄС [5].

В Україні в добувній галузі видобувають природний газ, вугілля, нафту, залізні та уранові, марганцеві та ільменітові руди, цирконій, каолін (і глини); а також графіт, солі, облицювальне і будівельне каміння, нерудну сировину для металургії, мінеральні води, благородні і кольорові метали. Згідно з даними ДНВП «Геоінформ України» [13], станом на початок 2014 р. в надрах України виявлено понад 20 тис. родовищ і рудопроявів зі 117 видами мінеральної сировини, з яких приблизно половина мають промислове значення і враховуються Державним балансом запасів корисних копалин. Ринкова вартість цієї мінерально-сировинної бази оцінюється в 7,5 трлн дол. США, а у перерахунку на кожного українця – приблизно по 175 тис. дол. США.

Створення в Україні багатосторонньої групи зацікавлених осіб (надалі - БГЗО) відбулося 26.12.2012 р., а 17.10.2013 р. отримано статус країни-кандидата з Ініціативи прозорості видобувних галузей (надалі - ІПВГ).

В видобувній галузі ІПВГ – ґрунтується на підставі Міжнародного стандарту ІПВГ [13], основне призначення якого полягає у стимулюванні прозорості доходів від господарської діяльності. Країни, які впроваджують стандарт ІПВГ, зобов'язані розкривати інформацію про суми податкових та інших платежів, отриманих державою від компаній, що видобувають природні ресурси, процедур надання дозволів на користування надрами та іншої пов'язаної з надрокористуванням інформації. На сьогодні ІПВГ [8] впроваджується крім України у 51 країнах світу, в т. ч. у Казахстані, Норвегії, Великобританії, Німеччині, США та ін.

З метою посилення прозорості та вдосконалення системи управління природними ресурсами, впровадження стандартів з Ініціативи щодо забезпечення прозорості видобувних галузей, в т.ч. для

покращення інвестиційного клімату прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення прозорості у видобувних галузях» [11] Реалізація цього Закону та постанова КМУ «Про порядок забезпечення прозорості у видобувних галузях» [12] зобов'язує надрокористувачів надавати та оприлюднювати інформацію (в установленому Урядом порядку) про загальнодержавні та місцеві податки та збори, інші платежі, а також про виробничу (господарську) діяльність з користування надрами.

В рамках вдосконалення нормативного забезпечення ІПВГ було розроблено та зареєстровано у Верховній Раді проект Закону України «Про розкриття інформації у видобувних галузях» [10] який окрім підвищення прозорості, сприятиме виконанню зобов'язань за Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Починаючи з 2013 року та за 2014-2015роки в Україні почали складати перший [9], а потім і другий Звіт про прозорість [7], який демонструє усім зацікавленим сторонам, як відбувається управління природними ресурсами країни, та які доходи при цьому генеруються. Для підготовки такого звіту, а також співставлення даних за платежами держави, від компаній, які здійснюють господарську діяльність з видобування природних ресурсів, обирається Незалежний адміністратор, тобто незалежна компанія з відповідним досвідом.

Проведений аналіз функціонування суб'єктів організаційно-правових форм господарювання в добувній промисловості та розроблення кар'єрів (табл. 1) за останні три роки (01.01.2015р.-01.01.2017р.) свідчить що їх кількість має тенденцію до зростання з 3166 до 3529, тобто на 363одиноці. Якщо до 2016р.рахувалися суб'єкти господарювання в цілому, то станом на 2016 рік окремо виділено зі статусом та без статусу юридичної особи. Серед суб'єктів господарювання на початок 2017року зі статусом юридичної особи функціонують 87.2%, в т.ч. приватні підприємства (12,0 %) та акціонерні товариства з обмеженою відповідальністю (75,2%).

Таблиця 1. Суб'єкти добувної промисловості і розроблення кар'єрів за ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання в Україні станом на 01.01.2015–01.01.2017рр. [8],

Суб'єкти за організаційно-правовими формами господарювання		Всього суб'єктів станом на:			
Код	Найменування	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	
				за КВЕД-2010	за звітом [9]
1	2	3	4	5	6
Всього суб'єктів		3166	3361	3529	670
у т.ч.					
зі статусом юридичної особи		x	3087	3272	
без статусу юридичної особи		x	274	257	
120	Приватне підприємство	374	388	398	50
130	Колективне підприємство	7	7	7	2
140	Державне підприємство	75	76	78	78
150	Комунальне підприємство	17	17	18	2
160	Дочірнє підприємство	57	59	58	13
170	Іноземне підприємство	6	6	6	2
180	Підприємство об'єднання громадян	4	6	7	
193	Спільне підприємство	2	2	2	2
230	Акціонерне товариство	197	195	196	69
240	з обмеженою відповідальністю	2113	2292	2462	384
250	з додатковою відповідальністю	19	19	19	3
270	Командитне товариство	1	1	1	
310	Виробничий кооператив	3	3	3	1
340	Сільськогосподарсько-виробничий	1	1	1	
425	Державна організація (установа, заклад)	1	1	1	1
510	Асоціація	1	1	1	
520	Корпорація	2	2	2	
530	Консорціум	1	1	1	
540	Концерн	1	1	1	
590	Інші об'єднання юридичних осіб	1	1	1	
610	Філія	269	270	251	60
620	Представництво	5	4	6	2
930	Споживче товариство	1	1	1	
995	Інші організаційно-правові форми	8	7	8	1

Одночасно станом на 01.01.2017 року проаналізовано інформацію щодо кількості суб'єктів господарювання (670 одиниць), які склали Звіт ІПВГ України за 2014–2015 рр.

Із загальної кількості 670 суб'єктів, різноманітних організаційно-правових форм налічується 19. Найбільша частка належить товариству з обмеженою відповідальністю (384, або 57,3% від загальної кількості), державним підприємствам (78, або 11,6%). Крім того, публічні акціонерні товариства (69), займають 10,3% у загальній кількості, приватні підприємства (50) – 7,4 %, інші – 23,4%.

Проведення поглибленого аналізу наявності суб'єктів господарювання в Україні свідчить, що їх чисельність станом на 01.01.2017р. складає 3272 одиниці, в той час Звіт[7] подали тільки 670 одиниць. Таким чином наведені данні свідчать, що за 2014 – 2015 рік у Звіт про прозорість склали тільки 20,4% (3272 : 670) суб'єктів добувної галузі, тобто їх п'ята частина.

В лісозаготівельній галузі. Ліси знаходяться у підпорядкуванні різних органів влади: Держлісагентство – 6,8 млн га (66%), органи місцевого самоврядування (ліси державної власності) – 1,3 млн га (12%), розташовані на землях запасу і не надані в користування – 0,8 млн га (8%), Мінагрополітики – 0,6 млн га (5%), Міноборони – 0,2 млн га (2%), МНС – 0,2 млн га (2%), Мінприроди – 0,2 млн га (1%); Мінінфраструктури – 0,1 млн га (1%), інші міністерства і відомства – 0,2 млн га (2%) [8].

Станом на 01.01.2013 року підприємства лісового господарства за організаційно-правовими формами організації поділялися таким чином: державні підприємства – 331 (39,0%); господарські товариства – 192 (22,7%); приватні підприємства – 114 (13,5%); виробничі кооперативи – 12 (1,4%); підприємства інших форм господарювання – 198 (23,4 %) [8].

Склад суб'єктів лісозаготівельної галузі за організаційно-правовими формам и станом на 01.01.2015–01.01.2017рр. наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Кількість суб'єктів лісозаготівлі (А.02.20) за ЄДРПОУ за організаційно-правовими формам господарювання в Україні станом на 01.01.2015– 01.01.2017 рр.[8]

Суб'єкти за організаційно-правовими формами господарювання		Всього суб'єктів станом на:		
Код	Найменування	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017
1	2	3	4	5
Всього суб'єктів		555	647	723
у т.ч.				
зі статусом юридичної особи			639	715
без статусу юридичної особи			8	8
110	Фермерське господарство	5	6	6
120	Приватне підприємство	178	188	194
130	Колективне підприємство			
140	Державне підприємство	34	35	36
150	Комунальне підприємство	11	11	10
160	Дочірнє підприємство	16	16	17
180	Підприємство об'єднання громадян	1	1	1
193	Спільне підприємство	1	1	1
230	Акціонерне товариство	1	1	1
240	з обмеженою відповідальністю	290	370	439
250	з додатковою відповідальністю	1	1	1
310	Виробничий кооператив	2	2	2
320	Обслуговуючий кооператив			
330	Споживчий кооператив			
340	С.-г. виробничий	3	3	3
350	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив	2	2	2
425	Державна організація (установа, заклад)	1	1	1
590	Інші об'єднання юридичних осіб			
610	Філія	8	8	8
995	Інші організаційно-правові форми	1	1	1

Проведений аналіз функціонування суб'єктів організаційно-правових форм господарювання лісозаготівельної галузі свідчить, що починаючи з 2015 року їх почали поділяти окремо зі статусом юридичних (у 2016р. – 98,7%, 2017р. – 98,9%) та фізичних осіб (у 2016р. – 1,3 %, 2017р. - 1,1 %). Серед зазначених суб'єктів у 2016р. та відповідно 2017р. складають: приватні підприємства 29,1% та 26,8%; акціонерні товариства з обмеженою відповідальністю 57,2% та 60,7 %; інші суб'єкти 13,7% та 12,5%. Слід зазначити, що

в останній період зменшується кількість приватних і інших суб'єктів, в той же час зростає доля акціонерних товариств з обмеженою відповідальністю.

На сьогодні в лісозаготівельній галузі здійснюється робота по формуванню Звіту про прозорість.

Вважаємо, що найближчим часом (два – три роки) всі суб'єкти господарювання добувної та лісозаготівельної галузей будуть складати Звіт про прозорість, що дозволить: підвищити ефективність результатів їх діяльності, сприятиме впровадженню екологічної відповідальності та запобіганню корупції.

Результати проведеного аналізу змісту Директиви 2013/34/ЄС[2] (ст.1 та ст. 3, Гл.1) «Сфера застосування, визначення і категорії компаній і груп») свідчить про невідповідність організаційно-правових форм суб'єктів господарювання порівняно з тими, що застосовуються в Україні як в добувній так і в лісозаготівельній галузях. Зокрема, відповідно до Господарського кодексу України[1] та Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [3] для визначення статусу суб'єктів господарювання не передбачено застосування фінансових показників (табл.3) визначених в євро (загальна сума балансу, чистий оборот) та середня чисельність працівників (чол.).

Таблиця 3. Критерії віднесення суб'єктів господарювання до організаційно-правової форми відповідно до Директиви 2013/34/ЄС

Організаційно-правова форма суб'єкта господарювання	Загальна сума балансу, євро	Чистий оборот, євро	Середня чисельність працівників, чол.
Середнє підприємство	20 000 000	40 000 000	250
Велике підприємство	>20 000 000	>40 000 000	> 250

Відповідно до вимог Директиви 2013/34/ЄС[2], суб'єкти господарювання в Україні із трьох наведених показників повинні відповідати хоча б двом. У зв'язку з зазначеним, потрібно переглянути організаційно-правовий статус суб'єктів господарювання в Україні (в добувній та лісозаготівельній галузях), що призведе до їх укрупнення, зменшення кількості та полегшення адміністрування податків.

Висновки: Проведені дослідження організаційно-правового статусу діючих в Україні суб'єктів господарювання (добувної і лісозаготівельної галузей) потребує перегляду у зв'язку з вимогами Директиви 2013/34/ЄС та діючого нормативно-правового законодавства. Для цього необхідно визначити у грошовій одиниці європейських країн такі показники як загальна сума балансу, чистий оборот з урахуванням середньої чисельності працівників. Це призведе до укрупнення суб'єктів господарювання, відповідно зменшення їх кількості, що полегшить відповідно і адміністрування податків в Україні.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України: № 436-IV 16 січня 2003 р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/436-15.
2. Директива 2013/34/ЄС Європейського Парламенту та Ради про щорічну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов'язані з ними звіти певних типів компаній, що вносять виправлення до Директиви 2006/43/ЄС Європейського Парламенту і Ради та, яка відміняє Директиву Ради 78/660/ЄСР і 83/349/ЄСР: Міжнародний документ від 26.06.2013 р. URL: <http://www.apu.com.ua/files/23345235325.pdf>
3. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні. Закон України 16 липня 1999 №996-XIV. URL: <https://www.profiwins.com.ua/uk/legislation/laws/247.html>
4. Калюга Є. В. Нормативно-правове забезпечення суб'єктів добувної галузі в контексті формування Звіту про прозорість. Вісник Тернопільського національного економічного університету, 2017. Тернопіль, №4, С. 159-172.
5. Калюга Є. В. Особливості нормативно-правового забезпечення підприємств лісозаготівельної галузі: управлінський аспект. Облік, аналіз, аудит, звітність та оподаткування в умовах глобалізації економіки: монографія / за ред. Й. Я. Даньківа. Ужгород. Вид. УжНУ «Говерла», 2018. С. 155-162.
6. Лісове господарство України. Держлісагентство. Київ : «ЕКО-інформ», 2014. 20 с.
7. Національний звіт ІПВГ України за 2014–2015 року. URL: <http://eiti.org.ua/2017/02/opublikovano-druhyj-zvit-ipvh-ukrajiny/>
8. Опис відомостей з бази «Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що містить перелік юридичних та фізичних осіб-підприємців», без урахування окупованих територій: АР Крим та м. Севастополь, URL: <http://data.gov.ua/file/74692/download?token=rHvjKJHr>
9. Перший національний звіт ІПВГ України за 2013 рік. URL: <http://eiti.org.ua/biblioteka/>
10. Про розкриття інформації у видобувних галузях : проект Закону України від 17.06.2016 № 4840. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59455
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення прозорості у видобувних галузях : Закон України від 16.06.2015 р. № 521-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/521-19>
12. Про затвердження Порядку забезпечення прозорості у видобувних галузях : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 02.12.2015 № 1039. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1039-2015-%D0%BF>
13. Стандарт ІПВГ 2016 (неофіційний переклад). URL: https://eiti.org/sites/default/files/documents/eiti_standard_2016_ukrainian.pdf

References

1. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy: № 436-IV 16 sichnia 2003 r.* [The Commercial Code of Ukraine]. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. *Dyrektyva 2013/34/leS Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady pro shchorichnu finansovu zvitnist, konsolidovanu finansovu zvitnist ta pov'язani z nymy zvity pevnykh typiv kompanii, shcho vnosiat vypravlennia do Dyrektyvy 2006/43/leS Yevropeiskoho Parlamentu i Rady ta, yaka vidminiaie Dyrektyvy Rady 78/660/leSR y 83/349/leSR: Mizhnarodnyi dokument vid 26.06.2013 r.* [Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC: International document of June 26, 2013]. URL : <http://www.apu.com.ua/files/23345235325.pdf>
3. *Pro bukhhalterskyi oblik i finansovu zvitnist v Ukraini. Zakon Ukrainy 16 lypnia 1999 №996-XIV.* [On accounting and financial reporting in Ukraine: the Law of Ukraine № 996-XIV (with changes and additions) of July 16, 1999]. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
4. *Kaliuha Y. V. (2017). Normatyvno-pravove zabezpechennia subiektiv dobuвної haluzi v konteksti formuvannia Zvitu pro prozorst [Regulatory and legal provision of the extractive industry enterprises in the context of the formation of the Transparency Report]. Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu - Bulletin of the Ternopil National Economic University, 4. 159-172.*
5. *Kaliuha Y. V. (2018). Osoblyvosti normatyvno-pravovoho zabezpechennia pidpriemstv lisozahotivelnoi haluzi: upravlinskyi aspekt [Peculiarities of regulatory and legal provision of enterprises of logging industry: managerial aspect]. Oblik, analiz, audyt, zvitnist ta opodatkuvannia v umovakh hlobalizatsii ekonomiky : monohrafiia /za red. Y. Ya. Dankiva. Uzhhorod. Publishing House UzhNU «Hoverla», 155-162.*
6. *Lisove hospodarstvo Ukrainy. Derzhlisahentstvo. Forestry of Ukraine. The State Agency of Forestry. Kyiv. : «EKO-Inform», 2014. 20 p.*
7. *Natsionalnyi zvit IPVH Ukrainy za 2014–2015 roky [National report of EITI of Ukraine on 2014–2015]. URL : <http://eiti.org.ua/2017/02/opublikovano-druhyj-zvit-ipvh-ukrajiny/>*
8. *Opys vidomostei z bazy «ledynyi derzhavnyi reiestr yurydychnykh osib, fizychnykh osib-pidpriiemstiv ta hromadskykh formuvan, shcho mistyt perelik yurydychnykh ta fizychnykh osib-pidpriiemstiv», bez urakhuvannia okupovanykh terytorii: AR Krym ta m. Sevastopol [Description of information from the database «The unified state register of legal entities, individuals - entrepreneurs and public formations, which contains a list of legal entities and individuals – entrepreneurs», without taking into account the occupied territories: Crimea and Sevastopol] URL : <http://data.gov.ua/file/74692/download?token=rHvjKJHr>*
9. *Pershyy natsionalnyi zvit IPVH Ukrainy za 2013 rik [First national report EITI of Ukraine on 2013]. URL : <http://eiti.org.ua/biblioteka/>*
10. *Pro rozkryttia informatsii u vydobuvnykh haluziakh : proekt Zakonu Ukrainy vid 17.06.2016 № 4840 [On disclosure of information in extractive industries: the draft of the Law of Ukraine of June 17, 2016 № 4840]. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59455*
11. *Pro vnesennia zmin do deiaknykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennia prozorsti u vydobuvnykh haluziakh : Zakon Ukrainy vid 16.06.2015 r. № 521-VIII. [On amending certain legislative acts of Ukraine on transparency in extractive industries: the Law of Ukraine of June 16, 2015 p. № 521-VIII]. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/521-19>*
12. *Pro zatverdzhennia Poriadku zabezpechennia prozorsti u vydobuvnykh haluziakh : zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 02.12.2015 № 1039. [On approval of the procedure for ensuring transparency in the extractive industries: approved by the decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 02, 2015 № 1039]. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1039-2015-%D0%BF>*
13. *Standart IPVH 2016 (neofitsynyi pereklad) [Standard EITI 2016 (unofficial translation)]. URL : https://eiti.org/sites/default/files/documents/eiti_standard_2016_ukrainian.pdf*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Калюга Євгенія Василівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку та оподаткування Національний університет біоресурсів і природокористування України
e-mail: kalyuha.e.v@nubip.edu.ua
orcid.org/0000-0001-9057-7476

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Калюга Евгения Васильевна, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой учета и налогообложения
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
e-mail: kalyuha.e.v@nubip.edu.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kaliuha Yevheniia, Doctor of Economics, Professor, the Head of the Department of Accounting and Taxation National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
e-mail: kalyuha.e.v@nubip.edu.ua

МОЖЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ДО ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮГІВ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

Кушніренко О. М.,
Зарудна О. С.

Актуальність теми дослідження пояснюється впливом глобалізації в результаті якої все більше і більше продуктів проходять через глобальні ланцюги доданої вартості, щоб досягти кінцевого споживача, що призводить до появи нових форм організації суспільного виробництва, включення до яких надає нові можливості для українських виробників.

Постановка проблеми. Використання сприятливих можливостей та мінімізація загрозливих чинників лібералізації зовнішньої торгівлі у все більш відкритому та конкурентному середовищі ставить нові вимоги для виробничих підприємств. Розвиток глобальних виробничих систем надає можливості для включення в глобальні ланцюжки доданої вартості промисловості України та потребує подальших наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти розвитку глобальних ланцюгів доданої вартості промисловості знайшли відображення у багатьох наукових працях зарубіжних та вітчизняних учених: П.Марша, Р. Каплінського, К.Шваба, Р.Райха, Д. Родріка, Е.Райнерта, С.Вебера, Г.Джереффі, Гейця В.М., Вишневського О.С., Дейнеко Л.В., Кизима М.О., Кваша Т.К., Ляшенко В.І., Мусіної Л.А., Пятницького В.Т., Сіденко В.Р. та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В умовах посилення впливу інтеграційних процесів на розвиток міжнародної торгівлі та виробництва залишається недостатньо дослідженою проблема вибору найбільш ефективних способів інтеграції до глобальних ланцюгів доданої вартості для переробної промисловості України як надійного постачальника продукції з більш високим ступенем переробки.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданням дослідження є аналіз особливостей формування ланцюгів створення доданої вартості та способи інтеграції до них для переробної промисловості України як надійного постачальника продукції з більш високим ступенем переробки. Метою дослідження є розробка пропозицій щодо можливих напрямів сприяння інтеграції переробної промисловості України до глобальних ланцюгів створення доданої вартості.

Метод або методологія проведення дослідження. У роботі використані загальнонаукові методи: абстрактно-логічний, індукції та дедукції, системного підходу; аналізу і синтезу, а також спеціальні методи дослідження: структурно-функціонального аналізу, експертних оцінок.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Розкрито існуючі підходи до визначення поняття ланцюгів створення доданої вартості та здійснено їх групування за сутнісними ознаками; досліджено особливості та сучасні тренди розвитку глобальних ланцюгів вартості в переробній промисловості; виокремлено можливості та існуючі ризики при вбудовуванні в ланцюги створення доданої вартості для країн, що розвиваються; та обґрунтовано практичні рекомендації щодо вибору найбільш ефективних способів інтеграції до глобальних ланцюгів доданої вартості для переробної промисловості України як надійного постачальника продукції з більш високим ступенем переробки.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування державної промислової політики щодо основних аспектів розвитку промисловості в контексті інтеграційних процесів.

Висновки відповідно до статті За результатами проведеного дослідження було здійснено оцінку інтеграції українських виробничих компаній в міжнародні ланцюги доданої вартості. Враховуючи зміну географічних та товарних векторів вітчизняного експорту, подальші перспективи участі України в глобальному торговельному просторі залежатимуть від того, чи буде досягнуто зростання конкурентоспроможності внутрішньої частини ланцюга доданої вартості. Впровадження ефективних інструментів стимулювання входження переробної промисловості України до глобальних ланцюгів доданої вартості передбачає створення ефективної політики та інституцій, націлених на усунення обмежень при інтеграції українського виробника до міжнародних виробничих мереж.

Ключові слова: міжнародна торгівля, торговельна політика, промисловість, глобальні ланцюги доданої вартості, експортний потенціал, торговельна інтеграція.

ВОЗМОЖНОСТИ ИНТЕГРАЦИИ УКРАИНСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В ГЛОБАЛЬНЫЕ ЦЕПОЧКИ ДОБАВЛЕННОЙ СТОИМОСТИ

Кушніренко О. Н.,
Зарудная О. С.

Актуальность темы исследования объясняется влиянием глобализации в результате которой все больше и больше продуктов проходят через глобальные цепи добавленной стоимости при поступлении к конечному потребителю, что приводит к появлению новых форм организации общественного производства, включение в которые предоставляет новые возможности для украинских производителей.

Постановка проблеми. *Использование благоприятных возможностей и минимизация угрожающих факторов либерализации внешней торговли во все более открытой и конкурентной среде ставит новые требования для производственных предприятий. Развитие глобальных производственных систем предоставляет возможности для включения в глобальные цепочки добавленной стоимости для промышленности Украины и требует дальнейших научных исследований.*

Анализ последних исследований и публикаций. *Различные аспекты развития глобальных цепочек добавленной стоимости промышленности нашли отражение во многих научных трудах зарубежных и отечественных ученых: П.Марша, Р. Каплински, К.Шваба, Р.Райха, Д. Родрика, Е.Райнерта, С.Вебера, Г.Джереффи, Гейца В.М., Вишневого А.С., Дейнеко Л.В., Кизима Н.А., Кваши Т.К., Ляшенко В.И., Мусиной Л.А., Пятницкого В.Т., Сиденко В.Р. и других.*

Выделение неисследованных частей общей проблемы. *В условиях усиления влияния интеграционных процессов на развитие международной торговли и производства проблема выбора наиболее эффективных способов интеграции в глобальные цепочки добавленной стоимости для перерабатывающей промышленности Украины как надежного поставщика продукции с более высокой степенью переработки остается недостаточно исследованной.*

Постановка задачи, цели исследования. *Задачей исследования является анализ особенностей формирования цепей создания добавленной стоимости и способы интеграции в них для перерабатывающей промышленности Украины как надежного поставщика продукции с более высокой степенью переработки. Целью исследования является разработка предложений относительно возможных направлений содействия интеграции перерабатывающей промышленности Украины в глобальные цепочки добавленной стоимости.*

Метод или методология проведения исследования. *В работе использованы общенаучные методы: абстрактно-логический, индукции и дедукции, системного подхода; анализа и синтеза, а также специальные методы исследования: структурно-функционального анализа, экспертных оценок.*

Изложение основного материала (результаты работы). *Раскрыты существующие подходы к определению понятия цепочек добавленной стоимости и осуществлена их группировка по существенным признакам; исследованы особенности и современные тренды их развития в перерабатывающей промышленности; выделены возможности и существующие риски при встраивании в цепочки добавленной стоимости для развивающихся стран и обоснованы практические рекомендации по выбору наиболее эффективных способов интеграции в глобальные цепочки добавленной стоимости для перерабатывающей промышленности Украины.*

Область применения результатов *Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования государственной промышленной политики по основным аспектам развития промышленности в контексте интеграционных процессов.*

Выводы в соответствии со статьей. *По результатам проведенного исследования была проведена оценка интеграции украинских производственных компаний в международные цепи добавленной стоимости. Учитывая изменение географических и товарных векторов отечественного экспорта, дальнейшие перспективы участия Украины в глобальном торговом пространстве зависят от того, будет ли достигнут рост конкурентоспособности внутренней части цепочки добавленной стоимости. Внедрение эффективных инструментов стимулирования вхождения перерабатывающей промышленности Украины в глобальные цепочки добавленной стоимости предусматривает создание эффективной политики и институтов, нацеленных на устранение ограничений при интеграции украинского производителя с международными производственными сетями.*

Ключевые слова: *международная торговля, торговая политика, промышленность, глобальные цепочки добавленной стоимости, экспортный потенциал, торговая интеграция.*

OPPORTUNITIES FOR THE INTEGRATION OF THE UKRAINIAN INDUSTRY INTO GLOBAL VALUE CHAINS

Kushnirenko O. M.,
Zarudna O. S.

Relevance of the research topic *is due to the impact of globalization which had brought an increasing number of more and more products pass through global value-added chains to reach the end users. That has led to new forms of transnational production, that gives new opportunities for Ukrainian producers.*

Formulation of the problem. *The utilizing the opportunities and mitigating the negative impact of the liberalization of foreign trade makes new requirements for production oriented businesses in a more open and competitive international environment. The development of global production systems provides opportunities for participating in global value chains, that opens up new opportunities for the industry of Ukraine and requires further scientific researches.*

Analysis of recent research and publications. *There are various dimensions to the development of global value chains of industry that need to be taken into account. The most important of these are P.Marsh, R.Kaplinski and Morris, K.Schwab, R.Rajk, D.Rodrik, E.Rajnert, S.Veber, P Labasta, G. Dzerffi, Geets VM, Vishnevsky AS, Deineko LV, Kizim NA, Kvasha TK, Lyashenko VI, Musina LA, Pyatnitsky VT, Sidenko V.R. and others.*

Selection of unexplored parts of the general problem. In the context of increasing influence of integration processes on the development of international trade and production, the problem of choosing the most effective ways of integration into global value chains for the processing industry of Ukraine as a reliable supplier of products with a higher degree of processing remains insufficiently studied.

Setting the task, the purpose of the study. The objective of the article is to analyze the features of the formation of value added chains and ways of integrating them into the processing industry of Ukraine as a reliable supplier of products with a higher degree of processing. The purpose of the study is developing the proposals for possible constructive ways of promoting the integration of Ukrainian processing industry into global value-added chains.

Method or methodology for conducting research. This paper used of general scientific: abstract-logical, induction and deduction, systemic approach; analysis, and synthesis and special scientific research methods: statistical comparisons, grouping, sampling; structure-functional analysis, expert judgments.

Presentation of the main material (results of work). The existing approaches to the definition of the notion of value added chains are disclosed and their grouping is carried out on significant grounds; The features and modern trends in the development of global value chains in the processing industry are explored; The opportunities and the existing risks have been identified in the chain of value added for the developing countries; and substantiated practical recommendations for choosing the most effective ways of integration into global value chains for the processing industry of Ukraine as a reliable supplier of products with a higher degree of processing.

The field of application of results.. The results of this research can be applied in the process of formation and implementation of Ukraine's integration industrial policy.

Conclusions according to the article. In the article authors was made in assessment of the integration of Ukrainian manufacturing companies into global value chains. The adoption of effective tools and instruments for encouraging the entry of Ukraine's processing industry into global value chains provides for the creation of effective policies and institutions, aimed at eliminating restrictions in the the Ukrainian producers integration into international production networks.

Key words: international trade, trade policy, industry, global value chains, export potential, trade integration.

JEL Classification E 23, F01, F13, F15, F62

Актуальність теми дослідження. Світ змінюється: поява нових технологій та їх стрімке поширення, зростання обсягів світової торгівлі та інвестиційних потоків призводить до поглиблення економічної глобалізації та розвитку гібридного виробництва. Глобальне переміщення виробничих мереж транснаціональними компаніями та включення в ланцюги створення доданої вартості виробників країн з різним рівнем розвитку посилюють важливість досліджень можливостей інтеграції промисловості України до глобальних виробничих мереж. Вбудовуючись в ланцюги доданої вартості, промислові виробники України вимушені пристосовуватись до вимог світового попиту. Це призводить до змін у структурі промисловості: в тих секторах, які орієнтовані на експорт, зростання числа виробників відбувається більш високими темпами, ніж в інших секторах. З іншого боку, подальша лібералізація зовнішньої торгівлі призводить до посилення конкуренції на внутрішньому ринку у зв'язку зі зростаючим імпортом, що є джерелом додаткових ризиків. У цих умовах зміна стратегічної поведінки виробників і, як наслідок, структури промислового виробництва країни та окремих секторів, є одним з напрямків адаптації національного виробництва до нових викликів і можливостей, обумовлених міжнародною торгівлею.

Актуальність особливостей формування ланцюгів створення доданої вартості в переробній промисловості з точки зору виробництва та торгівлі, можливостей залучення окремих сфер переробної промисловості України до вищих ланок глобальних ланцюгів доданої вартості є надзвичайно гострою в сучасних умовах посилення міжнародної конкуренції.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Різні аспекти розвитку глобальних ланцюгів доданої вартості промисловості знайшли відображення у багатьох наукових працях зарубіжних та вітчизняних учених. Концептуальні засади досліджуваного поняття сформувавали зарубіжні науковці різних напрямів і шкіл сучасної економічної думки. До їх числа можна віднести праці П.Марша, Р. Каплінського та Морріса, К.Шваба, Р.Райха, Д. Родріка, Е.Райнерта, С.Вебера, П.Лабаста, Г.Джереффі та інших. Р.Райх наголошує на тому, що в сучасній глобальній економіці інтернаціоналізація економіки перетворює стадії виробництва продукції на послідовні ланки міжнародного кооперованого виробництва. К.Шваб в своїх дослідженнях зазначає, що характер глобальних змін є настільки фундаментальним, що суспільству необхідно підготуватись до викликів часу як великих можливостей, так і потенційних небезпек. В Україні різним аспектам інтегрованого промислового розвитку та особливостям формування ланцюгів доданої вартості присвячують свої роботи такі науковці, як: Геєць В.М., Вишневський О.С., Дейнеко Л.В., Кизим М.О., Кваша Т.К., Ляшенко В.І., Мусіна Л.А., Пятницький В.Т., Сіденко В.Р. та ін. Разом з тим, в умовах посилення впливу інтеграційних процесів на розвиток міжнародної торгівлі та виробництва залишається недостатньо дослідженою проблема вибору найбільш ефективних способів інтеграції до глобальних ланцюгів доданої вартості для переробної промисловості України як надійного постачальника продукції з більш високим ступенем переробки.

Предметом дослідження є теоретичні та методичні підходи щодо розвитку ланцюгів доданої вартості в контексті промислового розвитку.

Об'єктом дослідження є особливості формування ланцюгів створення доданої вартості та способи інтеграції до них для переробної промисловості України як надійного постачальника продукції з більш високим ступенем переробки.

Метою дослідження є розробка пропозицій щодо можливих напрямів сприяння інтеграції переробної промисловості України до глобальних ланцюгів створення доданої вартості, що призведе до диверсифікації промисловості та створення нових виробництв з більш глибоким ступенем переробки, що забезпечить міжгалузеві структурні зміни і перехід економіки на новий технологічний рівень.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних **завдань**:

- розкрити існуючі підходи до визначення поняття формування ланцюгів створення доданої вартості та здійснити їх групування за сутнісними ознаками, а саме за масштабом і територіальним охопленням, структурою управління і способом вимірювання доданої вартості;

- на основі аналізу зрушень в розміщенні та управлінні глобальними ланцюгами вартості на рівні галузей і регіонів світу сформулювати особливості та сучасні тренди розвитку глобальних ланцюгів вартості в переробній промисловості;

- дослідити можливості та існуючі ризики при вбудовуванні в ланцюги створення доданої вартості для країн, що розвиваються;

- розробити практичні рекомендації щодо вибору найбільш ефективних способів інтеграції до глобальних ланцюгів доданої вартості для переробної промисловості України як надійного постачальника продукції з більш високим ступенем переробки.

Методи дослідження. У роботі використані загальнонаукові методи: абстрактно-логічний, індукції та дедукції, системного підходу; аналізу і синтезу, а також спеціальні методи дослідження: аналіз можливостей і обмежень, які постають при вбудовуванні окремого виробника в ланцюги доданої вартості; статистичних порівнянь, групування, вибірки; структурно-функціонального аналізу, експертних оцінок при розробці рекомендацій щодо можливих напрямів сприяння інтеграції переробної промисловості України до глобальних ланцюгів доданої вартості.

Постановка проблеми. Використання сприятливих можливостей та мінімізація загрозливих чинників лібералізації зовнішньої торгівлі у все більш відкритому та конкурентному середовищі ставить нові вимоги для виробничих підприємств. Розвиток сучасних технологій, в тому числі інформаційних, ініціює розвиток глобальних виробничих систем та надає можливості для включення в глобальні ланцюжки доданої вартості значної кількості країн, в яких є відповідні професійні компетенції, наявний кадровий потенціал та доступні ресурси за конкурентною ціною. Це і є конкурентними перевагами нашої країни, що дозволяє українським виробниками стати надійними учасниками глобальних ланцюгів доданої вартості.

Результати дослідження. Сьогодні в світовій науковій думці не існує єдиного підходу щодо визначення поняття ланцюгів доданої вартості, оскільки концепція їх формування використовується для різноманітних цілей в залежності від результатів економічної та соціальної організації. В контексті посилення впливу глобалізації, що спричинила трансформацію традиційних форм підприємництва до більш гнучких, мережевих форм співробітництва, стрімкого розвитку набувають такі інтегровані структури, що характеризується складними структурними та процесними зв'язками між всіма учасниками на принципах стратегічного партнерства як ланцюги або мережі створення доданої вартості [1].

Характеризуючи механізм формування ланцюгів створення доданої вартості, різні дослідники акцентують увагу на їх різних особливостях. Відомий фахівець в області «мережевої економіки» – М. Кастельс, після проведення досліджень у США, Японії, Тайвані, Південній Кореї, Гонконгу, Китаї, Західній Європі (Англиї, Франції), Росії, зазначає, що в умовах ключової ролі технології генерування знань, обробки інформації та символічної комунікації досягнення певного рівня продуктивності та існування конкуренції можливе лише всередині глобальної взаємозалежної мережі [2, с. 81], а нові економічні форми будуються навколо глобальних мережевих структур капіталу, управління та інформації, тобто компанії, фірми і, у все більшій мірі, інші організації та інституції об'єднуються в мережі різної конфігурації, структура яких характеризує відхід від традиційних відмінностей між великими корпораціями і малим бізнесом, охоплюючи сектори та економічні групи, організовані за географічним принципом [3].

Відомий економіст П.Марш пояснює неминучість інтеграції підприємств в мережеві структури та необхідність формування ефективних ланцюгів поставок в глобалізованій економіці [4, с. 11].

Лауреат Нобелівської премії з економіки Пол Кругман відзначає, що якщо на початку ХХ ст. той чи інший споживчий товар міг бути експортований тільки один раз, то сьогодні його можна вивезти багато разів. Товар, виготовлений в одній країні, може бути зібраний з компонентів, зроблених в інших країнах, а вони в свою чергу можуть бути укомплектовані з субкомпонентів, виготовлених в інших країнах. В результаті інтегрована в глобальне виробництво кінцевого продукту торгівля може включати в себе кілька вартостей, доданих на всіх стадіях виробництва [5, с. 334].

Р. Каплінський та М. Моріс зазначають, що глобальні ланцюги доданої вартості (ГЛДВ) охоплюють всі сектори економіки, мають широкий географічний розподіл та визначають спеціалізацію окремих фірм та країн в цілому на окремих стадіях виробничого процесу. Враховуючи це, ГЛДВ включають в себе сукупність заходів для розробки продукту або послуги, починаючи від його концепції через послідовні етапи виробництва (включаючи комбінацію фізичних змін сировинних компонентів та внеску супутніх виробничих послуг), завершуючи доставкою кінцевому споживачу та після продажні послуги [6, с. 4].

Патрік Лоу виділяє сервісну діяльність (послуги) як невід'ємний компонент існування ланцюгів доданої вартості (ЛДВ) та виокремлює поняття «сервісної науки», що пояснює значення послуг в процесі отримання

цінності в ланцюгах поставок. Послуги в даному контексті поєднують виробництво, технології, підприємництво та споживачів в інноваційному циклі конструктивної діяльності. Тобто, при формуванні ЛДВ найбільш вигідні їх компоненти (в основному послуги: дослідження та розробки, маркетинг, центр прибутку) знаходяться всередині об'єднання, а менш вигідні (виробництво та збірка) – поза об'єднанням [7, с. 76].

Такі підходи обумовлюють можливість використання терміну «ланцюг» для позначення системи взаємовідносин в контексті управління створення доданої вартості продукту, оскільки вартість продукту збільшується за рахунок різних видів діяльності, включаючи переробку, складання, пакування, транспортування, брендінг, роздрібну торгівлю.

Більшість дослідників ГЛДВ підкреслюють можливості, які виникають при вбудовуванні до них для країн, що розвиваються. З часів появи ГЛДВ (середина 1980-х років) відбулись значні зміни в формах взаємодії ланок ланцюгів, а саме перерозподіл технологічних стадій виробництва товарів та послуг між виробниками, що знаходяться в різних країнах. Сьогодні це масштабні сітьові структури міжнародного виробничого та науково-технічного кооперування, які охоплюють значну кількість ланок в географічно розрізаних країнах.

Можна виокремити такі чинники, що вплинули на трансформації глобальних ланцюгів доданої вартості:

- глобальний етап розвитку міжнародного поділу праці;
- зростання обсягів міжнародної торгівлі, зокрема товарами проміжного споживання;
- посилення впливу ТНК та фінансових ринків;
- розвиток інтеграційних утворень та підписання нових міжнародних торговельних угод;
- розвиток інформаційних технологій та поширення доступу до інформаційного простору;
- ріст концентрації ринків.

Як зазначається в доповіді ЮНКТАД «Доповідь про торгівлю та розвиток за 2016 рік», підключення до ГЛДВ є першим щаблем вгору по вертикалі індустріалізації та більш збалансованої участі в глобальному торговельному просторі. Вбудовування в ГЛДВ дозволяє мінімізувати ключові ризики:

1. При створенні повного циклу виробництва певного товару всередині країни, що вимагає значної кількості ресурсів: інвестицій, технологій, кваліфікованих працівників, компетенцій;

2. При самостійному виході на ринки з жорсткою конкуренцією, особливо для країн, що розвиваються.

Саме це наразі є надзвичайно актуальним для України, де переробна промисловість не має достатнього рівня готовності до майбутніх викликів, що несе певні загрози в умовах посилення глобальної конкуренції та не дозволить українським виробникам конкурувати зі світовими лідерами вже в середньостроковій перспективі. Перед Україною сьогодні постали численні виклики, пов'язані з деіндустріалізацією промисловості та необхідністю географічної й товарної диверсифікації експорту. Сучасні трансформації в зовнішньоторговельній діяльності промисловості України обумовлені впливом групи зовнішніх і внутрішніх чинників. Так, можна виділити *зовнішні чинники*, обумовлені викликами глобального ринку, а саме:

- уповільнення динаміки розвитку світової економіки, у т.ч. країн ЄС28 і Китаю, падіння світових цін на традиційні види товарів українського експорту;
- активізація торговельної економічного співробітництва України та її включення до глобальних торговельних потоків, що обумовлено імплементацією Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, підписання Угод про створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) з іншими країнами (Канадою та ін.);
- впровадження високотехнологічної стратегії підвищення конкурентоспроможності промисловості в рамках четвертої промислової революції, відомої як «Індустрія 4.0»;
- загострення боротьби за сировинні ресурси та ринки збуту продукції;
- ескалація торговельного протекціонізму розвинених країн у вигляді застосування торговельних інструментів: введення високих мит на експорт сировини та імпорт переробленої продукції, застосування технічних бар'єрів, використання санітарних і фіто-санітарних норм, правил визначення країни походження товарів та інших нетарифних заходів.

До групи *внутрішніх чинників*, пов'язаних з внутрішньо-політичною ситуацією можна віднести:

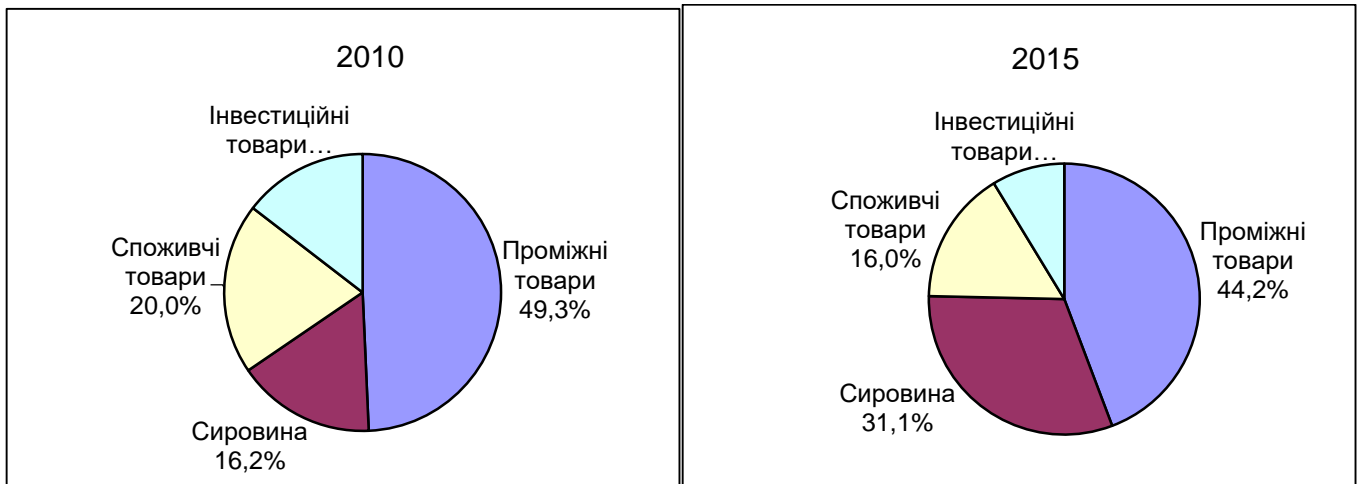
- руйнування промислового виробництва на територіях Донецької та Луганської областей, зокрема металургійного та хімічного, продукція яких була чи не найвагомішою складовою експортних поставок з України;
- блокада поставок ресурсів з територій АТО та припинення зовнішньоторговельних відносин з Російською Федерацією (РФ), яка тривалий час була домінуючим торговим партнером України.
- загальне погіршення фінансово-економічного стану вітчизняних підприємств і скорочення платоспроможності населення у 2016–2017 рр.

При цьому під впливом вище зазначених зовнішніх і внутрішніх факторів останнім часом вже відбулися певні зрушення в товарній структурі експорту. На жаль, продовжує зростати частка сировини і продукції з низьким рівнем переробки. Якщо у 2012 р. традиційні для України аграрна сировина і чорні метали становили 48,9% експорту, то в 2016 р. їх частка зросла до 57,6 %, що підтверджує зберігання тенденції сировинної орієнтації українського експорту та вимагає рішучих дій для реструктуризації експорту шляхом його переорієнтації на продукцію з доданою вартістю.

Саме тут і можна реалізувати позитивні можливості інтеграції в ГЛДВ. Цей процес уже розпочався в Україні. Такі галузі як машинобудування (виробництво комплектуючих для автомобільної промисловості), легка, меблева (виробництво сандвіч панелей для будівництва) та інші вже залучені в світові виробничі мережі.

Загальноприйнятим показником участі у ГЛВД є торгівля проміжними товарами, яка починаючи з 2011 року має постійну тенденцію до зростання. Так, за даними ЮНІДО [8], її частка в структурі світової торгівлі досягла половини та продовжує щорічно зростати. В структурі експорту країн «Великої двадцятки», насамперед Китаю, Індії, Японії та Кореї, 30-60% становить проміжна продукція, яка потім проходить додаткову переробку в країнах-партнерах, торгівля якої проходить в межах ГЛВД.

Тенденції експорту промислових проміжних товарів, які використовуються для подальшої переробки свідчать про значний потенціал інтеграції української промисловості до інтеграції в ланцюги доданої вартості. Так, за даними Світового банку (порталу WITS) [9], частка експорту проміжної продукції України становить 44,2% у 2015 році, що повністю відповідає показникам активних учасників ГЛВД. Водночас, відбувається скорочення питомої ваги експорту проміжної продукції в загальній структурі промислового експорту з 49,3% у 2010 до 44,2% у 2015 році. Ще одним чинником, що підтверджує важливість невідкладних дій зі стимулювання інтеграції в ГЛВД української переробної промисловості, є зміни товарної складової міжнародної торгівлі, а саме суттєве зростання експорту сировини (з 16,2% у 2010 році до 31,1% у 2015 році), що показано на рис.1.

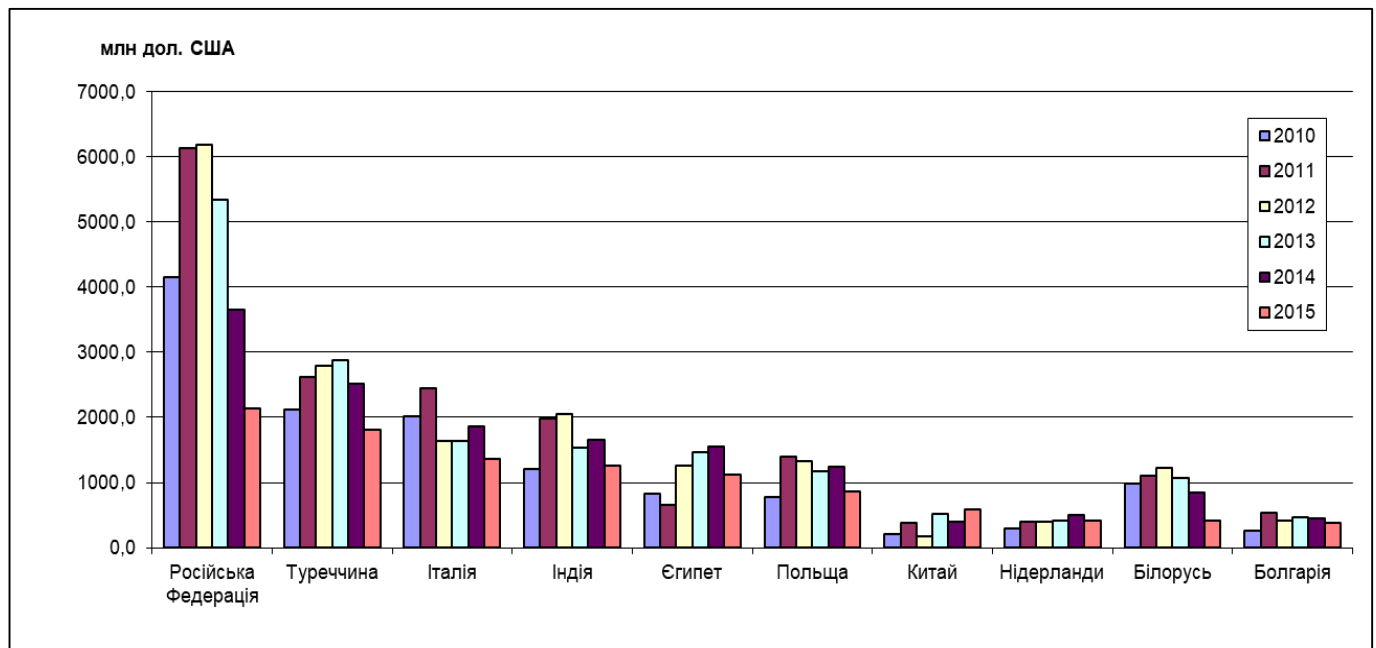

Рисунок 1. Структура експорту промислової продукції України у 2010 та 2015 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними Світового банку [9].

Регіональний характер ГЛВД також посилює додаткові переваги, пов'язані з географічною диверсифікацією.

Відбувається географічна переорієнтація інтеграції української промисловості до ГЛВД: скорочення співпраці з РФ майже вдвічі та нарощення обсягів реалізації промислової продукції проміжного споживання до країн африкансько-азійського вектору (Індія, Єгипет, Китай) та європейських країн (Польща, Болгарія), що показано на рис. 2.

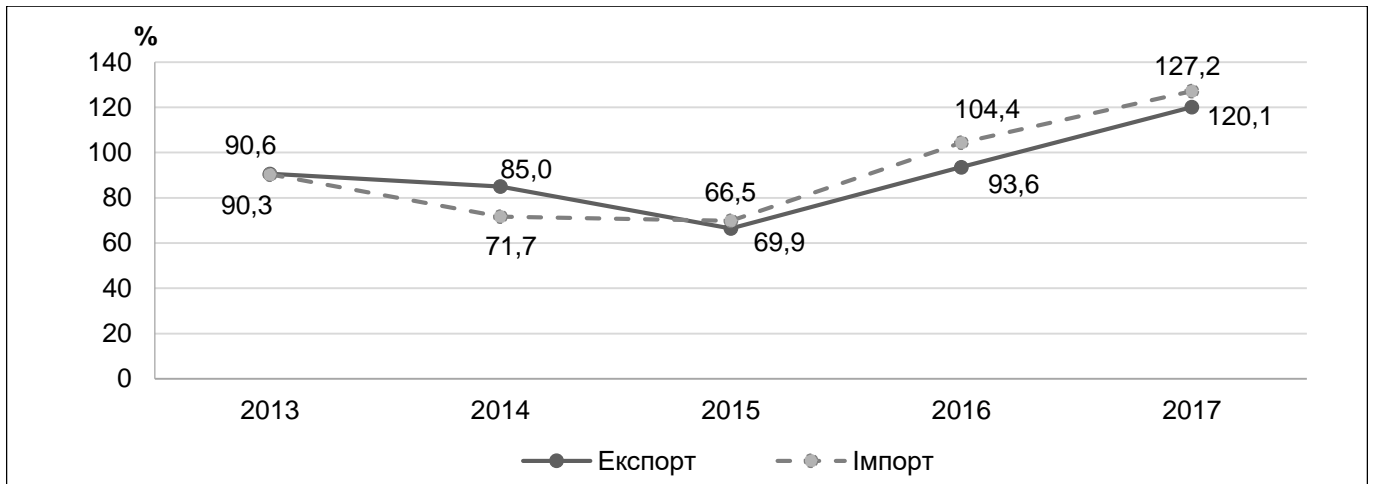

Рисунок 2. Експорт проміжних товарів України з 2010-2015 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними Світового банку [9].

Аналіз даних свідчить про те, що складний період падіння обсягів українського промислового експорту (скорочення більш ніж вдвічі порівняно з 2012 р. – з 57,3 млрд дол. США до 27,5 млрд дол. США в 2016 р.) змінюється на позитивну динаміку 2017 року.

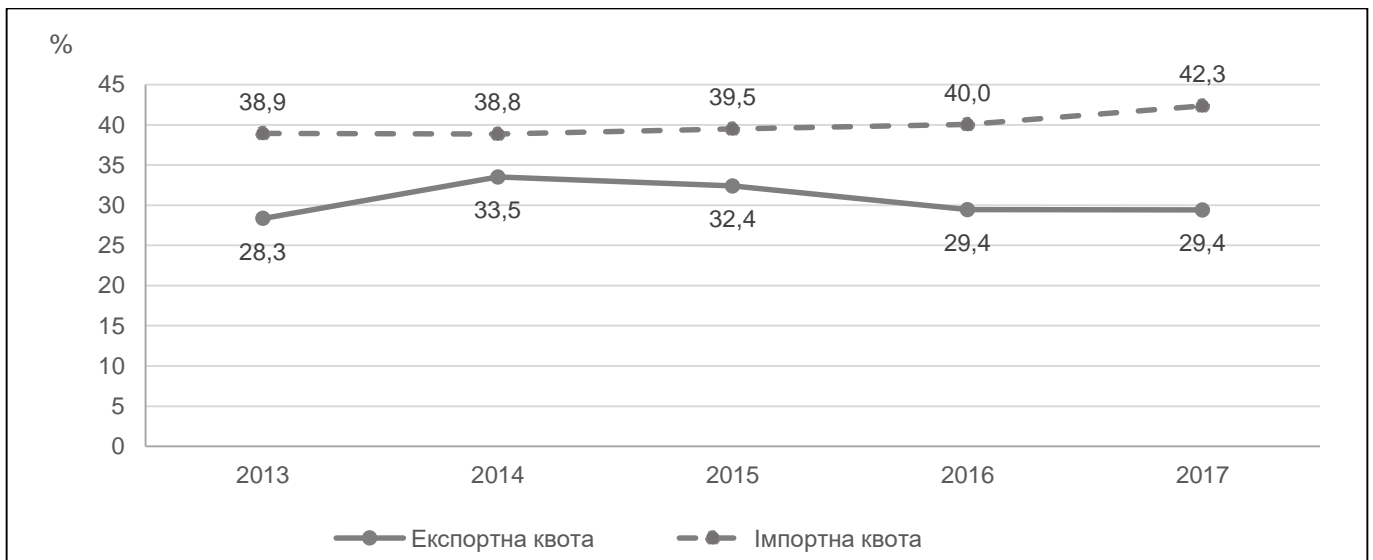
Сьогодні відбувається покращення ситуації: у 2017 р. спостерігаємо зростання промислового експорту на 5,5 млрд дол. США, що становить 120,1% до 2016 р (рис. 3).

Рисунок 3. Динаміка експорту та імпорту промислової продукції за 2013-2017 рр., у % до попереднього року
 Джерело: побудовано авторами за даними Держстату України [10].

Незважаючи на це, рівень відкритості української економіки залишається високим, що зумовлює її вразливість до зовнішніх шоків, що передбачає інтегрованість внутрішнього виробництва до світового, а отже, зовнішньоторговельну відкритість національної промисловості. Ступінь відкритості можна визначити за показником експортної та імпоротної квоти, яка для України за 2017 рік є в межах 30% та підтверджує посилення інтеграції України в світовий торгівельно-економічний простір (рис. 4).

Це означає, що в коротко- і середньостроковій перспективі Україна зможе отримати більше доходів за рахунок збільшення виробництва у відносно вузькому діапазоні традиційних товарів, що експортуються. В довгостроковій перспективі товарна й географічна диверсифікація експорту могла б зміцнити економічну стійкість української промисловості та прискорити процес передачі нових технологій виробництва.

Рисунок 4. Графік відкритості економіки за квотами
 Джерело: побудовано авторами за даними Держстату України [10].

У той же час міг сприйняття української економіки як відкритою дещо знижується, оскільки це сприйняття в основному ґрунтується на функціональній відкритості (фактично залучення країни до різних форм міжнародного економічного співробітництва). Вона не враховує так звану «інституційну відкритість», а саме обмеження торгівлі та мобільності капіталу (імпортні бар'єри, тарифні ставки, мито тощо). Участь українських компаній в глобальних ланцюгах доданої вартості залишається не дуже активною. Це пов'язано, в першу чергу, з низькою конкурентоспроможністю вітчизняних компаній. Іншою причиною є тривала адаптація

національних стандартів в галузі сертифікації якості. Іноземні компанії не купують товари від виробників, які не можуть гарантувати високий рівень якості продукту та походження сировини.

Перспективами більш активної участі України в глобальних ланцюгах доданої вартості, зокрема в сфері літакобудування, пов'язані з реалізацією конкурентних переваг у вантажних перевезеннях та розширенні регіональних та місцевих рейсів. Обидва ніші все ще слабо розвинені в порівнянні з зовнішніми ринками, хоча вони поступово розширюються.

Особливістю ГЛДВ є зниження бар'єрів на вході в нижні щаблі ланцюжка створення доданої вартості, що спрощує Україні інтеграцію в глобальний експорт готового продукту. Проте, ці умови спрощення доступу на перші ланки також можуть виступати як гальмуючий чинник для модернізації, оскільки обмежений інституційний розвиток, недостатнє технологічне забезпечення виробництва, слабкий взаємозв'язок з внутрішньою економікою призводить до спеціалізації на первинній переробці сировини. До того ж, слабка торговельна політика разом з несприятливим зовнішньоекономічним іміджем країни можуть призвести до неглибокої інтеграції на низьких ланках ГЛДВ.

В цьому сенсі вирішальну роль відіграє характер участі в ГЛДВ. Країни, що можуть розвивати виробничі потужності відповідно до потреб міжнародних виробничих мереж та можуть зайняти потенційно високе місце в світовому розподілі виробничих задач, повинні мати потужні можливості для економічного зростання, а саме активність іноземного інвестування, доступ до ресурсів. Натомість в Україні ці можливості істотно обмежені.

Проте, існують й певні ризики. Так, участь в ГЛДВ в умовах низької динаміки експорту готової продукції, може призвести до гальмування структурної трансформації промисловості в частині зростання поставок товарів первинної переробки. Як це відбулось в країнах Латинської Америки.

Крім того ГЛДВ можуть призвести до нерівності в доходах розвинутих країн та країн, що розвиваються. Факторний аналіз створення вартості показує, що зростання питомої ваги капіталу й оплати праці висококваліфікованих робітників знаходить віддзеркалення у зменшенні доходів робітників середньої та низької кваліфікації. Так, згідно даних Всесвітньої бази «Витрати-випуск» в 1995 р. на оплату висококваліфікованих працівників припадало 55% вартості готових виробів, а в 2008 р. вже 63%.

Це вимагає розробки і впровадження ефективних заходів державного менеджменту з підтримки української промисловості в умовах дії сучасних торговельних угод, що посилює актуальність формування та реалізації ефективної торговельної політики України. До того ж враховуючи експортозалежність економіки України (в структурі ВВП частка експортно-імпорتنних операцій коливається у межах 45-60%), відсутність довгострокової стратегії зовнішньоекономічної політики в Україні призводить до неможливості захисту національного виробництва, використовуючи повною мірою ті механізми, які успішно застосовують інші країни світу.

Враховуючи зміну географічних та товарних векторів вітчизняного експорту, подальші перспективи участі України в глобальному торговельному просторі залежатимуть від того, чи буде досягнуто зростання конкурентоспроможності внутрішньої частини ланцюга доданої вартості. Впровадження ефективних інструментів стимулювання входження переробної промисловості України до глобальних ланцюгів доданої вартості передбачає створення ефективної політики та інституцій, націлених на усунення обмежень при інтеграції українського виробника до міжнародних виробничих мереж.

З огляду на зміни державної підтримки і відхід від прямого субсидування окремих галузей, що унеможливило використання методів прямої державної підтримки (експортне субсидіювання), першочерговим завданням є створення ефективного конкурентного середовища та позитивного бізнес-клімату, що включатиме наступні напрями, які стимулюють виробництво і торгівлю на окремих ланках ланцюгів доданої вартості:

1. Виробництво сировини та первинних продуктів:

- **гармонізації вітчизняних норм в сфері стандартизації та сертифікації сировини та матеріалів, що передбачатиме** вдосконалення адміністративно-правового регулювання в галузі стандартизації, якості продукції, метрології і сертифікації, яке здійснюється в державі, що націлене на скорочення випуску неякісної, а в окремих випадках і небезпечної продукції, що виготовляється з порушенням правил, норм і стандартів, прийнятих в Україні та світі; оновлення системи технічного регулювання; усунення дублювання у сфері державного нагляду за відповідністю продукції; спрощення процедур походження українських матеріалів; розширення участі інституцій технічного регулювання у Європейських та міжнародних форумах та заходах, забезпечуючи координацію та ефективну систему обміну інформацією.

2. Виробничий сегмент ланцюга доданої вартості (обробка, збирання та виготовлення продуктів із меншим ступенем додавання вартості):

- **адаптація промислових виробників до екологічних вимог** задля інтеграції в глобальні ланцюги доданої вартості: застосування технологій збереження води та енергії, зменшення використання ресурсів, скорочення викидів парникових газів та забруднення навколишнього середовища, використання екологічно чистих матеріалів та сировини; дотримання вимог екологічного маркування, стимулювання вітчизняних підприємств для зменшення енергоємності виробництва та освоєння технологій нового виробництва, зокрема, для розвитку альтернативної енергетики, збереження біорізноманіття тощо.

3. Маркетинговий сегмент ланцюга доданої вартості (кінцеві ринки та торгівля):

- **зростання купівельної спроможності покупців** на кінцевих споживчих ринках, що передбачає **стимулювання розвитку внутрішнього ринку**, а саме страхування підприємницьких ризиків у виробничій і торговельній діяльності, державні закупівлі тощо;

- **розвиток системи логістичного обслуговування міжнародних товаропотоків**, що передбачає уніфікацію національних законодавств, гармонізацію транспортно-логістичної інфраструктури з тим, щоб вона мала єдині технічні параметри і забезпечувала застосування єдиної технології доставки товарів у міжнародному сполученні. Окремим стратегічним напрямом інтеграції України в європейську логістичну систему є приведення транспортних засобів вітчизняних перевізників у відповідність до екологічних і технічних стандартів ЄС;

- **посилення спроможності ланцюга** реагувати на кінцеві потреби споживачів та забезпечення відкритості інформації про якість продукції;

- **брендінг національного виробництва**, посилення іміджу і репутації українського виробництва певних продуктів шляхом маркетингової та дипломатичної діяльності зі стратегічного просування країни в глобальній економічній системі, формування та використання конкурентних переваг на глобальному ринку з метою створення іміджу та управління репутацією, щоб якнайповніше реалізувати інтереси держави.

Висновки. За результатами проведеного дослідження було здійснено оцінку інтеграції українських виробничих компаній в міжнародні ланцюги доданої вартості. Зокрема, було визначено, що обсяги експорту промислових проміжних товарів, які використовуються для подальшої переробки, свідчать про значний потенціал інтеграції української промисловості до міжнародних ланцюгів доданої вартості – експорт проміжних товарів, які використовуються для виготовлення кінцевого продукту за межами України, є найбільшим (близько 44%) в структурі експорту України у 2016 році. До того ж, відбувається географічна переорієнтація інтеграції української промисловості до глобальних виробничих мереж: скорочення співпраці з РФ майже вдвічі та нарощення обсягів експорту промислової продукції проміжного споживання до європейських країн (близько 66%), що робить українських експортерів частиною європейських виробничих ланцюжків. При цьому важливим є включення українських виробничих компаній, які можуть розвивати виробничі потужності відповідно до потреб міжнародних виробничих мереж та можуть зайняти потенційно високе місце в світовому розподілі виробничих переділів, що дасть змогу досягти таких важливих цілей як зростання продуктивності праці, розвиток нових технологій, диверсифікація експорту, збільшення можливостей для працевлаштування, забезпечення більш високого рівня життя населення. Це вимагає більш стратегічної співпраці між урядом та приватним сектором, зміцнення інституційної спроможності та використання інструментів торгівельної політики для максимального збільшення доданої вартості на національному та глобальному рівнях.

Список використаних джерел

1. Steve New. *McDonald's and the Challenges of a Modern Supply Chain*. Harvard Business Review, 2015. URL: <https://hbr.org/2015/02/mcdonalds-and-the-challenges-of-a-modern-supply-chain>
2. Кастельс М. *Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Монография. Пер. с англ. О. И. Шкаратана. Москва: Высш. шк. Экономики, 2000. 606 с.* URL: http://www.lavkamirov.com/cyberpunk/books/nonfiction_books.html
3. *Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. /Под редакцией В. Л. Иноземцева. Москва: Academia, 1999. 640 стр.*
4. Марш П. *Новая промышленная революция. Потребители, глобализация и конец массового производства / пер. с англ. А. Шоломицкой. Москва: Изд-во Института Гайдара, 2015. 420 с.*
5. Krugman P. *Growing World Trade: Causes and Consequences*. Washington: DC: Brookings Papers on Economic Activity, 1995. Vol. 1. P. 327-377.
6. Kaplinsky R., Morris M. *A handbook for Value Chain Research / The International Development Research Centre, 2001. 109 p.* URL: <http://www.prism.uct.ac.za/Papers/VchNov01.pdf>
7. *Global value chains in a changing world Edited by Deborah K. Elms and Patrick Low.* URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/aid4tradeglobalvalue13_e.pdf
8. *Глобальні ланцюги доданої вартості та розвиток. Підтримка всеохоплюючого та сталого промислового розвитку з боку ЮНІДО. Київ: ЮНІДО, 2015. 68 с.*
9. *World Integrated Trade Solution.* URL: <http://wits.worldbank.org/>
10. *Державна служба статистики України.* URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References

1. Steve New. (2015). *McDonald's and the Challenges of a Modern Supply Chain*. Harvard Business Review. URL: <https://hbr.org/2015/02/mcdonalds-and-the-challenges-of-a-modern-supply-chain>. [in English].
2. Castells, Manuel (2000). *Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kul'tura: Monografiya. [Information Age: Economy, Society and Culture] Per. s angl. O. I. Shkaratana. Moskva: Vyssh. shk. Ekonomiki, URL: http://www.lavkamirov.com/cyberpunk/books/nonfiction_books.html [in Russian]*
3. *Novaya postindustrial'naya volna na Zapade. Antologiya. [The new post-industrial wave in the West. Anthology.]. Pod redaktsiey V. L. Inozemtseva. Moskva : Academia, 1999. 640 str [in Russian]*
4. Marsh, Peter. (2015). *Novaya promyshlennaya revolyutsiya. Potrebiteli, globalizatsiya i konets massovogo proizvodstva [The New Industrial Revolution: Consumers, Globalization and the End of Mass Production]. Per. s angl. A. Sholomitskoy. Moskva : Izd-vo Instituta Gaydara, 420 s. [in Russian]*
5. Krugman, P. (1995) *Growing World Trade: Causes and Consequences*. Washington: DC: Brookings Papers on Economic Activity. Vol. 1. P. 327-377. [in English].

6. Kaplinsky, R. & Morris, M. (2001). *A handbook for Value Chain Research / The International Development Research Centre*. 109 p. URL: <http://www.prism.uct.ac.za/Papers/VchNov01.pdf> [in English].
7. *Global value chains in a changing world* Edited by Deborah K. Elms and Patrick Low. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/aid4tradeglobalvalue13_e.pdf [in English].
8. *Hlobalni lantsiuihy dodanoi vartosti ta rozvytok. Pidtrymka vseokhopliuiuchoho ta staloho promysloвого rozvytku z boku YuNIDO. [Global Value Chains and development. UNIDO's support towards inclusive and sustainable industrial development]*. Kyiv: YuNIDO, 2015. 68 s [in Ukrainian].
9. *World Integrated Trade Solution*. URL: <http://wits.worldbank.org/> [in English].
10. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Кушніренко Оксана Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу промислової політики

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

e-mail: kyshnoksana@gmail.com

orcid.org/0000-0002-3853-584X

Researcher ID: T-1063-2017

Зарудна Ольга Станіславівна, молодший науковий співробітник відділу промислової політики

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

e-mail: olgaszua@gmail.com

orcid.org/0000-0002-7253-8091

Researcher ID: S-5188-2017

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Кушніренко Оксана Николаевна, кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела промышленной политики

e-mail: kyshnoksana@gmail.com

Зарудная Ольга Станиславовна, младший научный сотрудник отдела промышленной политики

e-mail: olgaszua@gmail.com

ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kushnirenko Oksana, Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Senior Research Officer of Department of Industrial Policy

e-mail: kyshnoksana@gmail.com

Zarudna Olga, Junior Research Officer of Department of Industrial Policy

e-mail: olgaszua@gmail.com

Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine

УДК 658.155

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-74-82>

**МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ
В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Халатур С. М.,

Пліско І. Г.

Предмет дослідження – концептуальні, теоретико-методологічні й науково-практичні засади управління прибутком на підприємствах.

Мета дослідження – дослідити та описати механізм, чинники, резерви та шляхи підвищення рівня прибутковості підприємств національної економіки України в умовах фінансової глобалізації.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: статистичний, історичний, нормативний, аналітичний. З методологічної точки зору, відзначимо, що даний аналіз посиляється на період 2010-2017 років.

Результати роботи. Провівши дослідження шляхів підвищення прибутковості підприємств в умовах ринку, можна зробити висновок, що через відсутність у більшості підприємств національної економіки України ефективної бізнес-моделі підвищення прибутковості підприємства, існує загроза недоотримання прибутків або взагалі отримання збитків. Стверджується, що підприємствам необхідно сформулювати оптимальну бізнес-модель підвищення прибутковості перед виконанням фінансово-господарської діяльності для того, щоб досягти бажаних результатів. Проблема полягає в тому, що багато підприємств використовують концепцію бізнес-моделі та бізнес-стратегії як взаємозамінні, що не є правильним.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані у практиці фінансово-господарської діяльності підприємств національної економіки України.

Висновки. Для того, щоб підприємству розвиватися і отримувати прибуток, дуже важливо, щоб у нього були і надійна бізнес-модель, а також конкурентоспроможна стратегія щодо того, як відрізнятись від конкурентів. Існує важливість об'єднання аналізу бізнес-моделі зі стратегічним аналізом, коли підприємство розробляє та реалізує нову бізнес-модель для захисту результатів трансформованої бізнес-моделі з точки зору конкурентних переваг. Цей зв'язок включає сегментацію ринку, створення цінності пропозиції для кожного сегмента та розробка різноманітних «ізоляційних механізмів», які допоможуть запобігти імітації бізнес-моделі / бізнес-стратегії конкурентами. Для того, щоб створити та підтримати конкурентну перевагу, а отже, підвищити прибутковість підприємства, диференційований і важко піддаваний наслідуванню, одночасно ефективний дизайн для бізнес-моделі підприємства є дуже важливим.

Ключові слова: бізнес-модель, конкуренти, рентабельність, економічний розвиток, національна економіка.

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПРИБΥЛЬЮ НА ПРЄДПРІЯТТЯХ В УСЛОВІЯХ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Халатур С. М.,
Плиско І. Г.

Предмет исследования – концептуальные, теоретико-методологические и научно-практические основы управления прибылью на предприятиях.

Цель исследования – исследовать и описать механизм, факторы, резервы и пути повышения уровня прибыльности предприятий национальной экономики Украины в условиях финансовой глобализации.

Методы исследования. В статье применена совокупность методов научного исследования: статистический, исторический, нормативный, аналитический. С методологической точки зрения, отметим, что данный анализ ссылается на период 2010-2017 годов.

Результаты работы. Проведя исследования путей повышения доходности предприятий в условиях рынка, можно сделать вывод, что из-за отсутствия у большинства предприятий национальной экономики Украины эффективной бизнес-модели повышения прибыльности предприятия, существует угроза недополучения доходов или вообще получения убытков. Утверждается, что предприятиям необходимо сформировать оптимальную бизнес-модель повышения доходности перед выполнением финансово-господарської діяльності для того, чтобы достичь желаемых результатов. Проблема заключается в том, что многие предприятия используют концепцию бизнес-модели и бизнес-стратегии как взаимозаменяемые, что не является правильным.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в практике финансово-хозяйственной деятельности предприятий национальной экономики Украины.

Выводы. Для того, чтобы предприятию развиваться и получать прибыль, очень важно, чтобы у него были и надежная бизнес-модель, а также конкурентоспособная стратегия относительно того, как отличаться от конкурентов. Существует важность объединения анализа бизнес-модели со стратегическим анализом, когда предприятие разрабатывает и реализует новую бизнес-модель для защиты результатов трансформированной бизнес-модели с точки зрения конкурентных преимуществ. Эта связь включает сегментацию рынка, создание ценности предложения для каждого сегмента и разработка различных «изоляционных механизмов», которые помогут предотвратить имитации бизнес-модели / бизнес-стратегии конкурентами. Для того, чтобы создать и поддержать конкурентное преимущество, а следовательно, повысить доходность предприятия, дифференцированный и трудно поддаваемый подражанию, одновременно эффективный дизайн для бизнес-модели предприятия является очень важным.

Ключевые слова: бизнес-модель, конкуренты, рентабельность, экономическое развитие, национальная экономика.

MECHANISM OF PROFIT MANAGEMENT AT THE ENTERPRISES IN FINANCIAL GLOBALIZATION CONDITIONS

Khalatur S. M.,
Plisko I. G.

Subject of research – conceptual, theoretical-methodological and scientific-practical principles of profit management at enterprises.

Aim of research is to investigate and describe the mechanism, factors, reserves and ways to increase the profitability of enterprises of the national economy of Ukraine in the conditions of financial globalization.

Methods of research. The article uses a set of methods of scientific research: statistical, historical, normative, analytical. From the methodological point of view, we note that this analysis refers to the period 2010-2017 years.

Results of research. Having studied the ways to increase the profitability of enterprises in the market conditions, we can conclude that due to the lack of an effective business model for increasing the company's

profitability in most of the enterprises of the national economy of Ukraine, there is a risk of shortfall in profits or even losses. It is argued that enterprises need to form an optimal business model for increasing profitability before performing financial and corporate activities in order to achieve the desired results. The problem is that many businesses use the concept of a business model and business strategy as interchangeable, which is not correct.

Application of results. *The results of this study can be applied in the practice of financial and economic activity of enterprises of the national economy of Ukraine.*

Conclusions. *In order for the company to grow and profit, it is very important that it has a reliable business model as well as a competitive strategy on how to differ from competitors. It is important to combine business model analysis with strategic analysis when an enterprise develops and implements a new business model to protect the results of a transformed business model from the point of view of competitive advantage. This link involves segmentation of the market, creating value propositions for each segment, and developing a variety of «isolation mechanisms» that will help avoid simulating business models / business strategies by competitors. In order to create and maintain a competitive advantage, and thus increase the profitability of the enterprise, differentiated and difficult to imitate, at the same time effective design for the business model of the enterprise is very important.*

Key words: *business model, competitors, profitability, economic development, national economy.*

JEL Classification: *F65, G34*

Topicality. The priority task of the development of the national economy of Ukraine is to ensure stable rates of economic growth, which is impossible without the effective functioning of the enterprises' finances. Profit of the enterprise is the main driving force of a market economy. For any enterprise, it is the main source of its own financial resources, a means to provide expanded reproduction. For the state, corporate profits are an important source of budget revenues that enable it to fulfill its social and economic functions. In addition, the company's profit serves as an indicator of the efficiency of both the production processes of individual enterprises and the economy as a whole. All this determines the urgency of the problem of improving the efficiency of the profit management mechanism at the enterprise.

The degree of this problem study by scientists.

In the scientific literature the problem of the growth of profitability of enterprises investigated a large number of researchers, such as Adams CA, Potter B., Singh PJ, York J., Bambang Bemby Soebyakto, Mukhtaruddin, Relasari, Alfianto Sinulingga, Charlo MJ, Moya I., Muñoz AM, Hirsch S., Kgabo L. Kobo, Collins C. Ngwakwe, 6. Nurdan Değirmenci, Tuba Yakici Ayan, Ong TS, Ng PS, Widyaningsih IU, Gunardi A., Rossi M., Rahmawati R. economists and other scientists. But still topical issue is the study of the influence of various factors (internal and external) to increase profitability and improve the management mechanism profits.

For example, Nurdan Değirmenci and Tuba Yakici Ayan (2018) state that one of the most important tasks of enterprises is to meet the expectations of their shareholders at the maximum level, increasing the market value of the enterprise. It is very important for companies to achieve this goal in today's increasingly competitive environment. In particular, enterprises operating in the same sector should make the right decisions in order to increase their competitiveness at the national and international levels. Although these decisions are made on the basis of management experience, past financial information of the enterprise is also of great importance. This is due to the productivity and profitability of any enterprise that can be estimated using calculated financial ratios using financial information.

Kgabo L. Kobo and Collins C. Ngwakwe are reviewing corporate social investments that have received a variety of definitions, but they all point to one central point, the business's ability to profit, while at the same time promoting the social welfare of the business community. Although the emergence of corporate social responsibility, including social issues in the strategic business of corporations, remains largely voluntary initiative with little regulation and/or application of legislation.

Bambang Bemby Soebyakto, Mukhtaruddin, Relasari and Alfianto Sinulingga (2018) state that in conducting business and operating activities, an enterprise needs funds in every economic activity that it performs to ensure its sustainability in the future. At the beginning of its financial and business activities, the company basically works, focusing on one particular business. However, with the development of business driven by globalization, as well as technological development and innovation, an enterprise must develop and develop its business. To keep pace with this development, which is the result of more competitive and complex global economic conditions, the enterprise requires significant funds that it could achieve. their goals. On the one hand, having limited funds to finance operations limits each type of activity of an enterprise, thereby inducing an enterprise to attract funds from external investors or creditors.

Consequently, the development of ways to improve the mechanism of increasing the profitability of enterprises in the context of financial globalization is an urgent topic and requires further research.

The purpose of the article is to investigate and describe the factors, reserves and ways to increase the profitability of enterprises of the national economy of Ukraine.

Research results. Faced with the fierce global competitive environment, domestic enterprises are struggling to improve their core competencies by improving the revenue management mechanism. In recent years, the economic development of Ukraine has declined steadily. This factor has affected all spheres of economic life, including the development of enterprises in Ukraine. At present banato enterprises of the national economy in Ukraine are not in the best financial position. At the same time, it is both a consequence and a cause of the current economic situation in Ukraine. For the purpose of more detailed study of the mechanism of profit management of enterprises in the conditions of financial globalization, Table 1 analyzes the dynamics of the number of economic entities by types of economic activity.

Table 1. Number of economic entities by types of economic activity, total, units

Sector	2012	2013	2014	2015	2016	2017	The ratio 2017 to 2012, %
Total	1600127	1722070	1932161	1974439	1865631	1805144	112,81
agriculture	68497	71058	75660	79284	74620	76593	111,82
industry	114028	121244	131491	135149	127069	123876	108,64
building	50830	52983	52189	55128	50208	50261	98,88
trade	843075	890658	988694	989064	910413	837797	99,37
transport and communications	87252	92366	111807	119037	109334	95815	109,81
hotels and restaurants	44085	52077	57553	58436	57696	57578	130,61

Source: calculated by the authors according to the data of the State Statistics Committee of Ukraine

Table 2 analyzes the financial results of enterprises by types of economic activity.

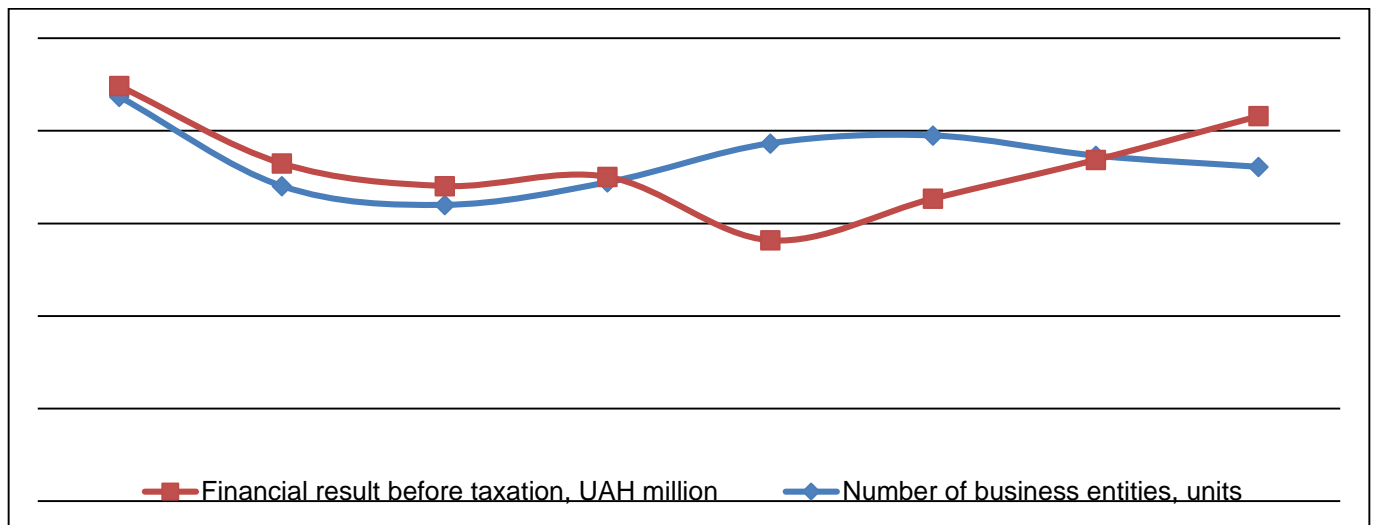
Table 2. Financial results of enterprises before taxation by types of economic activity, mln.UAH

Sector	Years									Change, %
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Total	-45011	58334	122210	101885	29283	-523587	-340127	-22202	274832	-611
agriculture	7647	17292	25566	26993	15147	21677	103138	91110	69344	907
industry	-4761	31221	58662	21353	13698	-166414	-181361	-7570	87462	-1837
building	-3458	-4418,2	-3845,8	-71	-5127	-27288	-25074	-9343	-3536	102
trade	-8973	14884	21592	9608	-6048	-128135	-80564	7277	39296	-438
transport and communications	-2520	5059	8741	7525	834	-19704	-13922	12820	-16533	656
hotels and restaurants	-827	-548,1	-571,6	-863	-1271	-6579	-7094	-1948	1977	-239

Source: calculated by the authors according to the data of the State Statistics Committee of Ukraine

Of the above statistics, only half of the companies are profitable and are engaged in effective economic activity, which provides an opportunity to stay on the market and develop in the future.

In fig. 1 it is compared the dynamics of changes in the number of subjects of domination and their financial result during 2010-2017.

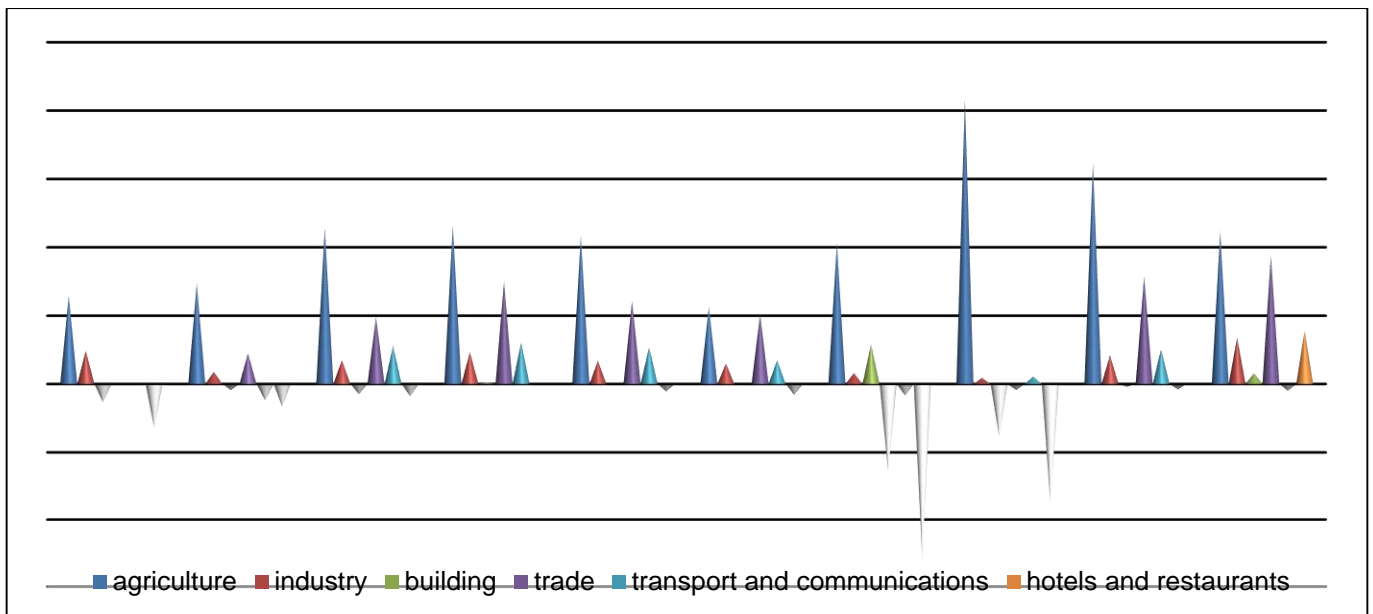
Figure 1. Comparison of dynamics of changes in the number of economic entities and their financial results during 2010-2017

Source: calculated by the authors according to the data of the State Statistics Committee of Ukraine

In fig. 2 it is analyzed the level of profitability (loss-making) of enterprises of the national economy of Ukraine. Implementing an effective mechanism for managing enterprise profits and managing costs is a comprehensive initiative. It involves developing a methodology, understanding business drivers, changing business processes, and implementing a system. Most enterprises pass the stages of the life cycle for the mechanism of profit management of the enterprise.

Stage 0: What to do?

At macro level and enterprise levels, the profitability level is simple and easy to measure and evaluate: revenue - cost (expense) = profit. For enterprises that have significant growth and economic development and may have an optimal set of products and services, this may be long enough. However, when economic circumstances change or if the portfolio of products and services grows, then a new strategy and improved revenue management mechanism are needed.

Figure 2. Level of profitability (loss-making) of enterprises of the national economy of Ukraine,%
 Source: calculated by the authors according to the data of the State Statistics Committee of Ukraine

Stage 1: Knowledge

Profitability in the enterprise's micro-environment, for example, at the level of an individual customer or product, can easily become a complex, difficult-to-measure indicator, and often results in numerous interpretations of data.

The first stage - the stage «know that» - in the life cycle of the maturity of the enterprise profitability begins with the reporting of profitability. At this stage, the organization simply measures key performance indicators. For example, if an enterprise wants to determine the profitability of a client / product, profitability reporting will focus on such issues as:

- What is the profitability of each customer / product?
- Who are the most profitable customers / products?
- What products have the highest margin?
- How much does customer service cost?
- What is the total cost of production?
- What are the current maintenance and technical support costs?
- What is the cost of direct support for each client?

Most enterprises can not accurately measure their profitability and key performance indicators. This reporting is often a trigger point in the study of profitability data for accuracy. Thus, the cycle of analysis begins to ensure the relevance and accuracy of the data.

Stage 2: Know how

The second stage begins with an understanding of the values of key performance indicators in the enterprise, in other words, the profitability analysis. Most businesses try to manage their prices, sales volumes, variable costs, and overheads to manage their financial performance. Prices and volumes are often not discussed. Comparison of variable costs for all clients in the segment can help to provide responses regarding the rejection of customer ROI in the segment. Such deviations do not provide the key to understanding and developing the key factors of profitability, but are needed to develop an action plan to increase profitability.

Stage 3: Now What?

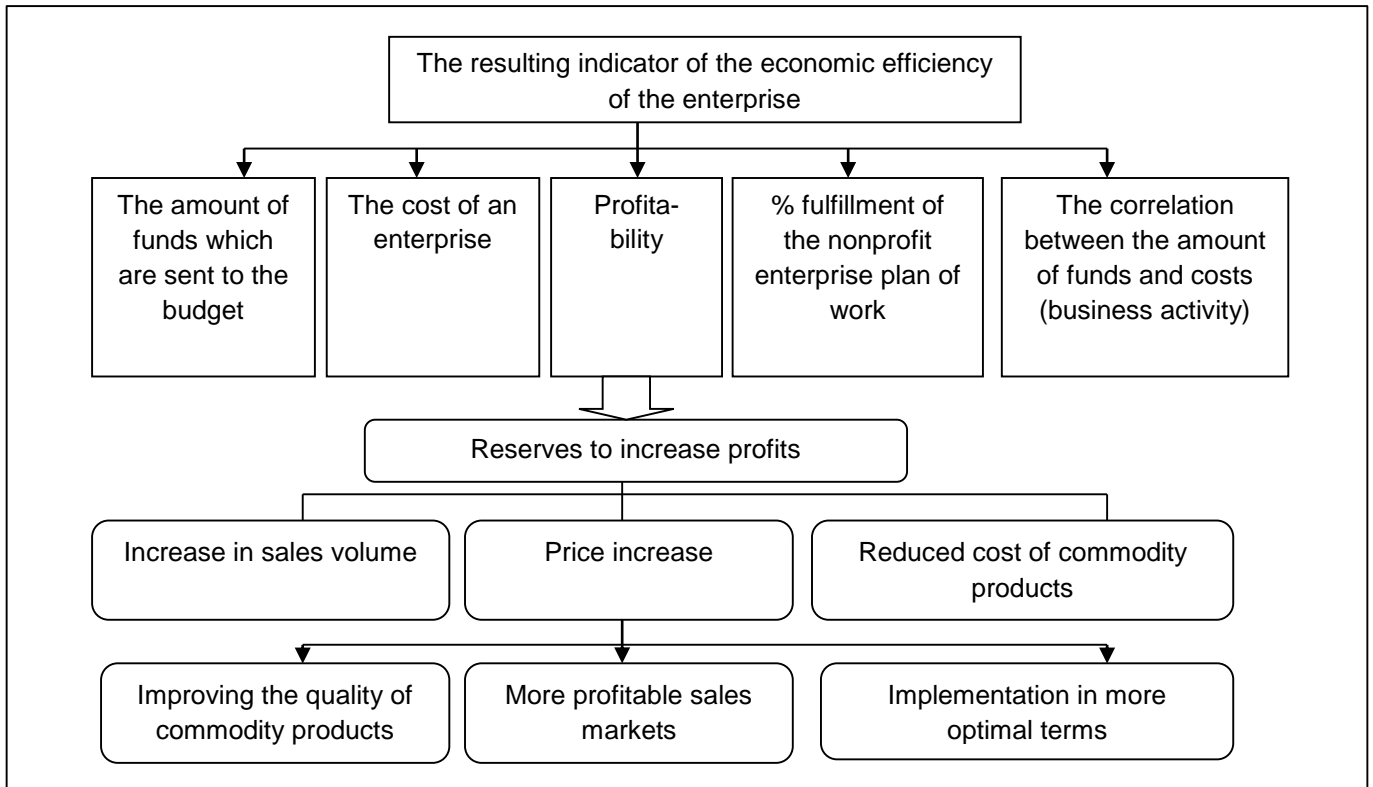
The third step begins with developing an action plan to increase the profitability of inefficient company assets, that is, those that are ineffective, customers and products that fall below the optimal level of profitability. Profitability optimization and profitability planning are implemented after reporting profitability and profitability analysis.

The key factors of profitability (in the second stage) is the base level for the desired return on assets. Increasing profitability requires more than just determining the delta between planned and actual results. This requires creating and comparing several scenarios for achieving optimal performance. After choosing a script, you need updated budgets and plans to execute in the selected script. Some enterprises at this stage enter external data to set benchmarks in order to compare themselves with competitors.

Stage 4: Know Why?

Firms that have reached full maturity have profit and profitability management based on business processes. They not only know where they are, but also why they are profitable. The planning process not only focuses on financial results, but dynamically includes resources and activities. Any change in this leads to a new financial forecast.

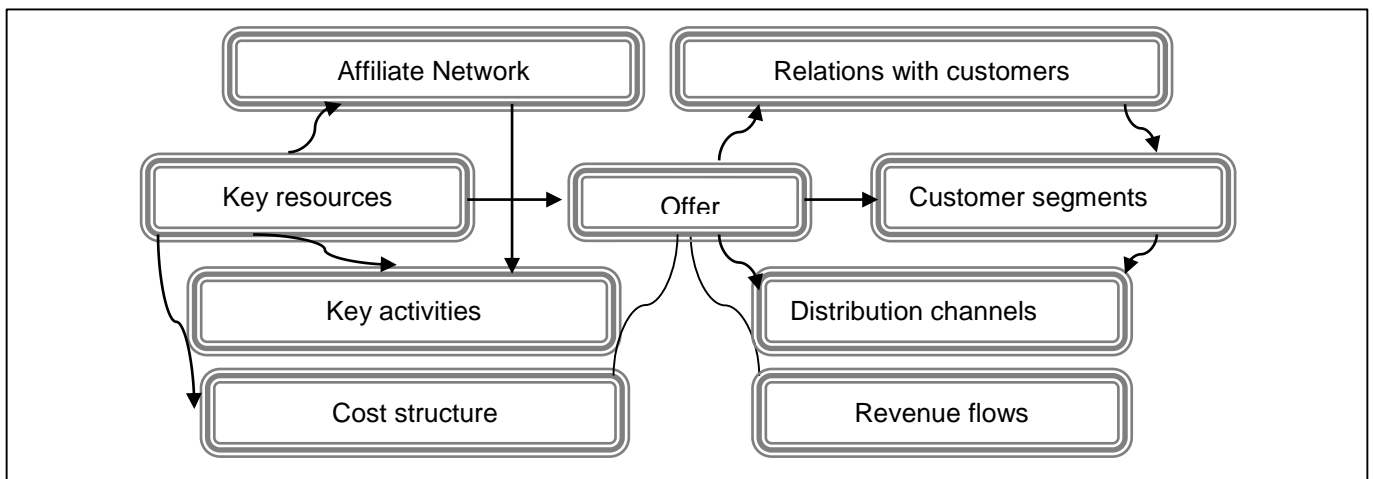
To improve the mechanism of profit management of enterprises of the national economy of Ukraine in the conditions of financial globalization in Fig. 3 it is proposed reserves for improving the profitability of enterprises of the national economy of Ukraine.

Figure 3. Reserves to increase the profitability of enterprises of the national economy of Ukraine
 Source: own development

Performance and profit management are imperatives for any business. When managing profits, enterprises must begin with an assessment of the situation, which is at the moment when determining its position in the life cycle. Then you need to define your specific business situation. It may also be a tactic of focusing on cost management or a strategy to improve the business model that allows you to manage an investment portfolio, integrating the value chain through horizontal alignment.

In general, a business model is proposed, which is a simplified representation of the business of the enterprise, the logic and its main purpose is to describe the rationale for how enterprises create, manage and use profits. This business model can best be described by mapping nine main blocks that describe all aspects of financial and economic activity of the enterprise and show the logic of how the company seeks to be profitable (Fig. 4).

Figure 4. Nine block business model for increasing the profitability of the enterprise.
 Source: adapted by the authors

Within the framework of the business model, four main directions of the company's work are offered, including: supply, consumers, infrastructure and financial capabilities, as well as activities as a plan for implementing the strategy through the processes of the enterprise, system and structure. The nine blocks that make up the structure of a business model for increasing the profitability of an enterprise are:

1. Customer segments: different groups of clients whose needs are satisfied by the enterprise.

2. Offer: products and services that meet customer needs.
3. Channels of distribution: different types of channels through which the company operates, communicates and offers goods (services) to customers.
4. Relations with clients: established and maintained relations with each segment of clients.
5. Flow of income: flows of income received after successful creation from the cost of the order.
6. Key Resources: Assets required for the provision and delivery of products and services of the enterprise
7. Main activities: activities required to fulfill the business model.
8. Partner network: partners and vendors of a company that perform various activities.
9. Cost structure: the result of conducting a business model.

It is preferable to describe a business model from a system of business prospects, and this perspective allows enterprises to think in a systematic and holistic way, rather than in a more concentrated way on the basis of individual and isolated options, when developing their business model. The business model is defined as a system of interdependent activities, describing the financial and economic activities of the enterprise, covering its borders. Activity is defined as the acquisition of human skills, physical and / or capital resources of any part of the business model for serving a specific purpose before profit. Thus, the system of activities can be considered as a set of interconnected activities focused on the enterprise, including those activities performed by the enterprise itself, its partners, clients, etc.

The system of activity is the key to understanding the business model of an enterprise and enables an enterprise not only to create value in cooperation with its partners, but also to create a share of this value on its own. When designing a business profitability model for an enterprise, there are two set of parameters that include activity, system and should take into account the value of the future: design elements and design themes. The design elements characterize the system of activities, thus, capturing the basis of the business model and describing how the enterprise carries out financial and business activities, referring to the content, structure and management. Activity within the system explains what actions should be taken while the activities within the structure of the system describe how they should be related and consistency, and, finally, the definition of management system activities. With regard to the design, they all explain the source of the creation of a dominant system, including novelty, blocking, complementarity and efficiency. The novelty is when an enterprise adapts new content, structure and / or management of the system of activities, with the support of stakeholders - participants of the business model. An enterprise can take advantage of complementarity, when individually launched actions lead to lower costs than package creation, these measures together with the meaning of a design-oriented design is to reorganize activities to achieve greater efficiency by reducing transaction costs.

It is necessary to take into account changes and developments in the global economy, including globalization, more demanding customer needs, alternative sources of transparency, emerging technologies, as well as new communication channels and the importance of a well-developed business model. Enterprises, in the absence of a well-developed business model, can neither form nor fix the value of their business. The meaning of a well-developed business model is to provide attractive, effective offers and to capture the company's core value by achieving optimal cost and risk structure.

It is also necessary to emphasize the importance of considering the economic situation and asserting that this may be a business model that consists of two different elements: business systems and profit models. A business system is a system of operations, for example, a supply and distribution system developed by an enterprise for the actual production and sale of its products and / or services. In addition, the business system is also a learning system. This training can lead to significant competitive advantage and become very important for long-term survival of the enterprise.

The business system is a real system of operations of a business model, while the profit model is an element most companies place most of their attention due to its direct connection with the final result of the activity. The revenue model provides a consistent logic for profit and describes how the company plans, for example, to reduce costs and / or increase sales in its financial and operating activities. The model includes relevant variables such as revenue, resources, expected volumes of production and sales, pricing methodology, cost structure, and how the company will be able to maintain its revenue stream in the long run. In order to develop a successful business model, it must strive for both of these elements, where the revenue model receives revenues in the short term and provides the business system with organizational learning in the long run.

It may seem that all of the foregoing frameworks related to the business model are simple, but the development of the enterprise lies in the complex interdependence of all parts that make up the business model. Consequently, a large change in one part will affect other parts, thus the whole business model will be involved. To date, many companies lack understanding of their existing business model to recognize their strategic advantages and knowledge when success requires further economic development. Enterprises are rarely aware of the background of their business, the relationship between the various elements, its strengths and weaknesses.

Update business model. The importance of a reliable and efficient business model lies in the fact that an enterprise gains profound knowledge about the fundamental facts about the needs of clients, how to successfully fulfill these needs and how to make it profitable to profit. Innovative business model can provide at least the same value as innovative technology. When designing a business model there are two separate paths; an innovative business model or a business model update. Innovative business model means searching for and developing an entirely new business model, so it is difficult for a company to achieve because of conflicts in terms of barriers between existing assets and business models. Changes in the prevailing business model are also a challenge

because the whole value chain with its actors affects the change, with the company having only limited control over profit management.

The importance of rebuilding the business model has grown, has attracted attention among scientists in recent years, but enterprises are still struggling to address this change. So, updating a business model is a complex process that often involves iterative design processes. Increasing global competition leads to the bankruptcy of a large number of enterprises, as a consequence of the rigidity of their business model. The failure is due to the fact that enterprises rarely transform their business model, rather than continuing to manage their business in a way that was too effective for a long time. In addition, as a business model is a theory of how an enterprise creates value, how its internal structure is organized, with all its complex interdependencies and subprograms, over time, the business model becomes stable and difficult to change. However, if an enterprise is able to re-establish a business model, it tends to increase profits and / or reduce costs.

Before experimenting and adopting new business models, all business executives need a partial understanding of what a business model is and how it is being developed today. A common, simple and relevant concept for a business model is needed that facilitates the description and discussion, but does not generalize the complexity of how an enterprise works. The starting point is to build a map of the current business model, for example, by applying the previously proposed scheme (Figure 4), which allows the company to experiment alternately with different combinations of all processes before investing in real life. However, even if the business model of an update is very important, it is difficult to implement because organizational processes also need to change, but they are not reflected in the business strategy.

Conclusions and perspectives of further research.

Consequently, after studying ways to increase the profitability of enterprises in market conditions, we can conclude that because of the absence of an effective business model for increasing the company's profitability in most enterprises of the national economy of Ukraine, there is a risk of shortfall in profits or even losses. It is argued that enterprises need to form an optimal business model for increasing profitability before performing financial and corporate activities in order to achieve the desired results. However, enterprises of the national economy of Ukraine are in some way built on the use of an effective business model, regardless of whether it is understood or not understood by management and employees. The problem is that many businesses use the concept of a business model and business strategy as interchangeable, which is not correct. A business model is more general than a business strategy and describes how different parts of the enterprise coincide in a more coherent aspect, while the strategy correlates with competition and how the enterprise can work better than its closest competitors. In order for the company to grow and profit, it is very important that it has a reliable business model as well as a competitive strategy on how to differ from competitors. It is important to combine business model analysis with strategic analysis when an enterprise develops and implements a new business model to protect the results of a transformed business model from the point of view of competitive advantage. This link involves segmentation of the market, creating value propositions for each segment, and developing a variety of «isolation mechanisms» that will help avoid simulating business models / business strategies by competitors. In order to create and maintain a competitive advantage, and thus increase the profitability of the enterprise, differentiated and difficult to imitate, at the same time effective design for the business model of the enterprise is very important.

References

1. Adams, C. A., Potter, B., Singh, P. J., & York, J. (2016). *Exploring the implications of integrated reporting for social investment (disclosures)*. *The British Accounting Review*, 48(3), 283-296
2. Bambang Bemby Soebyakto, Mukhtaruddin, Relasari and Alfianto Sinulingga (2018). *Company characteristics and risk management disclosure: empirical study of manufacturing companies listed on the Indonesia stock exchange*. *Problems and Perspectives in Management*, 16(2), 396-411. doi:10.21511/ppm.16(2).2018.36
3. Charlo, M. J., Moya, I., & Muñoz, A. M. (2015). *Sustainable development and corporate financial performance: a study based on the FTSE4Good IBEX Index*. *Business Strategy and the Environment*, 24(4), 277-288.
4. Hirsch, S. (2017). *Successful in the long run: a meta-regression analysis of persistent firm profits*. *Journal of Economic Surveys*. URL : <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/joes.12188/full>
5. Kgabo L. Kobo and Collins C. Ngwakwe (2017). *Relating corporate social investment with financial performance*. *Investment Management and Financial Innovations*, 14(2-2), 367-375. doi:10.21511/imfi.14(2-2).2017.08
6. Nurdan Değirmenci and Tuba Yakici Ayan (2018). *Ranking of firms by performance using I-distance method*. *Investment Management and Financial Innovations*, 15(4), 85-97. doi:10.21511/imfi.15(4).2018.07
7. Ong, T. S., & Ng, P. S. (2018). *The Effects of Share Repurchase Announcements on Returns in the Malaysia Stock Market*. *Indonesian Journal of Business Finance and Accounting*, 1(1), 1-19.
8. Widyaningsih, I. U., Gunardi, A., Rossi, M., & Rahmawati, R. (2017). *Expropriation by the Controlling Shareholders on Firm Value in the Context of Indonesia: Corporate Governance as Moderating Variable*. *International Journal of Managerial and Financial Accounting*, 9(4), 322-337. <http://doi.org/10.1504/IJMFA.2017.10009973>
9. State Committee of Statistics of Ukraine. *Offic. Site*. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Халатур Світлана Миколаївна,

д.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Україна, 49600, м. Дніпро, вул. С. Єфремова, 25
e-mail: halatyr@i.ua
Пліско Ірина Геннадіївна
Студентка групи МГ-ФБСз-1-17
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Халатур Светлана Николаевна,
д.э.н., доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования,
Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет
Украина, 49600, г. Днепр, вул. С. Ефремова, 25
e-mail: halatyr@i.ua
Плиско Ирина Геннадьевна
Студентка группы МГ-ФБСз-1-17
Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет

DATA ABOUT THE AUTHORS

Khalatyr Svetlana,
Doctor of Economics, associate Professor,
associate Professor of Finance, banking and insurance Department,
Dnipro State Agrarian and Economic University
Ukraine, 49600, str. S. Ephraimov, 25
e-mail: halatyr@i.ua
Plisko Irina
Student of the group MG-FBS-1-17
Dnipro State Agrarian and Economic University

УДК 336.41

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-82-86>

МЕХАНІЗМ РОЗРОБКИ КАДРОВО-СОЦІАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Яровий В. Ф.

Предметом дослідження є визначення механізмів розробки кадрово-соціальних стратегій та особливостей їх впровадження в процес управління розвитком туристичних підприємств.

Метою роботи є розробка теоретичних та методичних засад і рекомендацій щодо формування концептуальних заходів реалізації кадрово-соціальних стратегій туристичних підприємств.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові й спеціальні методи наукового пізнання, логічного узагальнення та абстрагування, структурного аналізу, метод порівняльного аналізу, історичний та інші методи дослідження.

Результати роботи. Визначено, що особливе значення в системі управління туристичними підприємствами відводиться людському фактору, що має основоположне значення для забезпечення ефективної й конкурентоспроможної діяльності підприємств в умовах ринкової економіки. Тому управління персоналом - це багатогранний і виключно складний процес, який характеризується своїми специфічними особливостями і закономірностями. Стратегічний підхід до забезпечення ефективності кадрової політики передбачає розробку і запровадження кадрово-соціальних стратегій, які мають безпосередній вплив на загальний стан підприємства, формування якісного кадрового потенціалу, забезпечення його розвитку та ефективного використання.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в удосконаленні процесу управління персоналом та формуванні заходів підвищення ефективності кадрової політики туристичних підприємств. Вони мають значення для здійснення менеджменту, системного управління тактичної і стратегічної діяльності підприємств як у цілому, так і за структурними підрозділами.

Висновки. Запропоновані в результаті дослідження кадрово-соціальні стратегії туристичного підприємства є прогресивним підходом щодо управління персоналом на стратегічному рівні дозволяють враховувати потреби підприємства у персоналі в залежності від рівня розвитку бізнесу, умов зовнішнього середовища та кон'юнктури ринку туристичних послуг.

Ключові слова: персонал, людський фактор, людські ресурси, управління персоналом, кадрово-соціальна стратегія, кадрова політика, туристичне підприємство, сфера послуг.

МЕХАНИЗМ РАЗРАБОТКИ КАДРОВО-СОЦИАЛЬНЫХ СТРАТЕГИЙ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ ТУРИСТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Яровой В. Ф.

Предметом исследования является определение механизмов разработки кадрово-социальных стратегий и особенностей их внедрения в процесс управления развитием туристических предприятий.

Целью работы является разработка теоретических и методических основ и рекомендаций по формированию концептуальных мероприятий реализации кадрово-социальных стратегий туристических предприятий.

Методологической основой статьи стали общенаучные и специальные методы научного познания, логического обобщения и абстрагирования, структурного анализа, метод сравнительного анализа, исторический и другие методы исследования.

Результаты работы. Определено, что особое значение в системе управления туристическими предприятиями отводится человеческому фактору, который имеет основополагающее значение для обеспечения эффективной и конкурентоспособной деятельности предприятий в условиях рыночной экономики. Поэтому управление персоналом - это многогранный и исключительно сложный процесс, который характеризуется своими специфическими особенностями и закономерностями. Стратегический подход к обеспечению эффективности кадровой политики предусматривает разработку и внедрение кадрово-социальных стратегий, которые имеют непосредственное влияние на общее состояние предприятия, формирование качественного кадрового потенциала, обеспечения его развития и эффективного использования.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в совершенствовании процесса управления персоналом и формировании мероприятий по повышению эффективности кадровой политики туристических предприятий. Они имеют значение для осуществления менеджмента, системного управления тактической и стратегической деятельностью предприятий как в целом, так и по его структурным подразделениям

Выводы. Предложенные в результате исследования кадрово-социальные стратегии туристического предприятия являются прогрессивным подходом к управлению персоналом на стратегическом уровне что позволяют учитывать потребности предприятия в персонале в зависимости от уровня развития бизнеса, условий внешней среды и конъюнктуры рынка туристических услуг.

Ключевые слова: персонал, человеческий фактор, человеческие ресурсы, управление персоналом, кадрово-социальная стратегия, кадровая политика, туристическое предприятие, сфера услуг.

MECHANISM OF DEVELOPMENT OF PERSONNEL-SOCIAL STRATEGIES OF MANAGEMENT BY PERSONNEL OF TOURISM ENTERPRISES

Yarovi V. F.

The subject of the study is to determine the mechanisms of development of personnel and social strategies and the peculiarities of their implementation in the process of managing the development of tourism enterprises.

The purpose of the work is to develop theoretical and methodological principles and recommendations for the formation of conceptual measures for the implementation of personnel and social strategies of tourist enterprises.

Methodological basis of the article became general scientific and special methods of scientific knowledge, logical generalization and abstraction, structural analysis, method of comparative analysis, historical and other methods of research.

Results of work. It is determined that special significance in the management system of tourism enterprises is given to the human factor, which is of fundamental importance for ensuring efficient and competitive activity of enterprises in a market economy. Therefore, personnel management is a multi-faceted and extremely complex process characterized by its specific features and regularities. Strategic approach to ensuring the effectiveness of personnel policy involves the development and implementation of personnel and social strategies that have a direct impact on the overall state of the enterprise, the formation of high-quality human resources, ensuring its development and effective use.

The field of application of results. The results of the study can be used to improve the process of personnel management and to formulate measures to increase the effectiveness of the personnel policy of tourism enterprises. They are important for the management, systematic management of tactical and strategic activities of enterprises as a whole, as well as by structural subdivisions.

Conclusions. The proposed human resources and social strategies of the tourist enterprise are a progressive approach to personnel management at the strategic level allowing to take into account the needs of the enterprise in personnel, depending on the level of business development, the environment and the market situation of tourist services.

Key words: personnel, human factor, human resources, personnel management, personnel and social strategy, personnel policy, travel company, sphere of services.

JEL Classification: M12, M54, L83

Постановка проблеми. Стратегічна орієнтація економіки на ринкові відносини докорінно змінює підходи до розв'язання багатьох економічних та соціальних проблем, передусім тих, які пов'язані з людиною.

Тому, в ринкових умовах завданням першорядної важливості для розвитку підприємств, є якісні зміни стереотипів господарювання та значною мірою вирішення проблем управління персоналом у зв'язку з підвищенням ролі працівника. Механізм розробки кадрово-соціальних стратегій управління персоналом стає фактором забезпечення економічної стабільності та підвищення конкурентоспроможності підприємств, тому потребує посиленої уваги й залишається актуальним для всіх господарських утворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти управління персоналом розглянуто в працях таких вітчизняних та зарубіжних учених, як Д. Богиня, В. Гриньова, О. Грішнова, Г. Дмитренко, В. Дятлов, А. Єгоршин, Л. Карташова, А. Колот, Ю. Одегов, І. Попова, М. Семикіна, Н. Тарнавська, А. Ткаченко, Є. Уткін, С. Шекшня та ін. Вирішенню окремих завдань стратегічного управління персоналом присвячені роботи таких авторів, як Т. Білорус, Н. Гавкалова, О. Громова, Г. Зайцев, А. Кібанов, Г. Лич, В. Маслов, О. Скібіцький, Є. Уткін та інші.

Незважаючи на велику кількість праць на сьогодні недостатньо дослідженими залишаються питання розробки кадрово-соціальних стратегій управління персоналом туристичних підприємств. Разом із тим виникає необхідність подальшого вивчення теоретичних засад стратегічного управління персоналом з обґрунтуванням пріоритетних шляхів підвищення його ефективності.

Метою статті є розробка теоретичних та методичних засад і рекомендацій щодо формування концептуальних заходів реалізації кадрово-соціальних стратегій туристичних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі з питань управління висловлюються різні думки, в яких незмінно особливе значення в управлінні підприємствами сфери послуг відводиться людському фактору. Є принаймні три основні причини, чому останнім часом людському фактору в індустрії послуг розвинутих країн приділяється така важлива увага.

По-перше, ні для кого не таємниця, що взаємовідносини між працівником і клієнтом під час обслуговування є визначальними. Професор Ренахан звернув увагу саме на цю обставину ще в 1980 році, при обговоренні комплексу маркетингових елементів для індустрії послуг. У обох своїх роботах, «Product-Service Mix» і «The Presentation Mix», він дуже вірно підмітив, що рівень взаємовідносин між клієнтом і працівником та їх характер в своїй сукупності складають, нарівні з іншими елементами цих відносин феномен, суть якого називається «обслуговуванням» [1].

Другою причиною підвищеної уваги до людського фактору в індустрії послуг є та обставина, що зростання цін в сфері туризму протягом останніх років прямо або опосередковано пов'язано із зростанням заробітної плати працівників цієї сфери.

Третьою причиною, яка примушує керівництво туристичних підприємств звертати увагу на людський фактор є те, що управління людськими ресурсами стає об'єктом все більш пильної уваги державного регулювання.

Саме завдяки цим і іншим факторам в підприємствах сфери послуг розвинутих країн складається система менеджменту, яка зорієнтована на специфічний вид управлінської діяльності, об'єктом якої є людина, що входить в певні соціальні групи, трудові колективи, отримала назву управління персоналом. Місія цієї системи - реалізувати, паралельно із пріоритетними стратегічними цілями організації, основні цілі кадрової політики.

Основним змістом управління персоналом є планування, формування, перерозподіл і раціональне використання людських ресурсів за допомогою системного, планомірно організованого впливу через систему взаємопов'язаних, організаційно-економічних і соціальних заходів, спрямованих на створення умов нормального розвитку й використання потенціалу робочої сили на рівні підприємства.

Підхід до персоналу як ресурсу означає аналіз індивідуальних особливостей кожного працівника в межах поєднання інтересів підприємства і працівника, розуміння стратегічного виміру в управлінні персоналом.

Управління персоналом розглядає людину в єдності всіх її проявів, що впливають на всі процеси в організації – від процесу «входження» в організацію до процесу безпосереднього використання потенціалу людини [4].

Так, наприклад, на думку В. Савченко управління персоналом – це система взаємозалежних, організаційно-економічних і соціальних заходів по створенню умов для нормального функціонування, розвитку й ефективного використання потенціалу робочої сили на рівні підприємства [3].

За іншим підходом управління персоналом можна визначити як діяльність, що спрямована на досягнення найбільш ефективного використання працівників для досягнення цілей підприємства та особистісних цілей [5]. З позиції І. Ігнат'євої управління людськими ресурсами – головна функція будь-якого підприємства, адже персонал – найбільш складний суб'єкт управління в підприємстві, оскільки, на відміну від речових факторів виробництва, є живим, має можливість самостійно приймати рішення, діяти, критично оцінювати пред'явлені до нього вимоги та має суб'єктивні інтереси [2].

Потрібно відзначити, що реалізації сучасної концепції управління персоналом в підприємствах сфери послуг України, в тому числі і туристичних підприємствах, заважає численна низка проблемних моментів, як то: недостатня орієнтація на формування іміджу працівників підприємства (знеособлення веде до демотивації); неадекватна горизонтальна інтеграція найважливіших функцій управління, таких як набір, оцінка, винагорода і розвиток працівників (менеджери виконують ці функції без існування єдиного комплексного підходу); недостатнє залучення керівників і співробітників в розробку і реалізацію кадрово-соціальних стратегій та загальної концепції управління персоналом; неадекватна оцінка успіхів, що знижує ініціативу фахівців з кадрових питань; ігнорування змін в ціннісних орієнтаціях персоналу, байдуже відношення до цілей діяльності різних груп працівників і засобів їх досягнення.

Тому в основі сучасних концепцій кадрово-соціальних стратегій управління – людина виступає як найважливіший ресурс процесу виробництва та одночасно як особистість з її потребами, мотивами, інтересами, цінностями.

В цілому під кадрово-соціальною стратегією управління персоналом слід розуміти довгостроковий, якісно визначений напрям дій туристичного підприємства щодо формування конкурентоспроможного кадрового потенціалу, забезпечення його розвитку та ефективного використання, спрямований на задоволення широкого спектра потреб працівників, розвиток та досягнення поставлених стратегічних цілей туристичного підприємства з урахуванням його ресурсних можливостей та змін, що відбуваються в зовнішньому середовищі.

Потрібно зазначити, що необхідною передумовою формування та реалізації кадрово-соціальних стратегій управління персоналом на туристичному підприємстві є удосконалення існуючої економічної, соціальної та організаційної структури управління персоналом, що дозволить розширити коло функцій системи управління персоналом і від власне кадрових питань перейти до розробки стратегії управління персоналом, системи мотивування та стимулювання, дослідження ринку праці та ринку освітніх послуг, формування конкурентоспроможних працівників тощо [6].

При виявленні особливостей ефективності менеджменту персоналу на туристичних підприємствах слід брати до уваги, що вони визначаються ринковими, політичними, економічними, соціальними передумовами. Зокрема: ринкові передумови пов'язані із конкурентними позиціями підприємств; політичні передумови пов'язані із можливостями розвитку туристичної галузі, забезпеченими необхідністю вирішення політичних проблем як у середині країни, так і за її межами; соціальні передумови пов'язані із задоволенням культурного, пізнавального, інформаційного, оздоровчого, спортивного характеру; економічні передумови пов'язані із зайнятістю населення та зростанням його благополуччя.

В сучасних умовах функціонування туристичних підприємств кадрово-соціальні стратегії передбачають залучення працівників підприємства до створення і підтримки високого рівня організаційної культури, яка буде сприяти утриманню низького рівня плинності кадрів як через підвищення рівня соціальної забезпеченості співробітників, так і через механізм системи мотивації. Стратегічний підхід передбачає розробку і запровадження кадрово-соціальних стратегій, які мають безпосередній вплив на загальний стан підприємства.

Сутність кадрово-соціальної стратегії полягає у визначенні послідовності дій туристичного підприємства щодо розвитку компетенцій персоналу. Вони мають у своєму складі показники, за якими оцінюють результати її впровадження. В основу кадрово-соціальних стратегій, як складових загальної стратегії досягнення і утримання ефективного рівня функціонування підприємства, покладаються цілі, складові загального потенціалу підприємства (ресурси), можливості, організаційна культура і корпоративні традиції.

Рисунок 1. Рекомендований зміст кадрово-соціальних стратегій в залежності від рівня розвитку бізнесу туристичного підприємства

Аналіз управління персоналом виявив, що більшість туристичних підприємств не мають стратегічних орієнтирів щодо змін у кадровій стратегії та існує об'єктивна необхідність у зміні кадрово-соціальних стратегій

через їх відсутність або недосконалість. Розробка оптимальних кадрових стратегій, які б відповідали цілям розвитку підприємства, має відбуватися з урахуванням наявних ресурсів, рівня кваліфікації і компетенції персоналу, стратегічної мети та існуючої системи управління. Рекомендований зміст кадрово-соціальних стратегій, в залежності від рівня розвитку туристичного бізнесу, виглядає наступним чином (рис. 1).

В сучасних умовах конкуренції ринку туристичних послуг формування кадрово-соціальних стратегій є найбільш прогресивним підходом, тому що управління персоналом лише на стратегічному рівні дозволить одночасно враховувати ефективність діяльності підприємства, адаптацію його до мінливих умов зовнішнього середовища в цілому та стан ринку праці, що дозволить враховувати потреби підприємства у персоналі в залежності від рівня розвитку бізнесу.

Висновки. Таким чином, використання пропонованих кадрово-соціальних стратегій для вдосконалення системи управління персоналом дозволить керівництву туристичного підприємства приймати обґрунтовані управлінські рішення у сфері формування, розвитку та ефективного використання людських ресурсів.

Список використаних джерел

1. Гудзинський О. Д., Судомир С. М., Гуренко Т. О. *Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект): монографія.* Київ : ІПК ДСЗУ, 2010. 212 с.
2. Ігнат'єва І. А., Сидоренко Т. М. *Удосконалення системи стратегічного управління персоналом сучасного підприємства.* Вісник КНУТД. 2012. № 6. С. 12-17.
3. Савченко В. А. *Управління розвитком персоналу: навч. посіб.* Київ : КНЕУ. 2002. 351 с.
4. *Управління персоналом. Практикум: навч. посіб. / Ю. Є. Петруня, С. П. Коляда, Н. С. Ковтун. 2-ге вид., переробл. і допов.* Дніпропетровськ : Університет митної справи та фінансів, 2016. 210 с.
5. Шпак Л. І. *Формування системи оцінки персоналу на прикладі туристичних організацій.* Вісник Східно-європейського університету економіки і менеджменту. Серія: Економіка і менеджмент. 2012. № 1. С. 120-127.
6. Щербина А. М. *Особливості управління персоналом на туристичних підприємствах. Моделювання регіональної економіки.* 2013. № 1 (21). С. 310-315.

References

1. Hudzynskyi, O. D., Sudomyr, S. M. & Hurenko, T. O. (2010). *Upravlinnia formuvanniam konkurentospromozhnoho potentsialu pidpriemstv (teoretyko-metodolohichnyi aspekt): monohrafiia.* [Management of formation of competitive potential of enterprises (theoretical and methodological aspect): monograph]. Kiev : IPK DSZU, 212 (in Ukr.).
2. Ihnatieva, I. A. & Sydorenko T. M. (2012). *Udoskonalennia systemy stratehichnoho upravlinnia personalom suchasnoho pidpriemstva [Improvement of the system of strategic management of personnel of a modern enterprise].* Visnyk KNUVD - Bulletin of KNUVD, 6. 12-17 (in Ukr.).
3. Savchenko, V. A. (2002). *Upravlinnia rozvytkom personalu: navch. posib.* [Personnel Management: Teach. manual]. Kyiv : KNEU. 351 (in Ukr.).
4. *Upravlinnia personalom. Praktykum: navch. posib.* [Personnel management. Workshop: Teach. manual] / Yu. Ye. Petrunia, S. P. Koliada, N. S. Kovtun. 2-he vyd., pererobl. i dopov. Dnipropetrovsk: Universytet mytnoi spravy ta finansiv, 2016. 210 (in Ukr.).
5. Shpak, L. I. (2012). *Formuvannia systemy otsinky personalu na prykladi turystychnykh orhanizatsii [Formation of a system of personnel assessment on the example of tourist organizations].* Visnyk Skhidnoevropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu. Serii: Ekonomika i menedzhment. - Bulletin of the East European University of Economics and Management. Series: Economics and Management, 1. 120-127 (in Ukr.).
6. Shcherbyna, A. M. (2013). *Osoblyvosti upravlinnia personalom na turystychnykh pidpriemstvakh [Specifics of personnel management at tourist enterprises].* Modeliuvannia rehionalnoi ekonomiky - Modeling regional economics, 1 (21). 310-315 (in Ukr.).

ДАНИ ПРО АВТОРА

Яровий Вадим Федорович, доктор економічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу Херсонського державного університету
вулиця Університетська, 27, м. Херсон, 73000, Україна
e-mail: lawyer7522@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Яровой Вадим Федорович, доктор экономических наук, доцент кафедры гостинично-ресторанного и туристического бизнеса Херсонского государственного университета
улица Университетская, 27 г. Херсон, 73000, Украина
e-mail: lawyer7522@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Vadim Yarovyi, Doctor of Economic Sciences, Associate professor of the hotel-restaurant and tourist business department Kherson State University
27 Universitetskaya Street, Kherson, 73000, Ukraine
e-mail: lawyer7522@gmail.com

УДК 331.34

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-87-93>

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ТА ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Євтушенко Н. М.,
Виноградня В. М.,
Малишко В. В.

Предмет дослідження становлять умови, особливості, тенденції створення ефективної системи соціального захисту населення

Метою роботи є дослідження основних напрямків державної соціальної політики в контексті інтеграційних процесів

Методологія проведення роботи. Робота виконана на основі досліджень сучасних наукових поглядів щодо визначення сутності та розвитку соціального захисту та соціальної політики в Україні в умовах інтеграційних процесів.

Результати роботи. Стаття присвячена дослідженню питань щодо соціального захисту в контексті соціальної політики держави, адже головним завданням даної політики є піднесення добробуту та сприяння всебічному державному захисту інтелектуального потенціалу суспільства враховуючи особливості інтеграційних процесів. Проведена оцінка стану та тенденцій розвитку фінансового забезпечення соціального захисту в Україні та оцінити його відповідність загальноєвропейським нормам і стандартам. Сформульовано пропозиції щодо розвитку системи фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні у контексті процесів євроінтеграції.

Висновки. Аналіз сучасних формувань сутності терміна «соціальний захист» показав, що він трактується вченими приблизно однаково, при цьому мається на увазі система заходів, які компенсують соціальну нерівність громадян, забезпечують однаковий доступ кожної людини до певного мінімуму соціальних благ, захищають кожну окрему особистість від соціальних ризиків, що повсякчасно мають місце в житті людини.

Констатовано необхідність та обґрунтовано напрями поступового реформування системи соціального захисту в Україні з метою максимально можливого наближення її базисних умов до відповідних міжнародних норм і стандартів, закріплених в актах МОП та Європейського Союзу, які покликані гарантувати гідне життя кожній людині при настанні відповідних соціальних ризиків незалежно від статі, віку, тривалості перебування в певній країні.

Ключові слова: економіка, соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна політика, соціальна безпека, рівень життя населення, пільгові категорії.

СОЦІАЛЬНА ЗАЩИТА НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА И ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Євтушенко Н. Н.,
Виноградная В. М.,
Мальшко В. В.

Предмет исследования составляют условия, особенности, тенденции создания эффективной системы социальной защиты населения

Целью работы является исследование основных направлений государственной социальной политики в контексте интеграционных процессов

Методологія проведення роботи. Робота виконана на основі досліджень сучасних наукових поглядів щодо визначення сутності та розвитку соціальної захисту та соціальної політики в Україні в умовах інтеграційних процесів.

Результати роботи. Стаття присвячена дослідженню питань соціальної захисту в контексті соціальної політики держави, де головною задачею даної політики є підвищення благополуччя та соціальної захисту всієї держави інтелектуального потенціалу суспільства, з урахуванням особливостей інтеграційних процесів. Проведено оцінку стану та тенденцій розвитку фінансового забезпечення соціальної захисту в Україні та оцінено його відповідність загальноєвропейським нормам та стандартам. Сформульовано пропозиції щодо розвитку системи фінансового забезпечення соціальної захисту населення в Україні в контексті процесів євроінтеграції.

Висновки. Аналіз сучасних формувань сутності терміна «соціальна захист» показав, що він трактується ученими при близькому однаковому, при цьому розуміється система заходів, які компенсують соціальне нерівність громадян, забезпечують рівний доступ кожного громадянина до певного мінімуму соціальних благ, захищають кожну окрему особу від соціальних ризиків, які завжди мають місце в житті людини.

Констатовано необхідність та обґрунтовано напрямки поступової реформи системи соціальної захисту в Україні з метою максимально можливого наближення її базисних умов до відповідних міжнародних норм та стандартів, закріплених в актах МОТ та Європейського Союзу, які призначені гарантувати гідне життя кожній людині при виникненні відповідних соціальних ризиків незалежно від статі, віку, тривалості перебування в певній країні.

Ключові слова: економіка, соціальна захист, соціальне забезпечення, соціальна політика, соціальна безпека, рівень життя населення, пільгові категорії.

SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF SOCIAL POLICY AND INTEGRATION PROCESSES

**Yevtushenko N. M.,
Vinogradnya V. M.,
Malysheva V. V.**

The subject of the work the conditions, characteristics and trends of creation of effective system of social protection of the population

The aim of this work is to study the main directions of state social policy in the context of integration processes

The methodology of work. The work is done on the basis of studies of modern scientific views on the definition of the nature and development of social protection and social policy in Ukraine under conditions of integration processes.

The results of the work. The article is devoted to social protection issues in the context of social policy, because the main objective of this policy is improving the welfare and the promotion of comprehensive state protection of the intellectual potential of society, given the characteristics of integration processes. Assessed the status and trends of development of financial provision of social protection in Ukraine and assess its compliance with the European norms and standards. Formulated proposals for the development of system of financial provision of social protection in Ukraine in the context of processes of European integration.

Conclusions. The analysis of current formations of the essence of the term «social protection» have shown that it is interpreted by scientists around the same, this implies a system of measures which compensate for the social inequality of citizens, to ensure equal access of every person to a certain minimum of social benefits, to protect every individual against social risks, which always have a place in human life.

Ascertained the need and trends of gradual reform of the social protection system in Ukraine with the aim of as close as possible to her baseline conditions in the relevant international norms and standards embodied in ILO instruments and European Union, which are designed to guarantee a decent life to every person upon the occurrence of the relevant social risks regardless of gender, age, duration of stay in a particular country.

Key words: economy, social protection, social security, social policy, social security, standard of living of the population, the preferential category.

JEL Classification: E24, I38.

Постановка проблеми. Удосконалення системи соціального захисту населення повинно базуватись на покращенні фінансування конкретних заходів, передбачених відповідними державними програмами, які, в свою чергу, мають сприяти розвитку економіки та підвищенню рівня життя населення, його соціального захисту.

В умовах економічних перетворень корінним чином змінені механізми фінансування соціального захисту населення, роль і функції держави, підприємств та інших суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням питань соціального захисту населення та його фінансового забезпечення займаються науковці, серед яких можна виокремити праці зарубіжного вченого Ганслі Т.М. та вітчизняних вчених – Богині Д.П., Шавариної, Ю.О., Шклярського, С.І. Юрія, Деми Д.І., Косової Т.Д., Ріппи М.Б., Бичкова С., Івашової Л.М.

Аналіз праць зазначених науковців свідчить про несхожість їхніх підходів до соціальної політики як регулятора. Т. М. Ганслі відносить до кола завдань соціальної політики, на наш погляд, елементи економічної, фінансової, правової політики. Але головне те, що при такому підході соціальна політика зводиться до забезпечення соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна соціальна політика держави насамперед передбачає створення належних умов для збільшення доходів населення як вихідних джерел забезпечення достатнього рівня життя та соціального захисту громадян. З цією метою вона інтегрується у систему стратегії економічних реформ та реалізується узгоджено із заходами грошово-кредитної, фінансової, економічної політики, заходами стимулювання економічного зростання.

Під соціальною політикою сучасної держави розуміють сукупність соціально-економічних заходів держави, підприємств, організацій, місцевих органів влади, спрямованих на захист населення від безробіття, підвищення цін, знецінення трудових заощаджень. Соціальна політика будь-якої держави передбачає визначення напрямків розвитку в усіх сферах соціально-політичного життя, що обумовлюють процес розвитку соціального буття і соціальної безпеки людини.

Серед основних напрямків соціальної політики в Україні слід відмітити такі:

- піднесення добробуту за рахунок особистого трудового вкладу, підприємництва та трудової активності
- надання відповідної допомоги щодо безробіття, збереження робочих місць, забезпечення фахової перепідготовки осіб, що втратили роботу
- створення адресної допомоги в грошовій та натуральній формах
- проведення глибокої пенсійної реформи, сприяння всебічному державному захисту інтелектуального потенціалу суспільства;
- запобігання комерціалізації, забезпечення стабільного фінансування і державної підтримки розвитку духовної сфери, освіти, науки та культури
- широка підтримка сімей, материнства та дитинства
- проведення активної екологічної політики.

Соціальна політика держави спрямовується на зростання добробуту нації на основі прискореного розвитку соціальної сфери, активного впливу соціальних факторів на підвищення ефективності національного виробництва. Вона є важливим аспектом регулювання національної економіки і відіграє подвійну роль: по-перше, економічне зростання створює сприятливі умови для поліпшення життя людей, а по-друге, соціальна політика стає фактором економічного зростання і регулювання економіки.

Якщо проводиться активна соціальна політика, то це зумовлює перетворення ринкової системи на соціальне ринкове господарство, що ґрунтується на ринкових економічних принципах і соціальному захисті населення [1].

Слід зазначити, що соціальний захист - це система законодавчих, економічних і соціальних, а також соціально-психологічних гарантій, що надає:

- працездатним рівні умови для поліпшення свого добробуту за рахунок особистого трудового внеску;
- непрацездатним і соціально-вразливим категоріям населення, насамперед – дітям, молоді, що навчається; інвалідам; пенсіонерам, молодим, неповнолітнім та багатодітним сім'ям переваги в користуванні суспільними фондами споживання, у прямій матеріальній підтримці, в заниженні податків.

Дослідження поглядів науковців дає підставу стверджувати відсутність єдиної думки стосовно визначення терміна соціального захисту та чіткого визначення щодо суб'єкта та об'єкта соціального захисту.

Соціальний захист передбачає забезпечення безпеки життя людей, реалізацію інтересів споживачів, зміцнення здоров'я нації, створення умов для духовного розвитку. Це відображено у програмі пенсійного забезпечення, стосується людей похилого віку і спрямована на формування їх грошових доходів. Держава в обов'язковому порядку формує спеціальний фонд. Виплата пенсій здійснюється з коштів Пенсійного фонду, що утворюється за рахунок обов'язкових відрахувань підприємств та працівників, з яких протягом трудового періоду стягується прибутковий податок у вигляді відсотка від отриманого доходу.

Спеціальні відрахування робітників та роботодавців не накопичуються на особових рахунках, а використовуються на виплату пенсій тим, хто увійшов до числа пенсіонерів. Також діє система знижок для пенсіонерів в оплаті деяких товарів, послуг, медикаментів [2].

Економічне становище непрацездатного населення в умовах становлення ринкових відносин, що супроводжуються спадом виробництва, зростанням цін, інфляційними процесами, значно погіршується. Тому їх соціальний захист – одне з першочергових завдань соціальної політики. Прикладом тут може бути програма соціального страхування на випадок безробіття. У ній застосовуються такі методи підтримки, як виплата допомог у випадку безробіття, оплата за навчання та перекваліфікацію, допомога в працевлаштуванні. Сім'ям з дітьми держава гарантує матеріальну підтримку, що здійснюється з урахуванням складу сім'ї, її доходів, віку, стану здоров'я дітей тощо [3, с. 26].

Під соціальною допомогою розуміють надання соціальних благ та послуг соціально уразливим групам населення на основі визначення їх потреб. Державна соціальна допомога здійснюється двома шляхами: програми допомоги в грошовій формі та допомоги в натуральній формі (у формі шкільних сніданків та обідів, продовольчих талонів, продовольчих товарів людям похилого віку, медичного обслуговування, житлових допомог, позичок студентам тощо).

Важливе місце в системі заходів із соціального захисту займає працевлаштування осіб, які тимчасово втратили працездатність, та пов'язане з ним виробниче навчання і перекваліфікація.

Прийнятими в Україні нормативними та законодавчими актами передбачено, що елементами системи соціального захисту на сучасному етапі є наступні:

1. Встановлення допустимих параметрів життя (розмір прожиткового фізіологічного і соціального мінімуму, мінімальної пенсії, соціальної допомоги);
2. Захист населення від зростання цін і товарного дефіциту для гарантованого забезпечення прожиткового мінімуму громадянам;
3. Вирішення проблем безробіття і забезпечення ефективної зайнятості, перепідготовки кадрів;
4. Пенсійне забезпечення (людей похилого віку, інвалідів, сімей, що втратили годувальника);
5. Утримання дитячих будинків, інтернатів, будинків для людей похилого віку тощо;
6. Соціальні трансферти (допомога з безробіття) одноразові чи щомісячні виплати на дітей, з материнства, з хвороби та інших причин, житлові субсидії тощо);
7. Соціальне обслуговування (надання соціальних послуг окремим категоріям громадян та ін.);
8. Надання необхідної медичної допомоги тощо.

Найважливішим елементом механізму соціального захисту є економічний елемент. Він включає:

- розробку соціально-економічних програм;
- виплату матеріальної допомоги;
- надання соціальної допомоги, пільг;
- індексація грошових доходів громадян;
- надання населенню пільгових кредитів та ін.

У дохідній частині Державного бюджету зосереджується та частина вартості ВВП, яка в процесі розподілу й перерозподілу доходів та нагромаджень може бути спрямована на розвиток економіки держави, соціальний захист населення, соціально-культурні заходи, потреби оборони та управління.

Державний бюджет країни, який формується на соціально орієнтованих засадах – це основний важіль підтримання стабільної ситуації в країні та розвитку економіки. Визнання України країною з ринковою економікою вимагає ефективного впливу на суспільство за допомогою соціально орієнтованої політики. Бюджет активно впливає на формування та удосконалення соціально-економічної інфраструктури, яка, у свою чергу, сприяє розвитку виробництва [4].

На сучасному етапі розбудови ринкової економіки суттєво змінюються підходи до досягнення добробуту населення.

Основними факторами соціального розвитку та підвищення суспільного добробуту є ефективність виробництва та підприємницької діяльності; економія ресурсів і підвищення якості продукції; збільшення добробуту населення.

Обсяг коштів, які спрямовуються на соціальний захист населення, залежить від дохідної частини бюджету держави, яка у свою чергу, визначається обсягом валового внутрішнього продукту та науково-обґрунтованим оптимальним обсягом фонду споживання. Здійснюючи соціальні виплати, держава дотримується визначених параметрів і тому за умов економічної нестабільності у неповній мірі забезпечує соціальний захист населення. Збільшення видатків на соціальні потреби населення можливе тільки за умови зростання ВВП [5].

Не менш важливим, з нашої точки зору, елементом соціального захисту населення є соціальний елемент. Він представлений активізацією діяльності соціальних організацій, фонди яких формуються за рахунок добровільних внесків фізичних та юридичних осіб та держави (групи порятунку, благодійні фонди, комітет із захисту прав споживачів тощо).

Особливістю соціального захисту є необхідність його адресної спрямованості, тобто соціальна допомога повинна надаватися тим громадянам і в таких обсягах, яких вони потребують. Важливими видами соціального забезпечення є пенсії, допомоги, пільги, утримання непрацездатних у будинках для престарілих та інвалідів.

Метою соціального забезпечення є забезпечення рівня життя непрацездатних громадян не нижче від прожиткового мінімуму, встановленого державою. З економічної точки зору, соціальне забезпечення – це організаційні заходи держави зі створення соціальних фондів і використання їх за цільовим призначенням.

Соціальне забезпечення здійснюється за рахунок спеціальних фондів або Державного бюджету. У нашій державі продовжується реформування соціального забезпечення і створюється нова система соціального захисту населення у ринкових умовах [5].

Формування економічної системи нового зразка пов'язане з реформуванням діючої соціальної політики. В умовах ринкових перетворень в Україні вже здійснено чимало заходів. Для поліпшення матеріального становища та умов життя населення в Україні вживаються такі заходи: проводиться активна політика зайнятості; реформується система пенсійного забезпечення та соціального страхування, соціальної допомоги, адресної допомоги малозабезпеченим громадянам, соціального захисту чорнобильців [6].

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити узагальнюючий висновок, що соціально-економічні гарантії – це метод задоволення різноманітних потреб громадян, на рівні соціально визначених норм з боку держави, а також об'єктивна необхідність для будь-якої правової держави, зміст її інвестування. Тому обсяг гарантії показує рівень її цивілізації.

В Україні соціальне страхування є окремою самостійною економічною категорією, окремою ланкою фінансової системи. Соціальне страхування базується на принципі колективної солідарності та створенні суспільних страхових фондів за рахунок збору обов'язкових страхових внесків з доходів працюючого населення і підприємств. Зазначимо, що соціальне страхування відрізняється від соціальної допомоги перш за все способом фінансового забезпечення: соціальне страхування є фінансовою категорією, яка виражає економічні відносини, що виникають у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту шляхом формування фондів грошових коштів і їх використання для забезпечення громадян у старості, на випадок постійної чи тимчасової втрати працездатності, безробіття, підтримки материнства, а також з охорони здоров'я, а соціальна допомога побудована на фінансуванні за рахунок податків та інших надходжень до Державного бюджету. Однак ці кошти направляються не фізичними особами, а підприємствам і організаціям як компенсація недоотриманих доходів [7, с. 16-17].

По-друге, якщо управління системою соціальних допомог здійснюють відповідні державні органи, то в управлінні системою соціального страхування беруть участь як страховальники, так і представники застрахованих.

Третьою відмінністю соціального страхування від соціальної допомоги є те, що забезпечення із соціального страхування надається при настанні страхового випадку і не залежить від рівня доходів застрахованої особи, а соціальну допомогу отримують громадяни, які мають дохід нижчий від прожиткового мінімуму, або інші визначені у законодавстві підстави.

Найпоширенішими видами соціального страхування є: пенсійне страхування; медичне страхування; соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань (страхування професійних ризиків); соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності; страхування на випадок безробіття тощо.

Важливим напрямом реформування системи фінансового забезпечення соціального захисту в Україні є її децентралізація. На сьогодні в країні багато соціальних програм передано на місцеві бюджети, які є хронічно дефіцитними і фінансування соціальних виплат з яких здійснюється переважно за рахунок субвенцій. Місцеві громади, безсумнівно, повинні розглядатися як основний інститут надання державних соціальних послуг, оскільки знаходяться у безпосередньому взаємозв'язку з їх отримувачами та більш оперативно можуть реагувати на соціальні ризики, що виникають. Водночас, фінансові ресурси здебільшого розподіляються централізовано, що зменшує ефективність як загальнодержавних соціальних програм, що фінансуються через соціальні субвенції так і місцевих, які відчувають брак коштів для реалізації. Тому, на думку автора, слід здійснити перегляд розподілу соціальних програм між державними та місцевими бюджетами з врахуванням конкретних соціальних цілей та спрямованості соціальної політики місцевих громад.

Організацію та функціонування першого рівня трирівневої системи соціального захисту пропонується здійснювати на основі наступних принципів:

1) перерозподіл соціальних витрат на користь бідних домогосподарств. Щоб вивільнити необхідні бюджетні ресурси, необхідно скоротити бюджетні субсидії виробникам товарів і послуг, а також пільги і виплати, які надаються за категоріальною ознакою;

2) адресності. Соціальна допомога повинна надаватися переважно в адресній формі і тільки тим домогосподарствам, фактичне споживання яких нижче законодавчо визначеного мінімуму. Для цього органи соціального захисту на місцевому рівні повинні будуть ширше використовувати процедури обов'язкової перевірки доходів (у тому числі використовуючи методи непрямої оцінки доходів) отримувачів соціальної допомоги та об'єктивної потреби у ній. Перехід до адресного порядку надання допомоги може значно поліпшити становище малозабезпечених домогосподарств;

3) монетизація. Слід максимально перевести у грошову форму усі соціальні допомоги та пільги. Це дасть змогу зменшити кількість зловживань з соціальними коштами, підвищити адресність допомоги та ефективність використання виділених коштів;

4) чіткий перерозподіл повноважень між центральним урядом та місцевими громадами. Стратегія реформування соціального сектору передбачає зміну діючого порядку взаємодії органів влади центрального та місцевого рівня в галузі соціального захисту шляхом передачі більшого обсягу повноважень щодо визначення розмірів і форм надання допомоги на місцеві громади.;

5) диверсифікація обслуговування. Пріоритетні завдання в цій сфері – розширення можливостей громадян, які користуються безкоштовними або субсидованими послугами, щодо вибору виробників послуг, а також диверсифікація форм надання послуг на основі активного залучення недержавного сектору [8].

Частка витрат на соціальний захист у ВВП України завжди була доволі високою, що притаманно більшості розвинених країн світу. В останні роки за цим показником Україну випереджає лише одна країна ОЕСР – Франція. За 1996–2015 рр. середня частка соціальних витрат у ВВП в Україні становила 29,49%, тоді як, за даними МОП, у середньому на фінансування соціального захисту витрачається 17,2% світового ВВП.

Провівши аналіз можемо констатувати той факт, що серед 35 країн за розміром соціальних витрат на душу населення Україна знаходиться на 32-му місці із середнім показником за досліджуваний період 1925,6 дол. за паритетом купівельної спроможності. Наприклад, у Польщі цей показник становить 3 781,3 дол., Естонії – 3 258,6 дол., Чехії – 4 959,5 дол. Найбільший розмір має Люксембург – 18 642,2 дол., що у дев'ять разів більше, ніж в Україні.

Слід відзначити, що такий високий рівень витрат, що спрямовується з ВВП країни на соціальні цілі, сприяв тому, що сформована система соціального захисту в Україні за своїми параметрами та принципам повністю відповідає як Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення № 102 [10], так і Європейському кодексу

соціального забезпечення Міністерством соціальної політики України розроблено План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом – з іншої сторони на 2014–2019 роки, з урахуванням змін, внесених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.06.2017 р. № 503-р, який містить комплекс заходів, спрямованих на посилення соціального захисту і передбачає: модернізацію системи соціального страхування з метою підвищення ефективності управління, вдосконалення механізму призначення страхових виплат, забезпечення фінансової стабільності фондів соціального страхування; заходи щодо посилення адресності надання пільг, тобто запровадження механізмів надання пільг окремим категоріям громадян за соціальною ознакою з урахуванням їх доходів; реалізацію пілотного проекту Світового банку «Модернізація системи соціальної підтримки населення» щодо залучення до зайнятості непрацюючих працездатних одержувачів допомоги малозабезпеченим сім'ям; вивчення й аналіз міжнародного досвіду (держав-членів ЄС) щодо запровадження методів вимірювання інвестиційного ризику, процесів управління ризиком і розподілу стратегічних активів, забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи; опрацювання змін до законодавства задля вдосконалення сфери пенсійного забезпечення» [9].

Отже, європейський вибір України обумовлює необхідність реформування вітчизняної системи соціального захисту з метою максимально можливого її наближення до відповідних загальноєвропейських норм і стандартів. На жаль, незважаючи на те, що більшість Конвенцій МОП у сфері соціального забезпечення була ратифікована Україною, зафіксовані в них стандарти не набули характеру обов'язковості, вони лише враховуються (тобто беруться за орієнтири) при вдосконаленні вітчизняного законодавства. Це можна вважати причиною того, що за сучасного стану законодавства існує невідповідність розмірів пенсій і виплат вимогам міжнародних і загальноєвропейських стандартів, які, як наголошувалося, передбачають мінімальні соціальні норми і нормативи [10]. У контексті зазначеного справедливою, на наш погляд, є теза стосовно того, що специфіка та особливості розвитку нашої держави не дають змоги автоматично перенести загальновизнані міжнародні акти з соціального захисту населення в законодавство України, адже вони розраховані на розвинені та стабільні ринкові відносини. Тому, трансформація соціального захисту населення України з урахуванням набутого світового досвіду потребує особливого підходу при зміні принципів її побудови, виходячи з реалій розвитку [11].

Список використаних джерел

1. Ганслі Т.М. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки. / Пер. з англ. О. Препадія. Київ: Основи, 1995.
2. Мортиков В. Пенсійне забезпечення і зайнятість // Економіка України. 2000. № 2. С. 63-66.
3. Деда В. Формування та використання коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття у 2002 році // Соціальний захист. 2003. № 4. С. 26-27.
4. Дема Д.І. Державне регулювання соціального захисту населення в країнах з ринковою економікою // Фінанси України. 2000. №9. С. 59-62.
5. Косова Т.Д., Басанцов В.І. Сутність і критерії ефективності системи соціального захисту // Фінанси України. 2000. № 8. С. 26-32.
6. Ріппа М.Б. Фінансові проблеми реформування системи пенсійного забезпечення // Фінанси України. 2000. № 5. С. 98-101.
7. Юрій С.І., Шаварина М.П., Шаманська Н.В. Соціальне страхування. Підручник. Київ: Кондор. 2004. С. 15.
8. Бичков С. Аналіз становлення та розвитку системи соціального захисту в різних країнах світу та можливості адаптації набутого досвіду до умов України // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НАДУ, 2006. С.189-195.
9. Івашова Л.М., Івашов М.Ф. Фінансові механізми реалізації соціальної політики держави: пільги та субсидії для населення // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління. 2013. № 2. С. 34–42. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamscudu_2013_2_8.
10. План заходів Мінсоцполітики України з реалізації Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. URL: <http://www.msp.gov.ua/content/plan-zahodiv-minsocpolitiki-shchodo-implementacii-ugodi-pro-asociaciyu.html?PrintVersion>.
11. Щодо вдосконалення пенсійного законодавства в Україні. Аналітична записка Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1830>.

References

1. Hansli, T.M. (1995). *Sotsialna polityka ta sotsialne zabezpechennia za rynkovoї ekonomiky [Social policy and social security for a market economy]* / Per. z anhl. O. Prepadia. Kyiv: Osnovy [in Ukr.].
2. Mortykov, V. (2000). *Pensiine zabezpechennia i zainiatist [Pension provision and employment]* *Ekonomika Ukrainy - Economy of Ukraine*, 2, 63-66 [in Ukr.].
3. Diedo V. (2003). *Formuvannia ta vykorystannia koshtiv Fondu zahalnooboviazkovooho derzhavnoho sotsialnoho strakhuvannia Ukrainy na vypadok bezrobittia u 2002 rotsi [Formation and use of the Fund of the Compulsory State Social Insurance of Ukraine for the Case of Unemployment in 2002]* *Sotsialnyi zakhyst - Social Protection*, 4, 26-27 [in Ukr.].
4. Dema, D.I. (2000). *Derzhavne rehulivannia sotsialnoho zakhystu naseleennia v krainakh z rynkovoїu ekonomikoїu [State regulation of social protection of the population in countries with a market economy]* *Finansy Ukrainy - Finances of Ukraine*, 9, 59-62 [in Ukr.].

5. Kosova, T.D. & Basantsov, V.I. (2000). *Sutnist i kryterii efektyvnosti systemy sotsialnogo zakhystu [Essence and criteria of the effectiveness of the social protection system]. Finansy Ukrainy - Finances of Ukraine. 8. 26-32 [in Ukr.]*.
6. Rippa, M.B. (2000). *Finansovi problemy reformuvannia systemy pensiinoho zabezpechennia [Financial problems of reforming the pension system] Finansy Ukrainy - Finances of Ukraine, 5, 98-101 [in Ukr.]*.
7. Iurii, S.I., Shavaryna, M.P. & Shamanska, N.V. (2004). *Sotsialne strakhuvannia. Pidruchnyk. [Social Insurance. Textbook] Kyiv: Kondor [in Ukr.]*.
8. Bychkov, S. (2006). *Analiz stanovlennia ta rozvytku systemy sotsialnogo zakhystu v riznykh krainakh svitu ta mozhyvosti adaptatsii nabutoho dosvidu do umov Ukrainy [Analysis of the formation and development of the system of social protection in different countries of the world and the possibilities of adapting the acquired experience to the conditions of Ukraine] Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy: zb. nauk. prats - Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine: sciences works, Kyiv: Vyd-vo NADU, 189-195 [in Ukr.]*.
9. Ivashova, L.M. & Ivashov M.F. (2012). *Finansovi mekhanizmy realizatsii sotsialnoi polityky derzhavy: pilhy ta subsydii dlia naseleння [Financial mechanisms of realization of social policy of the state: privileges and subsidies for the population] Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Ser. : Derzhavne upravlinnia. - Bulletin of the Academy of the Customs Service of Ukraine. Ser. : Governance, 4, 56-61 [in Ukr.]*.
10. *Plan zakhodiv Minsotspolityky Ukrainy z realizatsii Planu zakhodiv z implementatsii Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom [Action plan of the Ministry of Social Policy of Ukraine on the implementation of the Action Plan for the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union]. URL : <http://www.msp.gov.ua/content/plan-zahodiv-minsocpolitiki-shchodo-implementacii-ugodi-pro-asociaciyu.html?PrintVersion>. [in Ukr.]*.
11. *Shchodo vdoskonalennia pensiinoho zakonodavstva v Ukraini. Analychna zapyska Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [Concerning the improvement of pension legislation in Ukraine. Analytical note National Institute for Strategic Studies]. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1830>. [in Ukr.]*.

Дані про авторів

Євтушенко Наталія Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування

e-mail: ilata82@ukr.net

orcid.org/0000-0002-4752-6742

Researcher ID: Y-5158-2018

Виноградня Віта Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування

e-mail: finansu2014@ukr.net

orcid.org/0000-0002-9028-6772

Малишко Віталіна Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування

e-mail: dinis_2207@ukr.net

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

orcid.org/0000-0001-8906-9060

Researcher ID: Y-4360-2018

Данные об авторАх

Євтушенко Наталья Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования

e-mail: ilata82@ukr.net

Виноградная Вита Михайловна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования

e-mail: finansu2014@ukr.net

Мальшко Виталина Валериевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования

e-mail: dinis_2207@ukr.net

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

DATA ABOUT AUTHORS

Yevtushenko Natalia, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Banking and Insurance

e-mail: ilata82@ukr.net

Vinogradnya Vita, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Banking and Insurance

e-mail: finansu2014@ukr.net

Malyshko Vitalina, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Banking and Insurance

e-mail: dinis_2207@ukr.net

SHEE «Pereyaslav-Khmelnyskiy SPU after Grygoriy Skovoroda»

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Кучеренко С. Ю.,
Різник В. В.

Предметом дослідження є процес модернізації системи надання державних послуг місцевих органів влади в Україні.

Мета статті полягає у з'ясуванні сучасного стану системи надання державних послуг місцевих органів влади та розробці напрямів удосконалення функціонування системи надання адміністративних послуг в об'єднаних територіальних громадах України.

Завдання дослідження: розглянути сутність децентралізації та розкрити механізм функціонування об'єднаних територіальних громад; розкрити зміст розширених повноважень органів місцевого самоврядування; дослідити концептуальні засади державного стимулювання процесу добровільного об'єднання громад в Україні; виявити сучасний стан якості, доступності та наближення управлінських послуг до населення через мережі центрів надання адміністративних послуг; розкрити проблеми співіснування та дублювання функцій району та громади; дослідити перспективні напрями муніципального співробітництва та виявити регіони-лідери; розглянути функції українського електронний сервіс iGov та обґрунтувати проблеми й перспективи його впровадження у процесі модернізації системи надання державних послуг місцевих органів влади в Україні.

Методи дослідження. У процесі дослідження були застосовані такі загальні та конкретні наукові методи дослідження: системний підхід, методи логічного узагальнення та порівняння, наукової абстракції, методи синтезу, логічного узагальнення та аналогій.

Методологічну базу дослідження склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених та провідних фахівців, аналітичні матеріали з проблеми дослідження.

Результати роботи. Розкрито сутність децентралізації та механізм функціонування об'єднаних територіальних громад. Проаналізовано зміни у повноваженнях органів місцевого самоврядування та висвітлено механізм надання адміністративних послуг. Досліджено напрями державного стимулювання процесу добровільного об'єднання громад в Україні. Виявлено, що незважаючи на те, що об'єднані громади отримали повноваження і ресурс населення частково або повністю незадоволені якістю послуг, що надаються органами місцевого самоврядування. Розкрито проблему дублювання функцій структурних підрозділів - район-об'єднана громада. Обґрунтовано необхідність розробки та прийняття дієвих підзаконних нормативно-правових актів, що урегулюють порядок застосування і реалізації існуючих законів у сфері децентралізації та самоврядування. Досліджено перспективні напрями муніципального співробітництва та виявлено, що Полтавська область є лідером в Україні за кількістю укладених договорів міжмуніципального співробітництва. Проаналізовано проекти міжнародної технічної допомоги спрямовані на реформування самоврядування. Досліджено український електронний сервіс iGov та обґрунтовано перспективність його широкого запровадження.

Галузь застосування результатів. Отримані результати дослідження можуть бути використані як місцевими так і державними органами влади з метою розгляду можливостей модернізації системи надання державних послуг в Україні в контексті реформ децентралізації.

Висновки. Проведене дослідження дозволило дійти висновку, що сьогодні населення частково або повністю незадоволене якістю послуг, що надаються органами місцевого самоврядування. Проте, вважаємо, що Україна спроможна модернізувати державні послуги місцевих органів влади та максимально наблизити їх до громадян. Для вдосконалення функціонування системи надання адміністративних послуг в об'єднаних територіальних громадах України, на наш погляд, необхідно: розробити ефективні підзаконні нормативно-правові акти, які врегулюють порядок застосування і реалізації законів про місцеве самоврядування; забезпечити організаційну єдність фронт-офісу та бек-офісу центрів надання адміністративних послуг об'єднаних територіальних громад; розширити перелік надання адміністративних послуг жителям об'єднаних територіальних громад; забезпечити державну підтримку розширенню мережі об'єднаних територіальних громад з метою покриття всієї території України; розробити і впровадити освітні програми для окремих категорій державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування з питань надання адміністративних послуг; забезпечити повсюдне впровадження та використання в регіонах електронного порталу державних послуг iGov, який дозволить ефективно боротися з корупцією і вдосконалити бізнес-процеси в державних і муніципальних органах влади.

Ключові слова: децентралізація, самоврядування, органи місцевого самоврядування, об'єднані територіальні громади, адміністративні послуги, добровільне об'єднання громад, державне стимулювання, якість адміністративних послуг, муніципальне співробітництво, договори міжмуніципального співробітництва, проекти з підтримки реформування самоврядування, український електронний сервіс iGov.

МОДЕРНИЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПРЕДОСТАВЛЕННЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ УСЛУГ МЕСТНЫХ ОРГАНОВ ВЛАСТИ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ РЕФОРМЫ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИКучеренко С. Ю.,
Резник В. В.

Предметом исследования является процесс модернизации системы предоставления государственных услуг местными органами власти в Украине.

Цель статьи состоит в выяснении современного состояния системы предоставления государственных услуг местными органами власти и разработке направлений совершенствования функционирования системы предоставления административных услуг в объединенных территориальных общинах Украины.

Задача исследования: рассмотреть сущность децентрализации и раскрыть механизм функционирования объединенных территориальных общин; раскрыть содержание расширенных полномочий органов местного самоуправления; исследовать концептуальные основы государственного стимулирования процесса добровольного объединения общин в Украине; выявить современное состояние качества, доступности и приближения управленческих услуг к населению через сети центров предоставления административных услуг; раскрыть проблемы сосуществования и дублирования функций района и общины; исследовать перспективные направления муниципального сотрудничества и выявить регионы-лидеры; рассмотреть функции украинского электронного сервиса iGov и обосновать проблемы и перспективы его внедрения в процесс модернизации системы предоставления государственных услуг местными органами власти в Украине.

Методы исследования. В процессе исследования были применены такие общие и конкретные научные методы исследования: системный подход, методы логического обобщения и сравнения, научной абстракции, методы синтеза, логического обобщения и аналогий.

Методологическую базу исследования составили научные труды отечественных и зарубежных ученых и ведущих специалистов, аналитические материалы по проблеме исследования.

Результаты работы. Раскрыта сущность децентрализации и механизм функционирования объединенных территориальных общин. Проанализированы изменения в полномочиях органов местного самоуправления и освещены механизмы предоставления административных услуг. Исследованы направления государственного стимулирования процесса добровольного объединения общин в Украине. Выявлено, что несмотря на то, что объединенные общины получили полномочия и ресурс населения частично или полностью недовольны качеством услуг, предоставляемых органами местного самоуправления. Раскрыта проблема дублирования функций структурных подразделений - район-объединенная община. Обоснована необходимость разработки и принятия действенных подзаконных нормативно-правовых актов, которые урегулируют порядок применения и реализации существующих законов в сфере децентрализации и самоуправления. Исследованы перспективные направления муниципального сотрудничества и выявлено, что Полтавская область является лидером в Украине по количеству заключенных договоров межмуниципального сотрудничества. Проанализированы проекты международной технической помощи направленные на реформирование самоуправления. Исследовано украинский электронный сервис iGov и обосновано перспективность его широкого внедрения.

Область применения результатов. Полученные результаты исследования могут быть использованы как местными, так и государственными органами власти для рассмотрения возможностей модернизации системы предоставления государственных услуг в Украине в контексте реформ децентрализации.

Выводы. Проведенное исследование позволило сделать вывод, что сегодня население частично или полностью недовольно качеством услуг, предоставляемых органами местного самоуправления. Однако, считаем, что Украина способна модернизировать государственные услуги местных органов власти и максимально приблизить их к гражданам. Для совершенствования функционирования системы предоставления административных услуг в объединенных территориальных общинах Украины, на наш взгляд, необходимо: разработать эффективные подзаконные нормативно-правовые акты, которые урегулируют порядок применения и реализации законов о местном самоуправлении; обеспечить организационное единство фронт-офиса и бэк-офиса центров предоставления административных услуг объединенных территориальных общин; расширить перечень предоставления административных услуг жителям объединенных территориальных общин; обеспечить государственную поддержку расширению сети объединенных территориальных общин с целью покрытия всей территории Украины; разработать и внедрить образовательные программы для отдельных категорий государственных служащих и должностных лиц органов местного самоуправления по вопросам предоставления административных услуг; обеспечить повсеместное внедрение и использование в регионах электронного портала государственных услуг iGov, который позволит эффективно бороться с коррупцией и усовершенствовать бизнес-процессы в государственных и муниципальных органах власти.

Ключевые слова: децентрализация, самоуправления, органы местного самоуправления, объединенные территориальные общины, административные услуги, добровольное объединение

общин, государственное стимулирование, качество административных услуг, муниципальное сотрудничество, договоры межмуниципального сотрудничества, проекты по поддержке реформирования самоуправления, украинский электронный сервис iGov.

MODERNIZATION OF THE SYSTEM FOR PROVIDING GOVERNMENTAL SERVICES OF LOCAL AUTHORITIES IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION REFORM

Kucherenko S. Yu.
Riznyk V. V.

The subject of research is the process of modernization of the system of provision of state services of local authorities in Ukraine.

The purpose of the article is to clarify the current level of public service provision by local authorities and to develop ways to improve the functioning system of administrative services in the united territorial communities of Ukraine.

The aim of the article are: to examine the essence of decentralization and reveal the mechanism of functioning of the united territorial communities; reveal the content of the extended powers of local governments; explore the conceptual framework of state incentives for the process of voluntary association of communities in Ukraine; to identify the real degree of quality, availability and approach of management services to the population through the network of centers providing administrative services; reveal the problems of coexistence and duplication of functions of the district and society; explore promising areas of municipal cooperation and identify the leading regions; consider the functions of the Ukrainian electronic service iGov and justify the problems and prospects for its implementation in the process of public services of local authorities in Ukraine modernization.

Research methods. In the process of research, the following general and specific scientific research methods were applied: a systematic approach, methods of logical generalization and comparison, scientific abstraction, methods of synthesis, logical generalization and analogies.

The methodological base of the research was made by scientific works of domestic and foreign scientists and leading specialists, analytical materials on the research problem.

Results of the work. *The essence of decentralization and the mechanism of functioning of united territorial communities are revealed. Analyzed changes in the powers of local governments and highlighted the mechanism for the provision of administrative services. The directions of state stimulation of the process of voluntary association of communities in Ukraine are investigated. It was revealed that in spite of the fact that the united communities received the authority and resource of the population are partially or completely dissatisfied with the quality of services provided by local authorities. The problem of duplication of functions of structural divisions is revealed - a district-united community. The necessity of the development and adoption of effective by-laws and regulations has been substantiated, and they regulate the procedure for the application and implementation of existing laws in the field of decentralization and self-government. The prospective directions of municipal cooperation are investigated and it is revealed that Poltava region is the leader in Ukraine in the number of concluded inter-municipal cooperation agreements. Analyzed international technical assistance projects aimed at reforming self-government. The Ukrainian electronic service iGov and the reasonable prospects of its widespread implementation have been investigated.*

Practical implications. *The results of the study can be used by both local and state authorities to consider the possibilities of modernization of public services in Ukraine in the context of decentralization reforms.*

Conclusions. *The study led to the conclusion that today the population is partially or completely dissatisfied with the quality of services provided by local authorities. However, we believe that Ukraine is able to modernize state services of local authorities and bring them as close as possible to citizens. To improve the functioning of the system of providing administrative services in the united territorial communities of Ukraine, in our opinion, it is necessary: to develop effective by-laws and regulations that regulate the procedure for applying and implementing laws on local self-government; ensure the organizational unity of the front office and back office of the centers providing administrative services of the united territorial communities; to expand the list of administrative services provided to residents of united territorial communities; provide state support for expanding the network of united territorial communities to cover the entire territory of Ukraine; develop and implement educational programs for certain categories of civil servants and officials of local governments in the provision of administrative services; to ensure the widespread introduction and use in the regions of the electronic portal of state services iGov, which will make it possible to effectively combat corruption and improve business processes in state and municipal authorities.*

Keywords: *decentralization, self-government, local governments, united territorial communities, administrative services, voluntary association of communities, state incentives, quality of administrative services, municipal cooperation, inter-municipal cooperation agreements, projects to support self-government reform, Ukrainian electronic service iGov.*

JEL Classification: O18, H76

Постановка проблеми. Сьогодні надії українського суспільства на підвищення рівня і якості життя населення, обсягу і якості суспільних послуг, максимальне наближення їх до споживача пов'язані з децентралізацією влади. Децентралізація розширює повноважень органів місцевого самоврядування, створює умови для соціально-економічного розвитку територій та сприяє вдосконаленню надання адміністративних послуг. При цьому державна фінансова підтримка об'єднаних територіальних громад забезпечує формуванню соціальної інфраструктури та створення нових робочих місць.

Проте, незважаючи на позитивну динаміку соціально-економічного розвитку окремих територій, існує низка проблем та недоліків, що стоять на заваді реформ децентралізації та якісного надання державних послуг місцевими органами влади в Україні. В контексті цього вважаємо за необхідне: дослідити якість, доступність та наближеність управлінських послуг до населення через мережі центрів надання адміністративних послуг; розкрити проблеми співіснування та дублювання функцій району та громади; дослідити перспективні напрями муніципального співробітництва; розглянути функції українського електронний сервіс iGov та обґрунтувати проблеми та перспективи його впровадження у процес модернізації системи надання державних послуг місцевих органів влади в Україні.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми децентралізації, розвитку територіальних громад, реформування самоврядування, удосконалення адміністративних послуг та муніципального співробітництва досліджували у своїх працях: Р. Войтович, П. Ворона, Ю. Ганущак, І. Дмитрук, Я. Жовнірчик, Д. Записний, Н. Ільчанинова, Т. Маматова, С. Сахненко, Д. Серебрянська та ін.

Проте, вивчення наукової літератури свідчить, що не зважаючи на значну кількість досліджень, проблема модернізації системи надання державних послуг місцевих органів влади в Україні залишається актуальною, особливо у контексті реформи децентралізації, та потребує подальших наукових пошуків і досліджень.

Метою написання статті є з'ясування сучасного стану системи надання державних послуг місцевими органами влади та розробці напрямів удосконалення функціонування системи надання адміністративних послуг в об'єднаних територіальних громадах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес децентралізації в Україні почався в 2014 році з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади (01.04.2014 р), Законів «Про співробітництво між територіальними громадами» (17.06.2014 р), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (05.02.2015 р) і змін до Бюджетного та Податкового кодексів - по фінансової децентралізації.

Цей процес дозволив формувати відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування значний дієвий Інститут місцевого самоврядування на базовому рівні - об'єднані територіальні громади.

Територіальна громада - це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр [6]. Кілька громад формують район, а області є регіонами України. Основною метою децентралізації є підвищення якості надання громадських послуг. Ухвалення рішення про передачу повноважень на нижчий рівень передбачає, що є суб'єкт, який в разі передачі цих повноважень забезпечить їх більш якісне виконання, ніж на державному рівні [5, с.42].

Основною ідеєю децентралізації влади в Україні є наближення управлінських послуг до споживача, тобто до населення.

Надання якісних і доступних послуг громадянам є одним з головних напрямків діяльності сучасних органів публічної влади України. В Україні застосовується модель надання послуг через відповідні центри надання адміністративних послуг, створені при органах державної і муніципальної влади. Правові основи і форми діяльності центрів надання адміністративних послуг визначаються Законом України «Про адміністративні послуги». Сьогодні об'єднані територіальні громади отримали від держави суттєві преференції, які дозволяють забезпечити якісний сервіс по наданню базових послуг своїм жителям. Перелік послуг, які можуть надаватися на місцях, постійно розширюється. Жителі об'єднаних громад очікують від місцевої влади зручних і якісних адміністративних послуг. Саме тому важливо, щоб кожен об'єднана громада швидше вирішила, яким чином мобільно і доступно надавати ці послуги жителям. Всі послуги органів влади повинні бути максимально наближені до людей і вирішити це питання може створення такої структури, як Центр надання адміністративних послуг. У свою чергу якість роботи центрів надання адміністративних послуг визначає рівень довіри громадян до влади, безпосередньо залежить від того, як держава виконує свої функції, де надання адміністративних послуг займає одну з ключових позицій [5, с.82].

Міністр регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України Геннадій Зубко, стверджує, що зараз в Україні створені 803 об'єднані територіальні громади (14.08.2018 р), 98 з яких очікують рішень Центральної виборчої комісії про призначення перших виборів. Також запрацював закон про приєднання до міст обласного значення - 12 територіальних громад приєдналися до трьох містам обласного значення [2].

До складу цих об'єднаних територіальних громад увійшли 3372 колишніх місцевих ради. Зараз 6300000 чоловік проживають в об'єднаних територіальних громадах. Такі темпи міжмуніципальної консолідації міжнародні експерти називають дуже високими. На законодавчому рівні також запроваджено інститут старост в об'єднаних територіальних громадах, які представляють інтереси сільських жителів в раді громади, виконавчому комітеті і можуть надавати адміністративні послуги на території старостату. Сьогодні обрані вже 640 старост, ще більше 1800 чоловік виконують обов'язки старост (колишні голови сільських рад). Ухвалення законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг дозволило делегувати органам місцевого самоврядування відповідного рівня повноваження з надання базових адміністративних послуг: реєстрацію місця проживання, видачу паспортних документів, державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб, підприємців, об'єднань громадян, реєстрацію актів цивільного стану, прав, вирішення земельних питань тощо [5, с.83].

У процесі децентралізації громади в Україні отримали ресурс, фінанси, повноваження - значний інструментарій та можливості для забезпечення повноцінного місцевого розвитку.

Головна стратегічна мета реформи - створення комфортної і безпечної середовища для життя людини в Україні - може бути досягнута шляхом побудови ефективної системи влади на всіх рівнях (група - район - область), передачею максимально можливої кількості повноважень на найближчий до громадянина рівень - громадам. А також - створення умов для динамічного розвитку регіонів і надання якісних і доступних громадських послуг громадянам.

Реформа в Україні передбачає відповідальність органів місцевого самоврядування перед виборцями - за ефективність своєї роботи, а перед державою - за її законність.

Держава стимулює процес добровільного об'єднання громад в Україні шляхом фінансової підтримки формування необхідної інфраструктури для ОТО: у 2017 році субвенція на це становило 1,5 млрд. Гривень, 2018 - 1,9 млрд. Гривень. За ці кошти 366 ОТО реалізували 2017 році - 2046 проектів [8].

Наближення послуг до громадян і доступність забезпечується формуванням мережі центрів надання адміністративних послуг, яких в Україні на сьогодні функціонує 723 одиниці.

З 723 одиниць при районних державних адміністраціях працювало 454 центру надання адміністративних послуг, однак, відповідно до положень Концепції реформи місцевого самоврядування (прийнятої розпорядженням КМУ від 01.04.2017 №333-р), районний рівень адміністративно-територіального устрою буде реформовано, слідом за місцевими і тому проведення об'єднань є актуальним на сьогоднішній день. Очевидно, що в об'єднаних громадах повинні бути створені сучасні центри надання адміністративних послуг - єдине місце (приміщення), де можна отримати необхідні адміністративні послуги в комфортних умовах [5, с.84].

В даний час в Україні налічується близько 1500 адміністративних послуг, в 7 разів більше, ніж в Канаді, і в 10 - ніж у Німеччині, з них на місцевому рівні - 726 послуг. За результатами соціологічного опитування проведеного Національним інститутом стратегічних досліджень, 65% громадян України частково або повністю незадоволені якістю послуг, що надаються органами місцевого самоврядування. На думку споживачів послуг, «черги, паперова тяганина і хамство - це три кити, на яких історично тримається система адміністративних послуг в Україні» [4].

Об'єднані громади отримали повноваження і ресурс, які мають міста обласного значення, зокрема - зарахування до місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад на власні повноваження 60% податку на доходи фізичних осіб. Крім того, на місцях повністю залишаються надходження від податків: єдиного, на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності та податку на майно (нерухомість, земля, транспорт).

Такі зміни вже дали перші результати. Власні доходи місцевих бюджетів з 2014 по 2017 рік зросли більш ніж на 100 млрд гривень. Темпи зростання місцевих податків і зборів в об'єднаних територіальних громадах складають 29,4% (за 11 місяців 2017), що більше середнього по Україні на 24,9%. Зокрема, плата за землю зросла на 20%, надходження податку на нерухоме майно - більш ніж на 70%. Витрати бюджету розвитку в розрахунку на одну людину в порівнянні з минулим роком збільшилися в 1,5 рази.

Однак, як показує аналіз, 92% зареєстрованих сільських громад становить населення пенсійного віку, а половина від загальної їх чисельності мають рівень дотаційності бюджету близько 70%. Тому розраховувати швидкі позитивні зрушення в соціальній сфері сільських територій при таких умовах в найближчій перспективі не можна [5, с.129].

Слід зазначити, що в Україні є 15 районів, в межах яких об'єдналися всі громади, відбувається дублювання функцій структурних підрозділів - район-об'єднана громада. За словами виконавчого директора Асоціації міст України А. Слобожан через урядові комітети проходить проект урядової постанови, положення якої спрямовані на вирішення цієї проблеми. На інших же територіях, де відбулося укрупнення громад, органи місцевого самоврядування районного рівня продовжують здійснювати свої повноваження в сферах освіти, медицини, культури, соціального захисту. Тобто, на сьогодні існує проблема дублювання функцій на районному рівні між органами місцевого самоврядування, об'єднані територіальні громади та органи місцевого районного рівня [9].

Полтавська область є лідером в Україні за кількістю укладених договорів міжмуніципального співробітництва. Всього їх в країні зареєстровано 180, з них в Полтавській області - 57. Якщо конкретніше, то 45 з них пов'язані з реалізацією спільних проектів, шість договорів стосуються спільного фінансування організацій комунальної власності, чотири - делегування повноважень і ще два - створення спільних комунальних підприємств.

Кампанія укладення договорів міжмуніципального співробітництва показала, що на Полтавщині живуть люди, які готові об'єднуватися заради вирішення типових загальних проблем. У 2015 році саме цей напрямок роботи стало поштовхом для об'єднання місцевих рад в об'єднаних територіальних громадах.

Нинішні об'єднані громади можуть починати потрібні проекти не тільки в співпраці з сусідами, а й самостійно. Так, в Семенівській об'єднаній територіальній громаді створили для своїх жителів «Будинок захищеної старості». Тепер про таку комунальну установу для одиноких людей говорять в Омельницькій об'єднаній територіальній громаді. Її хочуть організувати поруч з новітнім дитячим садом: щоб діти і люди похилого віку могли дарувати радість один одному.

Фінансові надходження в об'єднані територіальні громади Полтавської області зросли від двох до п'яти разів у порівнянні з фінансуванням цих громад до об'єднання. Останні надходження в освітню, інфраструктурну і медичну субвенції з державного бюджету склали 152, 59 і 100 млн. грн. відповідно.

У 2017 році на Полтавщині були реалізовані 27 проектів міжнародної технічної допомоги (у 2016 році - 17 в 2015 - 14, а в 2014-му - тільки 9) і шість проектів міжнародної фінансової допомоги. У партнерстві з міжнародними

організаціями та фондами також реалізуються такі програми, як українсько-канадський проект «Партнерство для розвитку міст «ПРОМИС», проект ПРООН / ЄС «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», швейцарсько-український проект DESPRO «Підтримка децентралізації в Україні», проект GIZ «Реформа управління на сході України II» і масштабна програма Європейського Союзу «U-LEAD з Європою» [7].

Організація «Глобал Комьюнітіз» виконує в Україні програму DOBRE («Децентралізація приносить кращі результати і ефективність», DOBRE), яка фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID). Цей п'ятирічний проект, вартістю 50 млн. дол., Реалізація якого почалася в червні 2016 році, покликаний допомогти лідерам створених об'єднаних територіальних громад ефективно управляти ресурсами, підвищувати якість суспільних послуг і розширювати участь громадян у суспільному житті. Зараз програма DOBRE проводить орієнтування зацікавлених сторін громад в рамках процесу партисипативного стратегічного планування, який забезпечує залучення громадян, визначення проблем, розподіл ресурсів, а також розробку і реалізацію програм, покликаних задовольнити пріоритетні потреби суспільства.

Беручи процес стратегічного планування за основу, програма DOBRE проводить практичне навчання і надавати консультаційні послуги, щоб розвинути у лідерів громад навичок, необхідних для реалізації відповідних стратегічних планів і програм. Знання, практичні навички, навчальні матеріали та підходи до навчання знайдуть своє місце в українських навчальних закладах та інших сервісних організаціях місцевого самоврядування, що в майбутньому забезпечить доступність необхідних послуг для громад, що розвиваються. Зараз програма DOBRE працює в Харківській, Дніпропетровській, Херсонській, Кіровоградській, Миколаївській, Івано-Франківській і Тернопільській областях [3].

Оцінюючи позитивні моменти здійснення управлінських реформ, які почалися після 2014 в Україні доцільно відзначити, що перетворення здійснюються саме в перерахованих вище сферах: реформа охорони здоров'я, освіти, державного управління тощо Проте, за даними Національної ради реформ, при опитуванні 1000 респондентів (вибірка квотна за статтю, віком, регіоном та розміром населеного пункту) на кінець 2017 населення таким чином оцінювало здійснення реформ: в сфері освіти тільки 44% опитаних вказують на позитивні зміни в сфері охорони здоров'я - 33%, в боротьбі з корупцією - 24%. Більш того, значна частина (близько 2/3) респондентів приблизне уявлення про мету і зміст реформ [5, с.139-140].

На окрему увагу заслуговує український електронний сервіс iGov (<https://igov.org.ua>), який був розроблений волонтерською командою в рамках боротьби з корупцією в Україні та вдосконалення бізнес-процесів в державних органах. На цьому електронному порталі зібрані послуги, які державні та муніципальні органи надають громадянам і бізнесу. Зокрема, за допомогою системи електронного сервісу громадяни мають можливість замовити послуги за наступними категоріями: персональні документи (паспорти, свідоцтво про народження / смерті, зміна прізвища та ін.); сім'я і знакові події (весілля, розлучення, вихід на пенсію та ін.); авто (водійське посвідчення, реєстрація транспортного засобу та ін.); соціальний захист (комплекс публічних послуг пов'язаних з дітьми, людьми з обмеженими можливостями та пільговими категоріями населення); місце проживання (зміна місця проживання, паспорт для виїзду за кордон та ін.); нерухоме майно (операції з нерухомим майном, операції з земельною ділянкою, будівництво власного будинку, ремонт) та багато інших [1].

Завдяки електронному сервісу представники бізнесу мають можливість отримати послуги за наступними категоріями: реєстраційні дані; будівництво, нерухомість, земля, геологія; ліцензії; довілля; електронний суд; зовнішньоекономічна діяльність та іноземні інвестиції, культура мистецтво, релігія; медицина; освіта; Послуги транспорту, взаємодія з державними органами; транспорт [1].

Фактично, населення і бізнес структури об'єднаних територіальних громад та міст, що приєдналися до проекту, можуть отримати весь спектр державних і муніципальних послуг онлайн. Особливо актуальним цей проект є в розрізі діяльності центрів надання адміністративних послуг, багато з яких стали широко використовувати зручні для громадян електронні сервіси.

Незважаючи на те, що з метою усунення законодавчих обмежень волонтерський проект iGov був переданий у власність держави, сьогодні багато регіонів і об'єднані територіальні громади не поспішають працювати онлайн, істотно обмежуючи таким чином можливості громадян.

З огляду на польський і латвійський досвід в децентралізації влади, стає зрозумілим, що в Україні вже прийняті і діють на сьогоднішній день всі необхідні закони, які в тій чи іншій мірі регулюють суспільні відносини пов'язані з місцевим самоврядуванням. Однак, проблема в тому, що ці закони не функціонують належним чином, оскільки підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють порядок застосування і реалізації законів або взагалі відсутні, або не дозволяють вирішувати всі питання в застосуванні конкретних правових норм [5, с.42 -43].

Висновки. Проведене дослідження дозволило дійти висновку, що сьогодні населення частково, або повністю незадоволене якістю послуг, які надаються органами місцевого самоврядування. Проте, вважаємо, що Україна спроможна модернізувати державні послуги місцевих органів влади та максимально наблизити їх до громадян. При цьому, для вдосконалення функціонування системи надання адміністративних послуг в об'єднаних територіальних громадах України, на наш погляд, необхідно:

- розробити ефективні підзаконні нормативно-правові акти, які врегулюють порядок застосування і реалізації законів про місцеве самоврядування;
- забезпечити організаційну єдність фронт-офісу та бек-офісу центрів надання адміністративних послуг об'єднаних територіальних громад;
- розширити перелік надання адміністративних послуг жителям об'єднаних територіальних громад;

- забезпечити державну підтримку розширенню мережі об'єднаних територіальних громад з метою покриття всієї території України;
- розробити і впровадити освітні програми для окремих категорій державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування з питань надання адміністративних послуг;
- забезпечити повсюдне впровадження та використання в регіонах електронного порталу державних послуг iGov, який дозволить ефективно боротися з корупцією і вдосконалити бізнес-процеси в державних і муніципальних органах влади.

Список використаних джерел

1. iGov Портал державних послуг. URL : <https://igov.org.ua/>
2. Білі плями на карті України: в 116 районах не створено жодної територіальної громади // Сьогодні від 14.08.2018. URL : <https://www.segodnya.ua/ukraine/belye-pyatna-na-karte-ukrainy-v-116-rayonah-ne-sozdano-ni-odnoy-territorialnoy-obshchiny-1162774.html>
3. Децентралізація. Міжнародне співробітництво. URL : <https://donors.decentralization.gov.ua/vacancy/58adc1646783ec7387ad7c10>
4. Європейські стандарти надання адміністративних послуг // Офіційний сайт Воловецької РДА. URL : <http://vrda.gov.ua/evropejski-standartynadannya-administrativnyh-posluh/>
5. Науково-практичне забезпечення децентралізації надання послуг в об'єднаних територіальних громадах: матеріали науково-практичної. конф., Київ, 18 квітня 2018 р. / Під заг. ред. Р. В. Войтович, П. В. Ворони. Київ : ІПК ДСЗУ, 2018. 360 с.
6. Постанова ВРУ «Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади» URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/656-19>.
7. Прихильники децентралізації зі сходу України переймають кращі практики співпраці громад на Полтавщині інтернет-видання Полтавщина 2 травня 2018. URL : <https://poltava.to/project/3720/>
8. Реформа децентралізації. Офіційний сайт - Урядовий портал. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-decentralizaciyi>
9. Серебрянська Діана Оцінка виконання завдань концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL : <http://ngoipr.org.ua/news/otsinka-vykonannya-zavdan-kontseptsiyi-reformuvannya-mistsevogo-samovryaduvannya-ta-terytorialnoyi-organizatsiyi-vlady-v-ukrayini/>

References

1. iGov Portal derzhavnykh posluh [iGov Public Service Portal]. URL : <https://igov.org.ua/>
2. Bili pliamy na karti Ukrainy: v 116 raionakh ne stvoreno zhodnoi terytorialnoi hromady [White spots on the map of Ukraine: no territorial community was created in 116 districts] Sohodni vid 14.08.2018 – Today from 14.08.2018/ URL : <https://www.segodnya.ua/ukraine/belye-pyatna-na-karte-ukrainy-v-116-rayonah-ne-sozdano-ni-odnoy-territorialnoy-obshchiny-1162774.html>
3. Detsentralizatsiia. Mizhnarodne spivrobitnytstvo [Decentralization. International cooperation] URL : <https://donors.decentralization.gov.ua/vacancy/58adc1646783ec7387ad7c10>
4. Yevropejski standarty nadannia administrativnykh posluh [European standards for the provision of administrative services] Ofitsiyni sait Volovetskoi RDA - Official site of Volovets Regional State Administration. URL : <http://vrda.gov.ua/evropejski-standartynadannya-administrativnyh-posluh/>
5. Naukovo-praktychne zabezpechennia detsentralizatsii nadannia posluh v obiednanykh terytorialnykh hromadakh [Scientific and practical provision of decentralization of services in the united territorial communities: materials of scientific and practica] : materialy naukovo-praktychnoi. konf., Kyiv, 18 Kvitnia. 2018 r. ; pid zah. red. R. V. Voitovych, P. V. Vorony. Kyiv : IPK DSZU, 2018. 360 s.
6. Postanova VRU «Pro poperednie skhvalennia zakonoproektu pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy shchodo detsentralizatsii vlady» [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Prior Approval of the Draft Law on Amendments to the Constitution of Ukraine on the Decentralization of Power»]. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/656-19>.
7. Prykhylnyky detsentralizatsii zi skhodu Ukrainy pereimaiut krashchi praktyky spivpratsi hromad na Poltavshchyni [Supporters of decentralization from the east of Ukraine take over the best practices of community cooperation in Poltava region] internet-vydannia Poltavshchyna 2 travnia 2018. URL : <https://poltava.to/project/3720/>
8. Reforma detsentralizatsii [Decentralization reform]. Ofitsiyni sait - Uriadovi portal. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-decentralizaciyi>
9. Serebrianska Diana Otsinka vykonannya zavdan kontseptsii reformuvannya mistsevoho samovriaduvannya ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini [Serebryan Diana Evaluation of the implementation of the concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine]. URL : <http://ngoipr.org.ua/news/otsinka-vykonannya-zavdan-kontseptsiyi-reformuvannya-mistsevogo-samovryaduvannya-ta-terytorialnoyi-organizatsiyi-vlady-v-ukrayini/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Кучеренко Світлана Юріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».
e-mail: ksvetau@i.ua

orcid.org/0000-0001-7560-1212

Researcher ID: S-1892-2018

Різник В'ячеслав Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

e-mail: riznyk84@gmail.com

orcid.org/0000-0002-6083-2242

Researcher ID: S-2035-2018

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Кучеренко Светлана Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики

e-mail: ksvetau@i.ua

Резник Вячеслав Владимирович – кандидат педагогических наук, доцент кафедры профессионального образования

e-mail: riznyk84@gmail.com

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Kucherenko Svetlana - PhD, Associate Professor Department of Economics

e-mail: ksvetau@i.ua

Viacheslav Riznyk - PhD, Assistant Professor Department of Vocational Education

e-mail: riznyk84@gmail.com

Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

УДК 338.6: 519.8

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-101-113>

ТІНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК НЕГАТИВНИЙ ФАКТОР ЇЇ РОЗВИТКУ

Лук'яненко І. Г.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та методичних засад, а також економетричного інструментарію щодо обґрунтування представлення тіньової економіки як негатиного фактору розвитку української економіки

Метою дослідження є емпіричний аналіз особливостей впливу основних факторів та ризиків на рівень тіньового сектору України та і інших країн світу, а також визначення стратегічних напрямів подальшої детінізації української економіки з застосуванням розробленого економетричного інструментарію.

В процесі дослідження використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу; методи порівняльного аналізу, узагальнення, систематизації та групування даних; методи графічного та сценарного аналізу, а також економетричний інструментарій, зокрема методи та моделі панельних (лонгітюдних) даних.

Результати роботи. *Значний обсяг тіньового сектору в Україні створює додаткові загрози для ефективного функціонування економіки та її економічного розвитку, особливо в умовах політичної та економічної нестабільності. Проведений статистичний та емпіричний аналіз підтвердив гіпотезу відносно того, що під час глибокої економічної кризи тіньова економіка може бути не лише наслідком, а й причиною зростаючого падіння валового внутрішнього продукту та, в свою чергу, може підсилювати кризу, що є характерним і для української економіки. Незважаючи на те, що в останні роки спостерігається тенденція до зниження тінізації української економіки, її рівень все ще знаходиться на критичній межі, що загрожує фінансовій та економічній безпеці держави та вимагає формування науково обґрунтованої стратегії її детінізації. Наявна ситуація потребує не тільки адекватного визначення джерел виникнення тіньової економіки, механізмів її розвитку, взаємозв'язку з офіційною економікою, але й визначення основних факторів, що впливають на її рівень, а також кількісної оцінки такого впливу з використанням економіко-математичних методів дослідження. Проведений емпіричний аналіз впливу основних фінансово-економічних показників на рівень тіньової економіки на основі інструментарію панельних даних для вибірки з понад 31 країни світу, дозволив визначити не тільки основні макроекономічні фактори впливу на тіньову економіку з врахуванням особливостей кожної окремої країни, але й значно розширити кількість спостережень, а отже підвищити точність розрахунків в умовах обмеженої інформації в часовому розрізі. Крім того, наявність у вибірці різних груп країн, дозволяє, наприклад, оцінити як впливає входження країни до Європейського союзу на рівень тінізації економіки і чи впливає загалом. За результатами моделювання також було проведено кластеризацію країн в залежності від рівня тіньового сектору та вихідних умов щодо схильності до тінізації та підтверджено гіпотезу, що тіньова економіка України існує і навіть розвивається в сприятливих для неї умовах, які супроводжуються низькими темпами соціально-економічного розвитку, недосконалістю законодавчої і судової системи, складністю відкриття і ведення бізнесу, досить високим рівнем податкових ставок та значним поширенням корупції. Більш того, проведений на основі розробленої моделі сценарний аналіз показав, що за умов загострення економічної кризи тінізація української економіки*

матиме тенденцію до зростання, що ще більше поглибить спад економічного потенціалу країни в середньостроковій перспективі. Відповідно визначення стратегічних напрямів подальшої детінізації української економіки стають одними з пріоритетних завдань її економічної політики.

Результати дослідження можуть бути використані органами державного управління для формування економічної політики та стратегічних напрямів, спрямованих на забезпечення поступової детінізації української економіки, підвищення її економічної безпеки та економічного розвитку.

Висновки. Наявність тіньового сектору характерна практично для всіх країн світу, проте за сучасних умов економічного розвитку значна мінімізація економіки стає головною перешкодою для розвитку сильного корпоративного сектора, створення функціонуючої ринкової економіки та економічного розвитку.

Проведений статистичний та емпіричний порівняльний аналіз факторів впливу на рівень мінімізації економіки різних країн світу підтверджують той факт, що багато з них досі мають високий рівень тіньової економіки, включаючи і Україну, що негативно впливає на рівень її економічного розвитку. Більш того, незважаючи на те, що за оптимістичним сценарієм, проведеним на основі розробленої економетричної моделі панельних даних, отримано позитивну динаміку поступового зменшення рівня мінімізації економіки України до 30.2% від ВВП країни у 2022 році; за більш реалістичних припущень доволі ймовірним є зростання тіньового сектору до рівня, що значно перевищує його поточне значення. Відповідно, визначення стратегічних напрямів подальшої детінізації української економіки є одним з ключових завдань її економічної політики. При цьому, як показали проведені статистичні та емпіричні дослідження, ефективність політики детінізації має підвищуватись в результаті застосування комплексних заходів, спрямованих зокрема на зниження впливу факторів, що спричиняють зростання рівня тіньової економіки в країні; підвищення витрат від залученості в тіньову діяльність та ризикованості для її учасників; підвищення громадської свідомості щодо негативних наслідків мінімізації економіки; зростання особистого доходу та стандартів життя населення тощо.

Ключові слова: тіньовий сектор, економічний розвиток, детінізація, моделювання, моделі панельних даних, сценарний аналіз.

ТЕНИЗАЦИЯ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ КАК НЕГАТИВНЫЙ ФАКТОР ЕЕ РАЗВИТИЯ

Лукьяненко И. Г.

Предметом исследования является совокупность теоретических и методических положений, а также эконометрического инструментария для обоснования тенизации экономики как негативного фактора ее развития.

Целью исследования является эмпирический анализ особенностей влияния основных факторов и рисков на уровень теневого сектора Украины и других стран, а также определение стратегических направлений детенизации украинской экономики с использованием разработанного эконометрического инструментария.

В процессе исследования использовались общенаучные методы анализа и синтеза; методы сравнительного анализа, обобщения, систематизации и группировки данных; методы графического и сценарного анализа, а также эконометрический инструментарий, включая методы и модели панельных данных.

Результаты работы. Значительная величина теневого сектора в Украине создает дополнительные угрозы для эффективного функционирования экономики и ее экономического развития, особенно в условиях политической и экономической нестабильности. Осуществленный статистический и эмпирический анализ подтверждает гипотезу относительно того, что во время глубокого экономического кризиса теневая экономика может быть не только следствием, но и причиной увеличивающегося падения внутреннего валового продукта и, в свою очередь, может усиливать кризис, что является характерным и для украинской экономики. Несмотря на то, что в последнее время наблюдается тенденция уменьшения тенизации украинской экономики, ее уровень все еще остается критическим, что угрожает финансовой и экономической безопасности страны и требует формирования научно обоснованной стратегии детенизации экономики. Существующая ситуация требует не только адекватного определения источников образования теневого сектора экономики, механизмов ее развития, взаимосвязи с официальной экономикой, но и определения значимых факторов, влияющих на ее уровень, а также количественной оценки такого влияния с использованием экономико-математических методов. Осуществленный эмпирический анализ влияния основных финансово-экономических показателей на уровень теневого сектора в 31 стране мира на основе инструментария панельных данных, позволил определить не только основные макроэкономические факторы влияния на теневую экономику с учетом особенностей развития каждой страны, но и значительно расширить выборку, что позволило увеличить точность расчетов в условиях ограниченной статистической информации. Более того, включение в выборку разных групп стран позволяет оценить, например, как влияет принадлежность страны к Европейскому Союзу на уровень тенизации ее экономики, и влияет ли вообще. На основе результатов моделирования было проведено также кластеризацию стран относительно уровня теневого сектора и начальных условий склонности к тенизации и подтверждено гипотезу, что теневая экономика Украины

существует и развивается в благоприятных для нее условиях, которые сопровождаются низкими темпами социально-экономического развития, несовершенством законодательной и судебной системы, сложностью открытия и ведения бизнеса, высоким уровнем налоговых ставок и значительным распространением коррупционных схем. Более того, сценарный анализ, проведенный на основе разработанной эконометрической модели показал, что при условии обострения экономического кризиса, тенезация экономики будет иметь тенденцию к увеличению, что еще больше усугубит спад экономического развития страны в среднесрочной перспективе. Соответственно, опеределение стратегических направлений детенизации украинской экономики становится одним из приоритетных заданий ее экономической политики.

Результаты исследования могут быть использованы органами государственного управления для формирования экономической политики страны и стратегических направлений, нацеленных на обеспечение последовательной детенизации украинской экономики, повышения ее экономической безопасности и экономического развития.

Выводы. Наявность теневого сектора характерна практически для всех стран мира, однако в современных условиях значительная тенезация экономики становится основной преградой для развития сильного корпоративного сектора, создания хорошо функционирующей рыночной экономики и экономического развития.

Сравнительный статистический и эмпирический анализ факторов, влияющих на уровень тенезации экономики разных стран мира подтверждает тот факт, что из-за несовершенных экономических, социальных и правовых реформ, многие из них до сих пор имеют высокий уровень теневой экономики, включая и Украину, что негативно сказывается на уровне ее экономического развития. Более того, несмотря на то, что результаты оптимистического сценария, проведенного на основе разработанной эконометрической модели, показывают позитивную динамику постепенного снижения уровня теневой экономики Украины до 30.2% в 2022 году; при более реалистических предположениях вероятным является увеличение теневого сектора украинской экономики до уровня, который значимо превышает ее теперешнюю величину. Соответственно, определение стратегических направлений последующей детенизации украинской экономики является одним из ключевых заданий ее экономической политики. При этом, как показали проведенные статистические и эмпирические исследования, эффективность политики детенизации должна повышаться в результате осуществления комплексных мероприятий, направленных в том числе, на снижение влияния факторов, которые благоприятствуют росту уровня теневой экономики в стране; увеличение затрат от вовлеченности в теневую деятельность и значительной рискованности последней для ее участников; повышение общественного осознания негативных последствий наявности значительной тенезации экономики; увеличение роста доходов и стандартов жизни населения страны и многих других не менее важных предпосылок снижения теневой деятельности.

Ключевые слова: теневой сектор, экономическое развитие, детенизация, моделирование, модели панельных данных, сценарный анализ.

SHADOW ECONOMY GROWTH IN UKRAINE AS A NEGATIVE FACTOR OF ITS DEVELOPMENT

Lukianenko I. G.

The subject of the study is a set of theoretical and methodological foundations, as well as econometric tools for substantiating the representation of the shadow economy as a negative factor for the development of the Ukrainian economy.

The purpose of the study is to empirically analyze the peculiarities of the impact of the main factors and risks on the level of the shadow sector in Ukraine and other countries in the world, as well as to determine the strategic directions for further reducing of shadow part of Ukrainian economy with the use of the developed econometric toolkit.

Such general scientific methods of analysis and synthesis as methods of comparative analysis, generalization, systematization, and grouping of data, methods of graphic and scenario analysis, as well as econometric tools, in particular methods and models of panel (longitudinal) data were used in the process of research.

Results. A significant amount of the shadow sector in Ukraine poses additional threats to the effective functioning of the economy and its economic development, especially in conditions of political and economic instability. The conducted statistical and empirical analysis confirmed the hypothesis that during a deep economic crisis, the shadow economy may not only be a consequence but also a cause of a growing fall in gross domestic product and, in turn, can aggravate a crisis that is also characteristic of the Ukrainian economy. Even though in recent years there has been a tendency of reducing the shadow level of the Ukrainian economy, it is still a considerable amount, which threatens the financial and economic security of the state and requires the formation of a scientifically grounded strategy for its lowering. The current situation requires not only an adequate definition of the sources of the shadow economy, mechanisms and development, the relationship with the formal economy but also the definition of the main factors affecting its level, as well as quantitative assessment of such impact using economic and mathematical methods of research.

The empirical analysis of the impact of the main financial and economic indicators on the level of the shadow economy on the basis of panel data tools for a sample of more than 31 countries of the world allowed to identify not

only the main macroeconomic factors affecting the shadow economy, taking into account the specifics of each individual state, but also significantly increase the number of observations and thus increase the accuracy of calculations in the conditions of limited information in a time dimension. Besides, the presentation of countries of different groups in the sample allows, for example, to measure how the country's entry into the European Union affects the level of the shadow economy and whether it affects it overall. According to the modeling results, the clustering of the countries was carried out depending on the level of the shadow sector and the initial conditions for the tendency to shadow. The hypothesis is that the shadow economy of Ukraine exists and even develops in favorable terms that are accompanied by low rates of social and economic development, the imperfection of the legislative and the judicial system, the complexity of opening and doing business, a rather high level of tax rates and a significant spread of corruption. Moreover, a scenario analysis based on the developed model showed that, in the wake of the economic crisis, the shadow economy of Ukraine would tend to increase, which will further deepen the economic downturn in the country in the medium term. Accordingly, the definition of strategic directions for lowering the part of the shadow economy in Ukraine becomes one of the priority tasks of its economic policy.

The results of the study can be used by public authorities to form economic policies and strategic directions aimed at ensuring a gradual reduction of the shadow economy in Ukraine, enhancing its financial security and economic development.

Conclusions. The presence of the shadow sector is characteristic for almost all countries in the world, but under current conditions of economic development, a significant part of shadow economy becomes an obstacle to the development of a robust corporate sector, the establishment of a functioning market economy and economic growth.

The statistical and empirical comparative analysis of the factors influencing the level of shadowing of the economy of different countries confirms the fact that due to imperfect economic, social and legal reforms, many of them still have a high level of the shadow economy, including Ukraine, which negatively affects the level of its economic development. Moreover, according to the optimistic scenario based on the developed econometric model of panel data, the positive dynamics of the gradual reduction of the level of shadow economy to 30.2% of the country's GDP in 2022 were obtained. Despite that fact, according to more realistic assumptions, the growth of the shadow sector is somewhat probable to the level that far exceeds its current value. Accordingly, the definition of strategic directions for further reducing of shadow part of the Ukrainian economy is one of the critical tasks of its economic policy. At the same time, as statistical and empirical studies have shown, the effectiveness of the policy of deterrence should increase as a result of the implementation of elaborate measures aimed, in particular, at reducing the impact of factors that increase the level of the shadow economy in the country; increase of expenses from attraction to shadow activity and riskiness for its participants; raising public awareness about the harmful effects of shadow economy; growth of personal income and living standards of the population, etc.

Keywords: shadow sector, economic growth, shadow economy reducing, modeling, panel data models, scenario analysis.

JEL Classification: O18, F63, E26

Актуальність та постановка проблеми. Проблема зростаючої тінізації багатьох країн світу є предметом гострих дискусій як українських, так і західних науковців, а також фахівців, державних діячів, представників виконавчої влади різних рівнів, представників громадських організацій тощо. Тіньовий сектор завдає руйнівної шкоди як на мікро, так і макроекономічних рівнях, оскільки впливає на імідж країни, її інвестиційну привабливість, фінансово-економічний стан та на економічний розвиток, що актуалізує проблематику поглибленого дослідження феномена тіньової економіки як виклику фінансово-економічної та соціальної політиці, критичного аналізу переваг та недоліків існуючих методів дослідження та оцінювання рівня тіньової економіки, а також проведення порівняльного аналізу щодо динаміки тіньового сектору в різних країнах світу та визначення важливих факторів, які впливають на його рівень.

З огляду на те, що рівень тіньової економіки України, незважаючи на певну тенденцію до зниження в 2017-2018 роках, все ще знаходиться на рівні критичної межі, що загрожує фінансовій та економічній безпеці держави, а також має негативний вплив на її економічний розвиток, важливість та актуальність поглибленого статистичного та емпіричного аналізу особливостей тінізації української економіки, визначення основних факторів, що впливають на її рівень та формування науково обґрунтованої стратегії її детінізації, зокрема з застосуванням адекватного економіко-математичного інструментарію, не викликає сумніву. Слід відзначити, що базуючись на отриманих результатах моделювання на основі розроблених економетричних моделей панельних даних, можливо визначити та оцінити не тільки основні фактори, що впливають на рівень тіньового сектору як в Україні, так і інших країнах світу, але й проводити сценарний аналіз можливої зміни обсягів тіньового сектору під впливом різних внутрішніх та зовнішніх ризиків, що, в свою чергу, дозволяє розробити науково обґрунтовані рекомендації стосовно перспективних напрямів детінізації української економіки на сучасному етапі її розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями феномена тіньової економіки; аналізом причин, сутності та форм її прояву; методами оцінювання її обсягів; визначенням соціально-економічних наслідків тіньової економіки, а також впливом тінізації на економічний розвиток та економічне зростання різних країн світу займалося значне коло провідних західних та вітчизняних економістів, серед яких слід зазначити наукові праці С. Баранова [1], М. Бові [20], З. Варналія [2], І. Мазур [5], Е. Мара [23], М.Побути [12], Ф. Сміза [27], В. Танзі [28], Е. Фейджа [22], Ф. Шнайдера [26], С. Чернявського [18], Ю. Харазішвілі [19] та багатьох

інших. Зокрема різні варіанти та уточнення визначення тіньової економіки можна знайти в працях Ф. Шнайдера [24, 26], Е. Фейджа [22], Ф.Сміза [27], В.Танзі [28], З.Варналія [2] тощо. Наприклад, Ф. Сміз визначив тіньову економіку як виробництво та надання законних чи незаконних товарів та послуг, які не враховуються в офіційних розрахунках ВВП [27]. Інше визначення тіньової економіки запропонував В. Танзі, який визначає її як частину валового національного продукту, яка через її відсутність у звітності та/або заниження її величини невідображена в офіційній статистиці [28]. При цьому, найбільш використовуваним визначенням тіньової економіки є визначення, запропоноване Е. Фейджем, згідно якого тіньова економіка – це вся економічна діяльність, яка з будь-яких причин не враховується і не потрапляє до валового національного продукту [22]. Загалом, більшість провідних науковців світу погоджуються з даним визначенням, вважаючи, що тіньова економіка – це вся економічна діяльність, яка не врахована в національній статистиці країни [1, 2, 10, 12, 23, 29]. В наукових працях Е. Мара [23], С. Баранова [1], К. Зінна [30], О. Приймак [13], О. Мазур [6], З. Варналія [2], С. Чернявського [18] та інших достатньо глибоко проаналізовано причини виникнення та соціально-економічні наслідки тіньової економіки в різних країнах. Питання щодо оцінювання обсягів тіньової економіки в різних країнах світу, а також проблеми тіньової зайнятості досліджували В. Танзі, Ф. Шнайдер, Б. Требіка, В. Рейкін, Ю. Харазішвілі та багато інших [28, 26, 29, 15, 19]. В працях В. Танзі [28], Е. Фейджа [22], Ф. Шнайдера [24, 25], І. Мазур [5], З. Варналія [2] та інших проведено фундаментальний аналіз тіньової економіки країн світу та розроблено концептуальні підходи та ефективні методи її оцінювання. При цьому особливостям розвитку тіньової економіки в Україні, формам її прояву, соціально-економічним наслідкам та шляхам її подолання присвячено значну кількість праць відомих українських вчених, зокрема І. Мазур, С. Баранова, С. Чернявського, М. Побути, О. Приймак [5, 1, 18, 12, 13]. Значно менша кількість наукових праць присвячена проблемам емпіричного аналізу та моделювання впливу основних факторів на рівень тіньової економіки, а також оцінюванню впливу тінізації на функціонування фінансових ринків, економічне зростання та економічний розвиток різних країн світу, зокрема і України [4, 15, 25, 26, 30].

Проведений поглиблений аналіз наукових праць як українських, так і західних вчених дозволяє зробити висновок, що не зважаючи на достатню кількість теоретичних та емпіричних досліджень з питань визначення феномену тіньової економіки, її оцінювання, соціально-економічних наслідків та шляхів подолання, поглибленого дослідження все ще потребують проблеми емпіричного аналізу можливої зміни обсягів тіньового сектору під впливом різних внутрішніх та зовнішніх факторів та ризиків для різних країн світу, включаючи і Україну, що, в свою чергу, потребує розробки та застосування адекватних економетричних методів та моделей, зокрема методів панельних даних.

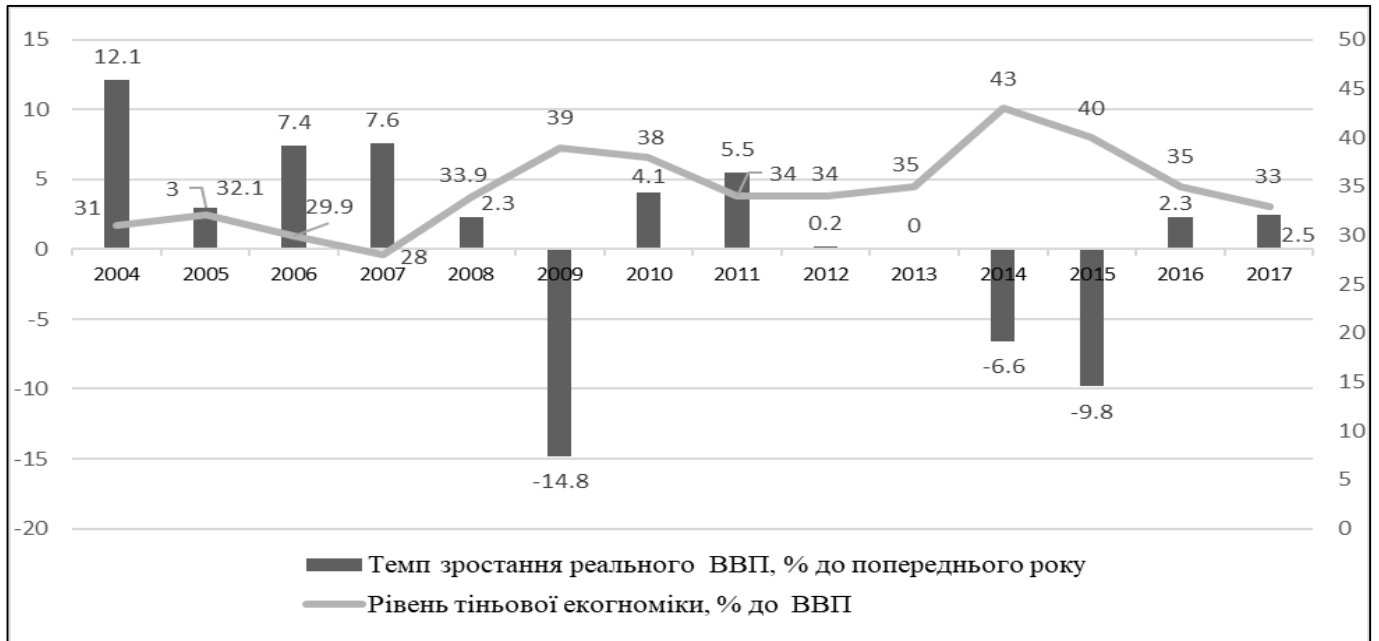
Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є емпіричний аналіз особливостей впливу основних факторів та ризиків на рівень тіньового сектору як в Україні, так і інших країнах світу, а також визначення стратегічних напрямів подальшої детінізації української економіки з застосуванням розробленого комплексу економетричних моделей панельних даних.

Для досягнення визначеної мети було сформульовано такі основні завдання: проаналізувати особливості розвитку тіньової економіки, її види та вплив на економічний розвиток, зокрема України; систематизувати основні методи оцінювання обсягів тіньового сектору; визначити динаміку їх змін для економіки України та провести порівняльний аналіз з іншими країнами світу; розробити адекватну економетричну модель панельних даних для кількісного оцінювання впливу основних макроекономічних факторів на рівень тіньового сектору різних країн світу, включаючи Україну; на основі реалізації розробленого економетричного інструментарію провести сценарний аналіз ймовірних ризиків подальшої тінізації української економіки, а також оцінити можливі напрями її детінізації за різних умов та припущень; розробити рекомендації щодо визначення основних напрямів детінізації української економіки в середньостроковій та довгостроковій перспективах.

Отримані результати. Наявність тіньової економіки характерна практично для всіх країн світу незалежно від політичного устрою, економічного розвитку чи рівня життя населення, але особливу загрозу вона створює для країн, що розвиваються, де її рівень найвищий, зокрема для України. В умовах політичної та економічної нестабільності значний обсяг тіньового сектору в Україні створює додаткові загрози для ефективного функціонування економіки. Проведений аналіз показав, що під час глибокої економічної кризи тіньова економіка може бути не лише наслідком, а й причиною зростаючого падіння валового внутрішнього продукту та, в свою чергу, може підсилювати кризу. Дана залежність характерна і для української економіки, що прослідковується з порівняльного аналізу динаміки темпів реального ВВП та інтегрального показника тіньової економіки, наведених на рис. 1.

Візуальний аналіз відповідних графіків дозволяє оцінити загальну тенденцію, яка показує, що в період зростання ВВП зменшується рівень тіньової економіки та навпаки, тобто рівень тіньової економіки корелює з економічними циклами. Так зокрема, можна зробити висновок, що в період з 2004 по 2007 роки спостерігалось поступове зменшення рівня тіньової економіки України до 28%, проте вже в 2009 році її рівень зріс до 39%, що здебільшого було спричинене світовою економічною кризою, внаслідок якої зросло безробіття, зменшились доходи населення, а частина економічної діяльності перешла в тінь. Відповідно в цей період темп зростання реального ВВП становив -14,8%, що було найбільшим спадом впродовж всього досліджуваного періоду. У 2010-2013 роках рівень тіньової економіки залишався на стабільному рівні 35%, але вже в 2014 році досяг найвищого значення – 43%, що було спричинено політичною та економічною ситуацією в країні: військовим конфліктом на сході країни, значним дефіцитом платіжного балансу, курсовими

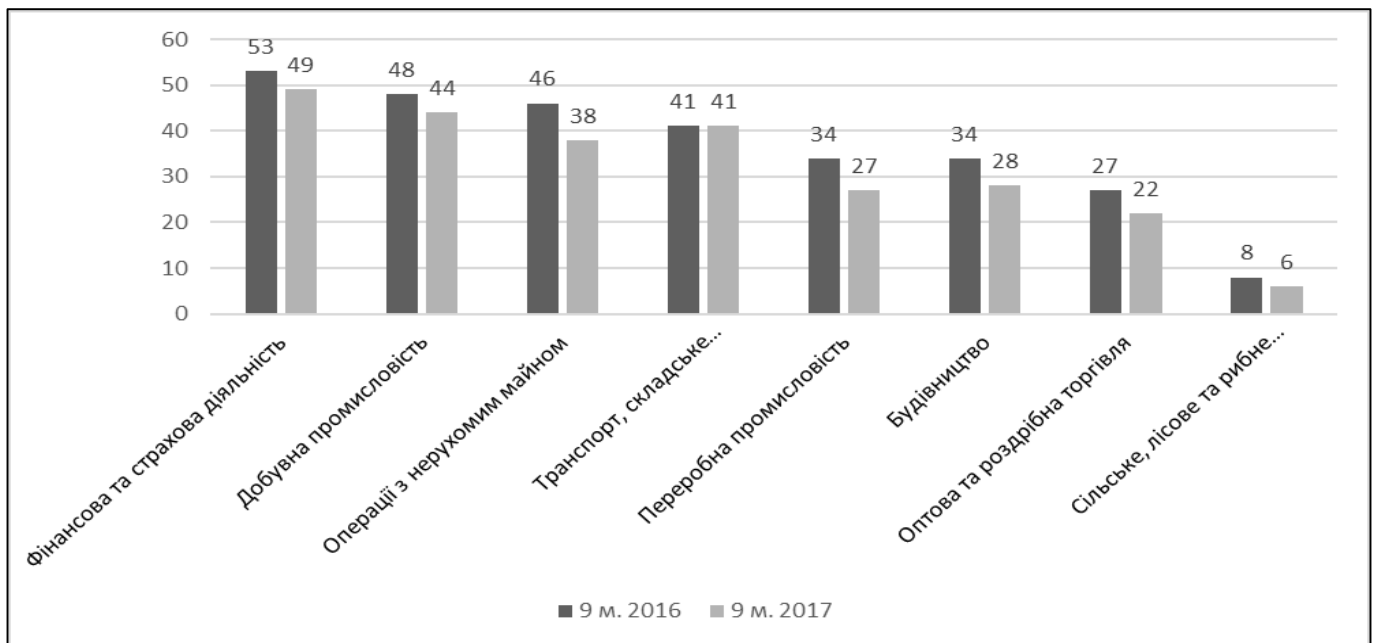
шоками, а також зростання негативних очікувань населення, що спровокувало перехід значної частини економічної діяльності в тінь. Починаючи з 2015 року відбувається поступове зниження рівня тіньової економіки завдяки певному проведенню реформування економіки та антикорупційній політиці.

Рисунок 1. Динаміка реального ВВП та рівня тіньової економіки в Україні протягом 2004-2017 років.
 Джерело: побудовано на основі [11, 17].

При цьому рівень тіньової економіки в Україні значно варіюється залежно від галузі господарства, що відображено на рис. 2.

Так наприклад, згідно офіційної статистики у 2017 році найбільший рівень тіньової економіки спостерігався у фінансовій та страховій діяльності та становив – 49%. Також галузями з високим рівнем тінізації залишаються до теперешнього часу добувна промисловість (близько 44%), що пояснюється високим рівнем монополізації ринку, а також транспортне, складське господарство (понад 41%). Найнижчий рівень тіньової економіки, який становить 6%, залишається в сільському, лісовому та рибному господарстві. Варто зазначити, що у 2017 році та на початок 2018 року відмічається зменшення обсягів тіньової економіки практично у всіх секторах, частково за рахунок скорочення збитків підприємств, що відобразилося і на загальному рівні економічної тінізації.

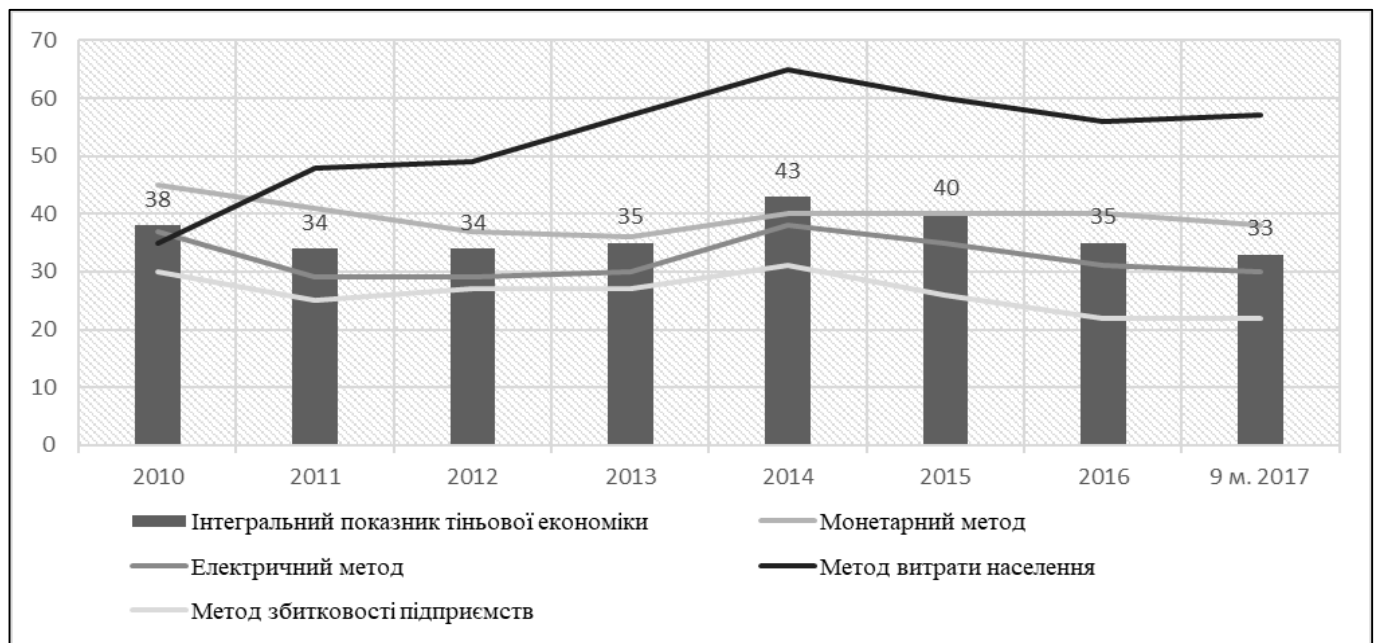

Рисунок 2. Рівень тіньової економіки за галузями, % від офіційного обсягу ВВП відповідного виду економічної діяльності у 2016-2017 роках
 Джерело: побудовано на основі [11, 17].

На сьогодні політика детінізації української економіки стає одним з ключових напрямків державної економічної політики України, що потребує не тільки адекватного визначення джерел виникнення тіньової економіки, механізмів її розвитку, взаємозв'язку з офіційною економікою, але й визначення основних факторів, що впливають на її рівень, а також кількісної оцінки такого впливу з використанням економіко-математичних методів дослідження. Проведення такого дослідження дещо ускладнюється за рахунок існування різних підходів щодо вимірювання рівнів тіньової економіки.

Згідно методичних рекомендацій Міністерства економічного розвитку та торгівлі України щодо розрахунку рівня тіньової економіки, найбільш поширеними в практичному застосуванні є 4 основних методи її оцінювання [7], а саме: метод «витрати населення – роздрібний товарооборот», сутність якого полягає в порівнянні статистичних даних про витрати населення на придбання товарів та послуг з обсягами продажу їх населенню усіма суб'єктами господарювання в офіційному секторі; *монетарний метод*, який передбачає аналіз зміни співвідношення обсягу готівки до банківських депозитів у досліджуваному (поточному) періоді до базового періоду; *метод аналізу споживання електроенергії (електричний метод)*, в якому порівнюється приріст внутрішнього споживання електроенергії з приростом ВВП: перевищення приросту електроенергії означає, що частина ВВП була вироблена в тіні; *метод збитковості підприємств*, який базується на припущенні, що усі офіційно збиткові підприємства є прибутковими. Даний метод дозволяє визначити мінімальний та максимальний рівень тіньової економіки в країні.

Кожен з вище наведених методів охоплює лише певну сферу економіки, відповідно, можна спостерігати значні розбіжності в оцінюванні рівня тіньової економіки, проведеного за допомогою різних підходів. З огляду на даний факт, використовується і комплексний інтегральний показник, який дає узагальнену оцінку тіньової економіки. Динаміку рівня тіньової економіки України, розраховану поквартально за різними, зазначеними вище методами, наведено на рис.3.

Рисунок 3. Динаміка рівня тіньової економіки в Україні, розрахована за різними методами протягом 2010-2017 років

Джерело: побудовано автором на основі [7, 17, 25].

Аналіз графіків, наведених на рис.3 показує, що не зважаючи на певні розбіжності, рівень тіньової економіки, визначений за різними підходами, однаково відображає поступове її зростання з 2010 року і набуває свого максимального значення у 2014 році. Причинами цьому було зменшення довіри населення до покращення соціально-економічного стану країни підсилене ціновими та девальваційними шоками, загострення воєнних дій у східній частині України, послаблення соціальної інфраструктури і т.п. Подальше поступове зниження тінізації економіки, яке також узгоджено відображається за різними методами, може свідчити про поступове оздоровлення української економіки, зокрема; відновлення економічного зростання; поліпшення офіційного сектору працевлаштування за рахунок зменшення ставки ЄСВ (єдиного соціального внеску) (наприкінці 2015 року), уповільнення інфляційних процесів, тощо [17]. Однак, при однаковому спільному відображенні загальної динаміки рівня тіньової економіки, застосування різних методів дає різні кількісні оцінки. Слід відзначити, що найбільш узгоджені оцінки рівня тіньової економіки в проведених нами розрахунках, отримано за трьома методами, а саме монетарним методом, методом збитковості підприємств та методом аналізу споживання електроенергії (так званім, електричним методом). При цьому, розрахунки за останнім, з огляду на складність отримання достовірної інформації, є менш поширеними на практиці.

Виходячи з розбіжності оцінок рівня тіньового сектору, для проведення емпіричних досліджень та моделювання, на наш погляд, доцільно використовувати інтегральний показник.

Емпіричний аналіз впливу основних фінансово–економічних показників на рівень тіньової економіки проводився на основі інструментарію панельних даних для вибірки з 31 країни світу, що дозволило визначити не тільки основні макроекономічні фактори впливу на тіньову економіку з врахуванням особливостей кожної окремої країни, але й значно розширити кількість спостережень, а отже підвищити точність розрахунків в умовах обмеженої інформації в часовому розрізі.

Загалом, панельні (лонгitudні) дані це дані, що поєднують в собі варіаційні (крос–секційні) та часові ряди і за допомогою яких можна проаналізувати зміну показників у розрізі заданих крос–секцій (країн, галузей, підприємств тощо) в певні рівновіддалені проміжки часу. Особливістю моделювання, що базується на панельних даних є специфічний інструментарій вибору та оцінювання ефектів (перетинів моделі), які поділяються на фіксовані та випадкові. Основна різниця між ними полягає лише в припущенні щодо їх представлення. Так, наприклад, в моделях панельних (лонгitudних) даних з випадковими ефектами перетини розглядаються як випадкові величини, а в моделях з фіксованими ефектами — як фіксовані значення, різні для різних об'єктів, що зокрема, дозволяє виділити певні особливості, наприклад для кожної країни, або кожного підприємства окремо.

Моделі панельних даних можна представити в такому загальному вигляді:

$$Y_{it} = \mu_i + X'_{it}\beta + u_{it}, u_{it} \sim (0, \sigma_u^2), \quad (1)$$

де $X'_{it} = \{ X_{1it}, X_{2it} \dots X_{kit} \}$ - вектор порядку $(k \times 1)$ пояснюючих змінних (факторів) без константи; $\beta = \{\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_k\}$ - вектор невідомих параметрів; μ_i – невідомі крос–секційні ефекти (перетини); $i = 1, 2, 3, \dots, N$; $t = 1, 2, 3, \dots, T$.

Для моделювання впливу основних факторів на рівень тіньової економіки було обрано як країни Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), які є представниками вільної, відкритої економіки з мінімальним рівнем тіньової економіки (Австрія, Бельгія, Чехія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Польща, Словаччина, Португалія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Великобританія, Естонія, Словенія), так і країни, що розвиваються: Болгарія, Румунія, Литва, Хорватія, Кіпр, Мальта, Латвія, а також Україна. Такий вибір країн дозволяє додатково проаналізувати наскільки тіньова економіка країн ОЕСР відрізняється від інших країн, а також які чинники є найбільш суттєвими щодо стимулювання зменшення тінізації економіки. Крім того, враховуючи, що до складу обраних країн входять як країни Європейського союзу, так і країни, що не входять до нього, можна оцінити як впливає входження країни до Європейського союзу на рівень тінізації економіки і чи впливає загалом.

Попередньо проведений математико-статистичний аналіз дозволив виділити із 12 аналізуємих фінансово-економічних показників, множину ключових факторів щодо їх впливу на рівень тіньової економіки в більшості країн світу, зокрема рівень інфляції в i -й країні в t -й період часу ($Inflation_{it}$); рівень самозайнятого населення в i -й країні в t -й період часу, % від всього зайнятого населення ($Selfe_{it}$); мінімальний рівень заробітної плати в i -й країні в t -й період часу, в доларах США ($Wages_{it}$); рівень торгівельного балансу, % від ВВП в i -й країні в $(t-1)$ -й період часу ($Trade_{i(t-1)}$).

З урахуванням наведених вище позначень остаточно специфікація моделі (1) для оцінювання впливу основних факторів на рівень тінізації мала такий загальний вигляд:

$$Shadow_{it} = \gamma_i + \beta_1 Inflation_{it} + \beta_2 Selfe_{it} + \beta_3 Wages_{it} + \beta_4 Trade_{i(t-1)} + u_{it}, \quad (2)$$

де $Shadow_{it}$ - рівень тіньової економіки (%) в i -й країні в t -й період часу; γ_i – значення специфічних ефектів (перетинів) моделі; β_i – невідомі параметри при факторах; $u_{it} \sim IID(0, \sigma_u^2)$ – випадкові величини (збурення), що є незалежно розподіленими випадковими величинами з нульовим математичним сподіванням і постійною дисперсією.

Для реалізації моделі було використано статистичні дані в розрізі 31 країни за 2007–2017 роки. В якості показників рівня тіньового сектору як для європейських країн, так і для України, було взято узагальнені показники, розраховані Ф. Шнайдером [25, С.44–53].

При цьому, за результатами проведеного попереднього тестування, зокрема тесту Хаусмана, визначено, що модель (2) краще представляти як модель панельних даних з фіксованими ефектами. Після оцінювання на реальній інформації вона мала такий вигляд (в дужках наведено значення t – статистики):

$$Shadow_{it} = 18.13 + \gamma_i + 0.09 * Inflation_{it} + 0.3 * Selfe_{it} - 0.04 * Wages_{it} - 3.94 * Trade_{i(t-1)} \quad (3)$$

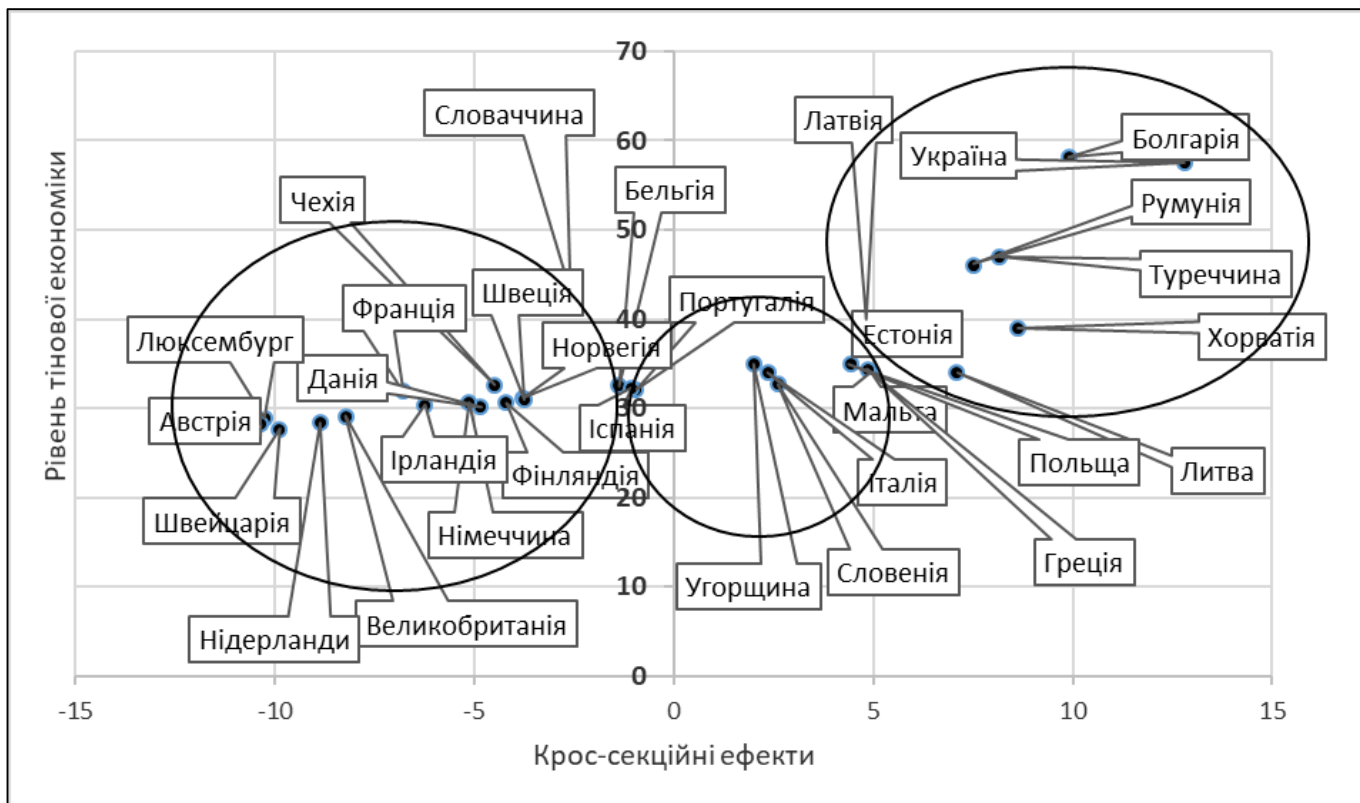
(10.97)   (4.29)   (4.35)   (-2.6)   (-1.87)

де γ_i - специфічні (фіксовані) ефекти для певної i -ої країни, оцінені значення яких відтворено на рис. 4.

Зауважимо, що проведення повної діагностики моделі (3) дозволяє зробити висновок про її адекватність. За результатами оцінювання моделі можна припустити, що рівень тіньової економіки в більшості країн світу залежить від таких ключових макроекономічних показників як рівень інфляції, рівень самозайнятості, мінімальної заробітної платні та рівня торгівельної активності, при чому останні знаходяться у оберненій залежності. Так наприклад, зростання мінімальної заробітної платні на 1% сприяє падінню рівня тіньової економіки на 0.004% за умов, що всі інші фактори залишаються без змін.

Зауважимо, що застосування інструментарію панельних даних дозволяє не тільки оцінити невідомі параметри моделі, а й отримати кількісні оцінки крос–секційних ефектів та проаналізувати їх значення для кожної окремої країни, що входить у вибірку. Дані ефекти показують апріорно вищу або нижчу схильність країни до тінізації економіки в залежності від початкових умов та невимірюваних факторів.

Загалом, всі аналізуємі країни можна умовно поділити на 3 кластери згідно отриманих значень крос-секційних ефектів та рівня тінізації. Графічно, проведену кластеризацію країн відображено на рис. 4.

Рисунок 4. Кластеризація країн за результатами моделювання.

Джерело: побудовано за результатами моделювання.

До першого кластеру ввійшли: Чехія, Словаччина, Бельгія, Швеція, Норвегія, Португалія, Іспанія, Фінляндія, Німеччина, Великобританія, Нідерланди, Швейцарія, Австрія, Люксембург, Данія, Ірландія, Франція. Ці країни мають найнижчі оцінки крос-секційних ефектів і найнижчі рівні тіншової економіки відповідно. Другий кластер сформувався з країн Латвії, Естонії, Мальти, Італії, Угорщини, Словенії, Греції, Польщі і Литви. Ці країни згруповано відповідно із середнім показником крос-секційних ефектів і рівня тінізації. До третього кластеру ввійшли: Болгарія, Румунія, Туреччина, Хорватія і Україна, у яких оцінені значення крос-секційних ефектів були порівняно вищими, ніж у інших двох кластерах.

Зазначимо, що до першого кластеру ввійшли найрозвинутіші країни, до другого – країни з середнім рівнем розвитку, а третій кластер складається з країн, що мають найнижчий рівень економічного розвитку порівняно з іншими країнами (Рівень ВВП на душу населення у цих країнах коливається в межах 7–12 тисяч доларів, за винятком України – приблизно 2 тисячі) та найвищий рівень тінізації, що ще раз підтверджує вплив схильності до тінізації (вихідних позицій) на подальше поводження даного цільового показника.

Більш того, як показали результати розрахунків за розробленою економетричною моделлю панельних даних та проведеним поглибленим статистичним аналізом, тіншова економіка України існує і навіть розвивається в сприятливих для неї умовах, які супроводжуються низькими темпами соціально-економічного розвитку, недосконалістю законодавчої і судової системи, складністю відкриття і ведення бізнесу, досить високим рівнем податкових ставок та значним поширенням корупції. Зауважимо, що на основі розробленої економетричної моделі (3) можливо розробляти та оцінювати найбільш ймовірні варіанти динаміки тінізації української економіки в залежності від різних припущень та можливих ризиків як в короткостроковій, так і довгостроковій перспективах. Для прикладу, проаналізуємо на основі розробленої моделі два з можливих сценаріїв подальшого розвитку тіншової економіки в Україні: оптимістичний та песимістичний.

Оптимістичний сценарій базується на доволі оптимістичних припущеннях щодо тенденцій зміни ключових макроекономічних показників, зокрема припускається, що мінімальна заробітна плата в середньому зростатиме на 7% щорічно згідно з [14]; рівень самозайнятості в середньому спадатиме на 1.5% (за останні 10 років спостерігалась саме така динаміка, тому припускаємо аналогічний спад і в майбутньому). Рівень інфляції зменшиться до 4.2% на 2022 рік (згідно [9]); рівень торговельного балансу зростатиме на 1% кожного року (середньозважена величина розрахована на основі попередніх років).

За зазначених вище припущень за оптимістичним сценарієм отримано поступове зниження рівня тіншової економіки до 30.2% у 2022 році, що значно нижче її поточного значення. Результати розрахунків за оптимістичним сценарієм наведено в табл.1.

Таблиця 1. Результати оптимістичного сценарію динаміки розвитку рівня тіньової економіки в Україні протягом 2018-2022 років

	2017	2018E	2019E	2020E	2021E	2022E	Середньорічний темп росту, %
Мінімальна заробітна плата, \$	120.35	137.89	151.75	160.91	167.57	177.68	7
Рівень самозайнятості, %	18.3	16.8	15.3	13.8	12.3	10.8	-1.5
Рівень інфляції, %	13.67	8.9	5.8	5	4.8	4.2	-1.89
Рівень торгівлі, %	-6	-5	-4	-3	-2	-1	1
Рівень тіньової економіки, %	33.7	32.7	31.9	31.3	30.8	30.2	-

Джерело: розраховано за розробленою моделлю на основі даних [16, 14, 9, 8] та власних припущень.

Зауважимо, що отриманий за оптимістичним сценарієм прогноз зміни рівня тінізації української економіки є доволі оптимістичним, з огляду на те, що рівень інфляції в Україні залежить від різних чинників та ризиків; мінімальна заробітна плата хоч і збільшувалась періодично і має зростати за даними Міністерства фінансів, але перерахована по курсу долара, вона матиме не такий сильний вплив на зростання купівельної спроможності населення як очікується; зовнішня торгівля в Україні є імпортоорієнтованою, тому реальніше припускати її більш суттєве падіння в майбутньому. Відповідно, доцільно також оцінити динаміку можливої зміни рівня тінізації за більш песимістичних припущень.

Песимістичний сценарій. Припустимо, що рівень інфляції не падатиме, а зростатиме на 0.5% кожного року [8]; рівень мінімальної заробітної плати хоч і зростатиме у гривневому еквіваленті згідно прогнозів уряду, але зменшуватиметься на курс долара, який, у негативному сценарії зростатиме на 5% щороку (власні припущення з урахуванням прогнозу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (зауважимо, що за даного сценарію курс USD/UAH на 2022 рік становитиме 33.7 на відміну від оптимістичних 28.1 USD/UAH) [8]; рівень самозайнятості зростатиме в середньому на 1% щороку протягом наступних 5 років (зважаючи на складну економічну ситуацію в країні та зростання самозайнятості до 18% в 2017 році); рівень торгівлі матиме таку ж відсоткову динаміку, як і в оптимістичному сценарії, але у зворотньому напрямі, а саме, поглиблення переважання імпорту над експортом на 1% від рівня ВВП щороку.

Результати розрахунків за песимістичним сценарієм можливої зміни рівня тінізації української економіки наведено в таблиці 2.

Таблиця 2. Результати песимістичного сценарію динаміки рівня тіньової економіки в Україні

	2017	2018E	2019E	2020E	2021E	2022E	Середньорічний темп росту, %
Мінімальна заробітна плата, \$	120.35	134.40	143.48	144.90	146.32	147.76	3
Рівень самозайнятості, %	18.3	19.3	20.3	21.3	22.3	23.3	1
Рівень інфляції, %	13.67	14.17	14.67	15.17	15.67	16.17	0.5
Рівень торгівлі, %	6	7	8	9	10	11	-1
Рівень тіньової економіки, %	33.7	34	34.3	34.7	35.11	35.5	-

Джерело: розрахунки автора за розробленою моделлю на основі даних [8, 14] та власних припущень.

Згідно з результатами, наведеними в таблиці 2, за песимістичного варіанту рівень тіньової економіки в Україні за умов зростання валютного курсу, рівня самозайнятості, рівня інфляції та одночасного поглиблення імпортоорієнтованості торгівлі матиме тенденцію до зростання, що ще більше поглибить спад економічного потенціалу країни. Зауважимо, що при моделюванні, в якості значень рівня тіньової економіки в різних країнах світу, включаючи і України, використовувались розрахунки Ф.Шнайдера, які дають дещо занижені обсяги тіньового сектору української економіки порівняно з офіційною статистикою.

Варто зауважити, що наведені сценарії є лише одними з можливих варіантів розвитку подій, оскільки рівень тіньового сектору залежить від багатьох ризиків та багатьох інших показників, які можуть і не мати кількісного виміру на відміну від рівня інфляції, рівня самозайнятості, мінімальної заробітної платні, умов торгівлі тощо. При цьому, враховуючи високу ймовірність загроз подальшого збільшення рівня тіньової економіки в умовах загострення кризових явищ, політика детенізації має стати одним з пріоритетів стратегічного розвитку України та включати в себе розробку комплексних заходів з врахуванням особливостей усіх секторів української економіки.

Висновки. Наявність тіньового сектору характерна практично для всіх країн світу, однак значна тінізація створює додаткові загрози для ефективного функціонування економіки та економічного розвитку, особливо для емерджентних країн, до яких належить і Україна.

Проведений статистичний та емпіричний порівняльний аналіз факторів впливу на рівень тінізації економіки підтверджують той факт, що внаслідок недосконалих економічних, соціальних та правових реформ Україна досі має високий рівень тіньової економіки, що негативно впливає на рівень її економічного розвитку. При цьому, незважаючи на те, що за оптимістичним сценарієм, проведеним на основі розробленої економетричної моделі панельних даних, отримано позитивну динаміку поступового зменшення рівня тінізації української економіки до 2022 року; за більш реалістичних припущень доволі ймовірним є, навпаки, поступове зростання тіньового сектору до рівня, що суттєво перевищує його поточне значення. Відповідно, визначення

стратегічних напрямів подальшої детінізації української економіки є одним з ключових завдань її економічної політики. Водночас, як показали проведені статистичні та емпіричні дослідження, ефективність політики детінізації підвищується в результаті застосування комплексних заходів, спрямованих, зокрема, на зниження впливу ключових факторів, що спричиняють зростання рівня тіньової економіки в країні; підвищення витрат від залученості в тіньову діяльність та зростання ризиків для її учасників; підвищення громадської свідомості щодо негативних наслідків тінізації економіки; зростання особистого доходу та стандартів життя населення тощо. Для забезпечення цієї довгострокової мети необхідно, зокрема, координувати монетарну та фіскальну політику, підвищувати ефективність діяльності державних установ, конкурентоспроможність країни, а також забезпечити соціальну та політичну стабільність в державі.

Список використаних джерел

1. Баранов С. О. Тіньова економіка: сутність, причини, соціально-економічні наслідки та шляхи подолання в Україні. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2015. № 3. С. 47–58.
2. Варналій З. С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія. Київ : Вид-во НІСД, 2006. 576 с.
3. Верстяк О. М. Етапи тінізації економіки України. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2017. № 2(2). С. 76-79. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_2%282%29__17.
4. Лук'яненко І. Г., Марковська М. Ю. Вплив дисбалансів фондового ринку України з урахуванням тіньових схем на економічний розвиток країни Економічний вісник університету, Переяслав-Хмельницький. 2017. Вип. 35/1. С. 230- 245. DOI: 10.24411/2306–546X-2017-00008.
5. Мазур І. Детінізація економіки України: теорія та практика: монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 239 с.
6. Мазур О. А. Тіньова економіка в Україні: причини, форми її прояву та обсяги. Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Економіка. 2014. Т. 22. С. 70–77.
7. Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки затверджені Наказом Мінекономіки України від 18.02.2009 р. № 123. URL : <http://www.me.gov.ua/Files/GetFile?fileId=796bf8b9-f834-46da-9dc8-89670ab332dd>.
8. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. «Україна: перспективи розвитку (Консенсус–прогноз)». Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2018. №46. С. 9–19.
9. Національний банк України. Інфляційні квартальні звіти за 2017-2018 роки. URL : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63442010>.
10. Нова модель економічного зростання в Україні : монографія / за заг. ред. Т. М. Боголіб. Київ : Корпорація, 2015. 694 с.
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Побута М. В. Еволюція тіньової економіки в Україні. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр THEU «Економічна думка», 2013. Том 14. №1. С. 127-133.
13. Приймак О. В. Соціально-економічні причини виникнення тіньової економіки в Україні. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Staptp/2009_42/files/42_20Priymak.pdf.
14. Про Основні напрями бюджетної політики на 2018–2020 роки: Постанова Верховної Ради України від 15 червня 2017 р. № 6591–VII. Відом. Верхов. Ради України. 2017. 13 с.
15. Рейкін В. Аналіз монетарних методів оцінки тіньової економіки. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2016. №1. С. 18–24.
16. Сайт Міжнародного валютного фонду. URL : <http://www.imf.org>.
17. Тенденції тіньової економіки в Україні. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. URL : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.
18. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання. Аналітичний огляд / упор. С. С. Чернявський, А. В. Тутко та ін. Київ : НАВС, 2017. 152 с.
19. Харазішвілі Ю. М., Дмитренко Н. М. Методичний підхід до оцінювання тіньової зайнятості в Україні. Економіка України. 2013. № 12. С. 16–28.
20. Bovi M. The Nature of the Underground Economy – Some Evidence from OECD Countries. IMAD. 2003. P. 60–70.
21. Faye C. Emerging from the Shadow: The Shadow Economy to 2025. ACCA. 2017. С. 1–36.
22. Feige E. Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economics Approach. World Development. 1990. Vol. 18, Issue 7. № 7 (18). P. 989-1002.
23. Mara E. R. Causes and consequences of underground economy. Babes Bolyai University of Cluj–Napoca. 2011. P. 1109–1116.
24. Schneider F. Implausible Large Differences of the Size of the Underground Economies in Highly Developed European Countries? A Comparison of Different Estimation Methods. CESifo Working Paper. 2017. 16 p.
25. Schneider F. Estimating the Size of the Shadow Economies of Highly – developed Countries: Selected New Results. Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich. 2017. P. 44–53.

26. Schneider F., Williams C. *Shadow economy: the size, causes and consequences of growth*. The Institute of Economic Affairs. 2013. 186 p.
27. Smith P. *Assessing the Size of the Underground Economy: The Statistics Canada Perspective*. Canadian Economic Observer. May 1994. p. 3-31.
28. Tanzi V. *The underground economy in the United States: Annual estimates, 1930-1980* IMF Staff Papers. 1983. № 30 (2). P. 283-305.
29. Trebica B. *Mimic Model: A Tool to Estimate the Shadow Economy*. Academic Journal of Interdisciplinary Studies. 2015. C.295–299.
30. Zinnes C., Eilat Y. *The Evolution of the Shadow Economy in Transition Countries: Friend or Foe? A Policy Perspective*. World Development. Elsevier Csince UK. 2002. Vol.30. № 7. P. 1233-1254.

References

1. Baranov, S. O. (2015). *Tinova ekonomika: sutnist, prychny, sotsialno–ekonomichni naslidky ta shliakhy podolannia v Ukraini*. [Shadow economy: nature, causes, socio-economic consequences and ways to pull through in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy - Bulletin of the National academy of state governance at the President of Ukraine*, 3. 47–58. (In Ukrainian).
2. Varnaliy, Z. S. (2006). *Tinova ekonomika: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy lehalizatsii : monohrafiia*. [Shadow economy: nature, features and ways of legalization: monography] Kyiv : NISD, 576 p. (In Ukrainian)
3. Verstyak, O. M. (2017). *Etapy tinizatsii ekonomiky Ukrainy*. [Stages of the Ukrainian economy shadowing]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka» - International scientifique paper «Interscience»*, 2(2). 76-79. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_2%282%29__17 (In Ukrainian)
4. Lukianenko, I. G. & Markovska M. Yu. (2017). *Vplyv dysbalansiv fondovoho rynku Ukrainy z urakhuvanniam tinovykh skhem na ekonomichni rozvytok krainy* [Influence of Ukrainian stock market misbalances on economic development of the country with consideration of shadow economy schemes]. *Ekonomichni visnyk universytetu, Pereiaslav-Khmelnitskiy - University Economic Bulletin, Pereiaslav-Khmelnitskiy*, 35/1. 230- 245. DOI: 10.24411/2306–546X-2017-00008. (In Ukrainian)
5. Mazur, I. (2008). *Detinizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoriia ta praktyka: monohrafiia*. [Ukrainian economy unshadowing: theory and practice: monography]. Kyiv : Publishing Press centre «Kyiv University», 239 p. (In Ukrainian)
6. Mazur, O. A. (2014). *Tinova ekonomika v Ukraini: prychny, formy yii proiavu ta obsiah*. [Shadow economy in Ukraine: causes, formats and volumes]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Ser. : Ekonomika. - Dnipro University Bulletin. Series: Economy*, 22. 70–77. (In Ukrainian)
7. *Metodychni rekomendatsii rozrakhunku rivnia tinovoi ekonomiky zatverdzeni Nakazom Minekonomiky Ukrainy vid 18.02.2009 r. № 123*. [Methodic recommendations of the shadow economy level calculation ratify by the Order of the Ministry of Economicsf Ukraine at 18.02.2009 No 123.]. URL : <http://www.me.gov.ua/Files/GetFile?fileId=796bf8b9-f834-46da-9dc8-89670ab332dd>.
8. *Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. «Ukraina: perspektyvy rozvytku (Konsensus–prohnoz)»*. [Ministry of Economic development and trade of Ukraine. «Ukraine: perspectives of the development (Consensus–Forecast)»] *Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy - Ministry of Economic development and trade of Ukraine*. 2018. No 46. C. 9–19.
9. *Natsionalnyi bank Ukrainy. Inflatsiini kvartalni zvity za 2017-2018 roky*. [National Bank of Ukraine. Quarterly Inflation Reports during years 2017- 2018]. URL : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63442010>.
10. *Nova model ekonomichnoho zrostantia v Ukraini : monohrafiia* [New Model of Economic Growth in Ukraine: Monography]; edited by T. M. Bogolib. Kyiv : Corporation, 2015. 694 p. (In Ukrainian)
11. *Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy* [Offical web site of the State Statistic Service of Ukraine]. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Pobuta, M. V. (2013). *Evolutsiia tinovoi ekonomiky v Ukraini*. [Development of the shadow economy in Ukraine]. *Ekonomichni analiz: zb. nauk. prats. Ternopilskiy natsionalnyi ekonomichniy universytet. - Economic analysis: Collection of scientific articles. National Economic University of Ternopol. – Ternopol : Publishing Press centre TNEU «Economic thought», Vol 14. No1. P. 127-133. (In Ukrainian)*
13. Pryimak, O. V. (2009). *Sotsialno-ekonomichni prychny vynyknennia tinovoi ekonomiky v Ukraini*. [Socio-economic causes shadow economy appearance in Ukraine]. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Staptp/2009_42/files/42_20Priymak.pdf. (in Ukrainian)
14. *Pro Osnovni napriamy biudzhethnoi polityky na 2018–2020 roky: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 15 chervnia 2017 r. № 6591–VII*. [About Essential directions of the budget policy on years 2018–2020: Decree of the Supreme Council of Ukraine from 15 June 2017. № 6591–VII]. *Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy - Radabook of Ukraine*. 2017. 13 p. (In Ukrainian)
15. Reikin, V. (2016). *Analiz monetarnykh metodiv otsinky tinovoi ekonomiky*. [Analysis of Monetary Methods for Shadow Economy Estimation]. *Ekonomichniy chasopys Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky - Economic Magazine Eastern European Lesya Ukrainka National University*, 1. 18–24. (In Ukrainian)
16. *Sait Mizhnarodnoho valiutnoho fondu - Official IMF Statistics*. URL : <http://www.imf.org>
17. *Tendentsii tinovoi ekonomiky v Ukraini*. *Ofitsiyniy sait Ministerstva ekonomichnoho rozvytku ta torhivli Ukrainy* [Trends of the shadow economy in Ukraine. Officail site of the Ministry of Economic development and trade of Ukraine]. URL : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.

18. *Tinova ekonomika v Ukraini: stan, tendentsii, shliakhy podolannia. Analitychnyi ohliad [Shadow economy in Ukraine: condition, tendencies, policy of the break. Analytical overview]* / S. S. Chernyavski, A. V. Titko and others. Kyiv : NABC, 2017. 152 p. (In Ukrainian)
19. Harazishvili, Y. M. & Dmitrenko, N. M. (2013). *Metodychnyi pidkhid do otsiniuvannia tinovoi zainiatosti v Ukraini. [Methodical approach of the estimation of the shadow employment in Ukraine]. Ekonomika Ukrainy - Economy of Ukraine*, 12. 16–28. (In Ukrainian)
20. Bovi, M. (2003). *The Nature of the Underground Economy – Some Evidence from OECD Countries. IMAD. P. 60–70.*
21. Faye, C. (2017). *Emerging from the Shadow: The Shadow Economy to 2025. ACCA. 1–36.*
22. Feige, E. (1990). *Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economics Approach. World Development. Vol. 18, Issue 7. № 7 (18). P. 989-1002.*
23. Mara, E. R. (2011). *Causes and consequences of underground economy. Babes Bolyai University of Cluj-Napoca. 1109–1116.*
24. Schneider, F. (2017). *Implausible Large Differences of the Size of the Underground Economies in Highly Developed European Countries? A Comparison of Different Estimation Methods. CESifo Working Paper. 16 p.*
25. Schneider, F. (2017). *Estimating the Size of the Shadow Economies of Highly-developed Countries: Selected New Results. Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich. 44–53.*
26. Schneider, F. & Williams, C. *Shadow economy: the size, causes and consequences of growth. The Institute of Economic Affairs. 186 p.*
27. Smith, P. (1994). *Assessing the Size of the Underground Economy: The Statistics Canada Perspective. Canadian Economic Observer. May. P. 3-31.*
28. Tanzi, V. (1983). *The underground economy in the United States: Annual estimates, 1930-1980. IMF Staff Papers, 30 (2). 283-305.*
29. Trebica, B. (2015). *Mimic Model : A Tool to Estimate the Shadow Economy. Academic Journal of Interdisciplinary Studies. 295–299.*
30. Zinnes, C. & Eilat, Y. (2002). *The Evolution of the Shadow Economy in Transition Countries: Friend or Foe? A Policy Perspective. World Development. Elsevier Csince UK. Vol.30. № 7. 1233-1254.*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Лук'яненко Ірина Григорівна, завідувач кафедри фінансів,
д.е.н., професор,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
вул. Сковороди, 2, кафедра фінансів, НаУКМА, Київ, 04070, Україна
e-mail: Iryna.lukianenko@ukma.edu.ua; luk@kse.org.ua
orcid.org/0000-0002-4128-5909
Researcher ID: I-3725-2018

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Лукьяненко Ирина Григорьевна, заведующая кафедры финансов,
д.э.н., профессор
Национальный университет «Киево-Могилянская академия»
ул. Сковороды 2, кафедра финансов НаУКМА, г. Киев, 04070, Украина
e-mail: Iryna.lukianenko@ukma.edu.ua; luk@kse.org.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Lukianenko Iryna, head of the Department of Finance,
Doctor of Economic Science, Professor,
National University of «Kyiv-Mohyla Academy»
Skovoroda 2, street, Department of Finance, NaUKMA, Kyiv, 04070, Ukraine
e-mail : Iryna.lukianenko@ukma.edu.ua; luk@kse.org.ua

УДК 341.215.2

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-113-121>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

**Студінський В. А.,
Романчук К. В.**

Метою статті є виявлення основних переваг та ризиків для вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників у процесі інтеграції в європейський простір та оцінка їх впливу на розвиток вітчизняного аграрного сектора.

У статті розкриваються проблемні питання інтеграційних процесів українського агропромислового комплексу в європейський простір. Розглянуто, зокрема, потенційні можливості вітчизняного агросектору, його нинішні здобутки. Дана також характеристика інвестиційного клімату в сільське господарство України. Визначені проблеми екологічного спектру та показано, що на нинішньому етапі екологічна складова значно покращилася. Зроблено спробу визначити ризики європейської інтеграції агропромислового комплексу України. Також визначено, що необхідно здійснювати секторальні якісні зміни в політиці європейських інтеграційних процесів України.

Висновки. Таким чином, український агропромисловий комплекс має серйозний економічний потенціал, що дозволяє йому знаходитися у стані позитивної динаміки та має хороші перспективи інтеграції у євро простір. Разом з тим, даний процес повинен вписуватися у загальний контекст реформ та секторальних змін в економіці України. При цьому зберігається важлива роль держави в регуляторних процесах економікою взагалі та аграрним сектором зокрема.

Ключові слова: європейська інтеграція, Європейський Союз, господарства, аграрний сектор, європейський інтеграційний процес, державна аграрна політика.

PROBLEMATIC ASPECTS OF EURO INTEGRATION PROCESS OF UKRAINE'S AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

Studinski V. A.
Romanchuk K. V.

The purpose of the article is to identify the main advantages and risks for domestic agricultural producers in the process of integration into European space and to assess their impact on the development of the domestic agricultural sector.

The proposed article analyzes the prospects and risks of integration of domestic agricultural enterprises into world economy. Special attention is focused on the export and import of agricultural products and the achievement of Ukraine in the field of agro-industrial complex. An estimation of foreign economic activity of agrarian enterprises of Ukraine is conducted. The implications of the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU for various sectors of the economy of Ukraine, and most especially for the agrarian sector, are assessed and analyzed. The potential benefits of signing the Comprehensive Free Trade Area Agreement for the development of the agrarian sector have been explored. Perspectives are considered and risks of European integration for agrarian enterprises and development of rural territories are analyzed. It is established that European integration for Ukraine is a way to modernize the domestic agricultural production, attract foreign investments and new technologies, increase the competitiveness of products, obtain financial resources for the development of the economy.

Conclusions. Thus, the Ukrainian agro-industrial complex has a serious economic potential which allows it to be in a positive dynamics and has good prospects of integration into the European space. At the same time, this process should fit into the overall context of reforms and sectoral changes in Ukraine's economy. Alongside with it, the state plays an important role in the regulatory processes of managing the economy in general and the agrarian sector in particular.

Key words: European integration, European Union, farms, agrarian sector, European integration processes, government regulation, government support, agriculture.

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННОГО ПРОЦЕССА АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ

Студинский В. А.
Романчук Е. В.

Целью статьи является выявление основных преимуществ и рисков для отечественных сельскохозяйственных товаропроизводителей в процессе интеграции в европейское пространство и оценка их влияния на развитие отечественного аграрного сектора.

В статье рассматриваются проблемные вопросы интеграционных процессов украинского агропромышленного комплекса в европейское пространство. Рассмотрены, в частности, потенциальные возможности отечественного агросектора, его нынешние достижения. Дана также характеристика инвестиционного климата в сельское хозяйство Украины. Определены проблемы экологического спектра, также указано, что на данном этапе показатели экологичности значительно улучшились. Сделана попытка определить риски европейской интеграции отечественного агропромышленного сектора Украины. Также обозначено, что необходимо осуществлять секторальные качественные изменения в европейской интеграционной политике Украины.

Выводы. Таким образом, украинский агропромышленный комплекс имеет серьезный экономический потенциал, позволяющий ему находиться в состоянии положительной динамики и имеет хорошие перспективы интеграции в евро пространство. Вместе с тем, данный процесс должен вписываться в общий контекст реформ и секторальных изменений в экономике Украины. При этом сохраняется важная роль государства в регуляторных процессах экономикой вообще и аграрным сектором в частности.

Ключевые слова: европейская интеграция, Европейский Союз, хозяйства, аграрный сектор, европейский интеграционный процесс, государственная аграрная политика.

JEL Classification: Q 13, F15

Актуальність теми дослідження. Україна історично належить до країн світу, які є лідерами у сільськогосподарському виробництві. Власне, сам образ українця асоціюється із землеробом. Чимало вітчизняних та закордонних вчених пов'язують ці традиції в Україні з однією з найдавніших землеробських світових цивілізацій – трипільською. В нинішніх умовах глобалізації та інтеграції економічних процесів перед агропромисловим комплексом України постає ряд важливих завдань. З одного боку Україна є однією з найпотужніших у потенційному відношенні країн-виробників сільгосппродукції. Лише у 2018 році було зібрано близько 70 млн. тонн зернових при загальній середній врожайності 47, 4 ц/га. Зокрема, зернобобових – 34,3 млн. т з площі 9,9 млн. га (середня врожайність 34,8 ц/га), кукурудзи 34,1 млн. т із площі 4,4 млн.га (середня врожайність 77,0 ц/га), гречки – 136 тис. т з площі 198 тис. га (середня врожайність 12.6 ц/га), проса =78 тис. т з площі 51 тис. га (середня врожайність – 15,4 ц/га). З іншого боку – виникає питання переробки даної продукції і доставки її до європейського споживача відповідної якості та дотримання стандартів, а також зберігання вирощеного врожаю. Разом з тим у сільському господарстві задіяні різноманітні види та форми виробництв.

Поряд з великими підприємствами, також існує необхідність у дослідженні функціонування малих та середніх підприємств зазначеного виду економічної діяльності, що діють на рівні національних економіки, проте проявляють зацікавленість стосовно виходу на зовнішні ринки та здійснення експортно-імпортних операцій з метою отримання валютних коштів. Тому сьогодні виникає необхідність досліджувати основні етапи євроінтеграційних процесів України та оцінювати їх вплив на розвиток сільського господарства. Це дасть змогу виявити загрози, пов'язані з реалізацією євроінтеграційних намірів, змінах зовнішньої політики, митного законодавства тощо.

Ступінь вивчення проблеми. Проблематика європейської інтеграції України доволі глибоко і широко досліджується у вітчизняній науці. Не є винятком і сільськогосподарське виробництво та його поступове інтеграційне входження на ринок Європейського Союзу. Вагомий внесок у дослідження проблематики взаємовідносин Україна – ЄС, питанню розвитку сільського господарства в умовах глобалізаційних процесів та аналіз євроінтеграційних проблем України, у тому числі і з особливостями розвитку галузі сільського господарства зробили такі вчені як П. Гайдуцький, В. Копійка, Н. Антонюк, В. Копійка, О. Краєвська, О. Шубравська, Т. Шинкаренко. Зокрема, даною проблематикою займалися і представники наукової школи Київського Національного торговельно-економічного університету А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, Г.Я. Студінська та інші.

Мета даного дослідження полягає у виявленні основних переваг та ризиків для вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників у процесі інтеграції в європейський простір та оцінці їх впливу на розвиток вітчизняного аграрного сектора.

Виклад основного матеріалу. Євроінтеграційні процеси стають невід'ємною ознакою та напрямком розвитку аграрного сектора економіки України. У зв'язку з цим, необхідною є розробка аграрної політики, яка б враховувала соціально-економічну, екологічну, демографічну та інші складові, а також базувалася б на ознайомленні, вивченні та застосуванні на практиці досвіду ведення сільського господарства у зарубіжних країнах, який викликає закономірно підвищений інтерес. Першочергового значення в цьому аспекті набуває взаємообумовлена діяльність держави та господарюючих вітчизняних суб'єктів, спрямована на забезпечення продовольчої безпеки, зокрема, на регіональному рівні, та комплексний підхід при плануванні розвитку територій. Також варто зазначити, що у процесі трансформації національних економік, виходячи з досягнень науково-технічного прогресу, наявного попиту і пропозиції на товари та послуги у кількісному та якісному вимірах, а також специфіки трансформації робочої сили. Сільське господарство України тут представляє великий інтерес, оскільки має потужний потенціал розвитку.

Агропромисловий комплекс України є складовою національного господарства та виступає єдиною цілісною виробничо-економічною системою, що об'єднує низку сільськогосподарських, промислових, науково-виробничих і навчальних галузей, спрямованих на одержання, транспортування, зберігання, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції. За своїм складом та структурою він відрізняється від інших міжгалузевих комплексів і визначає соціально-економічний розвиток країни, рівень життя населення, продовольчу безпеку та забезпечення промисловості сільськогосподарською сировиною. Для АПК головним засобом виробництва є земля, на якій вирощується сільськогосподарська продукція та сировина для виробничого та невиробничого споживання. Та разом із тим, на даний момент певною мірою порушена адміністративно-організаційна структура агропромислового комплексу. Відтак найважливішим завданням державної аграрної політики є трансформація, оптимізація та адаптація з урахуванням сучасних ринкових умов та світових тенденцій.

Тому, одним з головних завдань, що стоїть перед галузями АПК, є зростання обсягів сільськогосподарського виробництва, надійне забезпечення країни продуктами харчування та сільськогосподарською сировиною, об'єднання зусиль усіх галузей комплексу для одержання високих економічних показників і вихід на світовий ринок. У свою чергу, Угода про асоціацію України з ЄС передбачає вихід на новий якісний рівень, а саме перехід від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Угода створює передумови для подальшого вступу України до ЄС, проте вона не виступає гарантією з боку ЄС і жодним чином не є зобов'язанням з боку України. Робота над Угодою тривала п'ять років – з березня 2007 р. до березня 2012 р. Угода є безстроковою, налічує близько двох тисяч сторінок. Підписання Угоди було передбачено в листопаді 2013 р. Після підписання Угода мала б бути затверджена парламентом кожної держави ЄС. Процес затвердження (ратифікації) може тривати кілька років, і лише тоді Угода набуде чинності. Водночас, окремі положення Угоди можуть бути введені в дію з моменту її підписання [6, с.25-29].

Зокрема, було висунуто умови при підписання Угоди з ЄС: співробітництво з метою поширення регіональної стабільності; зміцнення миру та міжнародного правосуддя; утвердження верховенства права та зміцнення відповідних інституцій; реальні реформи (боротьба з корупцією, судова реформа, покращення умов підприємництва та ін.); поглиблення співпраці з метою боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, незаконним обігом наркотиків, організованою злочинністю, тероризмом, а також розвиток співробітництва у сфері надання правової допомоги у цивільних та кримінальних справах. Угода також охоплює різні аспекти співробітництва. Насамперед, це наближення України до європейських стандартів у галузі права і внутрішніх справ, демократії і прав людини, боротьби з корупцією, роботи органів юстиції; зближення України і ЄС на основі спільних цінностей, посилена участь України у програмах ЄС [8]. Угода про асоціацію має на меті запровадити умови для посилення економічних та торговельних відносин, які сприятимуть та спонукатимуть поступовій інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, зокрема, це стосується створенню поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі та підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки шляхом поступової адаптації її законодавства до вимог ЄС [2, с.234-236].

Інструментами для цього є відкриття ринків за рахунок послідовного скасування митних тарифів, надання безмитного доступу в рамках квот, а також масштабна гармонізація українського законодавства, норм та стандартів з тими, що діють у ЄС. В умовах зони вільної торгівлі особливої актуальності набуває пошук нових ринків збуту для сільськогосподарської продукції. За умов функціонування зони вільної українські виробники повинні адаптуватися до нових умов, і тому - загальна структура експорту зазнає суттєвих змін. За цієї ситуації потенційно можливі два напрями: ресурсне забезпечення первинною продукцією переробних підприємств Європейської митної зони чи тих підприємств, що будуть розміщені на території України, або ж виробництво готової продукції на території України та її продаж в межах дії Зони вільної торгівлі в рамках асоціації з ЄС. При цьому вітчизняні товаровиробники мають досить незначну тривалість часу для адаптації до вимог ЄС стосовно якості продовольства і стандартизації продукції. Важливо також врахувати специфіку регулювання зовнішньоекономічної діяльності у країнах ЄС.

Першою об'єктивною проблемою для українського села стає низька конкурентоспроможність товарів та послуг порівняно з аналогічною продукцією європейських країн. Конкурентоспроможність товарів ЄС підтримується завдяки таким механізмам: технічні стандарти, санітарні та фіто-санітарні норми, а також фінансова підтримка аграрного сектора з бюджету ЄС та окремих країн. Швидке відкриття внутрішнього ринку може привести до поширення експансії європейських товарів на український ринок. Це, в свою чергу, може зумовити ще більше поглиблення кризи аграрного сектора економіки та банкрутство вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Також серйозною проблемою є нерівномірність розподілу благ між країнами та регіонами. Найуразливішим у цьому плані стає саме сільське господарство тих країн, що не подолали ще кризи агропродовольчих секторів. Не менш актуально залишається проблема, яка обговорюється українськими сільгоспвиробниками, — це продаж землі іноземцям. Існують і інші побоювання українських аграріїв та політиків щодо вступу до ЄС.

Проблема низької конкурентоспроможності має розв'язуватися саме як виробниками сільгосппродукції, так і за сприянням власне держави. Підвищити виробництво навіть завдяки чіткому дотриманню технологій, безперечно, може кожен фермер чи господарство. Держава також повинна подбати про забезпечення гарантованого доходу сільгоспвиробникам, сприяти збуту сільгосппродукції; збільшити фінансування переобладнання підприємств новітніми технологіями, вдосконалювати соціальну інфраструктуру села. [11, с.125].

Характеризуючи митне регулювання у ЄС імпорту агропродовольчої продукції, зауважимо, що вимоги та підходи до рослинницької та тваринницької продукції різняться, причому остання підпадає під більш жорсткий контроль з боку контролюючих органів. Українські товаровиробники, які прагнуть експортувати до ЄС, повинні дотримуватися відповідних вимог. Кожна компанія, яка прагне потрапити на ринок ЄС, повинна розуміти загальні та специфічні механізми формування ринків ЄС, до яких відносяться: відповідність товарів санітарним та фітосанітарним вимогам, ринковим стандартам, які діють в ЄС; відповідність виробництв технічним та екологічним вимогам, що визнаються країнами ЄС; відповідність виробництв технічним вимогам ЄС; обізнаність щодо імпортних обмежень доступу до ринку ЄС [13]. Також варто звернути увагу потенційних експортерів на тарифне регулювання імпорту, яке діє на митній території ЄС – мита, звільнення (в тому числі тимчасові скасування) від сплати мита, квоти, антидемпінгові заходи. Слід відмітити, що відносно харчових продуктів ЄС надав преференції на 83,4% українського експорту. Стосовно решти 16,6% (круп, свинина, яловичина, м'ясо птиці та декілька додаткових продуктів) – часткова лібералізація досягається шляхом надання безмитних тарифних квот.

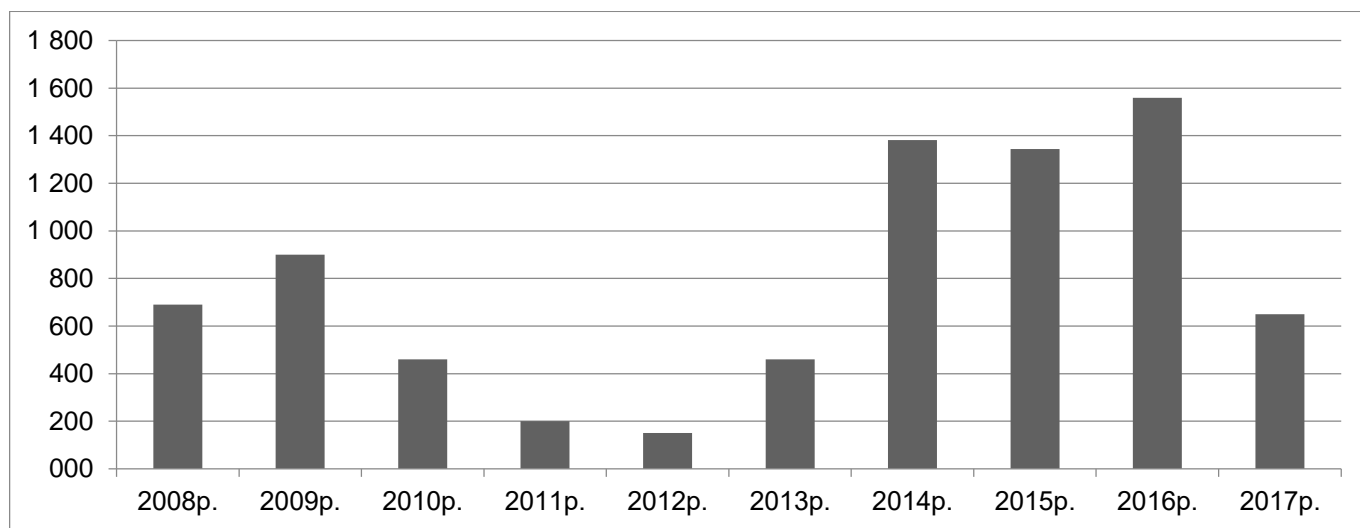
Євроінтеграція сприятиме зростанню продуктивності економіки та темпів технологічної модернізації під впливом конкуренції на єдиному європейському ринку та забезпеченню вільного доступу до новітніх технологій, капіталу, інформації; підвищенню кваліфікації робочої сили за умов їх вільного руху в межах єдиного ринку; створенню більш сприятливого інвестиційного середовища; істотному зростанню обсягів торгівлі на ринку ЄС; створенню передумов для прискореного зростання взаємообміну в галузях з підвищеним рівнем науки та техноємності; підвищенню якості регулятивних інститутів у бюджетній, банківській, фінансовій сферах та корпоративному управлінні. Тому, вступ України до ЄС є дієвим стимулом здійснення реформ в аграрній та інших галузях економіки. А ринкова конкуренція завжди сприятиме зростанню загальної ефективності економіки, підвищенню якості товарів і послуг. Крім того, необхідно запроваджувати на

українських сільгосп підприємствах європейські технічні правила, норми та стандарти, що є об'єктивною і необхідною умовою вступу України до ЄС [7, с.153-158].

Наприкінці 2017 р. Європейська комісія ухвалила рішення запропонувати збільшення розмірів тарифних квот для української сільськогосподарської продукції: кукурудза (на 650 тис. т), ячмінь (на 350 тис. т), пшениця та борошно (на 100 тис. т), оброблені томати (на 5 тис. т), овес (на 4 тис. т). Згідно з оцінками експертів, збільшення тарифних квот дозволяє наростити обсяги торгівлі з ЄС додатково майже на 200 млн. дол. щорічно. Наведені дані свідчать про зростання зацікавленості у країнах ЄС щодо імпорту зернових з України, в першу чергу, кукурудзи. Існування високого попиту на кукурудзу пояснюється її високою харчовою цінністю і, в першу чергу, використовується для потреб тваринництва (2/3 усієї виробленої кукурудзи). Також з зазначеної сільськогосподарської культури отримують цукор, крупи, крохмаль, рослинні олії та багато іншого. Активне запровадження зелених технологій призвело до використання технології виробництва біоетанолу та біогазу з зазначеної сільськогосподарської культури [1].

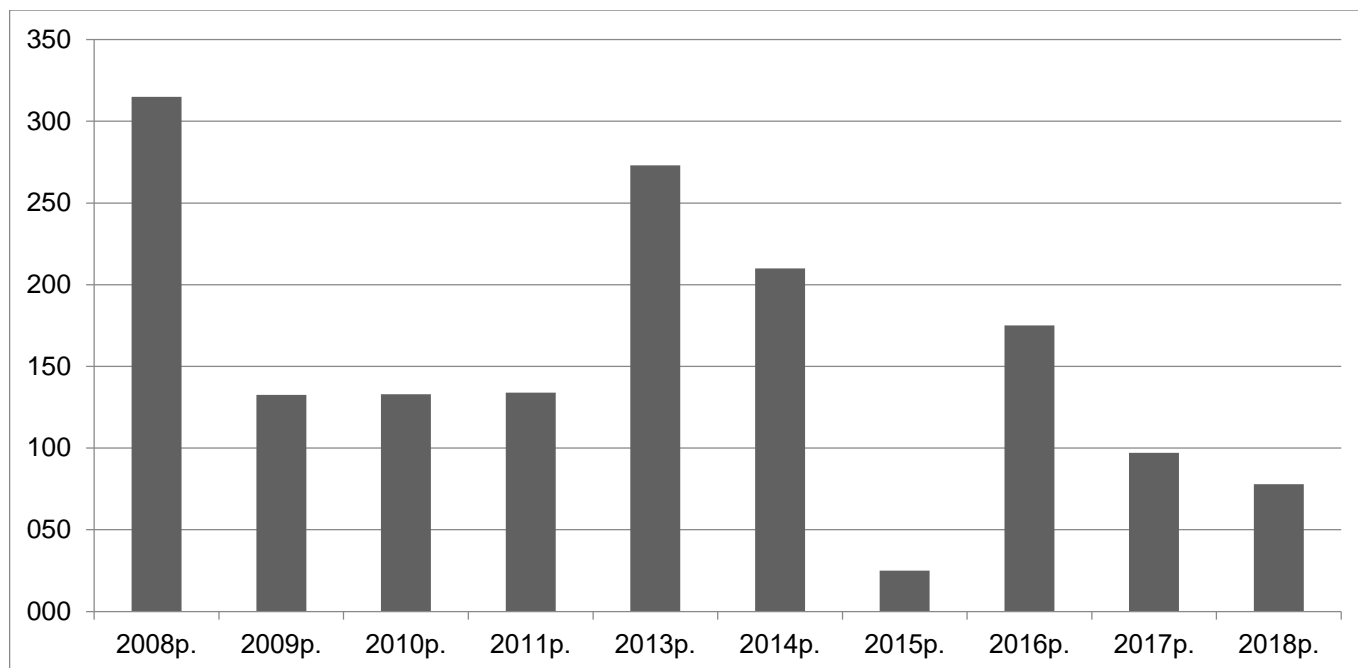
Важливим аспектом постає екологічність української сільськогосподарської продукції. Особливо він підсилюється на тлі наслідків Чорнобильської катастрофи. Хоча з моменту однієї з найбільших техногенних катастроф людства минуло понад тридцять років, проте Україна часто в європейців асоціюється саме з нею. Таке сприйняття є не безпідставним, оскільки на території України площа забруднення сільськогосподарських угідь становила понад 4,7 млн. гектарів, а також було вражено понад 2,2 млн. га лісового фонду країни. Радіонуклідного забруднення зазнали 12 областей України. Це, зокрема призвело до виведення із активного економічного обігу значної кількості природних та трудових ресурсів і також негативно вплинуло на загальний економічний розвиток України наприкінці 80-х – на початку 90-х рр.. ХХ століття [9, с. 127]. Щоправда, на сьогодні Україна серйозно покращила свої екологічні показники. Так, Україна зайняла 18 місце серед 56 країн світу, які досліджували фахівці. Вважають, що Україна завдяки переробці відходів тваринництва та рослинництва може не лише здобути енергетичну незалежність, а й стати «зеленим» донором енергії для Європи. Щоб забезпечити таку «альтернативу», в українського АПК є необхідні ресурси. Варто лише інвестувати в новітні технології для продукування альтернативної енергії з відходів і знижувати рівень шкідливого впливу на довкілля. Це дасть змогу вітчизняному агросектору вийти на якісно новий рівень і гідно конкурувати на світових ринках не лише своєю продукцією, а й як інтегратори інновацій.

Тому важливим аспектом у системі приведення вітчизняного агропромислового комплексу до світових вимог і європейських стандартів є здійснення ефективної інвестиційної політики. Так, у березні 2014 року, після отримання запиту від тогочасного уряду України, Група Світового банку негайно оголосила про свою підтримку програми реформ, метою яких є переведення економіки України на шлях сталого розвитку. Нині портфель проектів Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР) в Україні складається з восьми інвестиційних проектів загальною сумою близько 2,5 млрд. доларів США та однієї гарантії на 500 млн. доларів США.

Рисунок 1. Кредитування МБРР України за 2008-2017р.р. (тис. грн.)
(складено на основі даних [14]).

Світовий банк та український уряд впроваджують концепцію партнерства з Україною на 2017-2021 роки, яка має на меті надання підтримки Україні в забезпеченні стійкого відновлення економіки, від якого отримає вигоду все населення України. Нова концепція партнерства орієнтована на підвищення ефективності функціонування ринків, створення належних умов для забезпечення фінансової та фінансової стабільності, а також на підвищення якості надання послуг для всього населення України. Не зважаючи на те, що Міжнародна фінансова корпорація (МФК) кредитує тільки високорентабельні підприємства в нових індустріальних країнах, а менш розвиненим країнам важче одержати кредит через високу кредитну ставку, Україна спромоглася отримати кредит на підтримку власних виробників і бізнесменів.

Рисунок 2. Кредитування МФК України за 2008-2018 р.р. (тис. грн.)
(складено на основі даних [14]).

Не зважаючи на відносно невелику кількість інвестиційних проектів, позитивні зрушення в цьому аспекті дозволяють Україні залучити більше інвестицій. Варто зазначити, що більшість цих проектів є активними і охоплюють або аграрний сектор або виробництво. П'ять найперспективніших із них наведено в Таблиці 1.

Таблиця 1. Відкриті інвестиційні проекти 2017-2018 рр.

Назва	Сектор	Дата схвалення	Загальний обсяг інвестицій МФК, дол. США
Agrofusion CL	Агробізнес та лісництво	31.05.2018	17 000 000,00
Ніва К.Л.	Агробізнес та лісництво	25.04.2018	12 500 000,00
Астарта IV	Агробізнес та лісництво	03.03.2018	30 000 000,00
Укрпластик	Виробництво	15.12.2017	18 350 000,00
Фонд Росту Європа III	Фонди	05.06.2017	15 000 000,00

Складено на основі даних [14].

Співробітництво України з МВФ призвело до певних зрушень. Чотирирічна програма Механізму Розширеного Фінансування (Extended Fund Facility - EFF) обсягом 17,5 млрд. дол. є головною складовою плану Міністерства фінансів зі стабілізації економіки України та закладання підвалин для відновлення її зростання, починаючи з 2016 року. Також Міжнародний валютний фонд і уряд України дійшли згоди про запровадження нової програми кредитування української економіки Stand-By взамін програми розширеного фінансування EFF, яка завершується у березні. При цьому обсяг нової програми становить 2,8 млрд SDR, що дорівнює 3,9 млрд доларів США. Як підкреслили в МВФ, це забезпечить стабільність економічної політики української влади протягом 2019 року. Зокрема, це дозволить зосередити увагу на продовженні фіскальної консолідації та зниженні рівня інфляції, а також на реформах, покликаних зміцнити податкове адміністрування, фінансовий та енергетичний сектори. Угода підлягає затвердженню менеджментом МВФ, а також схваленню Радою директорів Фонду. Засідання керівництва МВФ з цього питання планується провести після ухвалення в Україні держбюджету на 2019 рік відповідно до рекомендацій МВФ [10].

Цей механізм призначений для сприяння країнам в подоланні середньострокових і більш довгострокових проблем, пов'язаних з платіжним балансом, викликаних великими спотвореннями, які вимагають фундаментальних економічних реформ. Оскільки Україна перейшла від програми «Stand-by», яка застосовується для подолання короткострокових проблем платіжного балансу, до Механізму Розширеного Фінансування з розряду комбінованої фінансової підтримки (пільговий), то це свідчить про те, що Україна зіткнулась з довгостроковими проблемами платіжного балансу, для яких і призначений EFF.

В контексті визначення потенційних можливостей вітчизняного агропромислового комплексу в системі європейських інтеграційних процесів варто звернути уваги на рентабельність виробництва. Максимальна рентабельність сектора АПК України була зафіксована в 2015 році на рівні 41,7% з формуванням тренду на її зниження в 2016-2017 роках в середньому за рік на 9,5%. У 2017 році аграрно – промисловий комплекс працював із рентабельністю 32,4%. Варто відзначити, що сільське господарство традиційно є лідером з рентабельності

останні 10 років, з перервою на 2013 рік, коли на перше місце вийшов сектор інформації та телекомунікацій з показником 11,8%. Вже декілька років поспіль країни ЄС посідають друге місце в регіональній структурі нашого аграрного та харчового експорту. Таким чином, у 2017 року, зовнішньоторговельний обіг аграрною та харчовою продукцією між Україною та країнами Європи збільшився на 30,8%, або 1,9 млрд. дол., та становив \$ 8,1 млрд. При цьому Україна експортувала продуктів до країн ЄС на 5,8 млрд. дол., таким чином сформувавши досить серйозне позитивне сальдо в нашій двосторонній торгівлі. Найбільшу питому вагу в структурі експорту до країн ЄС мали такі види сільськогосподарської продукції: зернові злаки – 1,7 млрд. дол.; олія – 1,4 млрд. дол.; насіння олійних культур – 1,1 млрд. дол.; залишки і відходи харчової промисловості – 497,5 млн. дол.; плоди, горіхи та цедра – \$ 139,2 млн. дол.; м'ясо та харчові субпродукти свійської птиці – 133,7 млн. дол.; мед – 98,8 млн. дол.; вироби із зерна та хлібних злаків – 96,1 млн. дол.; шкіра із шкур ВРХ, овець, ягнят та інших тварин – 75,7 млн. дол.; соки – 70,7 млн. дол.; казеїни, альбуміни – 40,3 млн. дол.; продукти з какао-бобів, шоколад – 38,2 млн. дол.; продукти переробки овочів, плодів – 38 млн. дол. та інші товари [5]. При цьому головним напрямком експорту української сільськогосподарської продукції залишається Європейський Союз.

Шляхи розвитку агропромислового сектору України передбачають збалансовані та взаємозв'язані структурні перебудови усіх його галузей, максимальне впровадження у виробництво найважливіших досягнень науково-технічного прогресу, світового досвіду, найбільш прогресивних форм економіки і організації виробництва на основі першочергового розв'язання актуальних проблем: перерозподіл землі та майна, включаючи поглиблення відносин власності на землю та запровадження механізмів реалізації права на власність; приватизація переробних підприємств; реструктуризація підприємств та форм господарювання; розвиток кооперації; впровадження ринкових методів господарювання – менеджменту та маркетингу; державне регулювання аграрної економіки шляхом ефективнішого використання цінових важелів, фінансово-кредитної і податкової систем; розвиток ринків сільськогосподарської продукції, матеріально-технічних ресурсів та послуг; інтенсифікація і диверсифікація зовнішньоекономічної діяльності тощо [4].

Агропромисловий комплекс України сьогодні є чи не лідером у сфері інтеграційних європейських процесів України. В цьому є свої переваги і, відповідно, свої ризики. З одного боку, наша держава розвиває свій традиційний сектор економіки, а з іншого боку недостатньо уваги може приділяти іншим. Тому, варто погодитися з думкою спеціалістів про те, що Україні необхідно здійснювати важливі секторальні реформи. Одним із таких аспектів є створення бренд-орієнтованої економіки України [8, с. 213-218]. Агропромислому комплексу в такій стратегічній політиці належить достойне місце, оскільки Україна не може бути представленою в світі без свого аграрного сектора і високоякісних продуктів харчування.

Висновки. Таким чином, український агропромисловий комплекс має серйозний економічний потенціал, що дозволяє йому знаходитися у стані позитивної динаміки та має хороші перспективи інтеграції у євро простір. Разом з тим, даний процес повинен вписуватися у загальний контекст реформ та секторальних змін в економіці України. При цьому зберігається важлива роль держави в регуляторних процесах економікою взагалі та аграрним сектором зокрема.

Список використаних джерел

1. Аналітика українського ринку експорту кукурудзи. URL: <https://msb.aval.ua/news/?id=24942>
2. Економічний суверенітет держави та напрями його правового забезпечення: [монографія]; за ред. О. О. Ашуркова; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 406 с.
3. Загальна інформація про Світову організацію торгівлі. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України URL: <http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article>
4. Мельник Т. М. Международная торговля в условиях глобальной конкуренции: монография. Киев : Киев. нац. торг.-экон. ун-т, 2007. 423 с.
5. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України URL: <http://www.minagro.gov.ua/>
6. Сіденко В. Розширення Європейського союзу на схід: наслідки для України. Національна безпека та оборона. 2009. №9. С. 25-29.
7. Смирнова К. В. Європейська інтеграція та Україна. Право України. 2011. № 4. С. 153–158.
8. Студінська Г. Я. Бренд у національній економіці України. Київ : ДНДІІМЕ, 2016. 376 с.
9. Студінський В. А. Постчорнобильський синдром: історико-економічний вимір. Чорнобильська катастрофа. Актуальні проблеми, напрями та шляхи їх вирішення. Збірник наукових праць. Житомир : ЖНАЕУ, 2018. С.126-129.
10. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua>
11. Экономическая безопасность национальной экономики в условиях глобальных вызовов: [монография]. / А. А. Мазараки, Т. Н. Мельник, В. В. Юхименко (и др.) ; под общ. ред. А. А. Мазараки. Киев : Киев. нац. торг.-экон. ун-т, 2010. 718 с.
12. Як український агробізнес стає «зеленим». URL: agrorreview.com/news/yak-ukrayinskyj-ahrobiznes-staye-zelenym
13. Situation and prospects for EU agriculture. URL: http://ec.europa.eu/agriculture/publi/situation-andprospects/2010_en.pdf.
14. World bank URL: <https://www.worldbank.org>

References

1. *Analitika ukrayins`koho rynku eksportu kukurudzy [Analysis of the Ukrainian market for corn export]*. URL: <https://msb.aval.ua/news/?id=24942>
2. *Ekonomichnyy suverenitet derzhavy ta napryamy yoho pravovoho zabezpechennya: monohrafiya [Economic sovereignty of the state and directions of its legal support: monograph]* / Za red. O. O. Ashurkova; NAN Ukrayiny, In-t ekonomiko-pravovykh doslidzhen`. Donetsk : Yuho-Vostok, 2012. 406 s.
3. *Zahal`na informatsiya pro Svitovu orhanizatsiyu torhivli [General information about the World Trade Organization.]*. Ofitsiyyny sayt Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny. URL: <http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article>
4. Mel'nik, T. M. (2007). *Mezhdunarodnaya torgovlya v usloviyakh global'noy konkurentsii: monografiya [International trade in global competition: monograph]*. Kiev : Kiyev. nats. torg.-ekon. un-t, 423 s.
5. *Ofitsiyyny sayt Ministerstva ahraryoi polityky ta prodovol'stva Ukrayiny [Official site of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]*. URL: <http://www.minagro.gov.ua/>
6. Sidenko, V. (2009). *Rozshyrennya Yevropeys`koho soyuzu na skhid: naslidky dlya Ukrayiny [Enlargement of the European Union to the east: implications for Ukraine]*. Natsional`na bezpeka ta oborona - National Security and Defense, 9. 25-29.
7. Smyrnova, K. V. (2011). *Yevropeys`ka intehratsiya ta Ukrayina [European integration and Ukraine]*. Pravo Ukrayiny - The law of Ukraine, 4. 153–158.
8. Studins`ka, H. Ya. (2016). *Brend u national`niy ekonomitsi Ukrayini [Brand in the national economy of Ukraine]*. Kiev : DNDIIME, 2016. 376 s.
9. Studins`kyu, V. A. (2018). *Postchornobyl`s`kyy syndrom: istoryko-ekonomichnyy vymir [Постчорнобильський синдром: історико-економічний вимір]*. Chornobyl`s`ka katastrofa. Aktual`ni problemy, napryamky ta shlyakhy yikh vyreshennya. Zbirnyk naukovykh prats` - The Chernobyl disaster. Actual problems, directions and ways of their solution. Collection of scientific works. Zhytomyr : ZHNAEU, 2018. S.126-129.
10. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua>
11. *Ekonomicheskaya bezopasnost' natsional'noy ekonomiki v usloviyakh global'nykh vyzovov: monografiya. [Economic security of the national economy in the context of global challenges]*. / A. A. Mazaraki, T. N. Mel'nik, V. V. Yukhimenko (i dr.) ; pod obshch. red. A. A. Mazaraki. Kiev : Kiyev. nats. torg.-ekon. un-t, 2010. 718 s.
12. *Yak ukrayins`kyy ahrobiznes staye «zelenym» [How Ukrainian Agribusiness Becomes «Green»]*. URL: agroreview.com/news/yak-ukrayinskyj-ahrobiznes-staye-zelenym
13. *Situation and prospects for EU agriculture*. URL: http://ec.europa.eu/agriculture/publi/situation-andprospects/2010_en.pdf.
14. *World bank*. URL: <https://www.worldbank.org>

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Студінський Володимир Аркадійович, кандидат економічних наук, доктор історичних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин,

Київський національний торговельно-економічний університет

а/с 123, м. Київ, 03191, Україна

e-mail: studzinskiw@bigmir.net

Романчук Катерина Володимирівна, студентка 3-го курсу Факультету міжнародної торгівлі та права, спеціальність менеджмент зовнішньоекономічної діяльності, Київський національний торговельно-економічний університет

вул. Кіото, 19, м.Київ, Україна

e-mail: ekvromanchuk@gmail.com

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Студинский Владимир Аркадьевич, кандидат экономических наук, доктор исторических наук, доцент кафедры международных экономических отношений, Киевский Национальный торгово-экономический Университет

а/я 123, г. Киев, 03191, Украина

e-mail: studzinskiw@bigmir.net

Романчук Екатерина Владимировна, студентка 3-го курса факультета международной торговли и права, специальность менеджмент внешнеэкономической деятельности,

Киевский Национальный торгово-экономический Университет

ул. Киото, 19, г.Киев, Украина

e-mail: ekvromanchuk@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Studinski Volodymyr Arkadiyovych, Ph.D. in Economical Science, D. in Historical Science, Professor, Kiev National University of Trade and Economics

Box 123, Kiev, 03191, Ukraine

e-mail: studzinskiw@bigmir.net

УДК 338.49:339.2

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-121-128>

УРБАНИЗАЦІЯ ЯК ВИКЛИК ПРОДОВОЛЬЧІЙ БЕЗПЕЦІ КРАЇНИ

Шелудько Л. В.

Актуальність теми дослідження. На ситуацію із забезпеченням і споживанням продовольства, а також на продовольчу безпеку в світі впливає ряд глобальних тенденцій. Основною з них є зростання чисельності населення світу за рахунок країн, що розвиваються і урбанізація населення. Відповідно тема продовольчої безпеки в умовах урбанізації набуває актуального значення.

Постановка проблеми. Слід зауважити, що урбанізація змінює кількість та структуру продуктів харчування, забезпечує зростання попиту на якісну продукцію, справляє вплив на продовольчу безпеку та економічну безпеку країни взагалі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Урбанізація є дуже складним явищем, тому багато відомих зарубіжних та вітчизняних вчених різних напрямів науки досліджували різноманітні аспекти урбанізації. Разом з тим, переважна більшість публікацій здебільшого має теоретичний характер та висвітлює демографічні та географічні аспекти урбаністичних процесів, тоді як питання економічного аналізу і вплив урбанізації на продовольчу безпеку залишаються недостатньо дослідженими.

Постановка завдання, методи дослідження. Метою статті є дослідження процесу урбанізації як у світі, так і в Україні, а також виявлення впливу урбаністичних процесів на економічний розвиток країн та продовольчу безпеку з метою розроблення рекомендацій щодо перспектив та можливостей для України.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). В роботі було проаналізовано основні процеси урбанізації що відбуваються окремо по країнах та у світі в цілому, а також в Україні. Визначено вплив процесів урбанізації на економічний розвиток країн, а саме, що країни з високим рівнем урбанізації мають високий економічний розвиток і відповідно високий валовий національний продукт в розрахунку на 1 жителя. З'ясовано, що урбанізація також впливає на продовольчу безпеку країн, оскільки чисельність міського населення зростає, змінюється структура споживаних продуктів, зростає попит на продовольство.

Висновки. Урбанізація представляє як виклик, так і можливість для розвитку сільського господарства, а також забезпечення продовольчої безпеки. Урбанізація дає можливості для України в умовах зростаючого попиту на продовольство, покращити свій експортний потенціал.

Ключові слова: урбанізація, продовольча безпека, міське населення, сільське населення, валовий національний продукт.

УРБАНИЗАЦИЯ КАК ВЫЗОВ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Шелудько Л. В.

Актуальность темы исследования. На ситуацию с обеспечением и потреблением продовольствия, а также на продовольственную безопасность в мире влияет ряд глобальных тенденций. Основным из них является рост численности населения мира за счет развивающихся стран и урбанизация населения. Согласно этому тема продовольственной безопасности в условиях урбанизации приобретает актуальное значение.

Постановка проблемы. Следует заметить, что урбанизация изменяет количество и структуру продуктов питания, обеспечивает рост спроса на качественную продукцию, производит влияние на продовольственную безопасность и экономическую безопасность страны в целом.

Анализ последних исследований и публикаций. Урбанизация является очень сложным явлением, поэтому многие известные зарубежные и отечественные ученые различных направлений науки исследовали аспекты урбанизации. Вместе с тем, подавляющее большинство публикаций в основном носит теоретический характер и освещает демографические и географические аспекты урбаністических процессов, тогда как вопросы экономического анализа и влияние урбанизации на продовольственную безопасность остаются недостаточно исследованными.

Постановка задачи, методы исследования. Целью статьи является исследование процесса урбанизации как в мире, так и в Украине, а также выявление влияния урбаністических процессов на экономическое развитие стран и продовольственной безопасности с целью разработки рекомендаций относительно перспектив и возможностей для Украины.

Изложение основного материала (результаты работы). В работе были проанализированы основные процессы урбанизации происходящих отдельно по странам и в мире в целом, а также в Украине. Определено влияние процессов урбанизации на экономическое развитие стран, а именно, что

страни с высоким уровнем урбанизации имеют высокое экономическое развитие и соответственно высокий валовой национальный продукт в расчете на 1 жителя. Выяснено, что урбанизация также влияет на продовольственную безопасность стран, поскольку численность городского населения растет, изменяется структура потребляющих продуктов, растет спрос на продовольствие.

Выводы. Урбанизация представляет как вызов, так и возможность для развития сельского хозяйства, а также обеспечение продовольственной безопасности. Урбанизация дает возможности для Украины в условиях растущего спроса на продовольствие, улучшить свой экспортный потенциал.

Ключевые слова: урбанизация, продовольственная безопасность, городское население, сельское население, валовой национальный продукт.

URBANIZATION AS A CHALLENGE FOR THE FOOD SAFETY OF A COUNTRY

Sheludko L.V.

Actuality of the research topic. A number of global trends affects food supply and consumption, as well as food security in the world. The main one is the growth of the world population primarily in emerging countries and urbanization of the population. Accordingly, the topic of food security in the context of urbanization becomes highly relevant.

Problem statement. It should be noted, that urbanization changes the quantity and structure of food products, increases the demand for quality products, impacts on food security and economic security of the country in general.

Review of recent research and publications. Urbanization is a very complex subject; so many well-known foreign and domestic scientists from different fields of science have studied various aspects of urbanization. At the same time, the vast majority of publications are mostly theoretical and cover the demographic and geographical aspects of urban processes, while the issues of economic analysis and the impact of urbanization on food security remain inadequately studied.

Task statement, research methods. The article aims to study the process of urbanization in the world and in Ukraine, as well as to identify the impact of urban processes on the economic development of countries and food security in order to develop recommendations on prospects and opportunities for Ukraine.

Presentation of the main material (results of work). The paper describes the main processes of urbanization, which take place in different countries and in the world as a whole, as well as in Ukraine. The influence of urbanization processes on the economic development of the countries is determined, namely, that the countries with high level of urbanization have high economic development and accordingly the high Gross National Product per capita. It has been discovered, that urbanization also affects the food security of countries, as the number of urban population increases, the structure of consumer products changes, and the demand for food increases as well.

Summary. Urbanization represents both a challenge and an opportunity for the development of agriculture, as well as food security. Urbanization provides opportunities for Ukraine in the face of growing demand for food, to improve its export potential.

Key words: urbanization, food safety, urban population, rural population, gross national product.

JEL Classification: Q18, E21

Актуальність теми дослідження. На ситуацію із забезпеченням і споживанням продовольства, а також на продовольчу безпеку в світі впливає ряд глобальних тенденцій:

- зростання чисельності населення світу за рахунок країн, що розвиваються. Виникає потреба у нарощуванні виробництва сільськогосподарської продукції;
- урбанізація населення. В даний час більше половини населення світу проживає в містах;
- збільшення масштабів голоду і недоїдання. За оцінками ООН, число тих, хто недоїдає склало в 2016 році 815 млн. чоловік (на 38 млн. більше в порівнянні з попереднім роком);
- підвищення калорійності раціону харчування населення внаслідок зростання доходів і урбанізації в країнах, що розвиваються. Жителі найменш розвинених країн споживають з продуктів тваринного походження 7,8% калорій, що розвиваються - 15,1%, розвинених - 23,6% (до 2024 року цей показник складе 8,2%, 17,9% і 24,3% відповідно);
- орієнтація споживачів у розвинених країнах на підвищення якості і безпеки харчування;
- скорочення резервів нарощування сільськогосподарського виробництва. До 2024 року динаміка сільськогосподарського виробництва в світі прогнозується на рівні 1,5%;
- зміна клімату та пов'язане з ним зниження стійкості сільськогосподарського виробництва.

У цьому переліку урбанізація займає ключову позицію і в тій чи іншій мірі представлена у всіх пунктах. Тому вважаємо за потрібне більш детально зупинитись саме на питанні впливу урбанізації на забезпечення населення продовольством.

Урбанізація – це складний соціально-економічний процес, що проявляється у зростанні міських поселень, концентрації населення в них, особливо в великих містах і притаманного цьому міського стилю життя та зумовлену постійну модернізацію суспільства. Урбанізація сьогодні суперечливо поєднується з викликами, зумовленими необхідністю реалізації цілей, завдань та індикаторів продовольчої безпеки країн. Глобалізація процесу урбанізації особливо проявляється у країнах що розвиваються. Цьому властива поява псевдоміських жителів, чисельність яких стрімко зростає - це зумовлено відсутністю роботи та засобів існування на селі. Урбанізація також справляє великий вплив на навколишнє природне середовище – це збільшення кількості сміття, важкість його переробки, забрудненість води, викиди та вихлопи автотранспорту у атмосферу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Така роль вказаної проблематики у сучасному розвитку зумовлює особливу актуальність дослідження питань урбанізації у взаємозв'язку із продовольчою безпекою країни. Урбанізація є дуже складним явищем, тому багато відомих зарубіжних та вітчизняних вчених різних напрямів науки досліджували різноманітні аспекти урбанізації. Серед зарубіжних учених слід виділити таких дослідників як: О. Голфер [1], В. Чилде [2], Й. Гуглер, У. Фленеган [3], В. Костелло [4], М. Діар [5]. Методологічні та теоретико-методичні проблеми урбанізації та шляхи їх регулювання та вирішення досліджено в працях таких вітчизняних вчених як: О. М. Гончар [6], Г. О. Комарницька [7], А. Буряченко [8], І. В. Гукалова [9]. Разом з тим, переважна більшість публікацій здебільшого має теоретичний характер та висвітлює демографічні та географічні аспекти урбаністичних процесів, тоді як питання економічного аналізу і впливу урбанізації на продовольчу безпеку недостатньо представлені і залишаються поза увагою вчених.

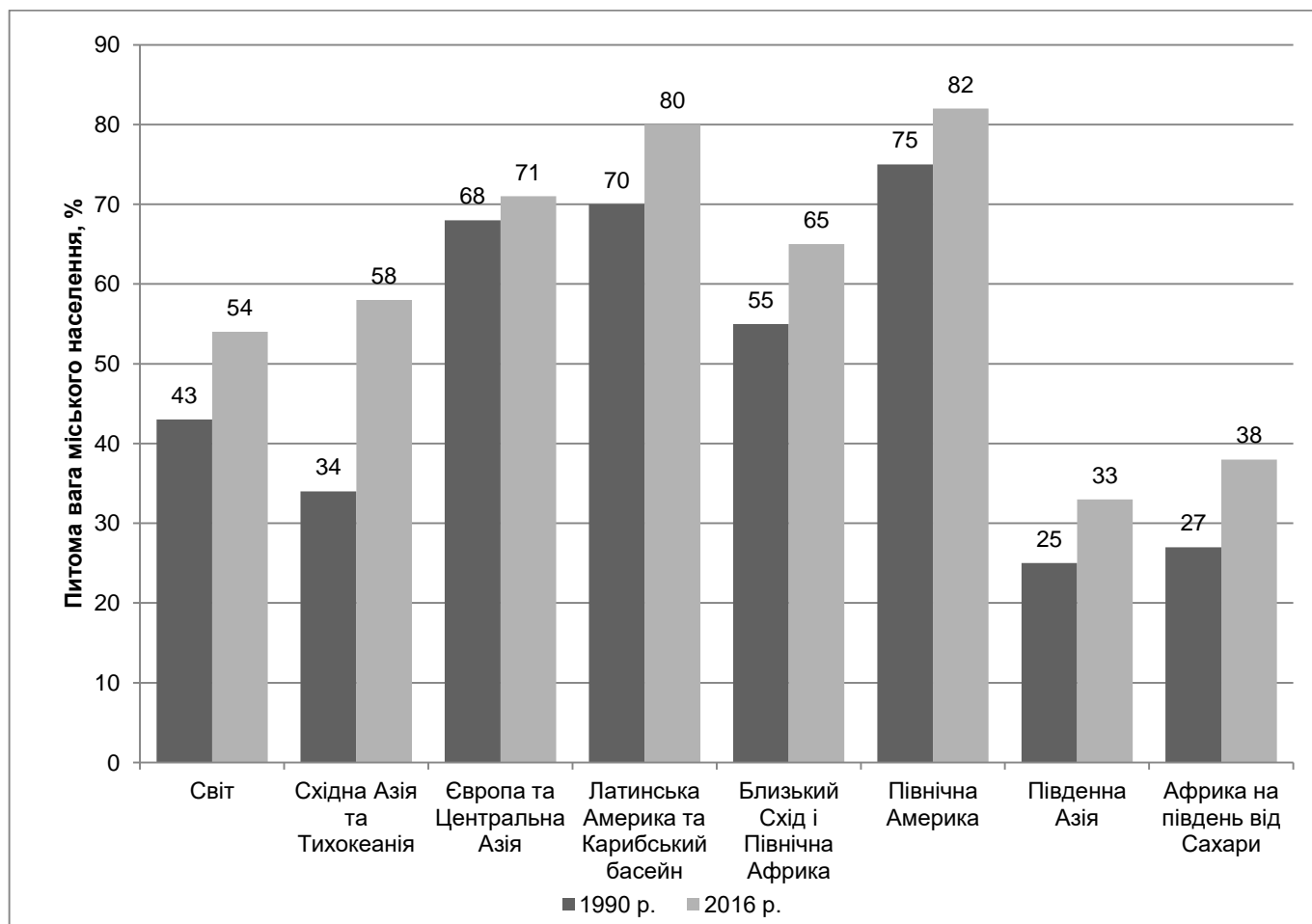
Постановка завдання, методи дослідження. Метою статті є дослідження процесу урбанізації як у світі, так і в Україні, а також впливу урбаністичних процесів на економічний розвиток країн та продовольчу безпеку з метою розроблення рекомендацій щодо перспектив та можливостей для України.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Міста в усьому світі швидко ростуть, і у величезних масштабах сьогодні, все більше людей живуть в міських районах, ніж у сільських, а до 2050 року дві третини населення світу буде жити в містах. Ця урбанізація зосереджена в країнах, що розвиваються – з 2,5 мільярдів людей, які, як очікується, додадуть до міського населення світу до 2050 року, 90 відсотків з них будуть жити в Азії та Африці [10].

Поряд зі змінами технологій, впровадження у виробництво високопродуктивних сортів рослин і порід тварин визначальною складовою економіки сільськогосподарського виробництва є люди, що живуть у сільській місцевості й працюють у сільському господарстві [11]. Відтворення чисельності населення є умовою виживання людства. Ця проблема стала об'єктом вивчення майже всіх наук [12].

Якщо проаналізувати зміни чисельності сільського населення взагалі у світі, то спостерігається чітка тенденція до зменшення частки сільського населення як на світовому, так і на регіональному рівнях. Так, якщо у 1950 році частка сільського населення у світі становила 64,4%, то в 2016 році – вже тільки 30% [11].

Проаналізувавши дані по країнах щодо показників урбанізації, ми з'ясували, що у невеликому відсотку країн світу рівень урбанізації зменшується – тобто зростає відсоток сільського населення і зменшується відсоток міського (рис. 1).

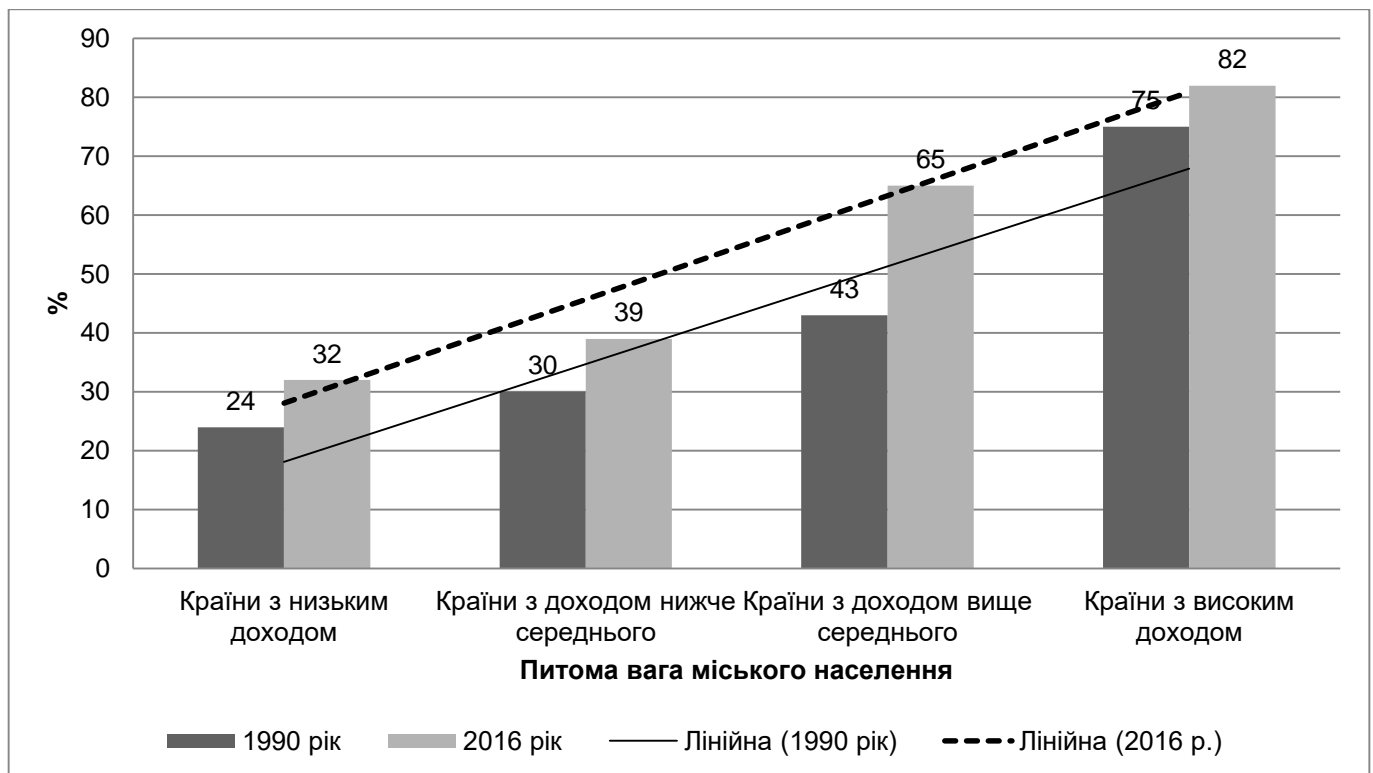

Рисунок. 1. Питома вага міського населення у світі в 1990 р. та 2016 р., %
 Побудовано за даними [13].

До таких країн в основному належать невеликі країни з невеликою чисельністю населення такі, як Андорра чисельність міського населення якої у 1990 році становила 52 тис. чол., а у 2016 р. - 65 тис. чол., або 95 і 85% відповідно міського населення відносно загальної чисельності населення. Також до цієї групи належать такі країни, як Антигуа, Вірменія, Аруба, Барбадос, Чеська Республіка, Естонія, Грузія, Казахстан, Ліберія, Литва, Македонія, Молдова, Гвінея, Філіпіни, Самоа, Словачія, Шрі Ланка, Таджикистан, Узбекистан. У всіх інших країнах відсоток міського населення за аналізований період зріс. Наприклад у таких країнах, як Албанія, Ангола, Бангладеш, Білорусь, Болівія, Камерун, Китай, Куба, Данія, Індія, Португалія, Іспанія та інші. Є країни, у яких населення міст зросло у декілька разів, наприклад якщо у Камеруні у 1990 р. було 4,6 млн міських жителів, то у 2016 р. – 12,9 млн, також ситуація у Китаї (300,2 та 782,9 млн. чол.), Ефіопії (6,1 та 20,4 млн. чол.), Гані (5,3 та 15,4 млн. чол.), Мадагаскарі (2,7 та 8,9 млн. чол.), Непалі (1,7 та 5,5 млн. чол.), Нігерії (28,3 та 90,4 млн. чол.), Руанді (0,3 та 3,5 млн. чол.), Об'єднаних Арабських Еміратах (1,5 та 7,9 млн. чол.) та ін.

Невелику групу становлять країни у яких міське населення становить понад 90 %. Це переважно високорозвинені країни такі, як Австралія (90), Бельгія (98), Бермуди (100), Гонконг (100), Ісландія (94), Ізраїль (92), Японія (94), Кувейт (98), Мальта (96), Нідерланди (91), Сінгапур (100), Уругвай (95) та ін.[13].

Провівши відповідне групування країн за валовим національним доходом (ВНД) в розрахунку на 1 жителя країни, ми з'ясували, що прослідковується чітка залежність між ВНД та питомою вагою міського населення у загальній його чисельності (рис. 2). Так у країнах з високим доходом (відповідно до методик розрахунку Світового Банку такими вважаються країни в яких ВНД в розрахунку на одного жителя становить 12235 дол. США і більше) рівень урбанізації становив у 1990 році 75 %, а у 2016 році уже 82 %. А у країнах з низьким ВНД на душу населення (країни з доходом нижче 995 дол. США на 1 людину) – також найнижчий рівень урбанізації – 24 та 32 % відповідно у 1990 та 2016 рр.

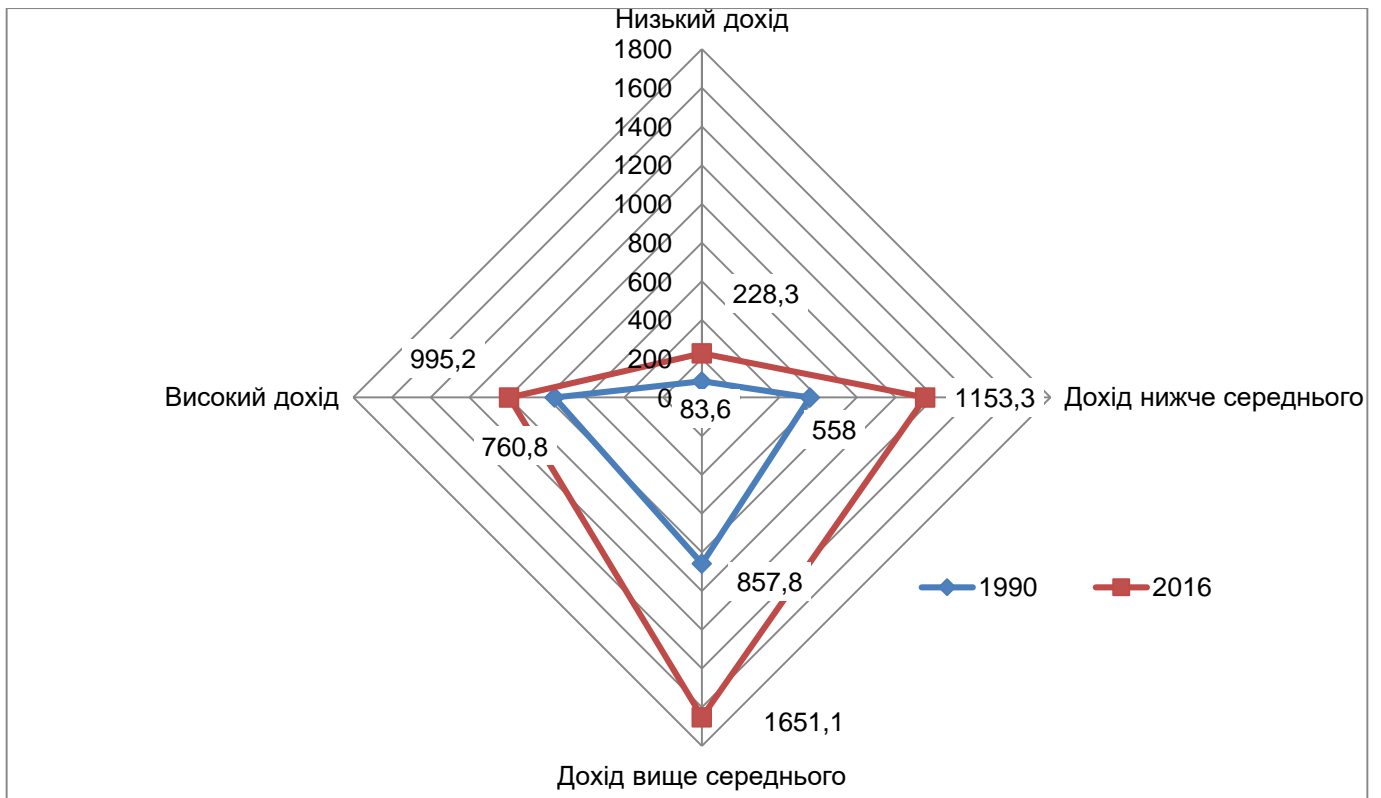

Рисунок 2. Питомі ваги міського населення по групах за вартістю валового національного доходу в розрахунку на 1 людину

Побудовано за даними [13].

Вибуховий ріст міст у всьому світі означає демографічний перехід від сільської до міської, і пов'язаний з переходами від сільськогосподарської економіки до масової промисловості, технології та сервісу. У принципі, міста пропонують більш сприятливі умови для вирішення соціальних та економічних проблем, ніж сільські райони. Міста створюють робочі місця та доходи, а також забезпечують освіту, охорону здоров'я та інші послуги. Про стрімке зростання міського населення також свідчать показники відношення середнього значення кількості міського населення країни до певної групи країн за доходами (рис. 3).

Найбільше зростання відбулося у групі країн з низькими доходами – якщо у 1990 р. середнє значення чисельності міського населення по країні цієї групи було 83,6 тис. чол., то у 2016 р. – 228,3 тис. чол., або у 2,7 рази. По групі де дохід нижче середнього чисельність міського населення в середньому по країні групи зросла більше ніж у 2 рази, з 558 тис. чол. до 1153,3 тис. чол. По групі з доходом вище середнього міське населення зросло на 92,5 %, а по групі країн з високими доходами міське населення зросло на 30,8 %.

Рисунок 3. Співвідношення валового національного доходу на 1 людину та середньої чисельності населення по групах у 1990 та 2016 рр.
Побудовано за даними [13].

Демографічна ситуація, що склалася в Україні, цілком обґрунтовано викликає стурбованість як владних структур, так і населення в цілому. Скорочення чисельності населення, зниження тривалості життя і стрімкий спад народжуваності – всі ці характеристики демографічних процесів дають підстави кваліфікувати їх як ознаки демографічної кризи [13].

Загострення демографічної ситуації обумовлене насамперед критичним станом вітчизняної економіки, руйнацією соціальної сфери, особливо на селі, зубожінням мільйонів людей, поглибленням майнового розшарування в суспільстві [14].

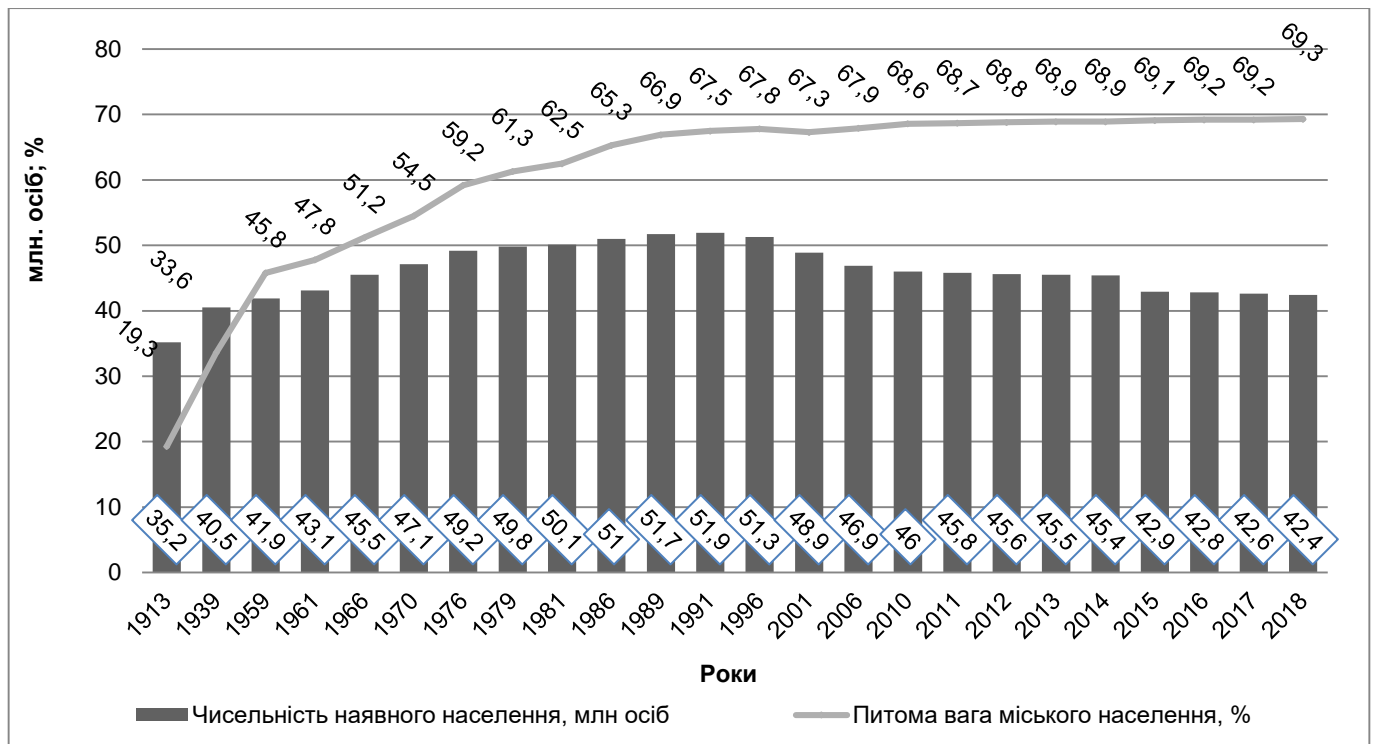
Досягнення сталого демографічного розвитку, створення належних умов для відтворення населення є тривалим і складним процесом. При цьому завдання полягає не скільки в подоланні депопуляції, скільки у підвищенні якості та рівня життя населення, збереженні його життєвого і трудового потенціалу [8].

Соціально-економічний стан сільських територій, які є головними постачальниками робочої сили для аграрних підприємств, характеризується наявністю процесів, що сприяють деградації трудового потенціалу і розвитку демографічної кризи [9].

Якщо розглядати питання урбанізації з точки зору України, то рекордний для України показник наявної кількості населення був зафіксований у 1992 році – 52,2 млн жителів, але починаючи з наступного року йде його поступове зменшення. На 1 січня 2018 року населення України становить 42,4 млн осіб, що майже на 200 тис. чол. менше ніж в 2017 році (Рис. 4). Що стосується чисельності населення, що проживає на сільській території, то ситуація склалася таким чином: починаючи з 1913 р. частка сільського населення у загальній кількості наявного населення постійно скорочується, так, як що у 1913 році вона складала 80,7%, то в 1981 році уже 37,5%, починаючи з 1991 року ситуація дещо стабілізувалась і частка сільського населення коливається в межах 32,8 -32,2 %. На 1 січня 2018 р. частка сільського населення складає 30,7 % від загальної кількості наявного населення.

Головними складовими зменшення кількості населення є безумовно низька народжуваність та висока смертність. Сучасний стан народжуваності такий, що забезпечується лише половина потрібного для відтворення населення, тобто для заміни покоління батьків тією ж кількістю покоління дітей.

Починаючи з 1990 року кількість народжених на 1000 наявного населення почала стрімко скорочуватись. Так, якщо у 1985 р. цей показник складав 15, то на 1 січня 2018 р. він становив – 9 народжених. Ця ситуація обумовлена перш за все економічною кризою, різким зниженням доходів широких верств населення, невпевненістю у майбутньому. До того ж, утворився значний розрив між низьким рівнем життя населення та високими європейськими стандартами. Український негативний вплив на рівень народжуваності справило руйнування системи дошкільного та позашкільного виховання, незадовільний стан репродуктивного здоров'я населення і насамперед жінок, значна частина яких працює в шкідливих умовах [15].

Рисунок 4. Динаміка наявного населення та співвідношення міського населення до загальної наявної кількості в Україні, %¹

Побудовано за даними [17].

Аналіз рівня і тенденцій смертності населення дає можливість побачити, що перехідний період значно загострив цей показник. Інтегральний вплив зростання смертності та скорочення народжуваності обумовило значне за своїми масштабами природне скорочення населення. За останні роки, тільки у 1990 році природний приріст склав 0,5, а у 1995 природне скорочення населення вже становило 5,8 і ця тенденція постійно зростала. На сьогоднішній день природне скорочення населення в Україні становить 14 осіб на 1000 наявного населення. Основними складовими незворотних демографічних втрат є високий рівень смертності дітей віком до 1 року та чоловіків працездатного віку. Цей показник є найвищим у Європі.

Недивлячись на те, що демографічна ситуація в Україні вкрай болюча, урбаністичні процеси в світі дають дуже великі потенційні можливості для росту виробництва сільськогосподарської продукції. Україна має дуже потужний виробничий потенціал і може забезпечувати продовольством зростаючий попит в світі. Фізична доступність продовольства формується за рахунок його виробництва та організації постачання.

Вихідною сферою, де формуються продовольчі ресурси, є сільське господарство. Глобальний попит на продукти харчування і сільськогосподарську продукцію зростатиме, оскільки детермінований передусім демографічними процесами і зростанням попиту на продовольство та корми. Прогнозоване зростання споживання продовольства буде пов'язане з дальшою зміною його структури, зумовленою темпами економічного зростання, урбанізацією і розвитком ринку біопалива. Очікуваним є зменшення споживання хліба і хлібобулочних виробів, однак виробництво зерна, з огляду на потреби в кормах і біопаливі, зростатиме. Достатньо прогнозованим є зростання споживання продуктів тваринного походження (молоко, м'ясо, яйця), а також рослинної олії і цукру. Це може спричинити значний вплив на доступність продовольства, а отже і на продовольчу безпеку країн світу.

Відповідно до цього урбанізація представляє як виклик, так і можливість для розвитку сільського господарства, а також забезпечення продовольчої безпеки. Зростаючі міста пропонують нові ринки для сільськогосподарських товаровиробників та сільських підприємців, а також можливості для крупнотоварного виробництва, особливо тому, що роздрібна торгівля надає більше прямих послуг з постачання сільськогосподарської продукції до міст. В межах міст, урбанізація стимулює зростання доходів, дозволяючи людям не тільки купувати більшу кількість продуктів, але також вимагати більш різноманітних продуктів харчування високої якості. Оскільки структура споживання продукції в містах змінюється, то також збільшується споживання м'яса, молочних продуктів, фруктів та овочів, зростає попит на широкий асортимент продукції. Вони також є високоприбутковими сільськогосподарськими продуктами, які можуть збільшити доходи сільськогосподарських товаровиробників [18].

¹ Дані про населення наведено у 1913 та 1939 рр. у сучасних межах території України, у 1959 та 1970 рр. – за переписом на 15 січня, у 1979 р. – за переписом на 17 січня, у 1989 р. – за переписом на 12 січня, у 2002 р. – за переписом на 5 грудня 2001 р., у інші роки – на початок року.

Ці тенденції протікають поряд з іншими проблемами у харчових системах, таких як:

- вибуховий приріст населення, як сільського, так і міського, вимагатиме від 50 до 60 відсотків зростання світового виробництва продуктів харчування;

- зміна клімату - це посилення погодних коливань, таких як засуха, повені та стихійні лиха;

- біженці мігрують по всьому світу найбільше після Другої світової війни [13].

З огляду на ці виклики, зрозуміло, що для забезпечення глобальної продовольчої безпеки важливо надати скоординовану підтримку та прихильність розробці поживних, безпечних, якісних, економічно і фізично доступних і стійких харчових систем. Як рекомендацію слід розробити, впровадити та зміцнити політику глобальної продовольчої безпеки. Стрімко зростаюче населення посилює попит. Цей попит слід задовольняти, інакше також стрімко зростатимуть ціни на продовольство, що в свою чергу породить соціальну напругу не тільки на рівні держави, а і усього світу. Як вихід слід впроваджувати інновації, розвивати виробничу інфраструктуру, логістику, культуру землекористування, аграрну політику - це інвестиції у довгострокову перспективу. Також слід сконцентруватись на підвищенні продуктивності та транспортабельності сільськогосподарської продукції, її якості та екологічності, вдосконаленні технології збирання та зберігання, утилізації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Оскільки міста зростають і зростають доходи, особливо в країнах, що розвиваються, структура міських раціонів змінюється. Розширювані міста споживають величезні обсяги продуктів харчування, і з великою кількістю грошей, які вони витрачають, міські жителі купують більш дорогі та поживні продукти - більше м'ясних, молочних і оброблених продуктів, а також менше основних зернових, таких як кукурудза або пшениця.

Проте для всіх можливостей, що створюються шляхом урбанізації, нові міські райони ставлять великий попит на харчову систему – до 2050 року глобальне виробництво продуктів харчування має подвоїтися, щоб задовольнити зростаюче і переважно міське населення. Незважаючи на те, що інновації в міських або вертикальних господарствах відіграють роль ніші, переважна більшість цієї продукції буде вироблятися в сільській місцевості. Тому зростаючі міські ринки пропонують значні нові економічні можливості для фермерів. Маючи доступ до міст, дрібні фермери можуть збільшити виробництво більш високоякісних продуктів, таких як молочні продукти та овочі, і в результаті отримувати більші доходи.

Розглянувши проблему загострення демографічної кризи в Україні, ми можемо сказати, що її вирішення потребує комплексного підходу перш за все на рівні держави. Необхідною передумовою кардинального змінення демографічної ситуації у напрямку, протилежному тому, яким країна йшла протягом останніх років, може бути тільки принципово новий курс соціально-економічної політики, яка дозволить в найкоротші строки підвищити добробут громадян, знизити бідність – саме ці кроки зможуть забезпечити підвищення народжуваності, зменшення смертності населення, саме економічна ситуація найбільш істотно впливає на ці показники.

Список використаних джерел

1. *Golfer Okorie Urbanization Problems In Developing Countries*. URL: http://www.ehow.com/info_8220843_problems-created-due-urbanization.html.
2. *Childe, V. G. (1950). The Urban Revolution, Town Planning Review, 21, 3–17.*
3. *Urbanization and Social Change in West Africa* Gugler, Josef Flanagan, William Published: September 1978.
4. *Urbanization in the Middle East* Costello, V. F. Published: March 1977.
5. *Dear, M. J. (2000). The postmodern urban condition, Oxford, Blackwell Publishers.*
6. Гончар О. М. Сутність урбанізації як глобального економічного процесу // Науковий вісник Мукачівського державного університету. 2016. №2(6). 196 с.
7. Комарницька Г. О. Удосконалення регулювання урбанізаційних процесів у регіоні // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 5. С. 497-504.
8. Буряченко А. Урбанізаційні фактори економічного росту // Ринок цінних паперів України. 2013. № 7-8. С. 13-23.
9. Гукалова І. В., Омельченко Н. В. Категорія «урбанізація» у понятійній площині соціальної географії та інших наук // Вісник Одеського національного університету. Серія : Географічні та геологічні науки. 2015. Т. 20, Вип. 2. С. 96-108.
10. *Urbanization Is Changing the Global Food System*: URL: <https://www.thechicagocouncil.org/blog/global-food-thought/growing-food-growing-cities-food-security-urbanizing-world>.
11. Власов В. І. Динаміка чисельності сільського населення у регіонах і країнах світу // Економіка АПК. 2005. №10. С. 131-134.
12. Буткевич М. Н. Воспроизводство населения и социально-демографическая ситуация в России // Социс. 2005. № 7. С.22-31.
13. *World Development Indicators: Urbanization*: URL: <http://wdi.worldbank.org/table/3.12>.
14. Рекомендації парламентських слухань «Демографічна криза в Україні: причини та наслідки» // Голос України. 2003. №115-116. С. 8.
15. Концепція демографічного розвитку на 2005–2015 роки // Збірник урядових нормативних актів України. 2004. № 43. С. 44-57.
16. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Кадровий потенціал аграрних підприємств: управлінський аспект. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2005. С. 80.

17. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2018 року: Статистичний збірник. 2018. 82 с.

18. Growing food for growing cities: tackling food waste along the supply chain. URL: <https://www.thechicagocouncil.org/blog/global-food-thought/growing-food-growing-cities-tackling-food-waste-along-supply-chain>.

References

1. Golfer Okorie Urbanization Problems In Developing Countries: URL: http://www.ehow.com/info_8220843_problems-created-due-urbanization.html.
2. Childe, V. G. (1950). *The Urban Revolution*, *Town Planning Review*, 21, 3–17.
3. *Urbanization and Social Change in West Africa* Gugler, Josef Flanagan, William Published: September 1978.
4. *Urbanization in the Middle East* Costello, V. F. Published: March 1977.
5. Dear, M. J. (2000). *The postmodern urban condition*, Oxford, Blackwell Publishers.
6. Honchar, O. M. (2016). *Sutnist urbanizatsii yak hlobalnoho ekonomichnoho protsesu [The essence of urbanization as a global economic process]* *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu - Scientific Bulletin of the Mukachevo State University*, 2(6), 196.
7. Komarnytska, H. O. (2014). *Udoskonalennia rehuliuвання urbanizatsiinykh protsesiv u rehioni [Improvement of regulation of urbanization processes in the region]/ Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy - Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 5, 497-504.
8. Buriachenko, A. *Urbanizatsiini faktory ekonomichnoho rostu [Urbanization factors of economic growth]* *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy - Market of Securities of Ukraine*. 7-8. 13-23.
9. Hukalova, I. V. & Omelchenko, N. V. (2015). *Katehoriia «urbanizatsiia» u poniatiinii ploschyni sotsialnoi heohrafii ta inshykh nauk [Category «Urbanization» in the conceptual plane of social geography and other sciences]* *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya : Heohrafichni ta heolohichni nauky - Bulletin of the Odessa National University. Series: Geographical and geological sciences*. 20, Vyp.2, 96-108.
10. *Urbanization Is Changing the Global Food System*. URL : <https://www.thechicagocouncil.org/blog/global-food-thought/growing-food-growing-cities-food-security-urbanizing-world>.
11. Vlasov, V. I. (2005). *Dynamika chyselnosti silskoho naseleння u rehionakh i krainakh svitu [Dynamics of the number of rural population in regions and countries of the world]* *Ekonomika APK - Economy of agroindustrial complex*, 10, 131-134.
12. Butkevych, M. N. (2005). *Vosproyvodstvo naselenyia y sotsyalno-demohrafycheskaia sytuatsyia v Rossyy [Reproduction of population and socio-demographic situation in Russia]* *Sotsys – Socis*, 7. 22-31.
13. *World Development Indicators: Urbanization*. URL: <http://wdi.worldbank.org/table/3.12>.
14. *Rekomendatsii parlamentykykh slukhan «Demohrafichna kryza v Ukraini: prychny ta naslidky» [Recommendations of the parliamentary hearings «The Demographic Crisis in Ukraine: Causes and Consequences»]* *Holos Ukrainy - Voice of Ukraine*, 2003, 115-116, 8,
15. *Kontseptsiia demohrafichnoho rozvytku na 2005 – 2015 roky [The Concept of Demographic Development for 2005-2015]* *Zbirnyk uriadovykh normatyvnykh aktiv Ukrainy - Collection of Governmental Regulations of Ukraine*. 2004, 43, 44-57.
16. Malik, M. Y. & Shpykuliak O. H. (2005). *Kadrovyyi potentsial aharnykh pidpriemstv: upravlinskyi aspekt [Personnel potential of agrarian enterprises: managerial aspect]*. Kyiv : NNTs «IAE» - NSC «IAE», 80.
17. *Chyselnist naiavnoho naseleння Ukrainy na 1 sichnia 2018 roku Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2004 rik [The number of available population of Ukraine as of January 1, 2018: Statistical collection]* *Za red. O. H. Osaulenka*. 2005. 356-368.
18. Growing food for growing cities: tackling food waste along the supply chain. URL: <https://www.thechicagocouncil.org/blog/global-food-thought/growing-food-growing-cities-tackling-food-waste-along-supply-chain>.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Шелудько Леся Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, докторант
Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва
e-mail: lesya10081981@gmail.com

ДАННЫЕ ПРО АВТОРА

Шелудько Леся Владимировна, кандидат экономических наук, доцент, докторант
Харьковский национальный аграрный университет имени В.В. Докучаева
e-mail: lesya10081981@gmail.com

DATA ABOUT AUTHOR

Sheludko Lesya, Ph.D. in Economics, associate professor, doctoral candidate
Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaeva
e-mail: lesya10081981@gmail.com

Рецензент: Кошкалда Ірина Віталіївна, завідувач кафедрою управління земельними ресурсами і кадастру, д.е.н., професор, Харківський НАУ ім. В.В.Докучаєва.

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 339.7

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-129-136>

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО СВІТОВОГО ФІНАНСОВОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА З МВФ ТА СВІТОВИМ БАНКОМ

Адаменко І. П.,
Макогон І. І.

Актуальність теми дослідження. Після проголошення національного суверенітету перед Україною постало вагоме завдання – формування нової моделі соціально-економічного розвитку країни, яка базується на відкритості економіки та інтеграції у світовий фінансовий простір. Процес інтеграції є надзвичайно складним та багатогранним, що передбачає формування і реалізацію дієвої державної політики у сфері міжнародних фінансових відносин, підвищення рівня ефективності системи державного управління та створення умов для розвитку реального сектору економіки.

Постановка проблеми. Трансформаційні перетворення у світовому економічному середовищі, прискорення процесів фінансової глобалізації на даний час актуалізують питання інтеграції країн до світового фінансового простору. Водночас, наслідки інтеграції досить неоднозначні, особливо з погляду їх фінансової складової, що потребує подальших наукових досліджень теоретичних та прикладних аспектів інтеграції України у світовий фінансовий простір, зокрема в контексті співробітництва з МВФ та Світовим банком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика впливу глобалізаційних процесів на вітчизняну економіку, розвиток міжнародних фінансово-економічних відносин є на сьогодні доволі поширеною у наукових дослідженнях відомих зарубіжних та вітчизняних вчених: Дж. Б'юкенена, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, Т. Боголіб, В. Колосової, Г. Кучер, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, А. Мазаракі, В. Сіденка, І. Чугунова та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зазначені вище питання актуалізуються у зв'язку з прискоренням процесів фінансової глобалізації, що зумовлюють вирішення значного спектру завдань, пов'язаних з інтеграцією країн з розвинутою та трансформаційною економікою у світовий фінансовий простір.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою дослідження є визначення основних напрямів інтеграції України у світовий фінансовий простір в контексті співробітництва з МВФ та Світовим банком. Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: здійснити аналіз та оцінку особливостей співпраці України з МВФ та Світовим банком; обґрунтувати вплив глобалізаційних процесів на розвиток фінансово-економічного середовища в Україні, розкрити особливості та визначити основні напрями інтеграції України у світовий фінансовий простір.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, статистичного аналізу, структуризування, аналізу та синтезу тощо.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Здійснено аналіз та оцінку особливостей співпраці України з МВФ та Світовим банком. Обґрунтовано вплив глобалізаційних процесів на розвиток фінансово-економічного середовища в Україні. Розкрито особливості та визначено основні напрями інтеграції України у світовий фінансовий простір.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування та реалізації фінансово-бюджетної політики України.

Висновки відповідно до статті. Співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями є вагомим інструментом залучення зовнішніх державних позик спрямованих на вирішення стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країн. Інвестиції міжнародних організацій створюють відповідні умови для прискорення темпів економічного зростання. Структурна перебудова вітчизняної економіки у поєднанні із заходами запропонованими міжнародними фінансовими організаціями створює основу для підвищення добробуту населення. У статті обґрунтовано, що інтеграція України у світовий фінансовий простір є складним та багатограним процесом, продовження співпраці з міжнародними фінансовими організаціями дозволить отримувати фінансування на привабливих умовах та нарощувати міжнародні резерви.

Ключові слова: фінансова глобалізація, фінансово-бюджетна політика, інтеграція, міжнародні відносини, макроекономічна стабільність, економічне зростання.

ИНТЕГРАЦИЯ УКРАИНЫ В МИРОВОЕ ФИНАНСОВОЕ ПРОСТРАНСТВО В КОНТЕКСТЕ СОТРУДНИЧЕСТВА С МВФ И ВСЕМИРНЫМ БАНКОМ

Адаменко И. П.,
Макогон И. И.

Актуальность темы исследования. После провозглашения государственного суверенитета перед Украиной встало весомое задание – формирование новой модели социально-экономического развития страны, основанной на открытости экономики и интеграции в мировое финансовое пространство. Процесс интеграции является чрезвычайно сложным и многогранным, что предполагает формирование и реализацию эффективной государственной политики в сфере международных финансовых отношений, повышение уровня эффективности системы государственного управления и создание условий для развития реального сектора экономики.

Постановка проблемы. Трансформационные преобразования в мировой экономической среде, ускорение процессов финансовой глобализации в настоящее время актуализируют вопрос интеграции стран в мировое пространство. В то же время, последствия интеграции весьма неоднозначны, особенно с точки зрения их финансовой составляющей, требует дальнейших научных исследований теоретических и прикладных аспектов интеграции Украины в мировое финансовое пространство, в том числе в контексте сотрудничества с МВФ и Всемирным банком.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематика влияния глобализационных процессов на отечественную экономику, развитие международных финансово-экономических отношений является сегодня достаточно распространенной в научных исследованиях известных зарубежных и отечественных ученых: Дж. Бьюкенена, П. Самуэльсона, Дж. Стиглица, Т. Боголиб, В. Колосовой, Г. Кучер, Л. Лысяк, И. Лукьяненко, А. Мазараки, В. Сиденка, И. Чугунова и других.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Указанные выше вопросы актуализируются в связи с ускорением процессов финансовой глобализации, обуславливающей решения значительного спектра задач, связанных с интеграцией стран с развитой и трансформационной экономикой в мировое финансовое пространство.

Постановка задачи, цели исследования. Целью исследования является определение основных направлений интеграции Украины в мировое финансовое пространство в контексте сотрудничества с МВФ и Всемирным банком. Для достижения указанной цели поставлены следующие задачи: провести анализ и оценку особенностей сотрудничества Украины с МВФ и Всемирным банком; обосновать влияние глобализационных процессов на развитие финансово-экономической среды в Украине, раскрыть особенности и определить основные направления интеграции Украины в мировое финансовое пространство.

Метод или методология проведения исследования. В статье применена совокупность методов научного исследования: системного подхода, статистического анализа, структурирования, анализа и синтеза и др.

Изложение основного материала (результаты работы). Осуществлен анализ и оценка особенностей сотрудничества Украины с МВФ и Всемирным банком. Обосновано влияние глобализационных процессов на развитие финансово-экономической среды в Украине. Раскрыты особенности и определены основные направления интеграции Украины в мировое финансовое пространство.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования и реализации финансово-бюджетной политики Украины.

Выводы в соответствии со статьей. Сотрудничество с международными финансовыми организациями является весомым инструментом привлечения внешних государственных займов направленных на решение стратегических задач социально-экономического развития стран.

Инвестиции международных организаций создают благоприятные условия для ускорения темпов экономического роста. Структурная перестройка отечественной экономики в сочетании с мерами предложенными международными финансовыми организациями создает основу для повышения благосостояния населения. В статье обосновано, что интеграция Украины в мировое финансовое пространство является сложным и многогранным процессом, продолжение сотрудничества с международными финансовыми организациями позволит получать финансирование на привлекательных условиях и наращивать международные резервы.

Ключевые слова: финансовая глобализация, финансово-бюджетная политика, интеграция, международные отношения, макроэкономическая стабильность, экономический рост.

INTEGRATION OF UKRAINE TO THE WORLD FINANCIAL SPACE IN THE CONTEXT OF COOPERATION WITH THE IMF AND THE WORLD BANK

Adamenko I. P.
Makohon I. I.

Relevance of the research topic. *After the national sovereignty proclamation, the Ukraine`s important task was to create a new model of socio-economic development of the country based on openness of the economy and integration into the world financial space. The process of integration is extremely complex and multifaceted, which involves the formation and implementation of an effective state policy in the field of international financial relations, raising the level of efficiency of the state administration system and creating conditions for the development of the real economy.*

Formulation of the problem. *Transformations in the global economic environment, accelerating the processes of financial globalization are currently actualizing issues of countries integration into the world financial space. At the same time, the implications of integration are rather ambiguous, especially from the point of view of their financial component, which requires further scientific research of the theoretical and applied aspects of Ukraine's integration into the world financial space, in particular in the context of cooperation with the IMF and the World Bank.*

Analysis of recent research and publications. *The problem of the globalization processes impact on the domestic economy, the development of international financial and economic relations is quite widespread today in the scientific research of famous foreign and domestic scientists: J. Buchanan, P. Samuelson, J. Stiglitz, T. Bogolib, V. Kolosova, G. Kucher, L. Lisyak, I. Lukyanenko, A. Mazaraki, V. Sidenko, I. Chugunov and others.*

Selection of unexplored parts of the general problem. *The issues mentioned above are actualized in connection with the acceleration of the financial globalization processes, which determine the solution of a significant range of tasks related to the integration of developed and transformational economies into the world financial space.*

Setting the task, the purpose of the study. *The purpose of the study is to determine the main directions of Ukraine's integration into the world financial space in the context of cooperation with the IMF and the World Bank. To achieve this goal, the following tasks were set: to analyze and evaluate the peculiarities of Ukraine's cooperation with the IMF and the World Bank; to substantiate the influence of globalization processes on the development of the financial and economic environment in Ukraine, to reveal the peculiarities and to determine the main directions of Ukraine's integration into the world financial space.*

Method or methodology for conducting research. *The article uses a set of methods of scientific research: system approach, statistical analysis, structuring, analysis and synthesis, etc.*

Presentation of the main material (results of work). *The analysis and evaluation of the peculiarities of Ukraine's cooperation with the IMF and the World Bank is carried out. The globalization processes influence on the development of the financial and economic environment in Ukraine is substantiated. The peculiarities and the main directions of integration of Ukraine into the world financial space are determined.*

The field of application of results. *The results of this study can be applied in the process of formation and implementation of Ukraine's fiscal policy.*

Conclusions according to the article. *Cooperation with international financial organizations is a powerful tool for attracting external state loans aimed at addressing the strategic objectives of socio-economic development of countries. Investments of international organizations create appropriate conditions for accelerating economic growth. The domestic economy restructuring in combination with the measures proposed by international financial organizations creates the basis for increasing the population welfare. The article substantiates that Ukraine's integration into the world financial space is a complicated and multi-faceted process, and the continuation of cooperation with international financial organizations will allow to receive financing on attractive conditions and to increase international reserves.*

Keywords: financial globalization, fiscal policy, integration, international relations, macroeconomic stability, economic growth.

JEL Classification E62, F01, F15

Актуальність теми дослідження. Після проголошення національного суверенітету перед Україною постало вагомє завдання – формування нової моделі соціально-економічного розвитку країни, яка базується на відкритості економіки та інтеграції у світовий фінансовий простір. Побудова такої моделі має відповідати як тактичним завданням, так і довгостроковим перспективам розвитку країни. Процес інтеграції є надзвичайно

складним та багатограним, що передбачає формування і реалізацію дієвої державної політики у сфері міжнародних фінансових відносин, підвищення рівня ефективності системи державного управління та створення умов для розвитку реального сектору економіки. У сучасних умовах трансформаційних перетворень важливим завданням є формування адаптивного механізму залучення міжнародної фінансової допомоги та її спрямування на виконання стратегічних програм економічного розвитку країни з метою забезпечення макроекономічної стабільності та прискорення темпів економічного зростання.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Проблематика впливу глобалізаційних процесів на вітчизняну економіку, розвиток міжнародних фінансово-економічних відносин є на сьогодні доволі поширеною у наукових дослідженнях відомих зарубіжних та вітчизняних вчених: Дж. Б'юкенена [1], П. Самуельсона [2], Дж. Стігліца [3], Т. Боголіб [4], В. Колосової [5], Г. Кучер [6], Л. Лисяк [7], І. Лук'яненко [8], А. Мазаракі [9], В. Сіденка [10], І. Чугунова [10–12] та інших. Ці питання актуалізуються у зв'язку з трансформаційними перетвореннями у світовому фінансово-економічному середовищі, прискоренням фінансової глобалізації, що вимагає розв'язання низки завдань, пов'язаних з інтеграцією України у світовий фінансовий простір. Налагодження співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями дозволить отримувати фінансування на привабливих умовах та нарощувати міжнародні резерви.

Метою дослідження є визначення основних напрямів інтеграції України у світовий фінансовий простір в контексті співробітництва з МВФ та Світовим банком.

Завдання дослідження. Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: здійснити аналіз та оцінку особливостей співпраці України з МВФ та Світовим банком; обґрунтувати вплив глобалізаційних процесів на розвиток фінансово-економічного середовища в Україні, розкрити особливості та визначити основні напрями інтеграції України у світовий фінансовий простір.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження, у тому числі системний та структурний методи – при розкритті мети та завдань Міжнародного валютного фонду та Світового банку, обґрунтуванні закономірностей фінансової глобалізації в умовах трансформаційних перетворень. Статистичний аналіз – для оцінки платежів з погашення та обслуговування державного боргу. На основі системного підходу визначено внутрішні та зовнішні причини, що актуалізують питання інтеграційних процесів у сфері фінансових відносин. Методами структурування та синтезу обґрунтовано передумови та визначено напрями інтеграції України у світовий фінансовий простір.

Результати дослідження. В сучасних умовах розвитку світового фінансово-економічного середовища вагомими міжнародними фінансовими партнерами України є Міжнародний валютний фонд та Світовий банк.

Міжнародний валютний фонд відповідно до статуту створює умови для зростання світової торгівлі, сприяє валютній стабільності, усуває причини, що породжують конкуренцію за допомогою зниження валютних курсів, допомагає формуванню багатосторонньої системи платежів, яка б відповідала сучасним формам трансакцій, що здійснюються між країнами-членами Фонду і одночасно усувала б практику обмежень використання іноземних валют, задовольняє своїх членів в використанні ними конвертованої валюти для подолання тимчасових труднощів, що виникають в них з платіжними балансами, державними бюджетами, тощо. Водночас, Міжнародний валютний фонд є не лише фінансовим центром, через який світове співтовариство надає фінансову допомогу країнам, що розвиваються з метою регулювання платіжних балансів та здійснення валютно-фінансової стабілізації, але й могутній науковий центр, де накопичений значний досвід реформування економіки країн з перехідною економікою. Важливо відмітити, що перш ніж надати кредит, Міжнародний валютний фонд ретельно вивчає ситуацію в країні, а потім пропонує уряду дотримуватися відповідної фінансово-бюджетної політики. Лише за умов належного виконання висунутих Фондом умов і відповідного досягнення певних стабілізаційних результатів фінансова допомога може бути надана.

Вагомими завданнями Міжнародного валютного фонду є: сприяння покращенню та розвитку в міжнародній фінансово-валютній сфері; сприяння розширеному і збалансованому зростанню в сфері міжнародної торгівлі, створення умов для підтримки високих реальних доходів і рівня зайнятості, а також розвитку виробничих ресурсів усіх держав-членів; сприяння стійкості валют, зберігання упорядкованого грошового порядку серед держав-членів та уникнення знецінення грошових одиниць; надання допомоги у формуванні багатосторонньої концепції розрахунків, а також усунення валютних обмежень, які не сприяють розвитку міжнародної торгівлі [13].

Також, Міжнародний валютний фонд забезпечує постійне удосконалення упорядкованих базисних умов, які є невід'ємним чинником фінансової стабільності, кожна країна-учасниця зобов'язується співпрацювати з організацією, а також іншими країнами учасниками для забезпечення стабільності національних курсів валют і сприяння стабільності міжнародної системи обмінних курсів валют. Зокрема, кожна країна-учасниця: докладає всіх можливих зусиль, спрямованих на стимулювання зростання в своїй економіці в умовах підтримки стабільності ринкових цін за допомогою реформ; прагне до стабільності в своїй економіці за рахунок заходів, спрямованих на підтримку базисних фінансово-економічних умов і такої кредитної системи, яка не приведе до створення збоїв; уникає маніпуляцій обмінних курсів для запобігання стабілізації платіжного балансу, а також для отримання конкурентної переваги з іншими державами-членами.

Співробітництво України з Міжнародним валютним фондом базується на необхідності створення умов для стабілізації вітчизняної фінансової системи та її складових, здійснення структурних реформ та забезпечення макроекономічної стабільності, прискорення темпів економічного зростання. Важливо відмітити, що співробітництво

Україні з Міжнародним валютним фондом сприяє залученню фінансування від інших міжнародних фінансових організацій. За роки становлення України як незалежної держави між Міжнародним валютним фондом та Україною укладені угоди щодо «системної трансформаційної позики», програм «Stand by Україна», програм «EFF-Extended Fund Facility», програми «попереджувальний стенд-бай» на суму 31514,61 млн. дол. США.

Відповідно до Статуту Світового банку, його основними завданнями є: сприяння здійсненню інвестицій у виробничу сферу та в розвиток ресурсної бази країн, що розвиваються; заохочення приватних іноземних інвестицій; здійснення проектів щодо реформування окремих галузей та секторів економіки, інвестиційних установ тощо. Разом з цим, якщо первісною метою Світового банку було забезпечувати збалансований світовий розвиток, допомагати країнам-членам світового співтовариства в налагодженні економічного розвитку та співробітництва, піднесенні економіки, передусім країн Західної Європи, Японії, які зазнали руйнувань в роки другої світової війни, то наданий час Світовий банк став надавати допомогу суверенним державам, що утворилися в Східній Європі, а також на терені колишнього СРСР в реформуванні їх економіки на ринкових засадах. В основну діяльність Світового банку включаються і нові завдання, зокрема охорона навколишнього середовища. Оцінка рівня бідності стала новим інструментом, що набув широкого застосування при здійсненні кількісного аналізу рівня та природи бідності, а також при визначенні факторів, що перешкоджають боротьбі з цим явищем. Не менше всеосяжними стали аналітичні дослідження потреб розвитку приватного сектора, які провадяться Світовим банком [14]. У зв'язку з вирішальною роллю донорських ресурсів для здійснення регіональних проектів, актуалізуються питання регіонального підходу до проблем соціально-економічного розвитку країн.

В проектах, що фінансуються Світовим банком, спостерігається зрушення від чітко визначених заходів матеріального характеру, зокрема будівництво до інституціонального розвитку. Ці зрушення в політиці економічної допомоги Світового банку спричинили до зростання функціональних можливостей країн вирішувати проблеми соціально-економічного розвитку. Водночас, значна орієнтація ставить завдання, які, як правило, пов'язані з значними витратами праці як на стадії розробки, так і на стадії спостереження чи нагляду за процесом реалізації проекту, вимагає порівняно невеликих позик (основним чином з метою фінансування технічної допомоги, а значить багато коштує з точки зору ресурсів, які витрачаються в розрахунку на кожний долар позик, що надаються). Слідом за реалізацією макроекономічних реформ фінансування заходів структурної перебудови в багатьох країнах-позичальниках змінилось не менше гострою необхідністю створення каналів для інвестицій. В значній мірі ці зусилля були спрямовані на розробку проектів розвитку людських ресурсів, спрямованих на зниження рівня бідності.

Зокрема, Світовим банком запропоновано проведення в Україні ряду заходів спрямованих на: аналіз та оцінку діяльності банків України; посилення фінансової спроможності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; підвищення дієвості механізму регулювання в банківському секторі. Відповідно до запропонованих заходів Україні надано 2 позики в обсязі 1 млрд. дол. США.

Отже, по відношенню до країн з трансформаційною економікою політика Міжнародного валютного фонду та Світового банку передбачає допомогу урядам в формуванні в цих країнах основ ринкової за суттю економічної політики з пріоритетами розвитку приватновласницького сектору, модернізації інституціональних структур, досягненні фінансової стабілізації, як першого етапу загальної макроекономічної стабілізації, проектуванні та здійсненні відповідних першочергових проектів, що забезпечують економічний розвиток цих країн та поліпшують соціальне становище в цих країнах.

Водночас, в умовах інституційних перетворень функції міжнародних фінансових організацій видозмінюються. Поряд з наданням фінансової допомоги на цілі здійснення структурних змін в фінансово-валютній сфері у країнах з трансформаційною економікою метою міжнародних фінансових організацій стало підтримання економічних реформ, що сприяє забезпеченню макроекономічної стабільності та прискорення темпів економічного зростання.

Зокрема, здійснення реформ в Україні за підтримки Світового банку і Міжнародного валютного фонду допомогло зменшити дисбаланси вітчизняної економічної системи. У 2014–2015 роках здійснено перехід на гнучкий валютний курс; реформування тарифів на енергопостачання; зміцнення системи соціального страхування; оптимізація умов ведення бізнесу; вдосконалення системи державних закупівель, зовнішнього аудиту та управління державними інвестиціями. Завдяки даним заходам реальний ВВП зріс на 2,4 % у 2016 році та 2,5 % у 2017 році. Дефіцит зведеного бюджету скоротився у 2015 році – до 1,55 % ВВП, у 2016 році – до 2,30 %, у 2017 році – до 1,41 %. Триває процес удосконалення банківської системи, шляхом передачі банків з низьким рівнем прозорості діяльності під контроль Фонду гарантування вкладів фізичних осіб для виведення з ринку. Дефіцит поточного рахунку зменшився у 2015 році – до 0,2 % у порівнянні з 9,2 % у 2013 році, а міжнародні резерви у 2016 році склали 15,5 млрд дол. США.

Проте макроекономічна ситуація в Україні залишається нестабільною. Частка державного та гарантованого державою боргу у ВВП у 2015 році склала 79,1 %, у 2016 році – 80,9 %, у 2017 році – 71,8 %. Вагомими є платежі з погашення та обслуговування державного боргу (табл. 1).

Спад економіки та знецінення валюти зумовило зменшення наявних доходів в Україні, що призвело до підвищення рівня бідності. Зокрема, за витратами рівень бідності у 2015 році склав 22,9 %, у 2016 році – 23,5 %. За доходами 54,9 % та 51,1 % відповідно. При цьому зростає рівень безробіття у 2015 році склав 9,1 %, у 2016 році – 9,3 %, у 2017 році – 9,5 %.

Таблиця 1. Прогноз платежів з погашення та обслуговування державного боргу у 2018–2045 роках за діючими угодами станом на 01.11.2018, млрд.грн.

Показники	2018–2022	2023–2027	2028–2032	2033–2037	2038–2042	2043–2045
Всього платежів	285,46	185,01	135,55	36,28	24,72	18,39
<i>Внутрішній борг</i>	139,72	66,30	66,68	28,28	21,49	16,79
Обслуговування	59,98	39,99	27,47	14,96	9,39	4,69
Погашення	79,74	26,31	39,21	13,33	12,10	12,10
<i>Зовнішній борг</i>	145,74	118,71	68,87	8,00	3,24	1,60
Обслуговування	45,64	27,91	9,66	2,25	1,13	0,04
Погашення	100,10	90,80	59,20	5,75	2,10	1,56

Джерело: складено та розраховано за даними Міністерства фінансів України [15].

З метою вирішення зазначених питань між Міжнародним валютним фондом і Україною укладено угоду щодо підтримки економічної політики SBA, що замінить програму розширеного фінансування – EFF, яка завершується в березні 2019 року. Спираючись на прогрес, досягнутий в рамках механізму EFF у зменшенні макроекономічної вразливості, вона зосередиться на продовженні фіскальної консолідації та зниженні рівня інфляції, а також реформах для посилення податкової адміністрації, фінансового та енергетичного секторів.

Також, ухвалено Концепцію партнерства Групи Світового банку (Міжнародного банку реконструкції та розвитку (IBRD), Міжнародної фінансової корпорації (IFC), Багатостороннього агентства з гарантування інвестицій (MIGA)) з Україною на 2017–2021 роки, яка спрямована на підтримку зусиль щодо створення умов для стійкого економічного відновлення, фіскальної та фінансової стабільності в Україні; забезпечення ефективної роботи ринків, поліпшенні надання послуг населенню.

Відповідно до даної Концепції вагомим завданням є підвищення рівня конкурентоспроможності українського бізнесу шляхом створення рівних умов та залучення додаткових приватних інвестицій для формування середовища, в якому процвітатимуть конкуренція, підприємництво та інновації. Важливо відмітити, що поточний портфель IBRD в Україні включає 8 проектів на загальну суму 2,25 млрд дол. США. Поточний портфель IFC становить 695 млн дол. США. Поточний портфель БАГІ нараховує 134 млн дол. США гарантій від політичних ризиків.

Важливими завданнями визначеними в Концепції є: підвищення рівня дієвості державного управління, зменшення тіньового сектору економіки; забезпечення функціонування ринків; створення умов для фіскальної та фінансової стійкості; підвищення ефективності та результативності надання державних послуг. Визначено, що Світовий банк підтримуватиме реформи, які спрямовані на розвиток інвестиційної платформи, здійснюватиме певні інвестиції за участю партнерів у сфері розвитку та створюватиме умови для залучення інвестицій в Україну, створення середовища спроможного вивільнити потенціал приватного сектору. Таким чином, приватний сектор отримує можливість долучитись до підтримки реформ і здійснення інвестицій в Україні, зокрема, у сфері сільського господарства та інфраструктури.

Водночас, вагомими завданнями в Україні залишаються: підвищення дієвості державної політики та розвиток інституційної сфери [16–17]. Проведені реформи в Україні повинні бути комплексними та носити стратегічний характер, оскільки їх розпорошеність на значну кількість малих завдань може призвести до зменшення результативності застосованих заходів. Налагодження ефективної співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями залишається важливим завданням з метою забезпечення результативності економічних трансформацій. Поряд з цим доцільним є здійснення оцінки співпраці, ретельнішого аналізу запропонованих змін, що є основою укладених договорів; зменшення рівня залежності вітчизняного фінансового ринку та його складових від глобальних потоків капіталу; підтримання рівня державного боргу на економічно безпечному рівні; спрямування фінансово-економічних реформ на підвищення потенціалу фінансового сектору; формування пруденційної фінансово-бюджетної політики, що сприятиме стійкості, стабільності та збалансованості бюджетної системи.

Висновки. Сучасні процеси в світовому фінансовому середовищі обумовлені впливом історично утворених інституцій, які здійснюють розробку підходів щодо формування і реалізації геополітики, визначення оптимальних шляхів розвитку, транснаціоналізації міжнародної економічної системи. Важливими інституціями регулювання міжнародних валютно-фінансових відносин, економічної стабілізації світової економіки є Міжнародний валютний фонд та Світовий банк, діяльність яких охоплює три основні напрями: кредитування, з метою надання фінансової допомоги країнам с негативним сальдом платіжного балансу; регулювання міжнародних валютних відносин; постійний нагляд за розвитком світової економіки. Дані інституції сприяють процесу глобалізації шляхом: лібералізації міжнародної торгівлі та усунення валютних обмежень в країнах позичальниках; включення в економічні програми зобов'язань щодо скасування або зниження митних платежів з метою створення умов для розвитку зовнішньої торгівлі країни, яка виконує дані програми та зобов'язань стосовно усунення валютних обмежень щодо поточних операцій та оборотності валюти. Вагому роль в наданні фінансової допомоги відіграють синхронізовані проекти Міжнародного валютного фонду та Світового банку спрямовані на трансформацію економічних відносин. Співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями є вагомим інструментом залучення зовнішніх державних позик спрямованих на вирішення стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країн. Інвестиції міжнародних організацій створюють

відповідні умови для прискорення темпів економічного зростання. Водночас, інтеграція України у світовий фінансовий простір є складним та багатогранним процесом. Структурна перебудова вітчизняної економіки у поєднанні із заходами запропонованими міжнародними фінансовими організаціями створює основу для підвищення добробуту населення. Продовження співпраці з міжнародними фінансовими організаціями дозволить отримувати фінансування на привабливих умовах та нарощувати міжнародні резерви.

Список використаних джерел

1. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. *Суспільні фінанси і суспільний вибір*; [пер. з англ.]. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 176 с.
2. Пол Э. Самуэльсон, Вильям Д. Нордхаус. *Экономика. 18-е изд.* : пер. с англ. Москва : «И.Д.Вильямс», 2010. 1360 с.
3. Стігліц Дж. Е. *Економіка державного сектору*. Пер. з англ. Київ : Основи, 1998. 854 с.
4. Боголіб Т. М. *Бюджетна система України: нова реальність і глобальні виклики*. *Економічний часопис-XXI*, №156(1-2). 2016. С. 41–43.
5. Колосова В. П. *Фінанси міжнародних інституцій в Україні: монографія*. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 504 с.
6. Кучер Г. В. *Державні фінанси України в умовах світової глобалізації*. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка*. 2009. № 112. С. 12–14.
7. *Фінанси / за ред. Л. В. Лисяк; Ун-т мит. справи та фінансів. Дніпро : Акцент, 2017. 298 с.*
8. Лук'яненко І. Г. *Сучасні проблеми прогнозування соціально-економічних процесів: концепції, моделі, прикладні аспекти: монографія / За ред. О. І. Черняка, П. В. Захарченка. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2012. С. 87–101.*
9. *Бюджетна система України та Євросоюзу : монографія / за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : КНТЕУ, 2010. 409 с.*
10. *Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації / В. Р. Сіденко, М. І. Скрипниченко, В. С. Пономаренко, І. Я. Чугунов та ін.; за ред. В. Р. Сіденка. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 648 с.*
11. *Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України : монографія / за ред. І. Я. Чугунова. Київ : Акад. фін. упр., 2009. 471 с.*
12. Чугунов І. Я., Пасічний М. Д. *Фінансова політика України в умовах глобалізації економіки*. *Вісник КНТЕУ*. 2016. № 5. С. 5–18.
13. *Міжнародний валютний фонд*. URL: <https://www.imf.org/external/index.htm>.
14. *Світовий банк*. URL: <http://www.worldbank.org/>
15. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://www.minfin.gov.ua/>
16. *Міжнародне співробітництво*. URL: <http://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spivrobitnictvo>
17. *Співробітництво України з міжнародними фінансовими інституціями*. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/ifo-projects>.

References

1. B'iukenen Dzh. M. & Mashreiv R. A. (2004). *Suspilni finansy i suspilnyi vybir [Public finances and social choice]*. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 176 s. [in Ukr.]
2. Pol E. Samuelson & Vyliam D. Nordkhaus (2010). *Ekonomyka [Economics]*, Moscow : «Y.D. Vyliams», 1360 s. [in Rus.]
3. Stihlits Dzh. E. (1998). *Ekonomika derzhavnoho sektoru. [Public sector economy] Per. z anh. Kyiv : Osnovy, 854 s. [in Ukr.]*
4. Bogolib T. M. (2016). *Biudzhetna systema Ukrainy: nova realnist i hlobalni vyklyky. [The Budget System of Ukraine: New Reality and Global Challenges.] Ekonomichnyi chasopys-XXI - Economic Annals-XXI, 156(1-2). 41–43. [in Rus.]*
5. Kolosova V. P. (2016). *Finansy mizhnarodnykh instytutsii v Ukraini [Finances of international institutions in Ukraine] : monohrafiia. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 504 s. [in Ukr.]*
6. Kucher H. V. (2009). *Derzhavni finansy Ukrainy v umovakh svitovoi hlobalizatsii [Public finances of Ukraine in the conditions of world globalization]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia Ekonomika - Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 112. 12–14. [in Ukr.]*
7. *Finansy [Finances] (2017). / za red. L. V. Lysiak; Un-t myt. spravy ta finansiv. Dnipro : Aktsent. 298 s. [in Ukr.]*
8. Lukianenko I. H. (2012). *Suchasni problemy prohozuvannia sotsialno-ekonomichnykh protsesiv: kontseptsii, modeli, prykladni aspekty [Modern problems of forecasting socio-economic processes: concepts, models, applied aspects]: monohrafiia / Za red. O. I. Cherniaka, P. V. Zakharchenka. Berdiansk: Vydavets Tkachuk O.V., S. 87-101. [in Ukr.]*
9. *Biudzhetna systema Ukrainy ta Yevrosoiuzu [Budget system of Ukraine and the European Union] (2010). monohrafiia / za zah. red. A. A. Mazaraki. Kyiv : KNTEU, 409 s. [in Ukr.]*
10. *Instytutsiina transformatsiia finansovo-ekonomichnoi systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Institutional transformation of the financial and economic system of Ukraine in the conditions of globalization] (2017) / V. R. Sidenko, M. I. Skrypnichenko, V. S. Ponomarenko, I. Ya. Chugunov ta in.; za red. V. R. Sidenka. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 648 s. [in Ukr.]*

11. Yevrointehratsiyni rozvytok finansovoi systemy Ukrainy [Eurointegration development of Ukraine's financial system] (2009): monohrafiia / za red. I. Ya. Chugunova. Kyiv : Akad. fin. upr., 471 s. [in Ukr.]
12. Chugunov I. Ya., Pasichnyi M. D. (2016). Finansova polityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii ekonomiky [The financial policy of Ukraine in the conditions of globalization of the economy]. Visnyk KNTEU - Herald of Kyiv National University of Trade and Economics, 5. 5-18. [in Ukr.]
13. Mizhnarodnyi valiutnyi fond [International Monetary Fund]. URL: <https://www.imf.org/external/index.htm>. [in Eng.]
14. Svitovyi bank [The World Bank]. URL: <http://www.worldbank.org/> [in Eng.]
15. Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Finance of Ukraine] URL: <https://www.minfin.gov.ua/> [in Ukr.]
16. Mizhnarodne spivrobitnytstvo [International cooperation]. URL: <http://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spivrobitnytstvo> [in Ukr.]
17. Spivrobitnytstvo Ukrainy z mizhnarodnyimi finansovymy instytutsiiami [Cooperation of Ukraine with International Financial Institutions]. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/ifo-projects>. [in Ukr.]

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Адаменко Ірина Петрівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу бюджетної системи Науково-дослідного фінансового інституту Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: irynadamenko@gmail.com

orcid.org/0000-0002-5951-2145

Researcher ID: B-3587-2018

Макогон Іван Іванович, кандидат економічних наук, головний спеціаліст Департаменту прогнозування доходів бюджету та методології бухгалтерського обліку Міністерства фінансів України

e-mail: ivan-makgn@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-3627-7242>

Researcher ID: X-7651-2018

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Адаменко Ирина Петровна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела бюджетной системы Научно-исследовательского финансового института Киевского национального торгового-экономического университета

e-mail: irynadamenko@gmail.com

Макогон Иван Иванович, кандидат экономических наук, главный специалист Департамента прогнозирования доходов бюджета и методологии бухгалтерского учета Министерства финансов Украины

e-mail: ivan-makgn@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Adamenko Iryna, PhD in Economics, Senior Research Fellow at budget system division of Research Financial Institute of the Kyiv National University of Trade and Economics

e-mail: irynadamenko@gmail.com

Makohon Ivan, PhD in Economics, Chief Specialist of the Department for Budget Forecasting and Accounting Methodology of the Ministry of Finance of Ukraine

e-mail: ivan-makgn@ukr.net

УДК368.91:336.76

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-136-144>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

Гайдук І. С.

Предметом статті є методичні та практичні аспекти визначення ефективності роботи недержавних пенсійних фондів.

Метою статті є показати реальний стан справ щодо продуктивної діяльності недержавних пенсійних фондів та проаналізувати ефективність їхньої роботи.

Методологія статті. У статті використано структурно-логічний, економіко-статистичний, методи порівняльного аналізу, графічний метод.

Результати роботи. В ході проведення дослідження було проаналізовано динаміку кількості НПФ, компаній з управління активами та адміністраторів в Україні, а також розподіл учасників НПФ за віковими групами. Розглянуто показник економічної ефективності діяльності НПФ (ріст чистої вартості одиниці пенсійного внеску, прибутковість інвестування пенсійних активів) згідно із методикою визначення критеріїв оцінки фінансового стану НПФ, розробленою Нацкомфінпослуг. Аналітично представлені: структура чистої вартості активів НПФ за видами; загальний середній рівень співвідношення чистої

вартості активів на 1 учасника в Україні та прибутковість інвестиційної діяльності НПФ. Розраховано показник CAGR чистої вартості активів вітчизняних НПФ за видами за 7, 5 та 1 рік.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть використовуватися зацікавленими в пенсійному забезпеченні громадянами України різного віку, в практичній діяльності працівників недержавних пенсійних фондів, банків та компаній зі страхування життя.

Висновки. Проаналізувавши різні групи показників діяльності НПФ в Україні, було виявлено загалом низький рівень розвитку даного сегменту недержавного пенсійного забезпечення. Ефективність роботи фондів напряму залежить від кількості учасників та якісного управління активами. Як свідчать статистичні дані, в цьому напрямку вітчизняним НПФ потрібно ще впровадити серйозні удосконалення.

Ключові слова: недержавний пенсійний фонд, прибутковість, компанія з управління активами, адміністратор, чиста вартість активів, інвестиції.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ В УКРАИНЕ

Гайдук И. С.

Предметом статьи являются методические и практические аспекты определения эффективности работы негосударственных пенсионных фондов.

Целью статьи является показать реальное состояние дел по продуктивной деятельности негосударственных пенсионных фондов и проанализировать эффективность их работы.

Методология статьи. В статье использованы структурно-логический, экономико-статистический и экономико-математический методы, а также сравнительный анализ, графический метод.

Результаты исследования. В ходе проведения исследования была проанализирована динамика количества НПФ, компаний по управлению активами и администраторов в Украине, а также распределение участников НПФ по возрастным группам. Рассмотрено показатель экономической эффективности деятельности НПФ (рост чистой стоимости единицы пенсионного взноса, доходность инвестирования пенсионных активов) по методике определения критериев оценки финансового состояния НПФ, разработанной Нацкомфинуслуг. Аналитически представлены: структура чистой стоимости активов НПФ по видам; общий средний уровень соотношения чистой стоимости активов на 1 участника в Украине и прибыльность инвестиционной деятельности НПФ. Рассчитан показатель CAGR чистой стоимости активов отечественных НПФ по видам за 7, 5 и 1 год.

Область применения результатов исследования. Результаты исследования могут использоваться заинтересованными в пенсионном обеспечении гражданами Украины разных возрастов, в практической деятельности работников негосударственных пенсионных фондов, банков и компаний по страхованию жизни.

Выводы. Проанализировав различные группы показателей деятельности негосударственных пенсионных фондов в Украине, было обнаружено в общем низкий уровень развития данного сегмента негосударственного пенсионного обеспечения. Эффективность работы фондов напрямую зависит от количества участников и качественного управления активами. Как свидетельствуют статистические данные, в этом направлении отечественным негосударственным пенсионным фондам нужно еще ввести серьезные усовершенствования.

Ключевые слова: негосударственный пенсионный фонд, доходность, компания по управлению активами, администратор, чистая стоимость активов, инвестиции.

EFFICIENCY OF NON-STATE PENSION FUNDS FUNCTIONING IN UKRAINE

Gayduk I. S.

The subject of the article is methodological and practical aspects of determining the efficiency of the work of non-state pension funds.

The aim of the article is to show the real state of affairs about the productive activity of non-state pension funds and analyze the effectiveness of their work.

Article methodology. The article uses structural-logical, economic-statistical and economic-mathematical methods, as well as comparative analysis, a graphical method.

Results of research. During the study, the dynamics of the number of NPFs, asset management companies and administrators in Ukraine, as well as the distribution of NPF participants by age group was analyzed. The index of economic efficiency of NPF activity (growth of the net value of the unit of pension contribution, profitability of investment of pension assets) is considered in accordance with the method of determining the criteria for assessing the financial condition of the NPF, developed by the National Financial Services Commission. Analytically represented: structure of the net asset value of NPF by type; the total average net asset value per participant in Ukraine and the profitability of the investment activity of the NPF. The indicator of the CAGR of the net value of assets of domestic NPFs by types for 7, 5 and 1 year is calculated.

Scope of results of research. The results of the study can be used by citizens of Ukraine of different ages who are interested in providing pensions, in the practice of employees of non-state pension funds, banks and life insurance companies.

Conclusions. Analyzing different groups of indicators of non-state pension funds activity in Ukraine, the overall low level of development of this segment of non-state pension provision was revealed. The effectiveness of the funds directly depends on the number of participants and the quality management of assets. According to statistics, in this area, the domestic non-state pension funds still needs to introduce serious improvements.

Key words: non-state pension fund, profitability, asset management company, administrator, net asset value, investment.

JEL Classification: G 23

Актуальність теми дослідження. Аналіз фінансових аспектів пенсійної системи України показує, що законодавча умова тривіневості за даних економічних реалій поки що не виконується в повній мірі. Солідарна система взяла на себе основний тягар по виплатах пенсіонерам за принципом солідарності поколінь, накопичувальна система все ще не впроваджена в дію, а недержавне пенсійне забезпечення залишається на доволі низькому щаблі свого розвитку, не даючи громадянам широкого спектру можливостей для накопичення пенсійних коштів самостійно через свою неврегульованість та недостатню привабливість для інвесторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для проведення дослідження було проаналізовано праці та публікації таких вітчизняних закордонних науковців: Лондара С., Лондар Л., Терещенко Г., Шабанової О., Баранник Л., Рад Н., Стігліца Дж., Фішера С., Хайека Ф., Самуельсона П. та ін.

Також у дослідженні були використані дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (далі – Нацкомфінпослуг), Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Української асоціації інвестиційного бізнесу, Національного банку України та Організації економічного співробітництва і розвитку.

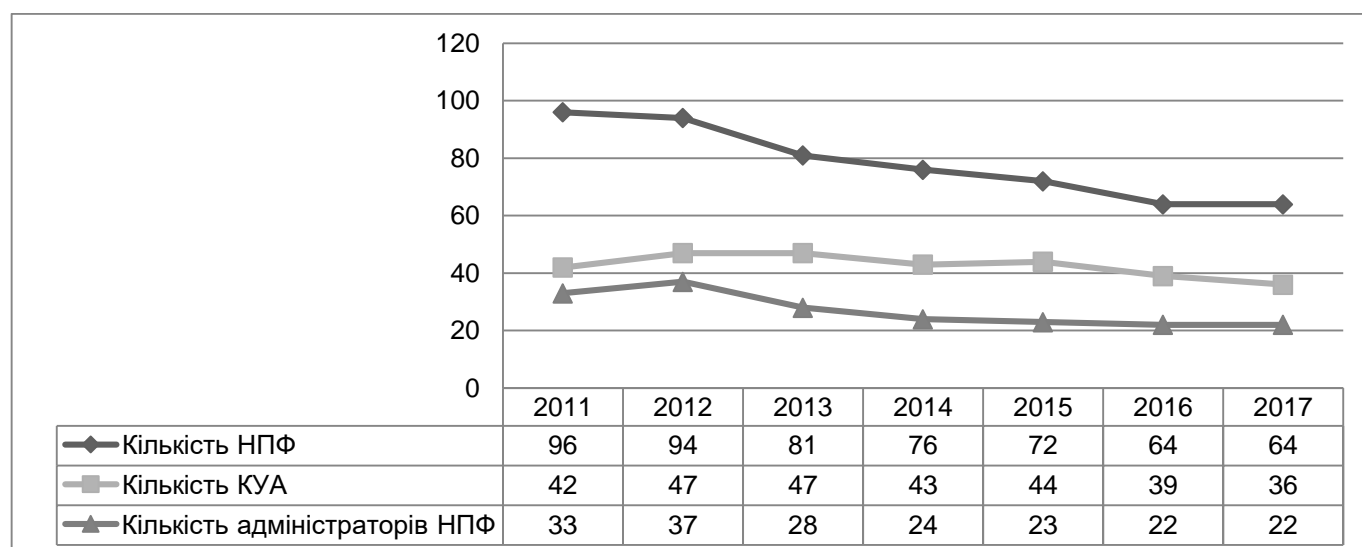
Проте питання кардинального підвищення ефективності в роботі вітчизняних НПФ все ще залишаються надзвичайно актуальними та потребують рішучих кроків у бік встановлення стабільності, надійності та прозорості, що спонукає вітчизняних науковців до пошуку раціональних та економічних способів вирішення даних проблем.

Метою статті є показати реальний стан справ щодо продуктивної діяльності недержавних пенсійних фондів та проаналізувати ефективність їхньої роботи.

Виклад основного матеріалу. НПФ безсумнівно посідають ключове місце в системі НПЗ України, тому що саме від їх ефективної роботи залежить реальна спроможність пенсіонерів задовольнити свої потреби в додаткових коштах після виходу на пенсію. Вважаю за необхідне проаналізувати основні показники діяльності НПФ, які кількісно та якісно характеризують їхню динаміку і склад, а також становище на фінансовому ринку.

Як зазначено в ст. 1 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [1], НПФ має статус неприбуткової організації, діяльність якого направлена виключно на накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду. Обслуговуючими організаціями в цьому процесі являються: адміністратор (займається веденням обліку і розрахунками із учасниками НПФ), компанія з управління активами (юридична особа, яка провадить професійну діяльність з управління активами фонду), банк-зберігач (Національний банк України або інший комерційний банк, який відповідає за збереження активів пенсійного фонду) та ін. Статус неприбутковості та достатня кількість обслуговуючих суб'єктів НПФ створюють враження безпеки для вкладників коштів. Проте не менш важливим стимулом довіри учасників до даного інституту приватного накопичення є встановлення прозорості інвестування коштів та забезпечення гласності серед широкого кола громадян.

Так, на кінець 2017 року в Державному реєстрі фінансових установ міститься інформація про 64 НПФ, які обслуговують 36 КУА. Адміністрування в цих фондах здійснюють 22 адміністратори (рис. 1).

Рисунок 1. Динаміка кількості НПФ, компаній з управління активами та адміністраторів в Україні за 2011-2017 роки

Джерело: побудовано на основі [2; 3]

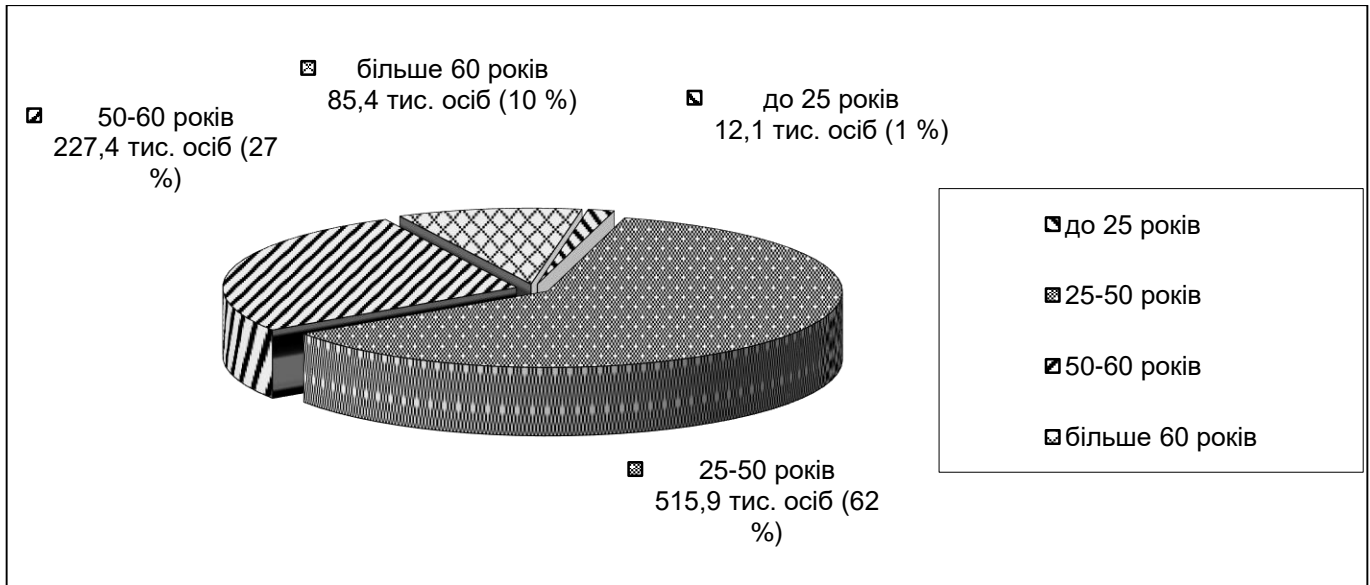
ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

Аналізуючи динаміку зареєстрованих в Україні НПФ, спостерігаємо значну їх чисельність в 2011-2012 рр., порівняно із 2017 роком – 96-94 фонди. Починаючи з 2012 року, через злиття та ліквідацію, поступове скорочення в загальному вираженні склало понад 32 НПФ. КУА показали аналогічну тенденцію до зниження своєї чисельності із 42 в 2011 р. до 36 в 2017 р. Щодо адміністраторів, то їхня кількість теж пропорційно йшла на спад. Стрімке зниження припало на період 2012-2013 рр. – із 37 до 28. В 2017 році даний показник динаміки закріпився на позначці 22 і стабільно залишається таким же.

Такі тенденції до спаду в активності НПФ пов'язані, насамперед, із зростанням конкурентних вимог регулятора, які далеко не для всіх фондів було під силу виконати в різні періоди їх роботи.

Такий показник, як розподіл учасників НПФ за віковими групами, дає можливість відстежувати найбільш прихильні до НПФ категорії людей за віковим розподілом. В Україні на кінець 2017 року найбільшу питому вагу учасників становлять особи віком 25-50 років (62 %), за ними йдуть особи віком 50-60 років (27 %), потім – особи віком більше 60 років (10 %), і всього лиш 1 % від загальної сукупності становлять особи до 25 років.

Вважаємо, що дана тенденція продовжуватиме збереження свого курсу на контингент зацікавлених у віці 25-60 років, адже саме ці люди найбільш серйозно налаштовані на зміну пенсійної системи в бік приватного накопичення, як це можемо спостерігати за кордоном (рис. 2).

Рисунок 2. Розподіл учасників НПФ за віковими групами станом на 31.12.2017

Джерело: побудовано на основі [4]

Що ж до людей віком до 25 років, то така їхня незначна кількість пов'язана, на мій погляд, із періодом адаптації до нового для них етапу в житті та отриманням в більшості випадків першого трудового досвіду. Ці особи керуються, перш за все, бажанням нагромадити якомога більше коштів та ефективно втілити свій людський потенціал, тому для них привабливим буде створення особливої пенсійної схеми в НПФ, яка б показала дієвість такого приватного накопичення на базі конкретних молодіжних проектів. Отримавши таку можливість для інвестування, молоді люди з одного боку спонукалися б заохоченнями для подальшої реалізації, та, непомітно для себе, систематизували додаткові засоби на життя в старості, з іншого. Проблема полягає лише в пошуку зацікавлених роботодавців, які виявляться небайдужими до такого способу стимулювання своїх молодих працівників. Без участі державних гарантій в цій ситуації теж не обійтись.

Найважливішою структурною частиною за чисельністю сукупних активів в управлінні КУА (не враховуючи корпоративний фонд Національного банку) продовжують залишатися відкриті фонди, в портфелі інвестицій яких найбільшу частку займають цінні папери (430,8 млн. грн) та грошові кошти (374,3 млн. грн). Що стосується корпоративних НПФ, то в них на цінні папери та грошові кошти припадає відповідно 106 млн. грн та 109 млн. грн. У професійних фондах аналогічно: цінні папери – 75 млн. грн, грошові кошти – 32 млн. грн. Якщо підсумувати стан справ із іншими видами активів, то картина наступна: в банківські метали в кінці 2017 року вкладали тільки відкриті фонди (10,1 млн. грн); у нерухомість – відкриті (38,7 млн. грн) та професійні (5 млн. грн) фонди; у інші активи теж відкриті (9,8 млн. грн) та професійні (4 млн. грн) фонди.

В загальному вираженні за сукупною вартістю кожної групи активів в межах трьох видів НПФ спостерігаємо такі цифри: цінні папери – 611,6 млн. грн, грошові кошти – 515,2 млн. грн, банківські метали – 10,1 млн. грн, нерухомість – 43,8 млн. грн, інші активи – 13,4 млн. грн. Тоді як разом за підсумками 2017 року усі активи (без урахування корпоративного НПФ НБУ) становлять 1 194,1 млн. грн, активи КНПФ НБУ – 1 271,6 млн. грн, і відповідно об'єднано ці дві групи утворюють загальну вартість активів – 2 465,6 млн. грн.

Для проведення оцінки фінансового стану НПФ Нацкомфінпослуг розробила чотири основні групи критеріїв, які визначають спроможність фондів виконувати свої зобов'язання по відношенню до учасників.

Адміністратори НПФ за таких умов повинні регулярно і в повному обсязі надсилати регулятору інформацію по наведених нижче показниках (на основі Положення про порядок складання, формування та подання адміністратором недержавного пенсійного фонду звітності з НПЗ).

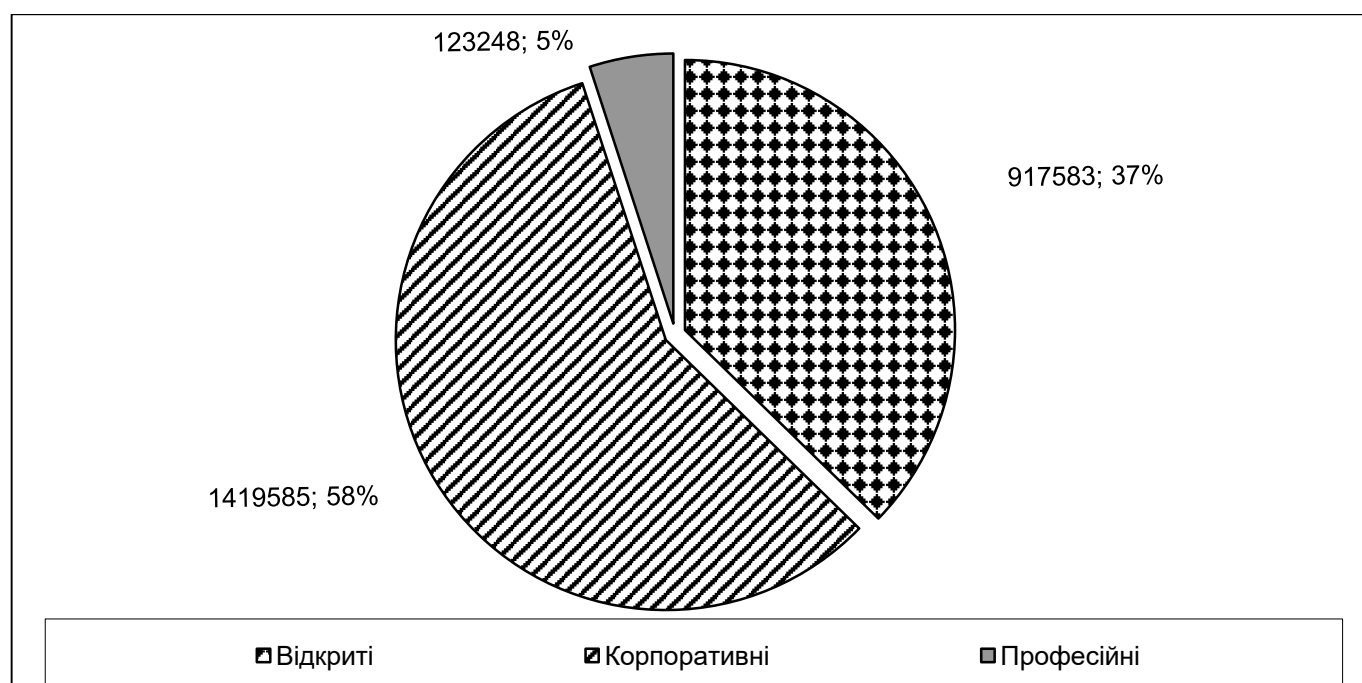
В такий спосіб, у методиці визначення критеріїв оцінки фінансового стану НПФ, розробленій Нацкомфінпослуг, представлено наступні чотири критерії:

- надійність функціонування (загальна, абсолютна та поточна платоспроможність; рівень диверсифікації пенсійних активів);
- економічна ефективність діяльності (ріст ЧВ ОПВ, прибутковість інвестування пенсійних активів);
- поточна та планова ліквідність пенсійних активів;
- зворотність пенсійних накопичень учасників [5].

Розглянемо більш детально такі показники оцінки фінансової ефективності вітчизняних НПФ, як чиста вартість активів (далі – ЧВА); чиста вартість одиниці пенсійного внеску (ЧВ ОПВ) та чиста вартість одиниці пенсійних активів (ЧВ ОПА).

Отже, ЧВА відображає різницю між вартістю активів НПФ та загальною сумою зобов'язань на дату проведення розрахунків. ЧВ ОПВ розраховується шляхом ділення ЧВА на загальну кількість одиниць внесків у НПФ на дату проведення розрахунку. За цим показником адміністратор аналізує результати роботи фонду в цілому, маючи при тому можливість справедливого розподілу ЧВА між учасниками, враховуючи термін фіксації у фонді конкретного пенсійного внеску. ЧВ ОПА показує як зміниться в часі кожна гривня, яку передає майбутній пенсіонер в НПФ. Важливим в даному підрахунку є стабільний приріст. Динаміка ЧВ ОПА демонструє наскільки добре КУА управляє активами і чи достатньо враховує можливі ризики.

Наступним кроком у роботі стане розрахунок ЧВА НПФ за видами фондів (рис. 3).

Рисунок 3. Структура чистої вартості активів НПФ за видами станом на 31.12.2017, тис. грн
 Джерело: побудовано на основі [2]

Результати аналізу показують, що найбільшу частку в загальній сукупності НПФ України складають корпоративні фонди із ЧВА 1 419 млн. грн (58%), частка ж відкритих становить 37% (917 млн. грн), тоді як на професійні припадає всього лиш 5% (123 млн. грн). Безперечно такий великий розрив між корпоративними та відкритими фондами спричинений наявністю КНПФ НБУ, ЧВА якого становить 1 209 млн. грн, а це майже 86% від сукупної чистої вартості активів усіх корпоративних фондів.

Серед 59 НПФ, які подали звітність до Нацкомфінпослуг в 2017 році, було відібрано 10 із найвищими показниками ЧВА, де перші 5 місць належать: КНПФ Національного банку України (1 209 962 тис. грн), КНПФ ВАТ «Укресімбанк» (201 094 тис. грн), ВНПФ «Емерит-Україна» (148 177 тис. грн), ВНПФ «ПриватФонд» (114 262 тис. грн) та ВНПФ «ОТП Пенсія» (108 279 тис. грн) (табл. 1). Позитивним є той факт, що з кожним роком ЧВА українських фондів регулярно зростає.

Однак, із даних табл. 1 випливає, що лідерами за ЧВ ОПА є зовсім інші фонди. Картина по першій п'ятірці наступна: 1 – ВНПФ «ПриватФонд» (6,09 грн), 2 – ВНПФ «Емерит-Україна» (4,33 грн), 3 – ВНПФ «Всі» (3,61 грн), 4 – ВНПФ «ОТП Пенсія» (3,60 грн), 5 – КНПФ ВАТ «Укресімбанк» (3,55 грн). Як бачимо, четвірку переможців за даним показником очолили саме відкриті фонди. Варто наголосити, що ЧВ ОПА часто залежить від загальної кількості одиниць внесків, але аж ніяк не від чисельності учасників.

Таблиця 1. Рейтинг НПФ за чистою вартістю активів (станом на 31.12.2017), тис. грн [6]

№	Назва НПФ	Чиста вартість активів (тис. грн)	Чиста вартість одиниці пенсійних внесків (грн)	Кількість учасників (осіб)
1	КНПФ Національного банку України	1 209 962	3,21	12 213
2	КНПФ ВАТ «Укррексімбанк»	201 094	3,55	5 471
3	ВНПФ «Емерит-Україна»	148 177	4,33	72 098
4	ВНПФ «ПриватФонд»	114 262	6,09	46 760
5	ВНПФ «ОТП Пенсія»	108 279	3,60	29 477
6	ВНПФ «Фармацевтичний»	95 470	2,72	1 192
7	ПНПФ Незалежної галузевої професійної спілки енергетиків України	83 037	1,59	32 712
8	ВНПФ «Всі»	63 291	3,61	4 165
9	ВНПФ «Династія»	56 335	3,18	5 758
10	ВНПФ «Україна»	54 191	1,88	4 716

В практиці оцінки ефективності діяльності НПФ за ЧВА зарубіжних країн використовується величина сукупного середньорічного темпу росту (далі – CAGR), за допомогою якого можна оцінити сукупний процентний темп росту в часі. Зазвичай для аналізу береться період в 1, 5, 10 років. Формула для розрахунку CAGR має такий вигляд [7]:

$$CAGR = \left(\frac{End\ Value}{Begin\ Value} \right)^{\frac{1}{Number\ of\ years}} - 1 \quad (1)$$

де *End Value* – кінцеве значення,
Begin Value – початкове значення,
Number of years – кількість років.

На рис. 4 представлено розрахунок показника CAGR за ЧВА впродовж 2010-2016 рр. за 7, 5 та 1 рік для вітчизняних НПФ за типами фондів.

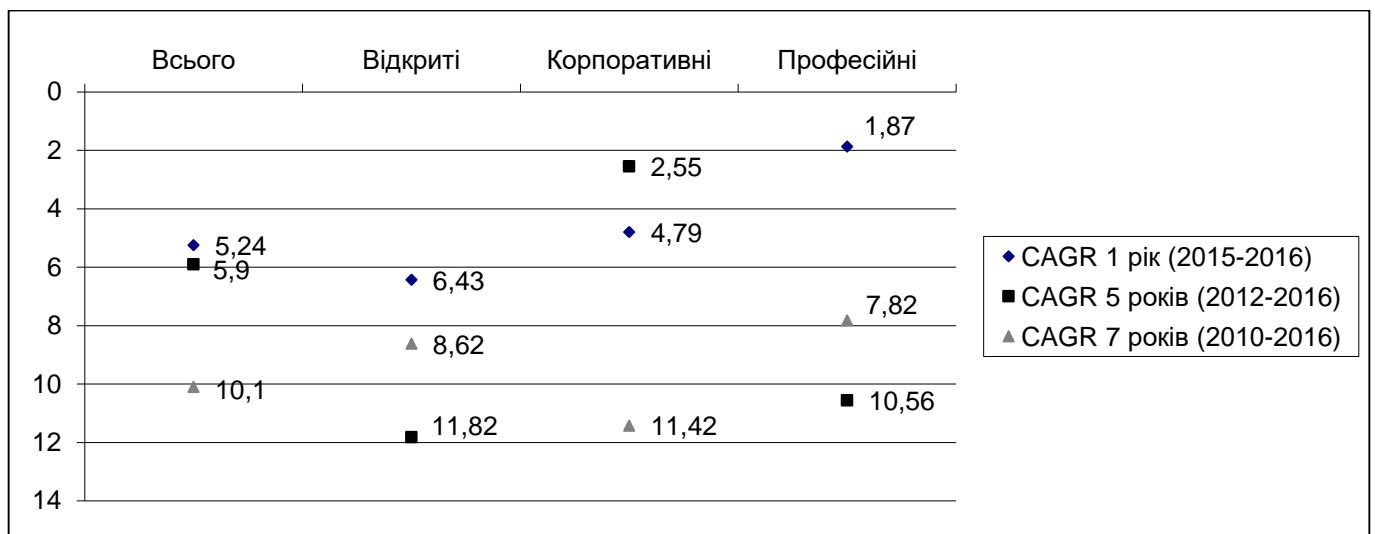

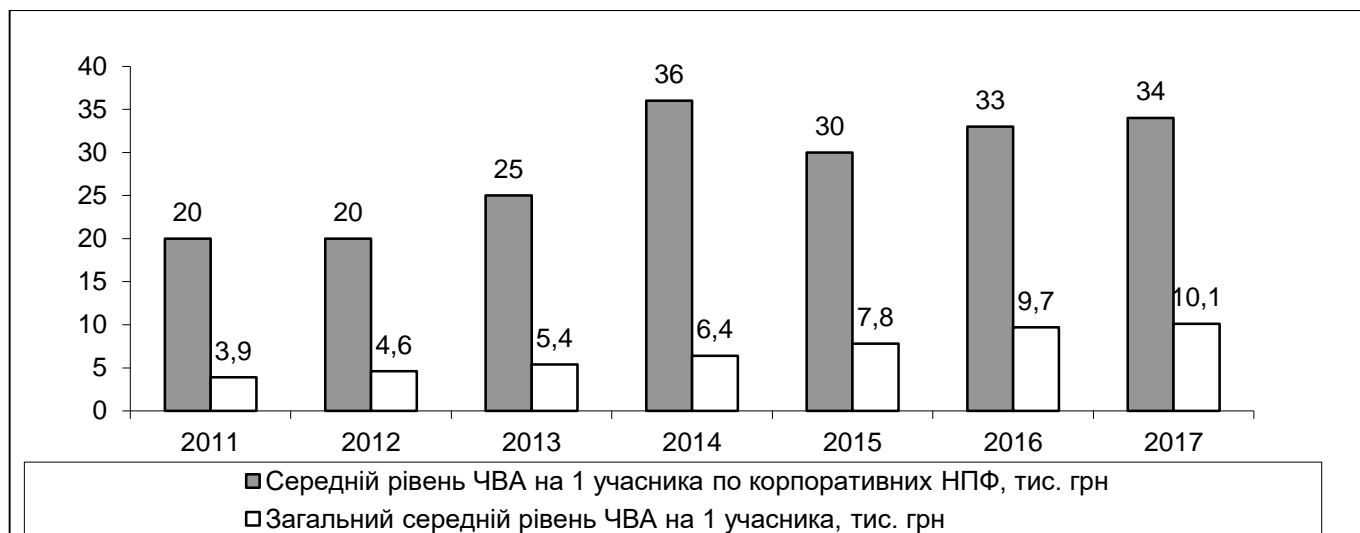
Рисунок 4. CAGR чистої вартості активів вітчизняних НПФ за видами за 7, 5 та 1 рік (у національній валюті), %

Джерело: побудовано на основі [7]

Так, загалом за період 2010-2016 рр. спостерігаємо невеликі темпи зростання CARG (10,1 %). Щодо 1 та 5 років, то тут даний показник коливався між 5,24 % та 5,9 %. Це, насамперед, пов'язано із значним ростом інфляції за аналізований проміжок часу, що негативно вплинуло на вартість заощаджень в часі.

За видами фондів темпи росту за 7 років були розподілені в такій послідовності: по корпоративних фондах – 11,42 %, по відкритих – 8,62 %, і найнижчий по професійних фондах – 7,82 %. Щодо темпів росту за 5 років, то найбільший приріст за даний період забезпечили відкриті (11,82 %) та професійні (10,56 %) фонди. Проте, якщо розглядати перспективу 1 року, то тут фонди показують ще нижчі темпи: відкриті – 6,43 %, корпоративні – 4,79 % та професійні – 1,87 %. В підсумку слід сказати, що дані показники темпів росту є доволі низькими, тому не спроможні забезпечити систему НПЗ достатніми коштами в ході протистояння з інфляцією.

Не менш важливим показником для оцінки ефективності роботи вітчизняних НПФ є середньорічний рівень співвідношення ЧВА на 1 учасника (рис. 5). Так, за 2011-2017 рр. його загальний рівень зріс на 61,4 % (із 3,9 тис. грн до 10,1 тис. грн). Для порівняння, даний показник за корпоративними НПФ в 2011 р. складав 20 тис. грн, а уже в 2017 р. зріс до 34 тис. грн (на 41,2 %).

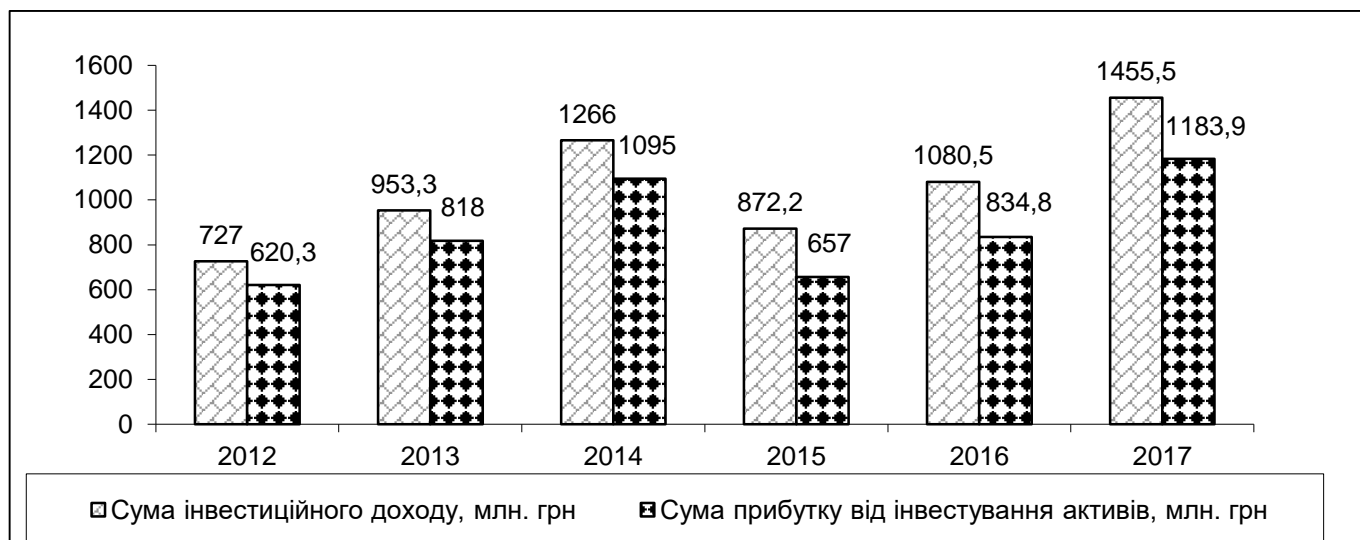

Рисунок 5. Загальний середній рівень співвідношення ЧВА на 1 учасника в Україні за 2011-2017 рр., тис. грн

Джерело: побудовано на основі [2]

Серед корпоративних НПФ за найбільшим значенням середнього рівня співвідношення ЧВА на одного учасника в 2017 році суттєву перевагу здобув КНПФ НБУ, середній рівень активів якого становить 85 тис. грн, вслід за ним йде корпоративний фонд «Стирол» (48 тис. грн). В результаті аналізу випливає, що саме за рахунок цих двох фондів відбувається значна частина пенсійного забезпечення в корпоративних НПФ. По інших видах фондів виявлено недостатнє забезпечення за показниками співвідношення пенсійних активів на одного учасника: в середньому 4,6 тис. грн для відкритих НПФ та 4,0 тис. грн для професійних НПФ. Отже, в цілому середній показник по НПФ України становить 10 тис. грн [8].

Другу групу показників оцінки ефективності роботи НПФ очолює критерій прибутковості інвестиційної діяльності, для аналізу якого використовують дані по сумі інвестиційного доходу та сумі прибутку від інвестування активів. Різницю між цими двома величинами становлять загальнорічні витрати на обслуговування фонду, які йдуть на оплату послуг з адміністрування НПФ, винагороду за управління активами КУА, оплату послуг зберігача та ін. (рис. 6).

Рисунок 6. Прибутковість інвестиційної діяльності НПФ за 2012-2017 рр., млн. грн

Джерело: побудовано на основі [4; 9; 10; 11]

Отже, в динаміці за 2012-2017 рр. сума інвестиційного доходу вітчизняних НПФ зростає майже вдвічі, тобто на 49,1 % (із 727 млн. грн до 1 455,5 млн. грн). Щодо інвестиційного прибутку, то відносна величина його росту за аналізований період склала 47,6 % (із 620,3 млн. грн до 1 183,9 млн. грн). Як видно на рис. 6, зростання прибутковості українських НПФ було нестабільним: після відчутного підйому в 2014 р. показники стрімко обвалилися уже в 2015 р., щоб знову почати нарощування своєї величини в наступних роках. Дана тенденція насторожує і може свідчити про нестабільність в роботі КУА по інвестуванню в найважливіші фінансові інструменти.

Висновки. Проаналізувавши різні групи показників діяльності НПФ в Україні, було виявлено загалом низький рівень розвитку даного сегменту недержавного пенсійного забезпечення. Ефективність роботи фондів напряму залежить від кількості учасників та якісного управління активами. Як свідчать статистичні дані, в цьому напрямку вітчизняним НПФ потрібно ще впровадити серйозні удосконалення.

Список використаних джерел:

1. Про недержавне пенсійне забезпечення : закон України від 09.07.2003 №1057-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (НАЦКОМФІНПОСЛУГ). URL: <https://www.nfp.gov.ua>.
3. УАІБ : Статистика НПФ в управлінні КУА. URL: http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart/238515.html.
4. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2017. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-nederzhavnoho-pensiinoho-zabezpechennia-Ukrainy.html>.
5. Про затвердження Критеріїв оцінки фінансового стану недержавного пенсійного фонду : Розпорядження Нацкомфінпослуг від 27.06.2006 № 5945. URL: <http://uazakon.com/document/fpart16/idx16883.htm>.
6. Основні показники фінансової установи на основі поданої нею звітності (НПФ) станом на 31.12.2017. URL: <https://www.nfp.gov.ua>.
7. Загальні тенденції розвитку системи НПЗ в Україні. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/.../2017-12-15_npf-1.pdf.
8. Ефективність функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні. URL: <https://feao.org.ua/products/non-governmental-pension-2>.
9. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2014. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/NPF_IV_kv%202014.doc.
10. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2015. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/sekto/NPF_IVke_2015.pdf.
11. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2016. URL: https://nfp.gov.ua/files/17_Dep.../NPF_IV_kv %202016.pdf.

References

1. Pro nederzhavne pensijne zabezpechennya : zakon Ukrainy vid 09.07.2003 № 1057-IV [About non-state pension provision : Law of Ukraine dated 09.07.2003 № 1057-IV]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
2. Nacionalna komisiya, shho zdijnsnyuye derzhavne reguluvannya u sferi rynkiv finansovyh poslug (NACKOMFINPOSLUG) [National commission for state regulation in financial services markets (NCSRFSM)]. URL: <https://www.nfp.gov.ua>. [in Ukrainian].
3. UAIB : Statystyka NPF v upravlinni KUA [UAIB : Statistics of the NPF in the management of AMC]. URL: http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart/238515.html. [in Ukrainian].
4. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya stanom na 31.12.2017 [Results of the development of the system of non-state pension provision as of December 31, 2017]. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-nederzhavnoho-pensiinoho-zabezpechennia-Ukrainy.html>. [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennya Kryteriyiv ocinky finansovogo stanu nederzhavnogo pensijnogo fondu : Rozporyadzhennya Naczkomfinposlug vid 27.06.2006 № 5945 [On approval of the Criteria for assessing the financial condition of a non-governmental pension fund : NatsomfinService order № 5945 of 27.06.2006]. URL: <http://uazakon.com/document/fpart16/idx16883.htm>. [in Ukrainian].
6. Osnovni pokaznyky finansovoyi ustanovy na osnovi podanoyi neyu zvitnosti (NPF) stanom na 31.12.2017 [The main indicators of a financial institution based on its reporting (NPF) as at 31.12.2017]. URL: <https://www.nfp.gov.ua>. [in Ukrainian].
7. Zagalni tendenciyi rozvytku systemy NPZ v Ukrayini [General tendencies of the development of the refinery system in Ukraine]. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/.../2017-12-15_npf-1.pdf. [in Ukrainian].
8. Efektyvnist funkcionuvannya nederzhavnyh pensijnyh fondiv v Ukrayini [The effectiveness of the functioning of non-state pension funds in Ukraine]. URL: <https://feao.org.ua/products/non-governmental-pension-2>. [in Ukrainian].
9. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya stanom na 31.12.2014 [Results of the development of the system of non-state pension provision as of December 31, 2014]. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/NPF_IV_kv%202014.doc. [in Ukrainian].
10. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya stanom na 31.12.2015 [Results of the development of the system of non-state pension provision as of December 31, 2015]. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/sekto/NPF_IVke_2015.pdf. [in Ukrainian].
11. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya stanom na 31.12.2016 [Results of the development of the system of non-state pension provision as of December 31, 2016]. URL: https://nfp.gov.ua/files/17_Dep.../NPF_IV_kv %202016.pdf. [in Ukrainian].

ДАНИ ПРО АВТОРА

Гайдук Іван Степанович, аспірант
ДННУ «Академія фінансового управління»,
вул. Володимира Винниченка, 5, м. Київ, Київська область, 04053, Україна
e-mail: gaiduk94ivan@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3144-1469

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Гайдук Иван Степанович, аспирант
ГУНУ «Академия финансового управления»,
ул. Владимира Винниченка, 5, г. Киев, Киевская область, 04053, Украина
e-mail: gaiduk94ivan@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Gaiduk Ivan, post-graduate student
«Academy of financial management»,
5 Volodymyr Vynnychenko street, Kyiv, 04053, Ukraine
e-mail: gaiduk94ivan@gmail.com

УДК 657.37

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-144-151>

ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В УПРАВЛІННІ

Мармуль Л.О.

Предметом дослідження є особливості визначення й обліку фінансових результатів діяльності підприємств, імплементації й використання отриманих даних в управлінні їх розвитком.

Метою роботи є виявлення особливостей змісту й складників фінансових результатів діяльності підприємств, обґрунтування методів їх обліку й аналізу, застосування отриманих обліково-аналітичних даних в тактиці діяльності й стратегії розвитку на перспективу та забезпеченні ефективності й конкурентоспроможності.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові й спеціальні методи наукового пізнання, обліку доходів і витрат, фінансових результатів, узагальнення, метод порівняльного аналізу, статистичний та інші методи дослідження.

Результати роботи. Визначено, що фінансові результати мають основоположне значення для забезпечення ефективності й конкурентоспроможності діяльності підприємств в умовах ринкової економіки. Тому їх ідентифікація, трактування змісту основних чинників і складових належить до основних завдань обліку й аналізу підприємницької діяльності. Деталізація обліково-аналітичної інформації залежить від запитів менеджменту підприємств з метою прийняття виважених тактичних і стратегічних управлінських рішень. При цьому йдеться, швидше, не про скорочення витрат і збільшення доходів, а про їх оптимізацію. Збільшення витрат можна навіть свідомо допустити у випадках здійснення соціальної відповідальності.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в удосконаленні обліку доходів і витрат, оптимізації фінансових результатів загалом; у розвитку управлінського обліку. Вони мають значення для здійснення менеджменту, системного управління тактичної й стратегічної діяльності підприємств як у цілому, так і за центрами відповідальності.

Висновки. Облікові та аналітичні дані про фінансові результати діяльності підприємств можуть бути використані в прогнозуванні та плануванні їх розвитку на перспективу. Вони є основою для прийняття тактичних і стратегічних управлінських рішень з метою підвищення ефективності й конкурентоспроможності підприємств в умовах ринкової конкуренції й невизначеності зовнішнього середовища господарювання.

Ключові слова: фінансові результати, прибуток, доходи, витрати, підприємства, діяльність, розвиток, стратегії, управління.

ФИНАНСОВЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В УПРАВЛЕНИИ

Мармуль Л.А.

Предметом исследования являются особенности определения и учета финансовых результатов деятельности предприятий, имплементации и использования полученных данных в управлении их развитием.

Целью работы является выявление особенностей содержания и составляющих финансовых результатов деятельности предприятий, обоснования методов их учета и анализа, применения

полученных учетно-аналитических данных в тактике деятельности и стратегии развития на перспективу и обеспечении эффективности и конкурентоспособности.

Методологической основой статьи стали общенаучные и специальные методы научного познания, учета доходов и расходов, финансовых результатов, обобщение, метод сравнительного анализа, статистический и другие методы исследования.

Результаты работы. Определено, что финансовые результаты имеют основополагающее значение для обеспечения эффективности и конкурентоспособности деятельности предприятий в условиях рыночной экономики. Поэтому их идентификация, трактовка содержания основных факторов и составляющих относится к основным задачам учета и анализа предпринимательской деятельности. Детализация учетно-аналитической информации зависит от запросов менеджмента предприятий с целью принятия взвешенных тактических и стратегических управленческих решений. При этом речь идет, скорее, не о сокращении расходов и увеличении доходов, а об их оптимизации. Увеличение расходов можно даже сознательно допустить в случаях осуществления социальной ответственности.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в совершенствовании учета доходов и расходов, оптимизации финансовых результатов в целом; в развитии управленческого учета. Они имеют значение для осуществления менеджменту, системного управления тактической и стратегической деятельности предприятий как в целом, так и по центрам ответственности.

Выводы. Учетные и аналитические данные о финансовых результатах деятельности предприятий могут быть использованы в прогнозировании и планировании их развития в перспективу. Они являются основой для принятия тактических и стратегических управленческих решений с целью повышения эффективности и конкурентоспособности предприятий в условиях рыночной конкуренции и неопределенности внешней среды хозяйствования.

Ключевые слова: финансовые результаты, прибыль, доходы, расходы, предприятия, деятельность, развитие, стратегии, управление.

FINANCIAL RESULTS OF THE ACTIVITIES OF ENTERPRISES AND THEIR USE OF MANAGEMENT

Marmul' L.A.

The subject of the research is the peculiarities of the definition and accounting of financial performance of enterprises, implementation and use of the data obtained in the management of their development.

The purpose of the work is to identify the features of the content and components of financial performance of enterprises, justify their methods of accounting and analysis, use of the received accounting and analytical data in the tactics of activities and strategies for development in the future and to ensure efficiency and competitiveness.

Methodological basis of the article became general scientific and special methods of scientific knowledge, accounting of incomes and expenses, financial results, generalization, method of comparative analysis, statistical and other methods of research.

Results of work. It has been determined that financial results are fundamental to ensuring the efficiency and competitiveness of enterprises in a market economy. Therefore, their identification, interpretation of the content of the main factors and components is one of the main tasks of accounting and analysis of entrepreneurial activity. The specification of accounting and analytical information depends on the demands of enterprise management in order to make informed tactical and strategic management decisions. At the same time, it is said, rather, not about reducing costs and increasing revenues, but about their optimization. Increasing costs can even be deliberately admitted in cases of social responsibility.

The field of application of results. The results of the study can be used to improve the accounting of income and expenditure, optimizing financial results in general; in the development of managerial accounting. They are important for the management, systematic management of tactical and strategic activities of enterprises as a whole, as well as responsibility centers.

Conclusions. Accounting and analytical data on financial performance of enterprises can be used in forecasting and planning of their development in the future. They are the basis for tactical and strategic management decisions in order to increase the efficiency and competitiveness of enterprises in the conditions of market competition and uncertainty of the external environment of management.

Key words: financial results, profit, income, expenses, enterprises, activity, development, strategy, management.

JEL Classification: D24, G31

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки фінансовий результат господарювання підприємств, що виступає у формі прибутку або збитку, відображає ефективність його облікової, операційної, фінансової, інвестиційної діяльності та служить основним критерієм розробки й оцінки стратегії розвитку та функціонування суб'єкта господарювання. Фінансові результати за позитивного їх значення є джерелом платежів до бюджету, а також розширеного відтворення виробництва. Останнім часом в умовах збитковості значної кількості підприємств масштаби цих досліджень ще більше зросли, що зумовлено потребою пошуку резервів зростання прибутковості підприємницької діяльності.

Аналіз обліку фінансових результатів та фінансового стану підприємства є важливим елементом для прийняття управлінських рішень, спрямованих на подальше збільшення прибутковості, виявлення причин збитковості, а також забезпечення стабільності фінансового стану. Для оптимізації діяльності підприємств у змінних зовнішніх умовах ведення господарської діяльності особливого значення набувають теоретичні дослідження побудови методики проведення комплексного обліку фінансових результатів та аналізу фінансової звітності суб'єктів господарювання, чим і обґрунтовується актуальність обраного напрямку дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням, пов'язаним з практичним впровадженням управлінського обліку у систему управління підприємствами, присвячено праці П. Атамас, О. Бородкіна, Ф. Бутинця, С. Голова, В. Лень, С.Коваль, О.Круковської, Л.Мармуль, Л. Нападовської, М. Пушкаря та інших відомих науковців. Вони здійснили вагомий внесок у розвиток теорії і практики обліку й аналізу фінансових результатів. Також ці вітчизняні науковці, поряд з зарубіжними (Хорнгрен Ч., Фостер Дж., Друрі К., Хендриксен Е.С., М. Ван Бред та інші, приділили значну увагу забезпеченню фінансової стійкості підприємств. Проте проблеми імплементації облікових даних та їх використання у менеджменті підприємств потребують подальших розробок.

Метою статті є визначення особливостей обліку фінансових результатів, доходів і витрат підприємств та їх використання у тактичному й стратегічному управлінні розвитком підприємницької діяльності на перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні підприємства країни функціонують в умовах фінансово-економічної та суспільно-політичної кризи, погодно-кліматичних ризиків і загроз, наслідки яких негативним чином відображаються на результатах господарювання. Це вимагає прийняття оперативних та обґрунтованих управлінських рішень щодо підвищення рівня їх конкурентоспроможності, фінансової стійкості й соціально-економічної безпеки. Вказаним зумовлюється необхідність побудови ефективної системи управління на підприємстві, що дозволить виявити потенційні ресурси для збільшення позитивного фінансового результату, ефективно їх використовувати в процесі тактичного управління. Також можна буде вчасно усунути небажані відхилення від розроблених заходів системи управління фінансовими результатами та намітити пріоритетні напрями стратегічного розвитку підприємства.

У бухгалтерському обліку, на відміну від економічної теорії й економіки підприємства, поряд із поняттям «прибуток» застосовуються поняття «дохід» і «результат діяльності». Якщо розглядати поняття «дохід» та «прибуток» із погляду бухгалтерського обліку, то можна виділити декілька основних трактувань цих термінів українськими вченими. Так, П.А. Костюк характеризує прибуток як частину чистого доходу, що залишається в розпорядженні госпрозрахункових підприємств та організацій. А.М. Кузьмінський вважав, що «внаслідок господарської діяльності підприємства отримують прибуток (різницю між продажною вартістю реалізованої продукції та її фактичною собівартістю)...», тобто прибуток – це різниця між доходом та витратами. У вітчизняному бухгалтерському обліку, згідно з П(С)БО 15 «Дохід» (п. 4) [4], поняття «доходи» – це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників).

Поняття «прибуток» визначається як сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати, кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства – чистий прибуток або збиток. Загальна економічна теорія визначає роль прибутку так: «У реальній дійсності прибуток – кінцева мета і рушійний мотив товарного виробництва і ринкової економіки. Це головний стимул та основний показник ефективності будь-якого підприємства і фірми». Дійсно, важко переоцінити значення прибутку в загальній системі вартісних інструментів управління підприємством. Це зумовлено тим, що «...прибуток є основним показником оцінки господарської діяльності підприємства, тому що в ній акумулюються всі доходи, витрати, збитки, узагальнюються результати господарювання» [4; 6]. На практиці з урахуванням специфіки виконуваних функцій і особливостей формування доходів та витрат на підприємствах прибуток визначається як різниця між доходом підприємства і його поточними витратами.

Королович О.О. [3] наголошує, що в системі управління підприємствами мають місце ситуації інформаційного вакууму, що зумовлює необхідність прийняття рішень без достатньої інформації. Це може призвести до того, що більшість рішень будуть необґрунтованими, так би мовити «інтуїтивними», отже ефективність їх реалізації буде сумнівною. Система бухгалтерського обліку акумулює для потреб управління інформацію про різноманітні сторони діяльності, яку необхідно відповідним чином обробити: управлінський акцент буде здійснюватись на аналізі натуральних, трудових та грошових показників про процеси постачання, виробництва і реалізації, планування результативних показників, прогнозування та моделювання бажаних показників для потреб стратегічного управління. Вважаємо, що саме управлінський облік дає інформацію, наскільки менеджери в контексті реалізації своїх рішень наблизились до тактичної мети та дозволяє здійснити корегування дій для розробки стратегічного плану розвитку діяльності підприємств.

Мельник Т.Ю. [4] визначає управлінський облік як інструмент оперативного виявлення, вимірювання, накопичення, підготовки, інтерпретації інформації щодо характеристик стану (фактичного та запланованого) витрат, доходів та фінансових результатів з різним рівнем деталізації, яка формується відповідно до інформаційних запитів користувачів та придатна для проведення якісного управлінського аналізу (здійснення аналітичних процедур). На думку Калініної О.М., Каширіної О.В. та Післігіної С.В. [1], управлінський облік виступає системою надання інформації про діяльність підприємства керівництву в питаннях залучення та

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

витрачання ресурсів з найвищою ефективністю. Автори вважають, що поняття «управлінський облік» є складовим, тому має властивості таких понять як «облік» та «управління».

В сучасному інформаційному середовищі існує сукупність можливостей для побудови ефективної системи управління на підприємстві, яка передбачає ведення обліку господарської діяльності та автоматичний вибір управлінської інформації для вибору оптимального інструментарію управління. Облік витрат і доходів передбачає формування масиву інформації щодо діяльності, яка на місцях здійснення операцій відображається у відповідних первинних документах. Первинні документи є підставою для узагальнення інформації в реєстрах синтетичного обліку в розрізі необхідної аналітики. Рівень аналітичності залежить від інформаційних запитів менеджменту підприємств. Аналітичні дані мають бути настільки розгалуженими, щоб задовольнити запити менеджерів, але бути в певних інформаційних межах для запобігання зайвої трудомісткості облікового процесу.

Успішна діяльність підприємств в сучасних умовах неможлива без використання ефективних методів управління, зокрема планування. Процес планування має бути динамічним. На основі даних минулих років формується план витрат, доходів і фінансових результатів, який має переглядатись у процесі реалізації управлінських дій, тобто здійснюється корегування плану. Загалом після виконання кінцевого варіанту плану доцільним є аналіз отриманих даних і виявлення неузгоджень, помилок, неточностей та відхилень від плану. Такий аналіз є інформаційним джерелом для прийняття рішень в контексті планування на майбутнє.

Рівень витрат на виробництво і реалізацію продукції, а також інших витрат, пов'язаних з управлінням на підприємстві, є визначальним чинником, що визначає розмір фінансового результату. Отже, управління витратами виступає одним з важливих елементів системи менеджменту, який відображає ефективність діяльності на підприємстві. Процес управління витратами на підприємстві передбачає збір накопичених даних у формі відповідних звітів та здійснення розрахунку собівартості продукції. Зібрана інформація є вихідними даними для побудови системи аналітичного забезпечення процесу управління витратами, зокрема:

- здійснюється аналіз динаміки суми витрат в цілому та за окремими групами даних (за технологічними групами тварин, окремими сільськогосподарськими культурами, центрами виникнення витрат, центрами доходів тощо);

- здійснюється аналіз структури витрат за окремими елементами, статтями витрат (в укрупненому або розгалуженому вигляді – в залежності від управлінських потреб);

- виявляються чинники впливу на рівень витрат взагалі та окремих елементів чи статей витрат, розраховується ступінь впливу в числовому вигляді для виявлення резервів оптимізації витрат.

Аналітичні дані дають змогу визначити метод управління витратами, найбільш прийнятний в умовах функціонування конкретного підприємства, враховуючи особливості його діяльності. Серед методів управління витратами вчені виділяють наступні [5]:

- у вітчизняній практиці традиційно застосовувались попроцесний (облік ведуть за окремими замовленнями), попередільний, позамовний (використовують при масовому виробництві однорідної продукції), нормативний (облік витрат за нормами, відхиленнями від норм та змінами норм), віднедавно – елементи директ-костингу (використовують на невеликій кількості підприємств);

- в зарубіжній практиці поширено застосування директ-костингу (неповних витрат), стандарт-костингу (нормативний метод), методу ABC (калькулювання за видами діяльності), кайдзен-костингу (постійне зниження витрат), кост-кілінгу (калькуляція максимального зниження витрат), таргет-костингу (метод управління за цільовою ціною), LCC - аналізу (розрахунок витрат за етапами життєвого циклу), системи «Точно в строк» (Just-in-Time) (стимулює зниження собівартості), CVP-аналізу (аналіз витрати – обсяг виробництва – прибуток, визначення критичної точки виробництва).

Слід зауважити, що ефективна система управління витратами має бути забезпечена інформацією точного аналізу та мати можливість точного планування на майбутнє. Аналітичні дані дають повне уявлення про ефективність виробництва. На підставі цього можна прийняти рішення щодо збільшення рівня сукупних витрат, зокрема на закупівлю більш якісних кормів для годівлі тварин, більш якісного насіння та насінневого матеріалу, засобів захисту рослин і тварин тощо. Збільшення якісної сторони витрат на виробництво зумовить підвищення рівня ефективності виробництва, зокрема продуктивність тварин, урожайність культур тощо. Збільшення валового обсягу виробництва в кінцевому вигляді зумовить зниження рівня витрат в розрахунок на одиницю продукції. В даному випадку вважаємо доцільним акцентувати увагу на оптимізації (а не мінімізації) витрат.

Отже, збільшення сукупного розміру витрат при ефективному управлінні ними дає змогу нарощувати обсяги виробництва та зменшити собівартість виробленої продукції. Саме така позиція дасть можливість планування майбутніх заходів в системі стратегічного розвитку підприємства. Процес реалізації є логічним завершенням процесу виробництва, тому управління доходами є невід'ємною частиною роботи системи менеджменту. Зауважимо, що управління доходами передувє планування та план-фактний аналіз, що є помічником для менеджерів у прийнятті обґрунтованих управлінських рішень при складанні плану реалізації й продажу на підприємстві на наступні періоди.

Тридід О. М. [9] систематизував погляди вчених щодо цілей менеджменту і трактує мету управління доходами підприємств як забезпечення необхідного їх розміру на кожному етапі формування. В даному випадку необхідним є така величина доходу, якої буде вистачати на збереження стабільного рівня платоспроможності та

ділової активності. Досягнення зазначеної мета управління доходами передбачає отримання в кінцевому вигляді такої величини доходу, яка відповідає загальним стратегічним цілям розвитку підприємства.

Як при управлінні витратами зазначають в якості мети мінімізацію витрат, так і в процесі управління доходами поширено підходи до максимізації доходів. Слід зазначити, що збільшення рівня витрат на дослідження ринку, платоспроможності кінцевих споживачів, пошук більш вигідних каналів реалізації та інші маркетингові заходи дозволить укласти більш вигідні контракти, що забезпечить достатньо високі показники ефективності реалізації [2, с. 59]. В даному випадку можна стверджувати про підвищення рівня витрат на реалізацію, що забезпечує збільшення величини доходу від реалізації. Аналіз фактичних даних має в цьому випадку підтвердити переважаючі темпи росту витрат на реалізацію над темпами зростання доходу, що дасть можливість приймати відповідні рішення.

На наш погляді, система управління доходами має визначити умови отримання необхідної ефективності реалізації. Аналізуючи показники собівартості виробленої продукції, ціни конкурентів, менеджер приймає рішення щодо величини ціни реалізації. Враховуючи особливості процесу реалізації (особливі відносини з контрагентами, сезонність реалізації, необхідність пришвидшення термінів реалізації тощо), здійснюється прийняття рішення щодо встановлення націнок та надання знижок.

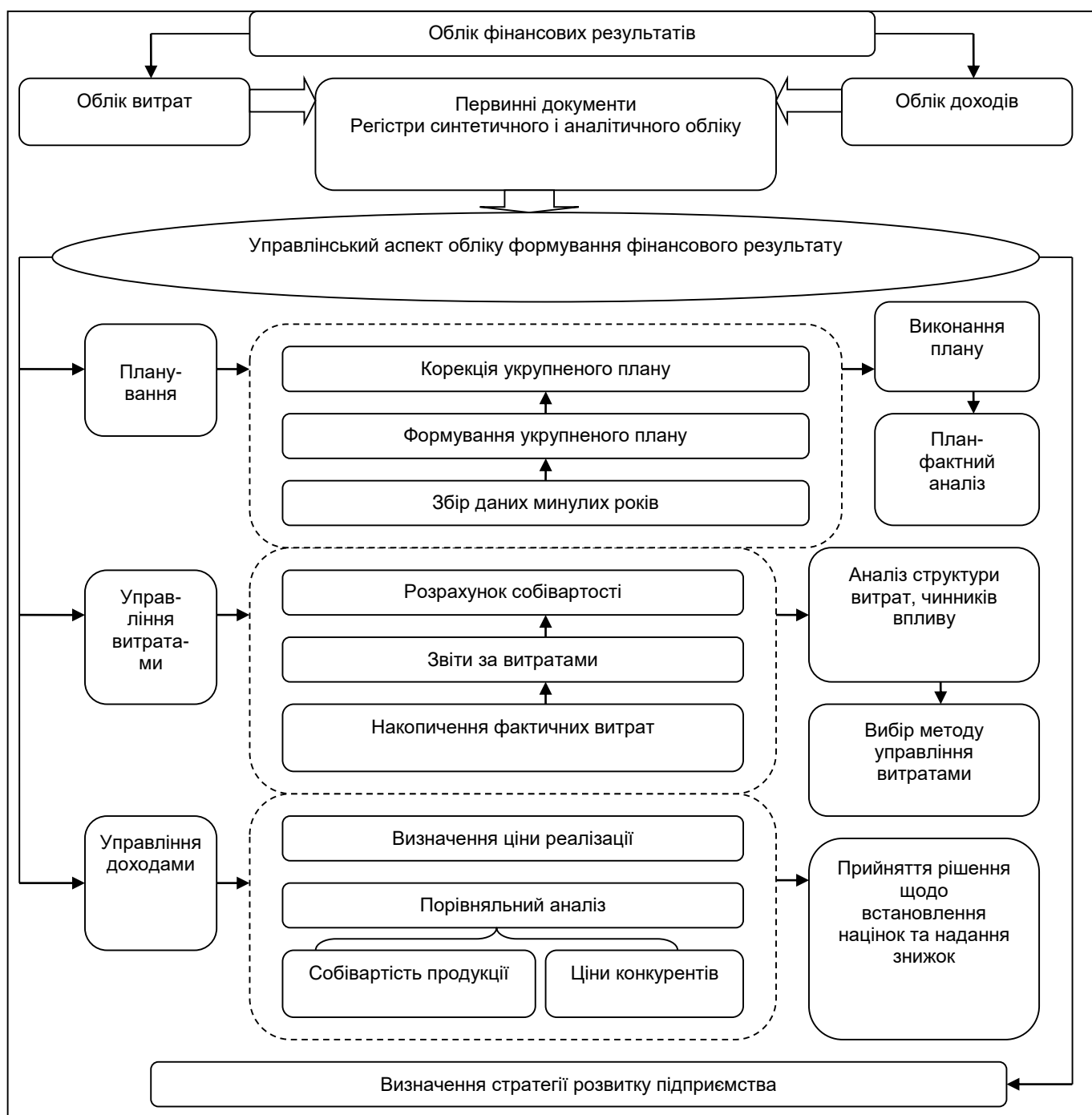

Рисунок 1. Управлінський аспект обліку фінансових результатів на підприємстві

В окремих випадках виникає доцільність реалізації за ціною, навіть нижчою за собівартість продукції. Якщо розрахунки доведуть, що обсяги реалізації будуть достатніми для покриття рівня змінних витрат, то менеджером може бути прийняте відповідне рішення [8, с. 357]. Якщо річ йде по неекономічну частину діяльності, наприклад, підтримку іміджу підприємства, соціальну відповідальність, таке рішення навіть має і не прораховуватись, наприклад, здійснити реалізацію продукції закладам соціального характеру (дитячим будинкам, будинкам для престарілих, реабілітаційним центрам тощо). Якщо розглядати економічну сторону, то таке рішення приймається в тому випадку, якщо додатковий дохід від реалізації окремої партії перевищує додаткові витрати.

У процесі виробництва витрати мають в своїй структурі постійну та змінну частину. Постійна частина в будь-якому випадку (мається на увазі – прийнятті чи неприйнятті рішення щодо реалізації по ціні нижче собівартості) має місце, а змінна частина може бути покрита саме додатковим доходом. Проаналізовані складові процесу управління фінансовими результатами ґрунтуються на відповідному масиві інформації з даних фінансового обліку на підприємстві. Реалізація заходів на кожному етапі менеджменту дозволяє визначити напрямки стратегічного розвитку діяльності підприємства [6]. Звичайно, особливості діяльності вимагають постійного корегування тактичних цілей, але всі рішення менеджерів спрямовано на досягнення стратегічної мети. Необхідно зазначити, що значна роль стратегічного менеджменту для вітчизняних підприємств визначається ускладненням умов їх діяльності.

Зокрема, вона визначається високим рівнем нестабільності зовнішнього й внутрішнього середовища, інтеграційними процесами, які відбуваються, глобалізацією бізнесу. Отже, відсутність розробленої стратегії розвитку може призвести до гальмування розвитку підприємства, кризи або взагалі банкрутства [10, с. 62]. Традиційно виділяються наступні види стратегії розвитку підприємств: стратегія зростання (передбачає збільшення обсягів реалізації та позитивного фінансового результату на основі наявних унікальних конкурентних переваг); стратегія стабілізації (передбачає збереження досягнутих обсягів виробництва в умовах суттєвої нестабільності обсягів продажу для максимізації позитивного фінансового результату); стратегія виживання (передбачає забезпечення беззбитковості виробництва для уникнення ймовірності банкрутства).

Необхідність визначення стратегічного напрямку розвитку зумовлює розробку відповідного комплексу заходів з його впровадження. Проаналізувавши відповідну інформацію про наявні сильні та слабкі місця, чинники впливу зовнішнього середовища, виявивши можливості та ресурси для підвищення ефективності діяльності, прорахувавши шляхи уникнення можливих загроз господарської діяльності підприємства, менеджери підприємства мають змогу оцінити та вибрати стратегічні напрями розвитку конкретного підприємства [7, с. 164]. Вищезазначені погляди на управлінський аспект обліку фінансових результатів в схематичному вигляді представлені на рис.1.

Таким чином, окрема інформація фінансового обліку витрат і доходів підприємств використовується для потреб управління фінансовими результатами. Управлінські аспекти обліку фінансових результатів на підприємствах неодмінно передбачають реалізацію процесів планування, оптимізацію доходів і витрат, визначення стратегії розвитку підприємства.

Висновки. На сучасному етапі економічного розвитку України в умовах ринкової конкуренції з однієї сторони й самостійності суб'єктів господарювання, - з іншої, все більшого значення набуває реалізація принципів самоокупності та самофінансування. Основним фактором реалізації зазначених принципів є формування достатнього розміру фінансових результатів. Господарська діяльність будь-якого підприємства передбачає постійне співставлення доходів і витрат як визначальних чинників формування фінансового результату – прибутку або збитку. Оскільки процес формування, розподілу та використання фінансових результатів в силу об'єктивних і суб'єктивних чинників може відхилитися від запланованих параметрів, виникає необхідність ухвалення своєчасних рішень по його коригуванню.

Дієвість і результативність таких управлінських дій значною мірою залежить від якісно організованого механізму моніторингу і контролю, що займає важливе місце в загальній системі управління суб'єкта господарювання. В той же час, функціонування системи контролювання фінансових результатів неможливе без достовірної, оперативної, деталізованої, релевантної інформації. Саме вона надає можливості суб'єктам управління виявити закономірності й тенденції розвитку фінансових результатів (як в розрізі центрів відповідальності та об'єктів діяльності, так і по підприємству в цілому). Згідно неї можна встановити та оцінити основні фактори, що позитивно чи негативно впливають на показники стану даного об'єкта, виявити резерви і, таким чином, збільшити прибутковість діяльності підприємства та максимізувати його вартість.

Саме концепція управлінського обліку кожного підприємства, що характеризує внутрішнє та зовнішнє середовище в цілому і (або) його структурних підрозділів – є джерелом обліково-аналітичної та нормативно-довідкової (планової, бюджетної) інформації, що агрегована в управлінській звітності для задоволення потреб суб'єктів контролювання та управління в такій інформації. Належна оцінка ролі управлінського обліку в процесі формування інформаційної бази для контролювання фінансових результатів є вагомим чинником підвищення конкурентоспроможності й ефективності діяльності підприємств.

Список використаних джерел

1. Калініна О. М., Каширіна О. В., Післігіна С. В. Теоретичні основи управлінського обліку на підприємстві. Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. 2012. №1(17). С. 47-58.

2. Свистун Л. А., Левкова Р. М. Удосконалення системи управління витратами підприємства в умовах нестабільної економіки. *Економіка і регіон*. 2017. № 4 (65). С.57-61.
3. Королович О. О. Впровадження управлінського обліку як інтегрованої інформаційної системи. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/12534/1/22_116-121_Vis_722_menegment.pdf
4. Мельник Т. Ю. Формування інформаційних ресурсів управлінського обліку для контролювання фінансових результатів підприємства. *Молодий вчений*. 2015. № 8 (23). Частина 2. С.63-68.
5. Атамас П. Й. *Управлінський облік: навчальний посібник*. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 440 с.
6. Ігнатенко М. М., Мармуль Л. О. Облік, оцінка й діагностика фінансово-економічних результатів діяльності у стратегічному менеджменті підприємств і організацій. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 6(11). С.115-118.
7. Цал-Цалко Ю. С., Мороз Ю. Ю., Цегельник Н. І. *Управлінський облік: Підручник*. Житомир : ПП «Рута», 2015. 632 с.
8. Тесленко Т. І., Конькова Н. В. Облік фінансових результатів: проблеми та шляхи вдосконалення. *Бізнес Інформ*. 2013. № 4. С. 356-360.
9. Тридід О. М. Принципи та підходи до управління доходами підприємств. *Бізнесінформ*. 2012. № 9. С. 209-211.
10. Романюк І. А. Нові чинники та концепції здійснення інтенсифікації сільського господарства. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. №4 (36). С. 60-63.
11. Прохар Н. В., Ночовна О. Ю. *Облік доходів, витрат і фінансових результатів: проблеми теорії та практики: монографія*. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. 257 с.

References

1. Kalinina, O. M., Kashyryna, O. V. & Pislihina, S. V. (2012). *Teoretychni osnovy upravlins'koho obliku na pidpryyemstvi [Theoretical fundamentals of managerial accounting at the enterprise]*. *Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy mashynobudivnoyi haluzi: problemy teorii ta praktyku - Economics and management of enterprises in the machine-building industry: problems of theory and practice*, 1(17), 47-58 (in Ukr.).
2. Svystun, L. A. & Levkova, R. M. (2017). *Udoskonalennya systemy upravlinnya vytratamy pidpryyemstva v umovakh nestabil'noyi ekonomiky [Improvement of the enterprise expenses management system in the conditions of unstable economy]*. *Ekonomika i rehion - Economics and region*, 4 (65), 57-61 (in Ukr.).
3. Korolovych, O. O. (2012). *Vprovadzhennya upravlins'koho obliku yak intehrovanoyi informatsiynoyi systemy [Implementation of managerial accounting as an integrated information system]*. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/12534/1/22_116-121_Vis_722_menegment.pdf (in Ukr.).
4. Mel'nyk, T. Yu. (2015). *Formuvannya informatsiynykh resursiv upravlins'koho obliku dlya kontrolyuvannya finansovykh rezul'tativ pidpryyemstva [Formation of information resources of managerial accounting for controlling financial results of the enterprise]*. *Molodyy vchenyy - Young Scientist*, 8 (23), 63-68 (in Ukr.).
5. Atamas, P. Y. (2009). *Upravlins'kyi oblik [Management accounting]*. Kyiv : Tsentr uchbovoyi literatury (in Ukr.).
6. Ihnatenko, M. M. & Marmul', L. O. (2017). *Oblik, otsinka y diahnostyka finansovo-ekonomichnykh rezul'tativ diyal'nosti u stratehichnomu menedzhmenti pidpryyemstv i orhanizatsiy [Accounting, evaluation and diagnostics of financial and economic results of activities in the strategic management of enterprises and organizations]*. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya - Eastern Europe: Economics, Business and Management*, 6(11). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/11-2017-ukr> (in Ukr.).
7. Tsal-Tsalko, Yu. S., Moroz, Yu. Yu. & Tsehel'nyk, N. I. (2015). *Upravlins'kyi oblik [Management accounting]*. Zhytomyr : PP «Ruta» (in Ukr.).
8. Teslenko, T. I. & Kon'kova N. V. (2013). *Oblik finansovykh rezul'tativ: problemy ta shlyakhy vdoskonalennya [Accounting for financial results: problems and ways of improvement]*. *Biznes Inform - Business Inform*, 4, 356-360 (in Ukr.).
9. Trydid, O. M. (2012). *Pryntsypy ta pidkhody do upravlinnya dokhodamy pidpryyemstv [Principles and approaches to enterprise income management]*. *Biznes Inform - Business Inform*, 9, 209-211 (in Ukr.).
10. Romanyuk, I. A. (2016). *Novi chynnyky ta kontseptsiyi zdiysnennya intensyfikatsiyi sil's'koho hospodarstva [New factors and concepts of implementation of intensification of agriculture]*. *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu - Bulletin of the Berdyansk University of Management and Business*, 4 (36), 60-63 (in Ukr.).
11. Prokhar, N. V. & Nochovna, O. Yu. (2011). *Oblik dokhodiv, vytrat i finansovykh rezul'tativ: problemy teorii ta praktyky [Accounting for income, expenses and financial results: problems of theory and practice]*. Poltava : RVV PUET (in Ukr.).

ДАНИ ПРО АВТОРА

Мармуль Лариса Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail: marmul61@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5589-9338>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Мармуль Лариса Александровна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький ГПУ імені Григорія Сковороди»
ул. Сухомлинського, 30, г. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail: marmul61@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Marmul Larisa, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economics
«Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»
Str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav-Khmelnytsky, 08401, Ukraine
e-mail: marmul61@ukr.net

УДК 336.027:339.9

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39-151-156>

ФІНАНСОВІ ВАЖЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Рибакова Т. О.

Актуальність теми дослідження. Однією з особливостей зовнішньоекономічної діяльності є вразливість від коливань світової кон'юнктури, що вимагає застосування механізмів її регулювання з використанням фінансових інструментів, методів і важелів.

Постановка проблеми. Дієве регулювання зовнішньоекономічної діяльності, що відповідало б її актуальним цілям і завданням, потребує формування системи фінансових важелів регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування фінансового механізму та фінансового регулювання на сьогодні є предметом детального висвітлення у фаховій науковій літературі з фінансів. Науковий інтерес викликають дослідження сучасних фінансових механізмів регулювання в різних сферах національної економіки, зокрема регулювання в сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. На сьогодні немає єдиної думки щодо сутності фінансового важеля, його ознак та місця в структурі фінансового механізму. Існує брак досліджень щодо застосування фінансових важелів в рамках механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Постановка завдання, мети дослідження. Класифікація фінансових важелів регулювання зовнішньоекономічної діяльності та конкретизація їх складу у співвідношенні з методами та інструментами регулювання.

Метод або методологія проведення дослідження. При проведенні дослідження використано системно-структурний підхід, метод логічного аналізу, метод порівняння.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). В роботі обґрунтовано важливість застосування фінансових важелів в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності. Виходячи з сутності фінансового регулювання, структури фінансового механізму, цілей та складу системи фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності запропоновано класифікацію фінансових важелів її регулювання. В якості класифікаційних ознак виділено напрями дії фінансових важелів, форми їх реалізації, методи регулювання, рівні регулювання. В рамках запропонованої класифікації за методами регулювання наведено сукупність фінансових важелів у співвідношенні з відповідними методами та інструментами регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Галузь застосування результатів. Наукові дослідження проблем фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, навчальний процес (при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників з курсів «Фінанси», «Зовнішньоекономічна діяльність»)

Висновки відповідно до статті. Специфічними рисами фінансових важелів щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності є багаторівневий вплив на неї, спрямованість на отримання підсилюючого або стримуючого ефекту відповідно до цілей, що постають перед державою в сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Кожен важіль застосовується в межах відповідних інструментів регулювання, приводячи до руху ці інструменти, і спрямований на здійснення регулюючого впливу. В сукупності фінансові важелі регулювання пов'язані між собою в єдину систему та при регулюванні ЗЕД мають використовуватися комплексно.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, фінансовий механізм, фінансове регулювання, важелі, інструменти, методи.

ФІНАНСОВЫЕ РЫЧАГИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Рибакова Т. А.

Актуальность темы исследования. Одной из особенностей внешнеэкономической деятельности является уязвимость от колебаний мировой конъюнктуры, что требует применения механизмов ее регулирования с использованием финансовых инструментов, методов и рычагов.

Постановка проблемы. Эффективное регулирование внешнеэкономической деятельности, которое соответствовало бы ее актуальным целям и задачам, требует формирования системы финансовых рычагов регулирования.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросы функционирования финансового механизма и финансового регулирования на сегодня являются предметом детального исследования в профессиональной научной литературе по финансам. Научный интерес вызывают исследования современных финансовых механизмов регулирования в различных сферах национальной экономики, в частности регулирование в сфере внешнеэкономической деятельности.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. На сегодня нет единого мнения относительно сущности финансового рычага, его признаков и места в структуре финансового механизма. Имеет место недостаток исследований по проблемам использования финансовых рычагов в рамках механизма регулирования внешнеэкономической деятельности.

Постановка задачи, цели исследования. Классификация финансовых рычагов регулирования внешнеэкономической деятельности и конкретизация их состава в соотношении с методами и инструментами регулирования.

Метод или методология проведения исследования. При проведении исследования были использованы системно-структурный подход, метод логического анализа, метод сравнения.

Изложение основного материала (результаты работы). В работе обоснована важность применения финансовых рычагов в регулировании внешнеэкономической деятельности. Исходя из сущности финансового регулирования, структуры финансового механизма, целей и состава системы финансового регулирования внешнеэкономической деятельности предложена классификация финансовых рычагов ее регулирования. В качестве классификационных признаков выделены направление действия финансовых рычагов, формы их реализации, методы регулирования, уровни регулирования. В рамках предложенной классификации по методам регулирования представлена совокупность финансовых рычагов в соотношении с соответствующими методами и инструментами регулирования внешнеэкономической деятельности.

Область применения результатов. Научные исследования проблем финансового регулирования внешнеэкономической деятельности, учебный процесс (при подготовке соответствующих разделов учебников и учебных пособий по курсам «Финансы», «Внеэкономическая деятельность»)

Выводы в соответствии со статьей. Специфическими чертами финансовых рычагов регулирования внешнеэкономической деятельности является многоуровневое влияние на нее, направленность на получение усиливающего или сдерживающего эффекта в соответствии с целями, которые стоят перед государством в сфере регулирования внешнеэкономической деятельности. Каждый рычаг используется в пределах соответствующих инструментов регулирования, приводя их в движение, и направлен на осуществление регулирующего воздействия. В совокупности финансовые рычаги регулирования связаны между собой в единую систему и при регулировании внешнеэкономической деятельности должны использоваться комплексно.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, финансовый механизм, финансовое регулирование, рычаги, инструменты, методы.

FINANCIAL LEVERS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY REGULATION

Rybakova T. O.

Relevance of research topic. One of the features of foreign economic activity is vulnerability because of fluctuations of the global market environment, which requires the use of mechanisms for its regulation using financial instruments, methods and leverage.

Formulation of the problem. Effective regulation of foreign economic activity, which would correspond to its actual goals and objectives, requires the formation of financial regulatory levers system.

Analysis of recent research and publications. The issues of financial mechanism and financial regulation functioning today are the subject of detailed research in the professional scientific literature on finance. Scientific interest is also caused by studies of modern financial regulatory mechanisms in various areas of the national economy, in particular, regulation in the sphere of foreign economic activity.

Selection of unexplored parts of the general problem. Nowadays there is no consensus on the essence of financial leverage, its features and place in the structure of the financial mechanism. There is a lack of research on the problems of using financial levers within the framework of the mechanism for regulating foreign economic activity.

Setting the task, the purpose of the study. Classification of financial levers of foreign economic activity regulation and specification of their composition as to methods and instruments of regulation.

Method or methodology for conducting research. The system and structural approach, the method of logical analysis, the method of comparison were used.

Presentation of the main material (results of work). In the paper the importance of applying financial levers in foreign economic activity regulation is grounded. Based on the essence of financial regulation, the structure of the financial mechanism, the goals and composition of the system of foreign economic activity financial regulation, the classification of financial levers for its regulation has been proposed. Directions of financial levers actions, forms of levers implementation, methods of regulation, and levels of regulation are highlighted as classification signs. In the framework of the proposed classification by regulation methods, a set of financial levers is presented in relation to the corresponding methods and instruments for foreign economic activity regulation.

The field of application of results. Research of foreign economic activity financial regulation problems, educational process (in the preparation of the relevant sections of textbooks and tutorials for courses «Finance», «Foreign Trade»).

Conclusions according to the article. The specific features of financial levers of foreign economic activity regulation are their multi-level influence on it, orientation at obtaining strengthening or retaining effect in accordance with the goals the state sets in the sphere of foreign economic activity regulation. Each lever is used within the relevant regulatory instruments and putting them in motion, and is aimed at the implementation of the regulatory action. Financial levers of regulation are interconnected into a single system and should be used comprehensively in foreign economic activity regulation.

Key words: foreign economic activity, financial mechanism, financial regulation, levers, tools, instruments, methods.

JEL Classification: P45, G38.

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) є одним з важливих чинників сталого розвитку національних господарств країн світу. В сучасному глобалізованому світі країни світового співтовариства можуть успішно вирішувати завдання щодо економічного зростання тільки за умови використання переваг міжнародного поділу праці та сукупного науково-технічного потенціалу. Сталий розвиток сучасних економічних процесів глобалізації та подальша інтеграція України до системи світового господарства передбачають проведення державою економічної політики, спрямованої на активізацію ЗЕД.

Світова фінансова криза виявила залежність сучасної економіки України від глобальних фінансових ринків. Однією з особливостей ЗЕД як сфери національної економіки є вразливість від коливань світової кон'юнктури. Участь держави в процесі глобалізації зумовлює необхідність створення дієвого механізму економічного регулювання, який міг би забезпечити максимальне використання переваг міжнародної інтеграції та захист від її негативних наслідків, а також дозволяв би сприяти досягненню макроекономічних цілей української економіки та стратегічних цілей вітчизняних суб'єктів господарювання.

У функціонуванні сучасної світової економіки провідна роль належить її фінансовим аспектам, що обумовлює пріоритет застосування фінансових механізмів в регулюванні соціально-економічних процесів. В зв'язку з цим дослідження фінансового інструментарію регулювання зовнішньоекономічної діяльності, вивчення особливостей застосування його методів, форм, інструментів і важелів, зокрема формування системи фінансових важелів регулювання є актуальним науково-практичним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування фінансового механізму та фінансового регулювання на сьогодні є предметом детального висвітлення у фаховій науковій літературі з фінансів. Вивченню цих питань присвячено праці таких вітчизняних вчених, як В.Д. Базилевич, О.Д. Василик, О.П. Кириленко, О.М. Ковалюк, С.Л. Лондар, С.В. Львовчкін, І.О. Лютий, В.М. Опарін, В.І. Оспіщев, А.М. Поддєрьогін, В.М. Федосов, С.І. Юрій та інші. Науковий інтерес викликають дослідження сучасних фінансових механізмів регулювання в різних сферах національної економіки, зокрема регулювання в сфері ЗЕД. Фінансові аспекти регулювання ЗЕД є предметом дослідження в працях В.О. Васюренка, Г.В. Дурицької, Н.Ю. Литвин, О.В. Філатової.

Разом з тим, в умовах нестабільності політичного та економічного середовища методи, засоби, інструменти та важелі державного фінансового регулювання потребують проведення нагальних досліджень; залишається багато невирішених завдань, що стосуються державного впливу на економічні процеси. Співвідношення методів, інструментів і важелів в структурі фінансового механізму ще й досі є предметом наукових дискусій. Зокрема, немає єдиної думки щодо сутності фінансового важеля, його ознак та місця в структурі фінансового механізму. Існує брак досліджень щодо застосування фінансових важелів в рамках механізму регулювання ЗЕД.

Метою статті є класифікація фінансових важелів регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) та конкретизація їх складу у співвідношенні з методами та інструментами регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В системі фінансового регулювання, що є складовою частиною та однією з ключових підсистем фінансового механізму, важливе місце належить важелям регулювання. У їх співвідношенні з інструментами фінансового регулювання, фінансові важелі приводять до руху відповідні інструменти. Як відзначає В.М. Опарін, на використанні важелів ґрунтується управління будь-якими механізмами [1, с. 62], адже вплив на дію фінансового механізму досягається за допомогою зміни положення того чи іншого важеля. Відтак, саме важелі є регуляторами, що використовуються як засіб впливу на економічний стан об'єкту регулювання.

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) як об'єкт регулювання являє собою багатомірну, багаторівневу та цілісну систему господарювання, що пов'язана з реалізацією господарських зв'язків між економічними суб'єктами за межами національних кордонів. Фінансове регулювання ЗЕД є однією зі сфер фінансового регулювання, де об'єктом регулювання виступають економічні відносини, пов'язані із здійсненням ЗЕД.

Згідно з Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність», метою її регулювання є:

- забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку України;
- стимулювання прогресивних структурних змін в економіці, в тому числі зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів ЗЕД України;
- створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки України в систему світового поділу праці та її наближення до ринкових структур розвинутих зарубіжних країн [2, ст. 7].

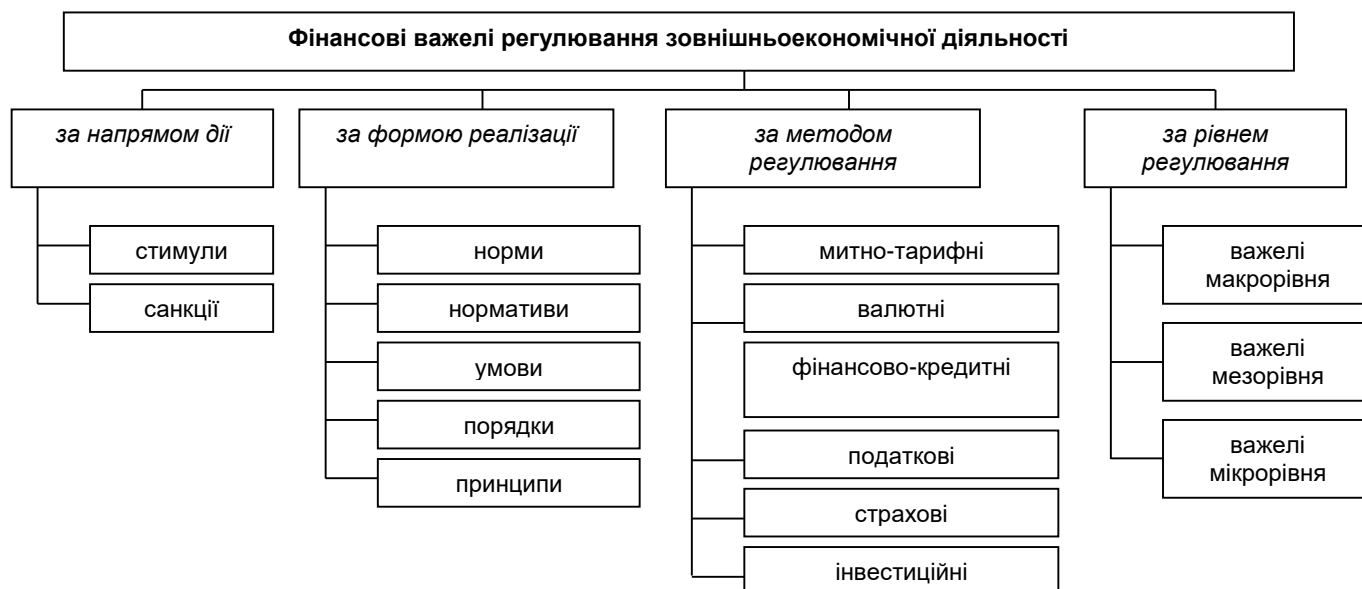
Роль фінансової складової в регулюванні ЗЕД на макrorівні виявляється в забезпеченні ринкового характеру регулювання. При цьому використання фінансових важелів пов'язано передусім із стимулюючою функцією фінансів, тобто впливом на розвиток певних галузей економіки та окремих суб'єктів

господарювання. Через систему фінансових важелів держава може стимулювати або стримувати розвиток економічних процесів задля реалізації стратегічних економічних інтересів країни на міжнародній арені.

На мікрорівні фінансова складова має вагомe значення при реалізації зовнішньоекономічного напрямку діяльності підприємств, відповідно до чого зміст фінансового регулювання ЗЕД визначається сукупністю різноманітних важелів впливу на неї [3, с. 6].

Аналіз наукових праць, присвячених дослідженню фінансового механізму та його складових, дозволив виявити деякі аспекти співвідношення методів, інструментів та важелів фінансового регулювання. Так, розглядаючи фінансові важелі, важливо, на наш погляд, зробити акцент на їх адміністративному характері, що певним чином дозволяє відокремити дію важеля від дії інструменту. Фінансові важелі самі по собі не діють, а також нічого не визначають і не вирішують, але приводять до руху відповідні інструменти [1, с. 62], які діють в рамках фінансових методів регулювання.

Виходячи з сутності фінансового регулювання, структури фінансового механізму, цілей регулювання ЗЕД та складу системи її фінансового регулювання наведемо класифікацію фінансових важелів регулювання ЗЕД (рис. 1).

Рисунок 1. Класифікація фінансових важелів регулювання зовнішньоекономічної діяльності

В науковій літературі співвідношення фінансових важелів і стимулів не є однозначно визначеним. Так, в роботах [1, 4] стимули розглядаються як такі, що входять до складу важелів. З точки зору інших дослідників [5, с. 23], існує певна різниця між стимулами і важелями, а стимул є окремим елементом фінансового механізму. З огляду на регулятивну природу важеля більш доцільним є перший підхід: і стимули, і санкції є важелями, що відрізняються напрямом дії, і виступають мотивами для конкретних змін. Стимули матеріалізують фінансове заохочення, а санкції – покарання [1, с. 62]. До фінансових стимулів належать різноманітні пільги (податкові, кредитні), списання податкової заборгованості, податкові канікули, фінансова допомога, фінансування пріоритетних напрямів розвитку тощо. Фінансові санкції – це штрафи, пені, неустойки, зменшення фінансування, призупинення фінансування.

Принципи є основними вихідними положеннями, незаперечними вимогами, дотримання яких сприяє ефективному функціонуванню механізму регулювання [6, с. 107]. Інші фінансові важелі регулювання, тобто норми, нормативи, умови та порядки визначаються саме принципами регулювання. Регулювання ЗЕД в Україні здійснюється згідно з принципами, визначеними в ст. 2 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [2, ст. 7]. Цей закон також визначає принципи оподаткування при здійсненні ЗЕД (ст. 11) та принципи митного регулювання при здійсненні ЗЕД (ст. 13), що має безпосереднє відношення до фінансового регулювання з огляду на приналежність митно-тарифних та податкових методів до методів фінансового впливу на ЗЕД.

Дія фінансових важелів у вигляді норм і нормативів реалізується в законодавчому полі, що регулює ЗЕД. Норми і нормативи є обов'язковими до виконання і здійснюють безпосередній вплив держави на функціонування суб'єктів ЗЕД. Відповідними законодавчими і нормативними документами регулюються також умови і порядки здійснення ЗЕД. Серед таких документів в Україні найбільш важливу роль відіграють Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та Господарський кодекс України.

Оскільки ЗЕД є багаторівневою системою, фінансові важелі її регулювання слід відрізнити за рівнем [7, с. 278], тобто за спрямованістю їх дії на економічні суб'єкти різних рівнів. Метою застосування важелів на макрорівні є вплив на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків держави (зовнішня торгівля, економічне та науково-технічне співробітництво з іншими країнами, іноземне інвестування, зовнішні міграційні процеси). Важелі мезорівня використовуються для регулювання розвитку окремих регіонів держави та галузей, а

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

об'єктами регулювання, відповідно, є зовнішньоекономічні зв'язки регіонів та галузей національної економіки. Фінансові важелі макrorівня впливають на зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання.

Класифікаційна група фінансових важелів за методами регулювання визначає їх дію в рамках системи фінансового регулювання ЗЕД, що розглядається науковцями як сукупність фінансових методів, інструментів і важелів регулювання ЗЕД. З урахуванням складу методів та інструментів фінансового регулювання ЗЕД, відповідну систему важелів регулювання можна представити в наступний спосіб (таблиця 1).

Застосування певного комплексу фінансових важелів залежить від рівня регулювання, від економічної ситуації в країні, цілей та напрямів зовнішньоекономічної політики держави. На макrorівні головним інструментом зовнішньоторговельної політики є митно-тарифне регулювання, в рамках дії якого застосовуються відповідні важелі. На рівні суб'єктів господарювання ключовими важелями впливу є валютна та податкова складові фінансового регулювання [3, с. 8].

Разом з тим, наведена сукупність важелів характеризується взаємопов'язаністю у використанні та за наслідками, взаємообумовленістю та взаємовпливом в рамках єдиної системи регулювання ЗЕД. Так, валютні важелі впливають на експортні та імпорتنі ціни, кредитування експорту пов'язано зі страхуванням експортних кредитів, тісно пов'язаними є важелі, що діють в рамках митно-тарифних і податкових методів регулювання. Фінансові важелі мають використовуватися в комплексі з метою впливу на явища та процеси, які мають місце в сфері ЗЕД.

Таблиця 1. Фінансові методи, інструменти і важелі регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Методи	Інструменти	Важелі
Митно-тарифні	Мито	• Пільгові ставки мита
	Тарифна квота	• Встановлення обсягів тарифних квот • Пільгові ставки мита в межах квоти
	Митна вартість	• Порядок застосування методів визначення митної вартості
Валютні	Валютний курс	• Режими валютних курсів • Девальвація / ревальвація • Валютні інтервенції • Диверсифікація валютних резервів
	Валютні операції	• Валютні обмеження • Правила торгівлі іноземною валютою • Правила оперування з валютою виручкою
Фінансово-кредитні	Експортні субсидії	• Умови дотування національних експортерів • Розмір експортних субсидій
	Експортні кредити	• Пільговий рівень процентних ставок • Пільгові умови кредитування
	Імпорتنі депозити	• Порядок здійснення операцій з попередніми імпортними депозитами • Встановлення відносного розміру сум депозитів
	Ціни	• Порядок формування та встановлення цін при проведенні експортних/імпортних операцій
Податкові	Податки, збори	• Повернення податків • Пільгові ставки податків та зборів • Постійне або тимчасове, повне або часткове звільнення від сплати податків та зборів • Відстрочення від сплати податків та зборів • Пільгові режими оподаткування
	Амортизаційні відрахування	• Встановлення норм амортизаційних відрахувань • Визначення методів нарахування амортизації • Застосування прискореної амортизації • Пільгові норми амортизації
Страховання	Інструменти страхування	• Страхування експортних кредитів • Гарантування експортних кредитів • Страхові премії • Рівень страхового покриття
	Страхові фонди	• Умови і порядок формування фондів
Інвестування	Інвестиції	• Формування сприятливих умов інвестиційної діяльності • Порядок допуску інвестицій та інвесторів • Інвестиційні пільги та обмеження • Інвестиційні гарантії • Пріоритетне фінансування інвестиційних проектів

Висновки і перспективи подальших досліджень. Фінансове регулювання ЗЕД як одна зі сфер фінансового регулювання економіки являє собою регулювання економічних відносин, пов'язаних із здійсненням ЗЕД, і здійснюється за допомогою системи фінансових методів, інструментів і важелів.

Виділення фінансового регулювання ЗЕД в якості окремої сфери фінансового регулювання обумовлює специфічні риси фінансових важелів регулювання, серед яких багаторівневий вплив на ЗЕД, спрямованість на отримання підсилюючого або стримуючого ефекту відповідно до цілей, що постають перед державою в сфері регулювання ЗЕД.

Запропонована класифікація фінансових важелів регулювання ЗЕД з виділенням класифікаційних ознак напряму дії, форми реалізації, методів регулювання та рівнів регулювання сприяє кращому розумінню сутності важелів. Кожен важіль застосовується в межах відповідних інструментів регулювання, приводячи до руху ці інструменти, і спрямований на здійснення регулюючого впливу. Наведений перелік фінансових важелів відповідно до методів фінансового регулювання ЗЕД відображає комплексний характер регулювання. В сукупності фінансові важелі регулювання пов'язані між собою в єдину систему та при регулюванні ЗЕД мають використовуватися комплексно.

Подальші дослідження слід проводити в напряму визначення взаємозв'язків між структурними елементами системи фінансового регулювання ЗЕД та вивчення взаємовпливу фінансових важелів.

Список використаних джерел

1. Опарін В. М. *Фінанси (Загальна теорія): навч. посібник*. Київ : КНЕУ, 2005. 240 с.
2. *Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 №959-XII (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 29, ст. 377). Редакція від 01.03.2017, підстава 1724-19. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (дата звернення 15.10.2018)*
3. Васюренко В. О. *Фінансове регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання: автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.00.08; Укр. акад. банк. справи Нац. банку України*. Суми, 2010. 20 с.
4. Лондар С. Л., Тимошенко О. В. *Фінанси: навч. посібник*. Вінниця : Нова книга, 2009. 384 с.
5. *Формування фінансового механізму сталого розвитку України : монографія / за ред. О. П. Кириленко, О. І. Тулай*. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 414 с.
6. Чечель О. М. *Принципи та механізм державного регулювання економіки*. Вісник АМСУ. Серія: «Державне управління». № 2 (9), 2013. С. 103-111.
7. Вусятицька М. П. *Теоретичні аспекти фінансового важеля як економічної категорії*. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія «Економічні науки». 2012. №. 2. С. 274-279.

References

1. Oparin, V. M. (2005). *Finansy (Zahalna teoriia) [Finance (General Theory)]*. Kyiv : Kyiv National Economic University, 240 p.
2. *On Foreign Economic Activities. Law of Ukraine №959-XII from 16.04.1991. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>*
3. Vasiurenko, V. O. (2010). *Finansove rehulivannia zovnishnoekonomichnoi diialnosti sub'iektiv hospodariuvannia [Financial regulation of foreign economic activity of economic entities]*. Candidate thesis abstract : 08.00.08. Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine. Sumy, 20 p.
4. Londar, S. L. & Tymoshenko, O. V. (2009). *Finansy [Finance]*. Vinnytsia : New Book, 384 p.
5. *Formuvannia finansovoho mekhanizmu staloho rozvytku Ukrainy / za zah. red. O. P. Kyrylenko, O. I. Tulai [Formation of financial mechanism of sustainable development of Ukraine]*. Ternopil : Ternopil State Economic University, 2017. 414 p.
6. Chechel, O. M. (2013). *Pryntsyipy ta mekhanizm derzhavnoho rehulivannia ekonomiky [Principles and mechanism of state regulation of the economy]*. Visnyk AMSU. Serii: «Derzhavne upravlinnia» - Bulletin of AMSU. Series: «Public Administration», 2 (9). 103-111.
7. Vusiatska, M. P. (2012). *Teoretychni aspekty finansovoho vazhelia yak ekonomichnoi katehorii [Theoretical Aspects of the Financial Lever as an Economic Category]*. Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Serii «Economichni nauky» - Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute. Series «Economic Sciences», 2. 274-279.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Рибаківна Тетяна Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: taryb@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2057-9550
Researcher ID: R-7457-2017

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Рыбакова Татьяна Александровна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» ул. Сухомлинского, 32, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., 08401, Украина
e-mail: taryb@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Rybakova Tetiana, Ph.D. in Economics, Associate Professor in the Department of Economics Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University 30, Sukhomlynskyi Street, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: taryb@ukr.net

ЗМІСТ

Аграрна економіка

КОШКАЛДА І. В., ШЕЛУДЬКО К. В. Агрохімічна паспортизація як передумова формування сталого сільськогосподарського землекористування	7
КРЮКОВА І. О., СТОЯНОВА-КОВАЛЬ С. С. Концептуальні засади стратегічного управління розвитком молокопереробних підприємств	13
КУЧЕРЕНКО М. А. Методичні засади бухгалтерського обліку і контролю діяльності сільськогосподарських кооперативів та їх особливості	22
НОВАК Н. П., КОВАЛЬ С. В., КРУКОВСЬКА О. В. Особливості системи оподаткування сільськогосподарських підприємств в Україні та напрями її вдосконалення з врахуванням зарубіжного досвіду.....	29
ПІЛЯВСЬКИЙ В. І., МОГИЛАТ М. Г. Потенціал сталого розвитку підприємств агропромислового виробництва: розуміння сутності та складових	38
РОМАНЮК І. А., ЛЕВАЄВА Л. Ю. Проблеми й перспективи використання трудових ресурсного потенціалу аграрних підприємств	44

Економіка та управління

АРАНЧІЙ В. І., ІГНАТЕНКО М. М. Сутність ризиків підприємницької діяльності та їх оцінка з метою нівелювання й уникнення в управлінні ефективністю й конкурентоспроможністю розвитку	52
КАЛЮГА Є. В. Добувна і лісозаготівельна галузі в контексті вступу України до ЄС	58
КУШНІРЕНКО О. М., ЗАРУДНА О. С. Можливості інтеграції української промисловості до глобальних ланцюгів доданої вартості	65
ХАЛАТУР С. М., ПЛІСКО І. Г. Механізм управління прибутком на підприємствах в умовах фінансової глобалізації	74
ЯРОВИЙ В.Ф. Механізм розробки кадрово-соціальних стратегій управління персоналом туристичних підприємств	82

Економічна теорія

ЄВТУШЕНКО Н. М., ВІНОГРАДНЯ В. М., МАЛИШКО В. В. Соціальний захист населення України в контексті соціальної політики держави та інтеграційних процесів	87
КУЧЕРЕНКО С. Ю., РІЗНИК В. В. Модернізація системи надання державних послуг місцевих органів влади в Україні у контексті реформи децентралізації	94
ЛУК'ЯНЕНКО І. Г. Тінізація української економіки як негативний фактор її розвитку	101
СТУДІНСЬКИЙ В. А., РОМАНЧУК К. В. Проблемні аспекти євроінтеграційного процесу агропромислового комплексу України.....	113
ШЕЛУДЬКО Л. В. Урбанізація як виклик продовольчій безпеці країни	121

Фінанси, грошовий обіг та кредит

АДАМЕНКО І. П., МАКОГОН І. І. Інтеграція України до світового фінансового простору в контексті співробітництва з МВФ та світовим банком	129
ГАЙДУК І. С. Ефективність функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні	136
МАРМУЛЬ Л. О. Фінансові результати діяльності підприємств та їх використання в управлінні	144
РИБАКОВА Т. О. Фінансові важелі регулювання зовнішньоекономічної діяльності	151

СОДЕРЖАНИЕ

Аграрная экономика

КОШКАЛДА И. В., ШЕЛУДЬКО К. В. Агрохимическая паспортизация как предпосылка формирования устойчивого сельскохозяйственного землепользования	7
КРЮКОВА И. А. СТОЯНОВА-КОВАЛЬ С. С. Концептуальные основы стратегического управления развитием молокоперерабатывающих предприятий	13
КУЧЕРЕНКО Н. А. Методические основы бухгалтерского учета и контроля деятельности сельскохозяйственных кооперативов и их особенности	22
НОВАК Н. П., КОВАЛЬ С. В., КРУКОВСКАЯ Е. В. Особенности системы налогообложения сельскохозяйственных предприятий в Украине и направления ее совершенствования с учетом зарубежного опыта	29
ПИЛЯВСКИЙ В. И., МОГИЛАТ Н. Г. Потенциал устойчивого развития предприятий агропромышленного производства: понимание сущности и составляющих	38
РОМАНЮК И. А., ЛЕВАЕВА Л. Ю. Проблемы и перспективы использования трудоресурсного потенциала аграрных предприятий	44

Экономика и управление

АРАНЧИЙ В. И., ИГНАТЕНКО Н. Н. Сущность рисков предпринимательской деятельности и их оценка с целью нивелирования и избежания в управлении эффективностью и конкурентоспособностью развития	52
КАЛЮГА Е. В. Добывающая и лесозаготовительная отрасли в контексте вступления Украины в ЕС	58
КУШНИРЕНКО О. Н., ЗАРУДНАЯ О. С. возможности интеграции украинской промышленности в глобальные цепочки добавленной стоимости	65
ХАЛАТУР С. М., ПЛИСКО И. Г. Механизм управления прибылью на предприятиях в условиях финансовой глобализации	74
ЯРОВОЙ В.Ф. Механизм разработки кадрово-социальных стратегий управления персоналом туристических предприятий	82

Экономическая теория

ЕВТУШЕНКО Н. Н., ВИНОГРАДНАЯ В. М., МАЛЫШКО В. В. Социальная защита населения Украины в контексте социальной политики государства и интеграционных процессов	87
КУЧЕРЕНКО С. Ю., РЕЗНИК В. В. Модернизация системы предоставления государственных услуг местных органов власти в Украине в контексте реформы децентрализации	94
ЛУКЪЯНЕНКО И. Г. Тенизация украинской экономики как негативный фактор ее развития	101
СТУДИНСКИЙ В. А., РОМАНЧУК Е. В. Проблемные аспекты евроинтеграционного процесса агропромышленного комплекса Украины	113
ШЕЛУДЬКО Л. В. Урбанизация как вызов продовольственной безопасности страны	121

Финансы, денежное обращение и кредит

АДАМЕНКО И. П., МАКОГОН И. И. Интеграция Украины в мировое финансовое пространство в контексте сотрудничества с МВФ и всемирным банком	129
ГАЙДУК И. С. Эффективность функционирования негосударственных пенсионных фондов в Украине	136
МАРМУЛЬ Л. А. Финансовые результаты деятельности предприятий и их использование в управлении	144
РЫБАКОВА Т. А. Финансовые рычаги регулирования внешнеэкономической деятельности	151

CONTENTS

Agrarian economy

KOSHKALDA I. V., SHELUDKO K. V. Agro-chemical certification as a precondition for stable agricultural landscaping formation.....	7
KRYUKOVA I. O., STOYANOVA-KOVAL S. S. Conceptual bases of strategic management of the milk processing enterprises development	13
KUCHERENKO M. A. Methodological bases of accounting and control of agricultural cooperatives activities and their features	22
NOVAK N. P., KOVAL' S. V., KRUKOVSKAYA O. V. Features of agricultural enterprises taxation system in Ukraine and directions for its improvement with consideration of foreign experience.....	29
PILIAVSKII V. I., MOHYLAT M. H. The potential of sustainable development of agro-industrial enterprises: understanding of the essence and components	38
ROMANIUK I. A., LEVAIEVA L. Yu. Problems and perspectives for the use of human resources potential of agricultural enterprises	44

Economy and Management

ARANCHIY V. I., IHNATENKO M. M. The essence of risks of business activity and their assessment with the aim of sediment and disability in management of efficiency and competitiveness development	52
KALIUHA Y. V. Mining and logging industries in the context of Ukraine's EU accession	58
KUSHNIRENKO O. M., ZARUDNA O. S. Opportunities for the integration of the Ukrainian industry into global value chains	65
KHALATUR S. M., PLISKO I. G. Mechanism of profit management at the enterprises in financial globalization conditions.....	74
YAROVYI V.F. Mechanism of development of personnel–social strategies of management by personnel of tourism enterprises.....	82

Economic Theory

YEVTUSHENKO N. M., VINOGRADNYA V. M., MALYSHKO V. V. Social protection of the population of Ukraine in the context of social policy and integration processes	87
KUCHERENKO S. Yu. RIZNYK V. V. Modernization of the system for providing governmental services of local authorities in Ukraine in the context of decentralization reform	94
LUKIANENKO I. G. Shadow economy growth in Ukraine as a negative factor of its development.....	101
STUDINSKI V. A., ROMANCHUK K. V. Problematic aspects of euro integration process of Ukraine's agro-industrial complex.....	113
SHELUDKO L. V. Urbanization as a challenge for the food safety of a country	121

Finance, Monetary Circulation and Credit

ADAMENKO I. P., MAKOHON I. I. Integration of Ukraine to the world financial space in the context of cooperation with the IMF and the world bank.....	129
GAYDUK I. S. Efficiency of non-state pension funds functioning in Ukraine	136
MARMUL' L. A. Financial results of the enterprises activities and their use in management	144
RYBAKOVA T. O. Financial levers of foreign economic activity regulation	151

До авторів збірника Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

Для того, щоб мати можливість подавати статті до збірника та перевіряти поточний статус своїх подань, необхідно увійти на сайт <https://economic-bulletin.com> або Зареєструватись.

1. Стаття подається мовою оригіналу (українською, або російською, або англійською) в онлайн-поданні на веб-сайті Збірника. Якщо стаття написана англійською мовою, необхідно надіслати до Редакції її переклад (українською або російською мовами)!

2. Файл статті рекомендується називати латиницею за прізвищем автора чи першого автора, якщо авторів декілька (наприклад: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопис статті супроводжується зовнішньою рецензією із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), засвідченою печаткою. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, зовнішньої рецензії не потребують.

4. Рукописи проходять двостороннє «сліпе» рецензування.

5. Форма подання статті:

- обсяг рукопису – 15-40 тис. знаків, включаючи рисунки та таблиці;
- кількість співавторів – не більше трьох.
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора Word for Windows® або сумісного редактора;
- нумерація сторінок не ведеться;
- формат аркуша – А4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»; поля: ліворуч – 2 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; знизу – 2 см; переплетіння – 0 см; інтервал між рядками – 1 пт.; інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт; відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт; відступ абзац – 1 см;
- рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об'єкт. Положення об'єкта – «в тексті»;
- рисунки, створені у вбудованому у WinWord редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об'єкти.
- рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше покликання в тексті.

6. Фізичні величини повинні подаватися в одиницях системи СІ.

7. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою українською, російською та англійською мовами:

- індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру українською мовою (Arial, 12 пт., жирний). Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему. Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа українською (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) українською мовою (Arial, 11 пт., курсив); анотацію не потрібно розміщувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:
  - актуальність теми дослідження;
  - постановка проблеми;
  - аналіз останніх досліджень і публікацій;
  - виділення недосліджених частин загальної проблеми;
  - постановка завдання, мети дослідження;
  - метод або методологію проведення дослідження;
  - викладення основного матеріалу (результати роботи);
  - галузь застосування результатів;
  - висновки відповідно до статті.
- ключові слова (5-10 слів) українською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);
- порожній рядок (Arial, 11 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру російською мовою (Arial, 12 пт., жирний);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа російською мовою (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) російською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;
- ключові слова (5-10 слів) російською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та імена у верхньому правому кутку листа англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) англійською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;
- ключові слова (5-10 слів) англійською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);

- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc

- порожній рядок (Arial, 12 пт.).

Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним. Загальна структура статті повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (можливий розподіл на підрозділи);
- висновки відповідно до статті;
- перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- список використаних джерел (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 8;
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 9.

- дані про автора українською мовою: прізвище, ім'я, по-батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, ORCID, Researcher ID (додатково: домашній/мобільний телефон);

- дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

8. Оформлення покликань і формування у кінці статті списку використаних джерел:

Кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело. Покликання на використані джерела слід здійснювати за стилем APA за наскрізною нумерацією (тобто за порядком згадування джерел, а не в алфавітному порядку) відповідно до вимог і стандартів «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», що вступив в дію 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Приклад: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитуючи літературу, у міру згадування джерел водночас формує «Список використаних джерел», який подає в кінці статті.

Якщо цитована праця в оригіналі не є українськомовною, то в покликанні її автор (автори), назва та місце видання подаються мовою оригіналу і на українську не перекладаються). Цитати з іншомовних джерел (у тому числі й з російськомовних) наводяться автором в українському перекладі (або з офіційного україномовного видання, або ж у випадку відсутності останнього автор здійснює переклад сам). Покликання наводити у відповідності до існуючого стандарту.

Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;

- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

- кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело;

- при непряму цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), слід давати відповідні покликання на джерело;

- якщо виявляється ставлення автора статті до окремих слів або думок із цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

9. Транслітерованій список літератури оформляється за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами надається переклад англійською мовою в дужках.

Для транслітерації українського тексту на латиницю використовується безкоштовний сайт <http://www.slovyuk.ua/services/translit.php> (вибираємо варіант «американська»); для транслітерації російського тексту використовується безкоштовний сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Відповідальність за достовірність даних, наведених у статті, несе її автор та науковий керівник.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Довідки за телефонами: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com> Електронна адреса: ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника Уважаемые авторы!

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике «Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

Для того, чтобы иметь возможность подавать статьи в сборник и проверять текущий статус своих представлений, необходимо Войти в систему <https://economic-bulletin.com> или Зарегистрироваться.

1. Статья подается на языке оригинала (на украинском, русском или английском) путем онлайн-подачи на сайте Сборника. Если статья написана на английском языке, необходимо подать в Редакцию ее перевод (на украинском или русском языках)!

2. Файл статьи рекомендуется называть латиницей по фамилии автора или первого автора, если авторов несколько (например: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопись статьи сопровождается внешней рецензией с указанием ученой степени рецензента, ученого звания, должности, места работы (без сокращений), заверенной печатью. Для статей авторов, имеющих ученую степень доктора экономических наук, внешняя рецензия не требуется.

4. Рукописи проходят двустороннее «слепое» рецензирование.

5. Форма представления статьи:

- объем рукописи – 15-40 тыс. знаков, включая рисунки и таблицы;
- количество соавторов – не более трех;
- статья должна быть подготовлена с помощью редактора Word for Windows® или совместимого редактора;
- нумерация страниц не ведется;
- формат листа - А4 (210 × 297), ориентация страницы - «книжная»; поля: слева - 2 см; справа - 2 см; сверху - 2 см; снизу - 2 см; переплет - 0 см; интервал между строками - 1 пт.; интервал между абзацами «до», «после» - 0 пт.; отступления «вправо», «влево» - 0 пт.; отступление первой строки - 1 см;
- рисунки, фотографии, графики следует вставлять в текст статьи как объект. Положение объекта - «в тексте»;
- рисунки, созданные во встроенном в WinWord редакторе рисунков, следует подавать как сгруппированные объекты.
- рисунки и таблицы не должны разрывать предложения в абзаце, то есть они должны быть расположены после того абзаца, в котором на них делается первая ссылка в тексте.

6. Физические величины должны подаваться в единицах системы СИ.

7. Текст рукописи должен быть построен по общепринятой схеме на украинском, русском и английском языках:

- индекс УДК в верхнем левом углу листа (Arial, 12 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный). Название статьи должно быть коротким, но очень точно отражать изучаемую проблему. Название статьи подается без использования узкоспециализированных сокращений, точка в конце названия не ставится;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив) аннотацию не нужно размещать на отдельном листе. Аннотация должна содержать краткую формулировку содержания статьи, не повторять название статьи. Общая структура аннотации должна содержать:
  - актуальность темы исследования;
  - постановку проблемы;
  - анализ последних исследований и публикаций;
  - выделение неисследованных частей общей проблемы;
  - постановку задачи, цели исследования;
  - метод или методологию проведения исследования;
  - изложение основного материала (результаты работы);
  - область применения результатов;
  - выводы согласно статье.
- ключевые слова (5-10 слов) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- пустая строка (Arial, 11 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив). Структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
  - ключевые слова (5-10 слов) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив);
  - пустая строка (Arial, 12 пт.);
  - название статьи - большими буквами, по центру на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
  - пустая строка (Arial, 12 пт.);
  - фамилии и имена в верхнем правом углу листа на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
  - пустая строка (Arial, 12 пт.);
  - аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив) структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;
    - ключевые слова (5-10 слов) на английском языке (Arial, 11 пт.), курсив);
    - JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;

- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- Текст статьи (Arial, 12 пт.). Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.
- Общая структура статьи должна содержать:
  - актуальность темы исследования;
  - постановку проблемы;
  - анализ последних исследований и публикаций;
  - выделение неисследованных частей общей проблемы;
  - постановку задачи, цели исследования;
  - метод или методологию проведения исследования;
  - изложение основного материала (возможно деление на подразделения)
  - выводы согласно статье;
  - перспективы дальнейших исследований в этом направлении.
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- список использованных источников (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 8;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 9.
- данные об авторе на украинском языке: фамилия, имя, отчество, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, ORCID, Researcher ID (дополнительно: домашний / мобильный телефон);
  - данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

8. Оформление ссылок и формирование списка литературы в конце статьи:

Каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник. Ссылки на использованные источники следует осуществлять по стилю АРА по сквозной нумерации (то есть по порядку упоминания источников, а не в алфавитном порядке) в соответствии с требованиями и стандартами «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», вступившего в силу 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Пример: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитируя литературу, по мере упоминания источников одновременно формирует «Список использованных источников», который подает в конце статьи.

Если цитируемая работа в оригинале не является украиноязычной, то в ссылке ее автор (авторы), название и место издания подаются на языке оригинала и на украинский язык не переводятся. Цитаты из иностранных источников (в том числе и из русскоязычных) приводятся автором в украинском переводе (или с официального русскоязычного издания, или же в случае отсутствия последнего автор осуществляет перевод сам). Ссылка приводится в соответствии с существующим стандартом.

Общие требования к цитированию следующие:

- текст цитаты начинается и заканчивается кавычками и приводится в той грамматической форме, в которой он представлен в источнике, с сохранением особенностей авторского написания. Научные термины, предложенные другими авторами, не выделяются кавычками, за исключением тех, что вызвали общую полемику. В этих случаях используется выражение «так называемый»;
- цитирование должно быть полным, без произвольного сокращения авторского текста и без искажений мысли автора. Пропуск слов, предложений, абзацев при цитировании допускается без искажения авторского текста и обозначается многоточием. Они ставятся в любом месте цитаты (в начале, середине, на конце). Если перед выпущенным текстом или за ним стоял знак препинания, то он не сохраняется;
- каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник;
- при косвенном цитировании (пересказе, изложении мыслей других авторов своими словами), следует давать соответствующие ссылки на источник;
- если выражается отношение автора статьи к отдельным словам или мыслям из цитируемого текста, то после них в круглых скобках ставят восклицательный знак или знак вопроса.

9. Транслитерированный список литературы оформляется по международному библиографическому стандарту АРА (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Если научная работа написана на языке, который использует кириллический алфавит, то ее библиографическое описание необходимо транслитерировать латинскими буквами. После названия работы латинскими буквами предоставляется перевод на английский язык в скобках.

Для транслитерации украинского текста на латиницу используется бесплатный сайт <http://www.slovnuk.ua/services/translit.php> (выбираем вариант «американская»); для транслитерации русского текста используется бесплатный сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать

Ответственность за достоверность данных, приведенных в статье, несет ее автор и научный руководитель.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

To the authors of Bulletin
Dear authors!

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University accepts economic articles
for printing in the scientific collection «University Economic Bulletin»

In order to be able to submit articles to the Collection and check the current status of your submissions, you must login <https://economic-bulletin.com> or register.

1. The article is submitted in the original language (in Ukrainian, Russian or English) by online submission on the website of the Collection. If the article is written in English, you must submit to the Editorial office its translation (in Ukrainian or in Russian)!

2. The file of the article is recommended to be called in Latin letters by the name of the author or the first author, if there are several authors (for example: «Ivanenko_article.doc»).

3. The manuscript of the article is accompanied by an external review, indicating the academic degree of the reviewer, his/her academic title, position, affiliation (without abbreviations). The review must be certified by a seal. For articles of authors who are the doctors of economics, an external review is not required.

4. All manuscripts go through double blind reviewing.

5. Form of the article presentation:

- the volume of the manuscript is 15-40 thousand characters, including figures and tables;
- number of co-authors – no more than three.
- the article should be prepared using the Word for Windows® editor or a compatible editor;
- no page numeration;
- sheet format – A4 (210 × 297), page orientation – «book»; margins: bottom, top, left, right – 2 cm; binding - 0 cm; interval between lines – 1 pt; the interval between paragraphs «before», «after» – 0 pt; indents «to the right», «to the left» - 0 pt; indent of the first line - 1 cm;

- drawings, photographs, graphics should be inserted into the text of the article as an object. The position of the object is «in the text»;

- drawings created in the built-in WinWord drawing editor, should be submitted as grouped objects.

- drawings and tables should not break sentences in a paragraph, therefore they should be located after the paragraph where the first link on them in the text is made.

6. Physical quantities must be submitted in SI system units.

7. The text of the manuscript should be built according to the standard scheme in Ukrainian, Russian and English:

- UDC index in the upper left corner of the sheet (Arial, 12 pt);

- the title of the article - uppercase letters, centered, in Ukrainian (Arial, 12 pt, fat). The title of the article should be short, but very accurately reflect the problem under investigation. The title of the article is submitted without using highly specialized abbreviations. No dot at the end of the title;

- the empty line (Arial, 12 pt);

- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Ukrainian (Arial, 12 pt, bold);

- the empty line (Arial, 12 pt);

- structured abstract (1800-2000 characters) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics), the abstract should not be placed on a separate sheet. The abstract should contain a brief statement of the article's content, but should not repeat the article's title.

The general structure of the abstract should contain:

- actuality of the research topic;

- a problem statement;

- analysis of recent research and publications;

- extraction of unexplored parts of a common problem;

- statement of the research purpose and tasks;

- method or methodology of the research;

- presentation of the main material (research results);

- the field of the results application;

- conclusions according to the article.

- keywords (5-10 words) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics);

- the empty line (Arial, 12 pt);

- the title of the article – in uppercase letters, centered, in Russian (Arial, 12 pt, bold);

- the empty line (Arial, 12 pt);

- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Russian (Arial, 12 pt, bold);

- the empty line (Arial, 12 pt);

- structured abstract (1800-2000 characters) in Russian (Arial, 11 pt, italics). The structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;

- keywords (5-10 words) in Russian (Arial, 11 pt, italics);

- the empty line (Arial, 12 pt);

- the title of the article – in uppercase letters, centered, in English (Arial, 12 pt, bold);

- the empty line (Arial, 12 pt);

- last names and first names in the upper right corner of the sheet in English (Arial, 12 pt, bold);

- the empty line (Arial, 12 pt);

- structured abstract (1800-2000 characters) in English (Arial, 11 pt, italics) the structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;

- keywords (5-10 words) in English (Arial, 11 pt, italics);

- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;

- the empty line (Arial, 12 pt);
The text of the article (Arial, 12 pt). The text of the article should be carefully read, understandable and concise. The general structure of the article should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (division into subsections is possible)
- conclusions according to the article;
- prospects for further research in this direction.
- the empty line (Arial, 12 pt);
- list of bibliography sources used (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 8;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- references (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 9.
- information about the author in Ukrainian: surname, name, patronymic, position, academic title, academic degree, address data, organization where the author (s) are working (studying), e-mail, ORCID, Researcher ID (additionally: home / mobile phone);
- data about the author in the same sequence – in Russian and in English.

8. Execution of bibliography links and formation of bibliography sources list at the end of the article:

Each citation is obligatory accompanied by a link to the source. References to the sources used should be based on the APA style with continuous numbering (in the order of sources mentioning, not in alphabetical order) in accordance with the requirements and standards of «DSTU 8302: 2015 «Bibliographic reference. General provisions and rules of compilation», which came into the force on 01.07.2016 (<http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Example: [2, p. 56], [4, p. 34-35; 5]. The author, citing literature as sources are mentioned, forms a «List of bibliography sources» simultaneously. The list is submitted at the end of the article.

If the work cited is not Ukrainian-language in the original, then its author (authors), title and place of publication are submitted in the references in the original language and are not translated into the Ukrainian. Citations from foreign sources (including those from Russian-language ones) should be given by the author in the Ukrainian translation (or from the official Russian-language publication, or in the case of its absence the author makes the translation himself). The reference is given in accordance with the existing standard.

The general requirements for citing are as follows:

- the text of the quotation begins and ends with quotation marks and is given in the grammatical form in which it is presented in the source, preserving the features of the author's writing. Scientific terms proposed by other authors are not separated with quotation marks, except for those that caused a general polemics. In these cases, the expression «so-called» is used;
- the citation should be complete, without arbitrary reduction of the author's text and without distortion of the author's thoughts. Skipping of words, sentences, paragraphs when quoting is allowed without distortion of the author's text and is denoted by an ellipsis. They are placed anywhere in the quotation (in the beginning, in the middle, in the end). If there is a punctuation mark before the quotation text or after it, it not retained;
- each quotation is necessarily accompanied by a reference to the source;
- in case of indirect citation (retelling, presentation of the other author's thoughts in one's own words), the appropriate references to the source should be given;
- if the author's attitude to individual words or thoughts from the quoted text is expressed, an exclamation mark or question mark must be put in parentheses.

9. The transliterated list of bibliography sources is prepared according to the international bibliographic standard APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). If the scientific work is written in a language that uses the Cyrillic alphabet, its bibliographic description must be transliterated in Latin letters. After the title of the work in Latin letters its translation into English is provided in brackets.

For the transliteration of the Ukrainian text into the Latin letters, a free site <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> is used (choose the option «American»); for the transliteration of the Russian text a free site <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx> is used.

In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

Validity of the data presented in the article is the responsibility of the author and his scientific supervisor.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК УНІВЕРСИТЕТУ

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 39

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39>

Головний редактор Л. О. Мармуть

Переяслав–Хмельницький
2018

Підписано до друку 27 листопада 2018 року. Формат 60x84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 16,52.
Ум.др. арк. 19,53. Наклад 100 примірників.

Министерство образования и науки Украины

ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 39

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39>

Главный редактор Л. А. Мармуль

Переяслав–Хмельницкий
2018

Подписан к печати 27 ноября 2018. Формат 60x84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.-изд. л. 16,52.
Ус.п.л. 19,53. Тираж 100 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 39

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-39>

Chief editor L. O. Marmul

Pereyaslav-Khmelnytskyi
2018

Signed for print on November 27, 2018. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 16,52.
Issued sheets 19,53.100 copies.